

XII. ÉVF.

1943.

1. FÜZET.

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGÁNAK MEGBÍZÁSÁBÓL

SZINNYEI FERENC
KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI

PUTNOKY IMRE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1943.

TARTALOM.

NAGYOBB CIKKEK.

	lap
Biró Izabella: Összetétel vagy egybeírás? — — — — —	1

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Loványi Gyula: Adalék a jelentéstapadás kérdéséhez — —	5
Tóth József: Csömű — — — — —	6
Nagy J. Béla: A szakaszjel írása — — — — —	8
Csekey István: A nemesi előnevek írásmódja — — — — —	9
Buzás Dezső: Lenvin maga öltöztet — — — — —	11

SZÉLJEGYZETEK.

Kardos Albert: Hol terem a „dörzsölt fickó”? — — — — —	12
Loványi Gyula: Született emberek — — — — —	12
Loványi Gyula: Szökelő-kórház — — — — —	13
Haragos Sándor: Kapcsolatban — — — — —	13
Haragos Sándor: Rendszabály — intézkedés — — — — —	14
Buzás Dezső: Mégegyszer a hinterland — — — — —	14
Tóth József: Év telt el — — — — —	14

KÖNYVSZEMLE.

Vidor Emil: Kalandozás a szavak világában.	
Ism. Lükő Balázs — — — — —	15

LAPSZEMLE.

Folyóiratok és napilapok nyelvvédő cikkei — — — — —	15
---	----

FIGYELŐ.

Zolnai Gyula: Barangolás a nyelvérzék vadonában. I.	18
Loványi Gyula: Egy szokványos újságcikkről — — — — —	28

ÜZENETEK.

Öt üzenet — — — — —	29
---------------------	----

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

NAGYOBB CIKKEK

ÖSSZETÉTEL VAGY EGYBEÍRÁS?

Írta: Biró Izabella.

A Magyarosan 1940. évi 4. számában foglalkoztam a szóösszetevő járvánnyal. Legnagyobb öröömre már a következő számban Horányi Károly is hozzászolt a kérdéshez, és így nemcsak ahhoz járult hozzá, hogy napirenden maradjon, hanem azt is lehetővé tette, hogy némely részletére még egyszer kiterjeszkedjem a Msn. 1941. évi 1. számában. Ennek megtörténte után azután sokáig nem foglalkozott vele senki, míg végre a lap 1942. évi 4. számában újabb érdeklődő jelentkezett Winter Ferenc személyében. Sajnos azonban úgy látszik, mintha az én Horányinak adott válaszom elkerülte volna a figyelmét. Mert nemcsak hogy ugyanazokra a szempontokra mutatott rá, amelyekre Horányi Károly, s amelyekre válaszolva én már azt feleltem, hogy tárgyalásuk inkább nyelvészeti folyóiratba való, hanem a legkisebb szóval sem utal erre a válaszra, amely különösen némely — a német nyelv befolyására rámutató — esetben tisztázza a félreértést. Nem valószínű, hogy ha olvasta volna a válaszomat, ilyen formában megismételte volna Horányi ellenvetéseit.

Ezért tehát utalok erre a két cikkre, s még egyszer hangsúlyozom, hogy a német nyelv hatására csak néhány esetben mutattam rá, nem állítottam azt, hogy „legtöbbjüket idegen nyelvi hatásra írják egybe“ (ahogy W. F. mondja Msn. 1942. 109. l.). A beszédhangsúly egybefoglaló hatására majd később rátérek. Most előbb még W. F. hozzászólásának egyéb feltűnő kijelentéseivel szeretnék foglalkozni.

Mindenek előtt rámutatok arra, hogy W. F. saját bevallása szerint a cikkemben kifogásolt egybeírásokat maga is külön írja (108. l.). Ha ez így van, akkor az ő felfogása is „merevebb, hajlíthatatlanabb“, mint az Akadémiáé — mint ahogy nekem szememre veti. Ő tehát kifogásolja nálam azt, amit ő maga is tesz. A legtöbb ember helyeselni szokott olyankor, ha más is úgy cselekszik mint ő, még akkor is, ha felfogása helytelen. De W. F. helyesen cselekszik, mikor nem alkalmaz-

kodik az egybeíró divathoz; hát akkor miért talál bennem hibát, mikor én az egybeírások ellen szót emelek?

Azért, mert W. F. nem is az egybeírások hibáztatása ellen szól, hanem a hibáztatás megokolása ellen. Szerinte az én megokolásom a *földre száll* esetében „csak állítás, de nem bizonyítéka a súlyos vádnak“ (t. i. hogy a *landen* német szó hatására írta egybe az író). A némettel való egyéb egybevetéseim ellen nem tett kifogást.

Ezzel kapcsolatban fölmerülhet az a kérdés, hogy milyen bizonyító ereje van annak, ha némely nyelvi (vagy helyesírási) jelenséget a feltételezett mintájával egybevetünk. Egyeseket nem győz meg. A nyelvészetben volt rá példa elég, hogy bizonyos egybevetések nem is voltak helytállóak, különösen a régi nyelvre nézve. A mai nyelv jelenségeire nézve leegyszerűbb bizonyítás az volna, ha minden előforduló esetben kérdést intéznénk azokhoz, akik valamit így vagy amúgy mondanak vagy írnak, hogy hát miért is teszik voltaképpen. S akkor kiderülne csakugyan, hogy az illetők nyelvérzéke milyen. Akárhányszor megkérdeztem a tanulókat, sőt felnőtteket is, hogy miért írják egybe ezt vagy azt, a felelet következetesen mindig ez volt: azért, mert én ezt egy szónak *érzem*. Tehát az *érzésük* után mennek. Azért mondtam és mondom, hogy a *nyelvérzékükben* van a baj. S ezért hiszem azt, hogy a helyesírási kérdések nem tizedrangú kérdések, hanem igenis az írás módja világot vet az író nyelvérzékére. (Egyes esetekben W. F. is elismer valami ilyesfélét, pl. a „semmisség“ szónál.)

Lássuk, mit mond Gombocz Zoltán, ez a rendkívül finom nyelvérzékkal megáldott, európai hírű tudósnk? „... a mondat-tani viszony és az összetétel között még számtalan átmeneti fokozat lehetséges, s a különbséget nem lehet egy általános érvényű meghatározásba foglalni. Az összetételt a mondat-tani viszonytól nem különbözteti meg sem az, hogy *egy hangsúly van*,* sem az, hogy beszéd közben *egybeejtjük tagjait**... A különbséget nem is itt, hanem a jelentés terén kell keresnünk. A mondat-tani viszony akkor válik összetétellé, ha az egész a részekkel szemben, amelyekből alakult, valami módon elszigetelődik... Vagy az egész megy keresztül ilyen jelentésváltozáson, hogy a részek nem követhetik, vagy viszont a részek jelentése változik meg olyan irányban, hogy az összetétel jelentésváltozása vele lépést tartani nem képes. Elszigetelődés oka lehet az is, hogy az egyszerű szó kivész a használatból s csak az összetételben marad fenn, vagy az összetétel módja vész ki, s csak néhány kivételes esetben marad meg. Elszigetelődés történik végre akkor is, ha az összetétel olyan hangváltozáson megy át, mely az etimológiai kapcsolatot érzését megszünteti. Az effajta

* Én húztam alá.

elszigetelődés eredménye aztán az, hogy a mondattani viszonyból összetétel lesz“. (A jelenkori nyelvészet alapelvei, 34–35. l.) Ez a remek fogalmazás ugyanazt mondja, amit én hosszasan, példákkal tarkítva próbáltam kifejteni, s aminek végső következtetése az volt, hogy az egybeírás lezárja azt a folyamatot, amely hosszú időközön keresztül a folytonos együtt való használat által az új, egységes képletet kialakította (Msn. 1940., 101. l.). Ebből azonban az következik, hogy ami nem egységes képzet, ill. Gombocz szavával élve nem *elszigetelődés*, az nem összetétel, ha pedig nem összetétel, akkor nem kell egy szóba írni.

Laziczius Gyula is szól az összetételekről. Vannak összetételek, melyekről csak a nyelvész tudja, hogy azok, pl. *arc*, *leány*, *kengyel*, *sármány*, *ünnepe*. Másoknak az összetettsége nem homályosult el. „A *testvér* jelentése nem az, ami az alaki tagok jelentéséből (*corpus*, *sanguis*) következne, hanem valami más, egy tagolatlan jelentés-tömb: egy rokonsági fok. Az megint ne tévesszen meg senkit, hogy a nyelvész le tudja vezetni ezt az egységnyi jelentést a ‚*corpus*‘ és ‚*sanguis*‘ részjelentésekből. A nem-nyelvész beszélő számára ez mellékes: neki csak az egységnyi jelentés létezik, ezzel és csak ezzel él, amikor a *testvér* szót használja.“ (Átmeneti szókatégoriák. Nyelvtudományi Közlemények LI. évf.) — Ebből az is következik, hogy az egységnyi jelentés dönti el, hogy valami összetétel-e vagy sem.

Winter Ferenc ezt mondja: „Kétségtelen, hogy a magyar írás állandóan az egybeírás felé halad“ (108. l.). Ha ebben a kissé szűkszavúan fogalmazott mondatban a lényegét vizsgáljuk, arra a következtetésre juthatnánk, hogy írója csak a magyar nyelvben látja az összetételek szaporodását. Holott ezek a folyamatok más nyelvekben is megvannak, s az egybeírás a befejezett folyamatoknak az eredménye. Íme néhány példa a német nyelvből: régebbi *Stand halten* > *ma standhalten*, *Stich halten* > *stichhalten*, *da stehen* > *dastehen*, *weiter befördern* > *weiterbefördern*, *bei Leibe* > *beileibe* (Wieland még *bei Leibe*-t írt, Schiller már *beileibe*-t; a példák Grimm és Muret-Sanders szótáraiból valók). Ma már ilyeneket is írnak: *kopfstehen* (Duden 1932), a napisajtóban gyakran: *schilaufen*, *geigespielen* stb. (Ezeket Németországban is már sokallják, s még Dudent is kifogásolja pl. H. Becker: *Sprachlehre*, 1941). Távolsági nyelvekből nem is kell példákat keresgelnünk, bár vannak (francia *aujourd'hui*, olasz *stamatina*, *domatina*, számuk sok ezerre mehet), mert azok nem igen befolyásolják a magyart. A szóösszetételek minden nyelvben önmaguktól is kifejlődnek a szükséghez képest, de a nyelvek egymásra is hatnak; ez utóbbi különösen látható a német és a magyar nyelv viszonyában: az évezredek szomszédság mindenképpen befolyásolta a magyar nyelvet és írást. Ez az erőteljes befolyás a mai nyelv összetételciben és szóképzéseiben is megnyilvánul (ilyenekben: tanárikar, haré-kocsi, légiösszeköttetés, téridegen, hitközömbös stb.). W. F.

ugyan azt mondja: „avval, hogy valamely szó vagy kifejezés mellé odatesszük a német fordítást, még nem bizonyítottuk be, hogy az magyartalan, vagy megromlott nyelvérvék szülötte. Hiszen ezen a kényelmes módon ki lehetne irtani a magyar nyelvkinces kilenc tizedrészét! (Jó napot — Guten Tag, bölesödal — Wiegenlied, egyszeregy — Einmaleins stb., stb.).“ W. F. ezzel az érveléssel kissé eltért a tárgytól. Aki foglalkozott néhány európai nyelv szó-, szólás- és fordulatkészletével, megfigyelhette, hogy bizonyos szókapcsolatok, szólások és fordulatok különböző nyelvekben spontán is kifejlődnek — minden egymásra hatás nélkül — ha szemléleti tartalmuk megegyezik vagy hasonló, illetve ha hasonló észjárás nyilvánul meg bennük, mások viszont végigvándorolnak Európa minden művelt nyelvében. Ilyenektől senki sem félti anyanyelvünket.

A hangsúly egybefoglaló szerepével is foglalkoztam a Magyarosan 1941. évi 1. számában és rámutattam arra, hogy befolyásolhatja a szóösszetevőket. A kérdés az, hogy mennyiben tehetünk engedményt az írásban a közös hangsúlynak. Mint Gombocz is mondja, abból még nem lesz összetétel, ha két szót, melyek mondattani viszonyban vannak egymással, közös hangsúllyal ejtünk. Ahhoz, hogy összetétel legyen két szóból, valamilyen jelentésváltozásra is van szükség. Első dolgozatomban megkíséreltem kimutatni, hogy példáimban ez a jelentésváltozás nem ment végbe. Az Akadémia szabályaiban a II. csoportban felsorolt példák és magyarázatok mindenütt világosan rámutatnak arra, hogy mikor szoros a kapcsolat két szó között és mikor nem, azért arról szó sem lehet, amit W. F. mond, hogy az én példáimban az írás ingadozó volna. Ellenben igenis vannak kapcsolatok, melyek már új, egységes fogalom kifejezőjévé váltak, tehát összetételek, és vannak olyan mondattani viszonyok, melyeknek elemei csak alkalmilag kerültek össze. Hogy *melyik* két szó és *mikor* összetétel, azt megmondja nemcsak a nyelvérvék, hanem az Akadémia szabálya is. Tehát *férjhez megy* mindig két szó, nem ingadozik az írása. Még kevésbé ingadozhat ennél fogva az ilyesmi: ágyba fektet, porrá ég stb., akárhány hangsúllyal ejti is a beszélő. A *kisszakasz* sem azért lett egy szóvá, mert a *szakasz* szóról elkopott a hangsúly, hanem mert új, egységes fogalom megjelölésére szolgált. Ilyen összetételünk sok van: *kisgazda*, *kispolgár*, *nagyüzem*, *nagy-takarítás* stb. De világos, hogy nem lesz összetétel abból, ha a jelzöt hangsúlyozom, csupán azért, mert egyik tárgyat meg akarom különböztetni a másiktól, pl.: a kis lámpát tedd ide (ne a nagyot)!

Attól tartok, hogy a Magyarosan olvasói megsokallják ezeket a részletekbe menő elemzéseket. Pedig nagyon szívesen foglalkoztam volna velük még sokkal kimerítőbben. Nem tartom a kérdést jelentéktelennek, azért mert (W. F. szerint) „helyes-

frási“ kérdés, annál jóval több. De lám, még az Akadémia is már megalakulásakor egyik legfontosabb feladatául a helyesírás szabályozását tűzte ki. Ezért örömmel üdvözlöm, hogy a Magyarosan 1941. decemberi számában már két közlemény is foglalkozott szóösszetevésekkel.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Adalék a jelentéstapadás kérdéséhez.

Az idegen szók pótolhatatlanságát vallók érvei közt az a legfontosabb, hogy a magyar szó nem fejezi ki híven az idegen szó jelentésárnyalatát.

Azt kell mondanunk, hogy ez a megállapítás helytálló akkor, amikor az új fogalmat hozó idegen szót szembeállítjuk az egyazon fogalommal még össze nem melegedett magyar szóval. Csakúgy találó, mint az az állítás, hogy a harmadéves huszár különbül üli meg a lovat, mint az olyan ember, aki először kerül nyeregbe. Mert alapjában véve erről van szó: sánítító egybevetésről.

Zolnai Gyula sokszor rámutatott arra a nyelvtörténeti tényre, hogy a jelentésgazdagodás bekövetkezése pusztán azon múlik — s csak azon, — használjuk-e elégszer a szót az új jelentéssel, lehetővé tesszük-e a használattal a fogalom meghonosodását. E döntő tényező mellett teljesen közömbös, idegen-e a szó vagy nyelvünkbeli való.

Ezt a tételt két olyan magyar szóhoz tapadt jelentésbővüléssel akarom megszerezni, amelyik napjainkban jött létre, a fejlődés menete tehát mindannyiunk szeme előtt pergett le.

Az egyik a *vonat*. Ne bolygassuk azt ebből az alkalomból, hogy a szó új jelentését annak a fordítói konokságnak köszönheti, amelyik csak az idegen szó alapjelentését nézi, nem törődve azzal, vajjon megfelel-e a magyar nyelvi szemléletnek a szószerinti fordítás. Azzal sem foglalkozunk most bővebben, hogy a *vonat* új jelentésben való használata valósággal járvánnyá fajult a közélet nyelvében: aki nem *sík*-nyelvű, az *vonat*-nyelvű. Ma mindenki gazdasági, politikai, elvi, világnézeti stb. *síkon* vagy *vonalon* él, áll, mozog, cselekszik. De most, mondom, nem a *vonalon* elkövetett erőszakról van szó, hanem arról, minő rohamos gyorsasággal vert gyökeret a belemagyarázott hibás jelentés.

Pedig a szó magyar. Sándor István képezte szabályszerűen 1801-ben az ugor eredetű *von* szóból. A *vonat* eredeti jelentése „huzal”; 1815-ben kapta mai „Linie” jelentését Barczafalvi Szabó Dávidtól. A latin eredetű német *Linie* szónak régebben „linia, linea, lénia” volt nyelvünkben a megfelelője. Tegyük föl,

a fordító a *lénia* szóval oltja nyelvünkbe a *Linie* új fogalmát. Világos, hogy ebben az esetben a jelentés a *lénia* szóhoz tapad, az idegen szó zászlóhordozói pedig a magyarítást kívánókkal szemben arra hivatkoztak volna, hogy a *vonat* nem ül úgy a nyeregben, mint a *lénia*, nem érzékelteti azt a jelentésárnyalatot, amelyet, íme, a *lénia* tökéletesen kifejez.

Másik példám a *meghagyás*. Az első világháborúban azokat a katonai szolgálatra kötelezetteket, akiknek nem kellett bevonulniok, *fölmentéssel* hagyta meg a hatóság polgári foglalkozásukban. A mostani háborúban *meghagyás* ennek az eljárásnak a kifejezője. A két jelölés más-más szemléletből indul ki, de egyforma helyességgel érzékelteti a fogalmat. Nem is akad meg senki a *meghagyáson*. Legföllebb azt a gyors ütemet tartjuk meglepőnek, amelyikkel a *meghagyásnak* ez az alig két esztendőös jelentésbővülése teljesen kiszorította a használatból a *fölmentést*.

A két új példa is megerősíti azt a tételt, hogy a jelentéstopadás minden akadály nélkül megy végbe az idegen szó egyértékésén, ha az új fogalom mindjárt magyar szóval jelenik meg nyelvünkben. Nehezebb persze az idegen kifejezéssel meghonosodott jelentésbővülésnek magyar szóra való átvitele. De megfordítva is hajszálnyira ez a helyzet: tessék megpróbálni, teszem, világnézeti *léniről* beszélni! Erre a betegségre is a megelőzés csodaszerét ajánljuk. A megelőzéssel elébe vágunk annak a mondva csinált érvnek is, hogy a magyar szó nem képes az idegennek jelentését kifejezni.

Loványi Gyula.

Csömmü.

A Magyarosan már többször szóvá tette a folyóiratokban, újságokban és könyvekben tapasztalható hibás magánhangzó-rövidítést. A külföldön gyártott írógépek hibájául kellett első sorban felrónunk, hogy mindinkább eltűnik a gépelt kéziratokból, majd ennek következtében sajtótermékeinkből is az *i*, *ú*, *ü* hang, és helyettük a megfelelő rövid hangokat találjuk meg. Némely vidéken a hosszú *i*, *ú*, *ü* helyett rövid *i*, *u*, *ü* hangot ejtenek, az említett rövidülés azonban nemcsak egyes nyelvjárásokban és egyes szavaknál, hanem általában megfigyelhető bizonyos lapokban és könyvekben. Köznyelvünkben is jóval több a rövidülés, mint a magánhangzó-nyúlás. Sok olyan szavunk van, amelyeket régen csak hosszú magánhangzóval mondtak és írtak, ma pedig már az akadémiai helyesírási szabályok VIII. kiadása szerint is vagy hosszan, vagy röviden, esetleg csak röviden írunk. Úszkál v. úszkál, csuszkál v. csúszkál, mulva v. múlva, mult v. múlt, hül v. hül, bir v. bír, nyil v. nyíl, huny v. húnny, csiptet v. csíptet, finom v. fínom stb.

Az Akadémia kénytelen-kelletlen tudomásul veszi a nyelvi változásokat, így a magánhangzók lassú megrövidülését is, és szabálykönyvének újabb kiadásában enged régi, merev álláspontjából. A helyesírási szótárban felsorolt példák csakugyan mindkét alakjukban hallhatók a művelt emberek nyelvében is, de csak gépelt vagy nyomtatott szövegekben olvashatók ilyen szavak: hűség, nyilik, fuj, zsir, busit, rutit, simit, így, ur, zugbug, négyhuru, és így tovább.

A helyesírás elsajátításának és gyakorlásának leghatásosabb módja a tollbamondás és a másolás. A hibásan író tanulóknak azt a tanácsot szokták adni a tanárok, hogy otthon diktáltassanak a szüleikkel, vagy másoljanak maguk könyvekből, folyóiratokból és újságokból. Hogyan tanulja meg a magyar helyesírást az, akinek ilyen, az *í, ú, ű* hang hosszúságát nem jelölő könyvből vagy lapból kellene példát vennie? Komáromi Jánosnak Révai kiadásában megjelent, igazán az ifjúság legkedveltebb olvasmányai közé tartozó művei szintén ilyen hibás helyesírással vannak kinyomatva. Újságjaink közül így jelenik meg pl. a Pesti Hírlap. De a példák sora ma már kimeríthetetlen!

Hagyjuk veszni talán ezt a nyelvi sajátságunkat, töröljük ki nyelvünkől a hosszú *í, ú, ű* hangot? Írógépeink hiányossága és egynéhány sajtótermékünk felületessége miatt nem mondhatunk le nyelvünk egyik jellegzetes, igen lényeges, jelentés szempontjából is fontos sajátságáról. Aligha van még valamelyik művelt nyelvben az ékezetnek, a hosszúság jelének akkora szerepe, mint a miénkben.

A rossz mindig igen ragályos, nagyon gyorsan terjed. Ez a nyelvi hiba is kilépett immár az irodalmi körből, elindult hódító útjára a hirdetések és cégtáblák világába. Messze Óbudán, egy gyárepület homlokzatáról szúrt a szemembe a címszóul választott és bizonyára a nyelvészek számára is rejtélyes *csömű* szó. *Kábelgyár és csömű*: ékeskedett cifra betűkkel a titokzatos felirat, és őszintén megvallva jópár pillanatig töprengtem rajta, hogy mi is lehet ez. Végre rájöttem: *csömű* akar lenni. Könnyebben megfejezhető, de hasonlóképpen helytelen cégtáblákat, hírverő nyomtatványokat, hirdetéseket garmadával láthatunk az utcákon és az újságokban. *Borjuhus* és különböző *husáru* kapható — hirdette az egyik hentesüzlet; *vízműszerelést* elvállalok — olvasható máshol; egy helyen *tápszivattyút* és *besűrítő* kazánt keresnek, másutt német *nyelvtudásu gépirónőt*, esetleg *műszaki* ismeretekkel és jó *kézírással* bíró, *jómegjelénésű*, *őskeresztény származásu* tisztviselőt; eladásra kínálnak *új butort* és antik *stilü* használtat; árulnak *ujszerü* divatlapokat, *kut- és aranygyűrűket*. „*Siket* legjobban nálam vásárolhat” — csalogat egy hirdetés. Félreértés elkerülése végett: ez a *siket* nem süketet, hanem síléceket jelent. Csoda-e, ha a poloskairtó

vállalat így szellemeskedik: „Drámát Shakespeare, poloskát Dietrichstein legjobban *írt*.” Mit számít az, hogy *írt* és *írt* között ég és föld van, egyszerűen elhagyják az ékezetet, és kész a „szellemes” hírverés.

Félő, hogy a kiejtés is nyomon követi majd ezt a hibás írásmódot, és ezáltal nyelvünk, — a külföldi írógépek jóvoltából és a nyomdavállalatok nemtörődömségéből — ismét színtelenedik, szegényedik. A mai helyzet lehet talán a gépiró kisasszonyok szempontjából kényelmes és hasznos, de nyelvünkre nézve kétségtől igen káros.

Tóth József.

A szakaszjel írása.

Folyóiratunknak előbbi füzetében Csekey István — jogi műnyelvünknek két rövidítéséről szólva — kifogásolja, hogy a szakaszjel után pontot szoktunk tenni (144. l.).

Ez a jel (§) a *szünet* jelentésű *goreh* egyiptomi hieroglifa rövidítése, mint Lamer szótára mondja (Wörterbuch der Antike). Különleges jel, akárcsak a latin *et* kötőszónak pl. német cégjelzésekben használatos és *und*-nak olvasandó jele (&) vagy a százalékjel (%). Nem a *paragrafus* vagy *szakasz* vagy *cikkely* szó betűiből van rövidítve, ennél fogva általában csakugyan nem teszünk utána pontot, s ennyiben igaza van Csekey Istvánnak. De azt már aligha lehet kereken kimondani, hogy a szakaszjel után sohasem kell pontot írni. Ilyen szabály talán lehetséges volna indoeurópai nyelvek helyesírásában, mert azokban a nyelvekben a *paragrafus* szó meg szokta előzni a számot: § 10 (olv. *Paragraph zehn* vagy *paragraphe dix*). Mi azonban előbb mondjuk a számot, azután a *szakasz* vgy *cikkely* vagy *paragrafus* szót: 10. §, és nyelvünknek e szórendi sajátága miatt a *szakasz*, *cikkely*, *paragrafus* szó a beszédben igen gyakran olyan helyre kerül, ahol véget ér a beszédnek egy-egy kis önálló része, ilyenkor pedig szünetet tartunk, s ezt a szünetet ponttal jelöljük. Itt tehát a pont voltaképpen nem a rövidítéshez tartozik, hanem a beszédnek egy kis darabját fejezi be. *Tizedik rész. Tizedik pont. Tizedik szakasz.* Ezeket a címféléket ponttal szoktuk írni akkor is, ha nem használunk bennük rövidítést, azért bízvást ki lehet tenni a pontot olyankor is, amikor a *szakasz* szót az elfogadott jellel rövidítjük: 10. §. Ezt véleményem szerint nem lehet hibáztatni, sőt éppen az ilyen pont nélküli írás egészen szokatlan: 1. § *A helyesírás alapja. 12. § Rövidítések.* Csupán akkor tilos a szakaszjel után a pont, ha a szakaszjel szószerkezetnek vagy mondatnak a belsejében, tehát nem a végén fordul elő, mint pl. ebben a kifejezésben: *a 12. § 1. pontja szerint.*

A pont használatára idézek egy magyar példát és egy franciát. A Nápkelet Lexikonában ezt olvassuk: *Paragrafus*

(gör.). *Szakasz, fejezet. Jele: §.* Itt helyén van a pont a szakaszjel után, mert a lexikonnak minden cikke ponttal fejeződik be. A kis Larousse pedig így magyarázza meg a *Paragraphe* címszót: ... *Petite section d'un morceau de prose, d'un chapitre, etc., qui s'indique par le signe §. Ce signe même.* Itt is helyén van a szakaszjel után a pont, mert mondatot fejez be, vagyis még indoeurópai nyelvekben is lehet olyan eset, hogy a szakaszjel után pontot kell tenni, ha t. i. éppen mondat végére esik a szakaszjel. Magyar törvénycikkek szakaszainak elsorolásában sem róhatjuk meg a pontnak a szakaszjel után való kitételét, mert ha a szakaszjelzés a szakasz szövegének élén vagy a szakasz szövege fölött foglal helyett, akkor mintegy a címe vagy neve annak a szakasznak vagy cikkelynek, tehát pontot kell utána tenni a beszédbeli szünet jelzésére. A németek és a franciák is pontot tesznek hasonló körülmények között a számjegy után, bár nem sorszámot mondanak, hanem tőszámot: § 10. De az megint igaz, hogy A Magyar Helyesírás Szabályainak 263. (nem 262.) pontjában fölösleges a zárójelbe tett két szakaszjel után a pont, mert a mondat végének jelzésére szolgáló pont a zárójel után következik: ... (9. §.). *Szintén* ... (8. §.). Ezt pont nélkül kell írni: ... (9. §.). *Szintén* ... (8. §.). Az első két kiadásban így is van.

Még hozzáteszem, hogy az indogermán nyelvszokást utánozzák mindazok, akik így írnak és beszélnek: *a 10. és 11. §§ (szakaszok) szerint.* A magyaros nyelvhasználat ilyenkor *egyes számot kíván: a 10. és 11. § (szakasz) szerint.*

Nagy J. Béla.

A nemesi előnevek írásmódja.

Rengeteg következetlenség kútforrása, ha a hivatalos írásmód és az akadémiai helyesírás közt eltérés van. Ez a helyzet ma a nemesi előnevek írása tekintetében. Hajdan Magyarországon szokásossá vált a nemesi előneveknek kis kezdőbetűvel való írása. 1933-ban (33.607. sz.) a belügyminiszter elrendelte, hogy az előneveket, mivel azok is tulajdonnevek, nagy kezdőbetűvel kell írni. Ekkor egy időre eltérés keletkezett a hivatalos és az akadémiai írásmód között. Csak később határozott a M. Tud. Akadémia is olyképen, hogy a nemesi előnevek is nagy kezdőbetűvel írandók. Időközben a belügyminiszter rájött, hogy a nemesi előnevek nagy betűvel írásából igen sok félreértés származik, mert így nehéz eldönteni, hogy nemesi előnévről vagy pedig ú. n. kettős névről van-e szó. Ezért 1940. május 18-án 280.932/1940. B. M. (R. T. 1142.) számú rendeletében úgy határozott, hogy a nemesi előneveket újból kis kezdőbetűvel kell írni.

A M. Tud. Akadémia helyesírási szabályzatában (1941. évi kiadás 222. p.) tovább is ragaszkodik a nemesi előnévnek

nagy kezdőbetűvel való írásához, de utána külön bekezdésben a következőket jegyzi meg: „Hivatalos kiadmányokban a belügyminiszter 280.932/1940. B. M. számú, továbbá a vallás- és közoktatásügyi miniszter 4507/1940. eln. számú rendelete szerint a nemesi és főnemesi ranggal kapcsolatos címet, a nemesi előnevet és a *vitéz* címet kis kezdőbetűvel kell írni.” Itt tehát maga az Akadémia is elismeri, hogy kétféle írásmód vált használattossá. Mivel azonban helyesírás minden nemzetnél csak egy lehet, ezt a visszás állapotot minél hamarább meg kellene szüntetni. Igénytelen nézetem szerint a M. Tud. Akadémiának újra vissza kellene térnie a régi írásmódhoz, vagyis a nemesi előnév kis kezdőbetűvel való írásához, amit a belügyminiszter fontos gyakorlati szempontokból rendelt el. Így ismét megszűnnék az elmélet és gyakorlat közt ma fennforgó ellentét.

Nehézségek még ezután is maradnának. Sokan ugyanis elterjedt családnevük megkülönböztetésül állandóan szokták nemesi előnevüket használni. Pl. *Tasnádi Nagy, Felvinczi Takáts* stb. Ilyenkor nemesi előnevüket nagy kezdőbetűvel írják, ami megtévesztő, mert olyan, mintha kettős név volna. Pl. *Szökefalvi Nagy* esetében nem nemesi előnévről, hanem ú. n. ragadványnévről van szó. A gyakori családneveknél megokolt lehet, hogy valaki megkülönböztetésül nemesi előnevét használja. Ebben az esetben azonban a nemesi előnevet az idézett belügyminiszteri rendelet értelmében kis kezdőbetűvel kell írnia. Ha pedig az illető családnevet akar csinálni nemesi előnévből, ennek a belügyminiszter nem szokta útját állani. Ilyen esetben vagy névváltoztatást kell kieszközölni, mint pl. az *öttevényi Nagy*-család nevét *Eöttevényire* változtatta; vagy pedig kettős családnév használatát kell kérni kötőjellel. Tudtommal így történt ez nemrég a *tasnádi Nagy* családdal, amely nevét most már belügyminiszteri engedéllyel *Tasnádi-Nagynak* írja.

Hasonló eljárást kellene követniök azoknak is, akik nemesi prédikátumaik közül egyet használnak elterjedt családnévükkel állandó kapcsolatban. Így a *kibédi* és *makfalvi Varga* család újabban *Kibédi Vargának* írja a nevét. Ez teljesen önkényes és megtévesztő. Vagy kiírom kisbetűvel mindkét nemesi előnevet, vagy pedig kérem a belügyminisztertől *Varga* családnévemnek *Kibédi-Vargára* változtatását. Az egyik kiragadott nemesi előnévnek nagy kezdőbetűvel családnévként való használata engedély nélkül valósággal megtévesztő, sőt jogellenes.

Csekey István.

Lenvin maga öltöztet.

Ezt olvasom a Híd egyik divattudósító képe alatt magyarul (1941. II., 25.). Csak a szöveg szerint azt hihetnénk, hogy ez a Lenvin, aki maga próbálja a műalkotását, jóra való szabómester, a képen látni azonban, hogy a híres párizsi szabócég tulajdonosa nem Lenvin úr, hanem Lenvinné, egy testes asszony. Néhány éve elharapódzott az a szokás, hogy főképp a színésznőket, akiknek a neve legtöbbet forog az újságokban, csak vezetéknévükön nevezik meg, mint Lenvinnét Lenvinnek az idéztem szöveg. Így olvasom: Karády tanulja meg az egyszerűet. (Magyar Nemzet 1940. IV. 9.) A női főszerepet Karády játssza. (Új Magyarország 1940. IX. 8.) A példákat százszámra sorolhatnám föl minden újságból. E mellett egyre jobban elterjed főképp a pesti *tájszólásban*, hogy — teszem — Kovács Jánosnak Irén nevű feleségét Kovács Irénnek emlegetik, férjetlen nők vezetéknéve mellől pedig, mint a fenti színházi és divattudósításokban, elhagyják a keresztnévet. Mindegyik hiba. A németben az a szabály, hogy a férjes nő a férje nevét viseli, mégpedig minden a férjes állapotra utaló toldat nélkül. Ott tehát Hilde Schmidt jelentheti Sch. úrnak a feleségét is meg a leányát is, legfeljebb, ha fontos annak a jelzése, hogy feleségről van szó, vagy nem ismerős az, akit emlegetnek, akkor frau Schmidt-et mondanak, főképp hivatalos írásokban pedig hozzátesszik: Hilde Sch. geb. Weber. (Talán innen a mi *született* utójelzőnk a hivatalos nyelvben.) Magyarban férjes asszony megnevezése férje teljes nevével és a *-né* toldattal helyes csak, Kovács Irén pedig a Kovács nevű embernek csak a leányát jelentheti, de sohasem a feleségét. Férjetlen nőknek csak vezetéknévükön való megjelölése nyelvi helytelenség, de nem idegen hatás, mert — éppen ellenkezőleg — a pusztá vezetéknév elé ilyen esetben a német odateszi a *frau* vagy *frl.*, a francia a *Mme* vagy *Mlle*, az angol a *Mrs* vagy *Miss* megjelölést, úgyhogy nem lehet kétséges, hogy frau von Stein, Mme de Sévigné vagy Miss Cavell nem férfiak. Mi emlegethetünk Zrinyit, Rákóczit, Széchenyit, de sohasem Ráskait, Lórántffyt, Tormayt, hanem csak Ráskai Leát, Lórántffy Zsuzsánnát, meg Tormay Cecilt. Viszont, ha Karádyt, Bajort stb. olvas valaki, aki egyébként nem tudja, hogy színésznőkről van szó, magyar észjárással csak férfira gondolhatna. Tudtommal korábbi évtizedekben a színészet világában sem volt divat, hogy a színésznőket csak vezetéknévükön nevezték, hanem Blaha Lujzát, Küry Klárát, Márkus Emiliát emlegettek, nem pedig Blahát (Lujzát,) Kürtyt, Márkust. Manapság azonban annyira általános a keresztnév elhagyása, hogy ezen — attól tartok — efféle jámbor tiltakozás már aligha segít.

Buzás Dezső.

SZÉLJEGYZETEK

Hol terem a „dörzsölt fickó”? Egy regényfordítás szerint Marseilleben. Abban mondja egyik szereplő a másiknak (21. l.): „Megláthatod, elég *dörzsölt fickók* teremnek-e Marseilleban” (sic!).

Hát mi nem hisszük, hogy Marseille volna a *dörzsölt fickók* termőföldje, azt pedig bizonyosan tudjuk, hogy Debrecenben vagy Szegeden egyre sem lehet akadni, annál nagyobb számmal találhatók német földön. Jobban mondva, a német nyelvben, ahol és amelyben minden agyafúrt embernek, furfangos fickónak *ein geriebener Kerl* a neve.

Annyi tehát kétségtelen, hogy a *dörzsölt fickó* szolgai fordításnak a terméke. De még nincs tisztázva egy másik kérdés. Hogy kerül ez a németből átvett kifejezés egy francia regénynek, *Jean Giono*: „Un de Baumugnes” című művének a magyar szövegébe? Erre alig felelhetünk másképp, mint hogy a fordító nem az eredeti franciát, hanem annak német mását tartotta maga előtt.

De került legyen hozzánk a *dörzsölt fickó* akár a francia eredetiből, akár másodkézből, a német fordításból, a magyar nyelvnek vissza kell azt utasítania. A magyar nyelv nem szorult rá a *dörzsölt fickóra*, megéri a maga földjén termett *furfangos, agyafúrt* fickóval, akihez szükség esetén társul veheti a *kópét*, a *huncutot*, sőt az *ármányost* is.

Mindezzel nem foglalkoznánk ilyen hosszasan, ha a regény címlapját egy előkelő írói név nem diszitené: Fordította *Illyés Gyula*. Azt kell hinnünk, hogy a fordító *Illyés Gyula* nem azonos a jeles költő, a nagy népelet-ábrázoló, a kitűnő Petőfi-életrajzíró *Illyés Gyulával*, egy elsőrendű irodalmi folyóirat, a *Magyar Csillag* szerkesztőjével. De ha a két *Illyés Gyula* mégis egyazon személy volna, akkor is kénytelenek vagyunk *orra alá dörzsölni*, hogy a *dörzsölt fickó* sült, sőt sületlen germanizmus.

Kardos Albert.

Született emberek. — A *Kis Frigyesné született Nagy Friderika* meg a *született keresztény* szólás nem magyar koponyában született: német észjárás terméke mind a kettő. Tudják a két szólás használói is, hogy minden rendű és rangú férfi meg nő *született* ember. Ámde betokosodott nyelvérzékük elhomályosítja ezt a tudatot, s Nagy Friderikának meg a keresztény X.-nek *született* voltát hangsúlyozzák, holott egészen mást akarnak mondani. Azt, hogy Kisné leánykori neve Nagy Friderika, s hogy Kis Frigyes *kereszténynek született*, szabatosabban: *keresztény szülők gyermeke*.

A név jelölésének főleg az írott nyelvben — okmányokban és névjegyen — dívó föntebbi módja kiveszőfélben van; kiszorítja a melléknévi igenév hibás használatát a *Kisné Nagy Friderika*-szerű szerkezet. A *született keresztény* bőségesen járta mind az írott, mind a beszélt nyelvben, míg nem őt is elérte végzete: levitézlett; az egykoron kedvelt szólás ma nem kell senkinek. Elmúlásának azonban nem öröndhetünk. Mert a *született keresztény* ördögét az *őskeresztény* meg az *árja* Belzebubja váltotta föl. (A legújabb az *ősárja*! A szó jelentését nem ismerők a *keresztény-őskeresztény* nyomán különbséget tesznek *árja* meg *ősárja* között.)

Eltűnt tehát a családfő, de megmaradtak a család tagjai, a *született német, olasz, francia* stb. Az *ősnémet, ősolasz, ősfancia* még nem született meg. Legutóbb egy napon két hirdetésben találkoztam a család-

tagokkal. Az egyik hirdetés így szól: „*Disztíngvált született osztrák tanítónő azonnalra állást keres. „Praxissal” jeligére...*” (Nemzeti Újság, 1942. IV. 1.). A másik még ezt mondja: „Soproni Nyári Rudi szül. grófi primás a... *buffetben muzsikál*” (A Mai Nap, 1942. IV. 1.). — A *geborener Österreicher* megfelelője: *osztrák születésű, származású, eredetű*. Hibák halmazata a *született grófi primás*. Igencsak nehezebb primásnak születni mint grófnak. De a *grófi primásként* világrajövetel még szövevényesebb. Az -i melléknévi képző ugyanis valakihez vagy valamihez tartozót jelent. *Grófi primás* jelentése tehát „a gróf primása”, aminthogy *királyi tanácsosé* „a király tanácsosa”, nem pedig „királyi családból való tanácsos”. Ennél fogva a helyes szövegezés: *grófi születésű primás*. Loványi Gyula.

Szökelő-kórház. — Egy haretéri tudósításban (M. Nemzet, 1942. VII. 8.) olvashatjuk az alábbi: „Új szóösszetétel: *szökelő-kórház*... A *szökelő-kórház* már nevével jelzi, hogy mozgó kórház...”. — Vegyük közelebbről szemügyre az új kifejezést. A *szökel* szó jelentése „ugrándozik, kilövelve magasba emelkedik”. A régiségben a *szökkik, szökcse, szökdécsel, szökdös, szökel, szökelder* a *táncol* egyértékese volt. Bármennyire üdvösnék tartom a szócsinálást, régi szöknak új jelentéssel használatát, mert szökincsünknek legalkalmasabb gyarapító módszerét látom benne, s bármennyire hajlamos vagyok arra, hogy egy jó új szóért akár száz csenevész — agyonhallgatással — bűnbocsánatban részesítsünk, a *szökelő-kórházzal* kivételt kell tennünk, mert egyik csoportba sem állíthatjuk be. Attól kell tartanunk ugyanis, hogy könnyen bekerül a hivatalos nyelvbe, ha csak nem onnan jutott be az újságba.

A *szökelő-kórház* nem jó kifejezés. A *szökelő* szó jelentése, láttuk, egészen más, mint amit használója ki akar fejezni vele. De szükség sincs rá. A tudósításból kitűnik, hogy a *mozgó-kórház* akarja jelölni az új kifejezéssel alkotója. A *mozgó kórház* kifogástalan és szemléletes, nincs hát rá szükség, hogy elhibázott kifejezést tegyünk a helyébe.

Loványi Gyula.

Kapcsolatban. — Nagyon divatos szó. A Magyarosan is megemlítette már. Elrettentő példának hadd álljon itt néhány lapkivágás: „A Torino ellen intézett légitámadásokkal *kapcsolatban* közlik, hogy...” Nem egyszerűbb-e így: ...légitámadásokról közlik...? — Vagy ez: „...a touloni flotta önelsüllyesztésével *kapcsolatban* a német fővárosban megállapítják...”: önelsüllyesztéséről megállapítják... — „A kirenaikai hadihelyzettel *kapcsolatban* a jelentések mind arra mutatnak...” Azelőtt ezt így fogalmazták meg: A kirenaikai hadihelyzetről szóló jelentések mind arra mutatnak... — „A híradás a 8. hadsereg északafrikai előrenyomulásáról szól és *ezzel kapcsolatban* arról, hogy ... Itt teljesen fölösleges az „*ezzel kapcsolatban*”: ...előrenyomulásáról szól és arról, hogy ... „Péntek este hivatalos közleményt adtak ki Vichyben a touloni eseményekkel *kapcsolatban*”: a touloni eseményekről. — „A sztálingrádi harcokkal *kapcsolatban* a távirataink sorában közölt német hadijelentés ugyancsak újabb tényről számol be. A sztálingrádi harcokkal *kapcsolatban* azonban rá kell mutatni arra...” — Vannak természetesen esetek, ahol helyén van a „*kapcsolatban*”, mint az utóbb idézett két mondatban is. (Noha megfogalmazásuk nem nagyon szerencsés. Az ismétlés helyett jobb lett volna, ha így írják: Rá kell azonban mutatni arra...) Nem is akarom teljesen elnyomni. De az már sok, amit ezzel a szóval nemcsak a lapok, hanem a rádió és a laptudósító irodák is elkövetnek. Valóságos járvány! Haragos Sándor.

Rendszabály — intézkedés. — Fordítási hibának tartom, hogy némely újság a német Maßnahme szót is rendszabálynak írja, éppúgy, mint a Maßregel-t. Olvasom: „Német részről — mondja a tudósítás — ezeket megfigyelték és megindították a megfelelő *ellenrendszabályokat*.” Itt világosan *ellenintézkedésről* van szó, tehát: megtették a megfelelő *ellenintézkedéseket*. — „Semmiféle rendszabály nem történt a forgalom korlátozására.” Semmiféle *intézkedés* nem történt... — „...megelőző *rendszabályként* elrendelte néhány volt legionárius letartóztatását, ez a *rendszabály* azonban nem érintette a helyzet nyugalmát”. ...megelőző *óvintézkedésként* elrendelte... ez az *intézkedés* azonban nem érintette... *Rendszabályon* valóban *szabályokat* értünk, de elterjedt ige alakjában is: *megrendszabályozni*. Ezen sokan *megbüntetést, rendbüntetést* értenek. Ne tévesszük tehát össze az *intézkedést* a *rendszabállyal*!

Haragos Sándor.

Mégegyszer a hinterland. — Kiss Sándor a hadak mögül a harcélre szólít, amikor szigorúan meghagyja (Msn XI, 149), hogy vagy soroljam föl az összes lehetséges vonzatokat, vagy ejtsem el a *hadakmögé* szóajánlást, amelyet pedig kitűnőnek tart. Kötelességem hát, hogy helytálljak érte. Nem mondhatni mást, mint hogy vagy a birtokos személyrag nélkül való *hadmög* összetételt használjuk, amikor bármely vonzatban is együtt marad a *had* és a *mög*, tehát: *hadmögbe* megyek, *hadmög*ből származik, *hadmögi* közlekedés stb., vagy pedig megtartjuk a ragos alakot, csakhogy ekkor fölbontjuk az összetételt, így: *hadak mögé* megyek, *hadak mögül* származik, *hadak mögötti* közlekedés.

Ezt azonban csakugyan kitalálhatta az avatatlan is.

Buzás Dezső.

Év telt el. — Mióta műkedvelő nyelvvédőink kiátkozták nyelvünk-ből az *egy* határozatlan névelőt, sőt olykor-olykor a számnevet is, azóta egész sereg cikk igyekezett már eloszlatni ezt a nyelvi babonát és meggyógyítani az *egyiszonyban* szenvedőket. A napokban egy régi újságlap került a kezembe (Függetlenség, 1942. aug. 23.). Elolvastam Bibó Lajos kis írását *Az öntöltő ceruza történetéről*, és ebben az egyhasábos cikkekésében ilyen mondatok bizonyították, hogy még neves íróink nyelvérzéke is mennyire megromlott: *Óra múlva* kisült; *hónappal később* belebotlottam feleségem kézításkájába; *perccel később* valamit föl kellett volna jegyeznem; Ezúttal csaknem *év* telt el; *percig* várt, akkor befejezte a históriát. Ez bizony furcsa és erőltetett magyarság. Azzal még senki sem lesz stílusújító, hogy a megszokott szólamokból elhagyja az odaillo igekötőt vagy névelőt.

Tóth József.

KÖNYVSZEMLE

Vidor Emil: Kalandozás a szavak világában. Budapest, A. n. 128. l. Hungária könyvkiadó.

Ennek a nyelvtörténeti kérdéseket, főleg hely- és családneveket tárgyaló könyvnek egyik fejezete nyelvhelyességgel is foglalkozik. A *Magyartalanságok* című részben a nyelvvédelem munkájának fokozásáért tör lándzsát Vidor, s a szűkre szabott helyen találó példákban mutatja be a legsűrűbben előforduló magyartalanságokat. Nem keresi az újat, mégis néhány magatermésű megfigyelést fedezhetünk föl a bennünket illető fejezetben. A német *Vordach* tükörszavaként divó *előtető* helyett az *ereszfedél*, *eszterhaj* kifejezést használja. Az *eszterhaj*t megtaláljuk már a régi magyarságban, a XVI. század nyelvében, de a népnyelv szokászatának is egyik eleven tartozéka. Az *ereszfedél* birtokos összetétel, azt jelenti hát, hogy az eresz födele; a jelzős összetétel, vagyis *ereszes fődél* a helyénvaló. Az ugyancsak németes *előszoba* helyébe a *belépőt* ajánlja; a kifejezés elfogadható, ha az új jelentés ki tudja szorítani a régebbi — avulófélben levő? — „női bálköpeny” jelentést. Méltán kifogásolja Vidor az *átutazó szobát* is (helyesen: szoba átutazók számára), a pesti aszfaltnak ezt a stílusos virágát. Helyteleníti továbbá a *homo pestiensis*nek német kaptára akkor is használt *kérem*-jét (*köszönömre* válasz: *kérem*), amikor a magyaros észjárás *szívesen*-t vagy más kifejezést kíván. — Mindent egybevetve: a nyelvhelyességi kérdésnek szánt rövid fejezet sok lelkesedéssel s jó megfigyelőképességről tesz vallomást.

Lükő Balázs.

LAPSZEMLE

Balatonai Kurir. 1942. dec. 31. — *Madarassy László: „Úszóművek” és „úszóműtulajdonosok” a Balatonon.* Egy belügyminiszteri rendelet értelmében a nem géperejű kis (20 tonnán aluli) hajók és egyéb vízi járművek nyilvántartása a jövő évtől kezdve a főszolgabírák feladata. A rendelet megállapítja azt is, hogy milyen jelző betűket kell a vízi járművekre ráfesteni. Ez a rendelkezés újabb magyar szavakra akar bennünket rászoktatni, amikor „úszóművek”-ről és „úszóműtulajdonosok”-ról beszél. „Bátorkodom megkérdezni a belügyminisztérium illetékes ügyosztályát, hogy mielőtt kiadta a rendeletet, nyelvvédelmi szempontból vajjon megkérdezte-e a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságát. Mert az „úszóművek” és „úszóműtulajdonosok” nekem nagyon idegenül hangzanak. A „jármű” sem valami tökéletes magyar szóalkotás, de száz esztendő alatt a hivatalos nyelvbe belegyökeresedett. Ne akarjon a magyar hivatalos élet még egy ilyen nyelvbotlást elkövetni!”

Erdélyi Szemle. 1942-i évf. 12. sz. — *Vita Zsigmond: Édes anyanyelvünk.* Nyelvünk régi nagy mestereinek vezetésére ma ismét szükség-

günk van. A nyelvi erjedés, a tisztulás és felfrissülés idejében vagyunk. „De ugyanakkor érezzük a minden oldalról felénk ömlő idegen hatásokat, belénk sajog a korcs nyelven, a kevert nyelven való beszéd, és tiltakozunk ellene. Látjuk a szomszédos nyelvekkel való sűrű érintkezés, a tömeges fordítások, a siető újságíró nyelv veszedelmes hatásait. Ezért beszélünk ma ismét édes anyanyelvünkről és próbáljuk meg a csendes gyomlálást.”

Esti Újság. 1943. február 6. — *Harsányi Zsolt: Paraszt.* Egy gazdasági jellegű testület azzal a kérdéssel fordult az Akadémiához, hogy milyen méltóbb szóval lehetne helyettesíteni a „paraszt” szót, mivel ez a társadalom egy osztályára sértő hangzású. A szó jelentéséhez idők folyamán csakugya hozzátapadt valami az otromba, faragatlan, kiméletlen fogalmából. Nem egészen jogosan, hisz az úgynevezett kaputos osztályok is elkövetnek annyi parasztságot, mint a nép. A nyelvhasználat gyakran igazságtalan. A kefekötő-ipar nevét is összekapcsolja a részegesség fogalmával, de azért senkinek sem jut eszébe, hogy a kefekötésre új szót találjunk ki. „A „paraszt” szót másikra cserélni okatlan tüneti kezelés volna. Ha van baj, annak gyógyítása más. A népnek kell kedvezőbb helyzetet adni, hogy a közművelődés minden áldását megszerezhesse magának. Akkor egy igazságtalan nyelvhasználat magától megszűnik. Azt kell elérni, hogy ne mondhassunk senkit „goromba paraszt”-nak.”

Magyar Nyelv. 1942-i évf. 5. szám. — *Nagy J. Béla: A megengedő is szórendje.* Gy. Gömöri Jenő a Magyar Nemzetben vitát indított el a megengedő is szórendjéről. Cikkében a maga vélt igaza mellett Gyomlay Gyula egyik tanulmányára hivatkozott. Nagy J. Béla megállapítja, hogy Gyomlay tanulmányát a megengedő is hagyományos szórendjének védelmére írta, s a cikkíró rosszul értelmezte a tanulmánynak azt a részét, amelyre hivatkozik. „Ugyanannak a *ha* -is -es mellékmondatnak kétféle értelme lehet a szerint, hogy milyen az is szórendje. Ha az is az állítmány után van, akkor megengedő a mondat, ha pedig az is megelőzi az állítmányt, akkor hozzátoldást kifejező feltételes mondattal van dolgunk.” — *K. P.: Fajvédelem.* A *fajvédelem* szót és a vele kapcsolatos más szavak jó részét Kiss Sándor szarvasi ev. leányliceumi és tanítónőképzői nyugalomba vonult igazgató nyelvgazdagító szelleme alkotta.

Nemzeti Újság. 1943. február 2. — *A hadi műnyelv megmagyarosításáért.* A közlemény ismerteti a Nyelvművelő Bizottságnak a honvédelmi miniszterhez intézett átiratát a hadi műnyelv megmagyarosítása tárgyában.

Pesti Hírlap. 1942. dec. 10. — *Gáspár János: Védjük beszédünket!* A magyar beszéd sajátos szépsége pusztul, helyes, hibátlan beszédet egyre ritkábban lehet hallani. A rádióban is sokszor hangzik el magyartalan beszéd, pedig a rádióknak különös gonddal kellene vigyáznia minden hangjára, mert százezres tömegekhez beszél. Nyelvtudásaink lelkes mozgalmat indítottak a magyar nyelv védelmére, hogy gátat vessenek romlásának. Amennyire szükséges volt a nyelvvédelem, annyira fontos, időszerű és megokolt beszédünk védelme is. Mentsük meg a magyar beszéd ősi szépségét, tisztítsuk meg a rút hibáktól. Neveljünk rá minden magyart a szép, hibátlan beszédre. — 1942. dec. 11. — *(-thy): „Erőnlét és társai.* A sporttudósításokban gyakran olvasható ez a szó: *erőnlét.* A *kondíciót* akarják vele pótolni. „Nem érzik-e azok, akik... effajta erőszakolt nyelvújításra adják a fejüket, hogy micsoda rombolást végeznek a magyar nyelv cso-

dálatos épületén?" A sport nyelvében kétségtelenül olyan sok az idegen szó, hogy védekeznünk kell ellenük, de minden magyar fül sajog, ha azt hallja, hogy X. Y. bajnok *csúcsot* úszott vagy futott. Százszer és ezerszer inkább „kondíció” és „rekord”, mint „erőnlét” és „csúcs.” — 1943. jan. 28. — *J. L.: A jelző és jelzett szó hangsúlyáról.* A jelző és a jelzett szó hangsúlyáról még a legilletékeesebbek is igen eltérő nézetet vallanak. Vannak esetek, amelyek megkívánják a jelző különösebb kiemelését. A mai hangsúlyozás azonban majdnem mindig a jelzőre esik. Egyre több tért hódít a melléknév és egyre veszít jogaiból a főnév. Ennek a hangsúlyozásbeli romlásnak az oka talán nemtörődomség, a divat, de legfőképpen a rádió. A továbbiakban a cikkirő számos példát hoz fel annak bizonyítására, hogy a rádió felolvasói mily sokszor emelik szükségtelen és értelmetlen hangsúllyal a jelzőt a jelzett szó fölé. — 1943. febr. 10. — *Halász Gyula: Fekete piac, zugpiac.* A *fekete* piac szó szerinti fordítása a németnek. A háborúval szivárgott be nyelvünkbe, addig nem ismertük ezt a kifejezést. Magát a fogalmat a *zugpiac* szóval fejeztük ki, ha éppen szükség volt rá. Ez jobb és magyarosabb.

Turán. 1942-i évf. IV. szám. — *Virányi Elemér: Nyelvérzék, nyelvhelyesség és törzsökös magyarság.* Az idegenszerűségek használata nem okvetlenül és nem kivétel nélkül magyarázható idegen származással. A nyelvérzék velünk született egyéni képesség, alsóbb fokán egészséges ösztön, mely magasabb fokon logikai tökéletességű tudatossággá fejlődik. A nyelvhelyesség iránt való fogékonyság nem okvetlenül általános, faji jellegű képesség: lehet valaki idegen származású és nyelvérzék dolgában igen tehetséges. Viszont nem egy törzsökös magyar akad, akinek sem nyelvérzéke, sem nyelvhelyesség iránti fogékonysága nincs. A nyelvérzék és nyelvhelyesség együtt jár a magasabb fokú műveltséggel. A cikkirő saját adatgyűjtései alapján megállapítja, hogy a vegyes nemzetiségű vidékek peremén vagy szívében fekvő s így látszólag nem törzsökösen magyar Temesvár, Nagyvárad, Arad, Kolozsvár újságai nyelvhelyesség szempontjából magyarosabbak voltak, mint pl. Kiskúnfélegyháza, Szentes vagy akár Szeged újságai. A nagyobb városi műveltség okozati összefüggésben van a nyelvhelyességgel.

Typographia. 1943. jan. 15. — *Ziegler Gyula: A magyar nyomdász és a magyar nyelv.* Részletes ismertetése Somogyi Iván nyomdász ily című felolvasásának, amelyet a Budapesti Korrektorok és Revizorok Körének és a Budapesti Hírlapszedők Körének együttes rendezésében tartott. A felolvasó a magyar nyelv tisztaságát és az idegen szavak kiküszöbölését tette előadása középpontjába. Számos példával bizonyította, hogy a különféle szakmák körében, így a nyomdásziparban is valósággal tobzódik az idegen szavak használata. A magyar nyomdász mindent megtesz a magyar nyelvért, ami erejétől és tehetségétől telik. „Hisz a magyar nyomdász a magyar nyelv nélkül nem élhet. Ez nemcsak anyanyelve, hanem éltető eleme is.”

FIGYELŐ

Barangolás a nyelvérzék vadonában.

Aki irodalmunk termékeit figyelemmel olvassa, annak lehetetlen meg nem ütköznie a sok-sok magyartalanságon, sőt valóságos nyelvhibán, amelyet nemcsak sebtében készülő hírlapjaink, hanem a folyóiratok, szakmunkák és a szépirodalmi művek nyelvében is lépten-nyomon tapasztalhatni. Önkéntelenül fölmerül a kérdés: mi lehet az oka ennek a mindig bántó, igen sokszor bosszantó, nem egyszer pedig valósággal megbotránkoztató jelenségnek? Alig tévedek, ha ennek okát négy körülményben látom. Egyik, hogy több évtized óta erősen megszorodott az olyan írók száma, akiknek a magyar nyelv eredetileg nem anyanyelvük, és akik nyelvünk szellemét, sajátosságait és törvényeit teljesen megismerni és követni nem képesek. A másik körülmény, hogy igen sokan kellő hivatás nélkül forgatják a tollat, és az írás művészetének magaslatáig nem jutnak el. A harmadik körülmény, hogy az írói munkában némelyek nem tanúsítanak kellő körültekintést és gondot, talán mert nem is tekintik ezt föltétlenül szükségesnek. Az okul szolgáló negyedik körülmény, hogy nézetem szerint iskoláink a nyelv- és irálytanítás munkáját nem végzik megfelelő alaposzággal és buzgalommal. Ezt a legutóbbi okot nem én hangoztatom egyedül.

Barangolásom eredményét éppen azért tartom szükségesnek az alábbiakban bemutatni, hogy íróinkat a nyelv használatában nagyobb figyelemre és gondra serkentsem, nyelvtanítóinkat pedig nagyobb eredmény elérésére buzdítsam.

Az irodalmi nyelvünkben sűrűn tapasztalható gondatlanságokat és hibákat öt csoportban adom elő, úgymint: a) szók és kifejezések használatában, b) szóalakok használatában mutakozó hibák, c) szófézési és mondat szerkezetbeli kocintások, d) eltorzított kifejezés- és szólásmódok, és e) jóhangzás elleni vétségek.

I. Ami a szók és kifejezések használatát illeti, azt kell megszámlálhatatlan esetben tapasztalnunk, hogy némely íróink nem ismerik bizonyos szavainknak voltaképpeni értelmét, és meg nem felelő, nem egyszer nevetségkeltő jelentésben használják őket. Itt rovom föl az idegenszerű szóhasználatokat, a helytelenül írt szókat és a hibás fölcsereléseket is. Az okulásul szolgáló példákat a szók betűrendjében sorolom elő.

„[A cseh uralom] biztonszágának *alábástyázása* volt itt a döntő ok“ (BH.* 1934 V/5, 3. l.). A *bástya* nem földalatti mű, mint az akna vagy a pince. Aláaknázni, alapincézni lehet, de az *alábástyázás* csak meggon-dolatlan kifejezés.

„A nagy események törvényyszerű következményének tetszik mindaz, amely ezelőtt tizenöt esztendővel... a szívekben végbement“ (BH. 1935

* Rövidítések: BH. = Budapesti Hírlap. — Cronin-ford(itás) = Cronin: Réztábla a kapu alatt, ford. Szinnai Tivadar. 10. kiad. — Gorkij-ford. = Gorkij: Gorgyejev Foma, ford. Kiss Dezső. — Knittel-ford. = Knittel: Via mala, ford. Andai Ernő. — Mann-ford. = Thomas Mann: A varázshégy, ford. Turóczi József. — Mérimée-ford. = Prosper Mérimée: Carmen és Colomba, ford. Hajó Sándor. — Nytud. = Nyelvtudomány, folyóirat. — PH. = Pesti Hírlap. — UM. = Új Magyarság.

mell. = melléklet; tc. = tárcacikk; vc. = vezércikk.

III/1, 1. l.). „Mi az mégis, *amely* az egyetem megnyitásának ezt a ... szer-tartását túlemeli az egyszerű napi események színvonalán“ (uo. 1936 IX/17, vc.). „A kátrány volt az, *amely* a középkor végén az elpusztult vad-állomány helyett kenyeret adott a finnség kezébe“ („Finnország 1940“ 236. l.). Az *amely* névmás melléknévi értelmű, nem vonatkoztatható tehát viszonyító névmásul a főmondatnak főnévi értelmű tagjára, márpedig ezekben a példákban a főmondatok *mindaz*, az névmásai főnévi értelemben vannak használva.

„Az Akadémia értesíti ezuton az Adminisztrátor című pályamű szerzőjét, hogy a *mig* a jelíges levele beérkezett, addig maga a pályamű valahol elmaradt, mert nem érkezett be“ (BH. 1920 VI/22, 3. l.). Az Akadémia aligha értesítette így a szerzőt, mert az ellentétes *míg*—*addig* kötőszó-megfelelésben a *míg* helyett nem lehet az *amíg* viszonyító névmás-alakot használni. Ugyanilyen hiba a következő is: „Nem szeretem, *amikor* a bolha köhög“ (Képes Vasárnap 1940 III/10, 16. l.). Helyesen: *mikor*, mert ez a rendes *ha* kötőszót helyettesíti itt.

„Az elegáns kikötés *annyiban* van, hogy az ember duzzadó vitor-lákkal örülteként nekikormányoz a kögátnak“ (Herczeg F. Munkái. Gyűjto-ményes diszkiadás VI, 58). Helyesen: *abból áll*.

„Ha egy *ártány* elleni készül [!], ... ott bábálgodik [Simeon test-vér], gondolja a kocát“ (Huysmans: Utón, ford. Várkonyi Nándor, 341. l., ez a szóhasználat meg is ismétlődik a 343. lapon). A mondas természeti cso-dát jelentene, mert az *ártány*, vagyis a kiherélt kandisznó, még nemzeni sem tud, nemhogy ellenék. Igaz ugyan, hogy az *ártány* néhol emsét is je-lent, vagyis kocát, de azt is csak olyat, amelynek a görgőjét, vagyis pete-fészket kivették (l. CzF.).

„Velencei Péter *attól*, hogy apai ágon maga is idegen származású volt, még jó király lehetett volna“ (BH. 1937 V/ 1, 8. l.). Magyarosabb: *a felől*.

„Annakidején [több cikk] egyszersmind angol, illetőleg francia, azaz olasz nyelven is megjelent“ (Akad. Értesítő 1938. évf., mellékl. 2. l.). Azaz csak akkor van helyén, ha a két összekötött kifejezés egyenlő jelen-tésű. Ha helyreigazitunk, vagy azt akarjuk mondani, amit az *illetőleg* je-lent, akkor *azazhog*y a helyes kifejezés.

„A császári kápolnában [a mandzsuknál] tartott disznóáldozat igen körülményes szertartások közé volt *bedgyazva*“ (Szimonidesz Lajos: A világ vallásai I, 58). Kirívó képhasználat. Elég lett volna: *beillesztve*.

„Mielőtt *behajóztunk* volna a Sybillre [egy hajó neve] háromezáz napra tervezett világkörüli utunkra“ stb. (Pierre Loti: Yves testvérem, ford. Kelen Ferenc, 31. l.). Hogyan lehet az embernek valamely hajóra *behajózni*? Nyilvánvalóan szolgai fordítása vagy a német *sich einschiffen* kifejezésnek, vagy a francia *embarquer* igének. Magyarul: mielőtt a Sybil-len hajóra szálltunk volna.

„Az a lelki állapot, mely önmagával azonos marad, *mig* a követ-kező állapot *be* nem *helyettesíti*, az sem tart jobban.“ „Tartamunk nem pillanatot *behelyettesítő* pillanat“ (Bergson: Teremtő fejlődés, ford. Dienes Valéria, 10. l.). „A nehéz görög páncélost *behelyettesíti* a római légioná-rius“ (uo. 124). Kellő nyelvérzék nélkül való használata a számtan nyelvén-ben szokásos *behelyettesít* szónak az egyszerű *helyettesít* helyett.

„Célja az volt, hogy megnyugtassák a londoni rádió összes *beijedt* hallgatóit“ (UM. 1941 IX/28, 4. l.). A hétköznapi *begyulladt* kifejezés ha-tása, a természetes *megijedt* helyett.

„Próbáld meg egyszer *beképzeln*i magadat másnak a gondolkodá-

sába" (Sinclair Lewis: Sam Dodsworth Európában, ford. Szinnai Tivadar, II, 47). E helyett: *beleképzeln*.

„Miután alaposan *belakott*, máris egészen másként látta a dolgokat" (Knittel-ford. 357. l.). E helyett: *jóllakott*.

„Minden kis légvonatra *benáthásodott* gyerekük volt" (Müller Vilmos: A meghüléses betegségek megelőzése, 13. l.). Helyesen: *megnáthásodott*.

„Ez már több a *bolondnál*" (Nytud. VII, 70). Idegenszerű melléknévhasználat. Magyarul: több mint *bolondság*.

„Ezek a hetek a nagy magyar *célkitűzések*hez egy lépéssel újra közelebb hoztak bennünket" (BH. 1937 VI/8, 1. l.). Hanyag, nem szabatos (a Széphalom szerint: nem *precíz*) beszéd. A *célokhoz* hoztak közelebb, nem a *célkitűzések*hez. Ez utóbbi szó annyira divatos lett, hogy az egyszerű és természetes *cél*-t maholnap céltalanul kiszorítja. Íme egy pár példa: „Eddigi munkánkat nem lankadó buzgalommal kell folytatnunk, továbbra is követve magasabbrendű nemzetkulturális [micsoda korcs szóösszetétel!] *célkitűzéseinket*" (Turán XX—XXI, 162, eddig *célokat* szoktunk követni). „A mozgalom [a Széph. szerint: *akció*] életrehívói... előtt... gyakorlati *célkitűzések* lebegnek" (UM. 1941 II/14, 1. l.). „Németország éppen úgy felhasználja a művészetet a nemzeti *célkitűzések* eléréséhez, mint ahogy" stb. (uo. IV/6, 11. l., a *célokat* érzjük el, nem a *kitűzéseket*). Még nyelvész írásában is: „Az észet népiségkutatás [a Széph. szerint: *etnikumkut.*] a legszigorúbb tudományos *célkitűzéseket* tartja szem előtt" (MNY. XXXVIII. 31. eddig *célokat* tartottunk szem előtt), stb.

„*Drága* töled, hogy olyan kedves voltál és vigasztalgattál" (Sinclair Lewis: Sam Dodsworth Európában, ford. Szinnai Tivadar, I, 105). Szokatlan használat, *szép, kedves dolog* helyett.

„Kétségtelen, hogy *egyes* munkakörben a nők jobban megfelelnek" (BH. 1935 III/30, 5. l.). Helyesen: *egyes munkakörökben*, vagy *némely munkakörben*.

„Csak nagy nehezen sikerült helyet szorítani egy rádiókereskedő és egy feltűnően csinos *eladókisasszony* között" (Antenna 1935-i évf. 35. sz. 5. l.). Így uo. alább is: „a csinos *eladókisasszony*". Lehet, hogy egyáltalán *eladó* lány is volt az illető, vagyis: férjhez adó, de itt *elárusító* vagy *árusító kisasszony* van helyén.

„Oly ridegen *bán el* az észet nemzeti éposszal" (Turán XVII, 53). Az író helytelenül *bánik* így el az igével.

„*Elbődülte magát*, mint egy megsebzett vadállat" (BH. 1927 IV/30, 16. l.). Teljesen szokatlan, *elbődült* helyett.

„*Elégett* a Rákóczi-úti Turecsányi töltőtollüzlet" (BH. 1933 VII/10, 11. l.). Mintha nem is egész üzlethelyiség, hanem csak egy szál lúdtoll lett volna. *Leégett*-et mond ép nyelvérzékű író ilyen esetben.

„A világ búza- és lisztelhajózása... 2.4 millió métermázsára rugott" (BH. 1934 VII/20, 10. l., így még két ízben). A búzát és a lisztet tehát *elhajózták*! Nyilván hajón való elszállítás, tengeren való szállítást akar jelenteni.

„»Pest és Buda *elmagyarosodása* 1848ig« írta Kósa János" (BH. 1937 III/28, 13. l.). A szerző nem érzi, hogy az *el* igeikötőben valami rosszaló árnyalat van. Magyar szempontból Pest és Buda *megmagyarosodtak*.

„*Olvasta* a miséit (Gerhardt Hauptmann: Thiel pályaoír stb., ford. Schöpllin Aladár, 58. l.). Sőt mi több: „Másnap reggel Francesco, mint mindig, *elolvasta* [1] miséjét" uo. 61). Sült németesség: Messe *lesen*. A magyar papok misét *mondanak* vagy *miséznek*, és *elmondják* a miséjüket.

„Fiatalabb náluk, *előbbkelő* [!] náluk“ (Tóth Béla: Boldogasszony dervise 118. l.). A jeles és tősgyökeres író nyelvérzékének nyilván hibás okoskodáson alapuló megtévelyedése. *Előbb kelő* korábban kelőt jelent, az *előkelő*-nek csak *előkelőbb* lehet a középfoka.

„Olyan honvágý fog el, hogy majd *elsírom magamat*“ (Sinclair Lewis: Sam Dodsworth Európában, ford. Szinnai Tiv., II, 32). Szokatlan, helyesen: majdnem *sírva fakadok*.

„*Elsült* [!] nyakán a kalárist igazgatta“ (Deledda: Mint szélben a nád, ford. Kőrösi Sándor, 130. l.). *Elsült* bizony, mint a piszkafa. Helyesen: *lesült*.

„Megóvnak [a módszertani elvek] a könnyen *elvéthető*, de sokszor épp oly könnyen el is kerülhető hibáktól“ (Laziezius Gyula: Általános nyelvészet 113. l.). A tudós szerző *elkövethető* hibát „vétett el“.

„*Eszmés* találmány“ (UM. 1942 XI/15, 9. l., nem *elmés* hirdetésben).

„Mélyen és *fáradtságosan* felsóhajtott“ (Gorkij-ford. II, 287). Nem használt szóalak. Helyesen: *fáradtan* v. *fáradtul*.

„Véleményem szerint az igazság inkább ott *fekszik*, hogy azok a családok... tényleg ilyenek“ (UM. 1942 VI/14, vc.). A magyar igazság nem *fekszik* sehol, hanem ebben v. abban *van* v. *rejlik*.

„A kislány ijedtében elájult, úgy kellett *felmosni*“ (BH. 1935 I/16, 8. l.). Már nem is bosszantó, hanem kacagtató beszéd. Helyesen: *föllocsolni*.

„Még néhány percig állt ott, lenyügözöttén attól, amit látott és *feltorló* emlékeinek hatása alatt“ (Cronin-ford. 362. l.). Nem használatos szóalak. Helyesen: *föltorlóddó*.

„Figyelmeztetem a hallgatóságot, hogy a rendet *tartsa fenn*“ (egy törv. elnök mondása, l. BH. 1934 XI/6, 9. l.). A rendet a rendőrség *tartja fenn*, a közönség *megtartja*.

„Azt hiszem, ha rajta *fordul*, akkor tüstént Velence alá rendeli a hajókat“ (Herczeg F. Munkái. Gyűjtem. díszkiad. VI, 115). „Pedig ezen *fordul*, hogy mi sohasem fogunk emberi életet élni“ (uo. 2. rész, 51. l.). Ezt az igekötő nélkül hiányos szót lapokban is nem egyszer olvashattam. Helyesen: rajta, illetőleg ezen *fordul meg*.

„A budapesti *forróvizek* kihasználása a cseh szénbehozataalt... csökkentené“ (BH. 1932 XI/18, 3. l.). Helyesen: *hévvizek*. Régies szó, de illik el nem felejtetni.

„Ez a [részeg] bácsi még azzal a banánhajjal [!] is szóbaáll“ (BH. 1933 XII/30, mell. 4. l.). A banánnak csak *héja* van, *haja* nincs.

„A közszláv a hosszú *ā*- vagy *o*-ból *hajtott*“ (Nytud. II, 201). Helyesen: *hajtott ki*.

„Szíve hölgyét Grimur elnevezte Benjamin »*hajthatatlan* igéjének«“ (Gunnar Gunnarsson: A vulkán árnyékában, ford. G. Beke Margit, 16. l.). Kis diákok is tudják, hogy csak *hajlíthatatlan* szók vannak a nyelvekben.

„Loppal hogy meg ne tudják, magát [Hartmut király] felfedte néki, | Hogy Hartmut névre *hallgat* s uralják őt a normann föld vidéki“ (Kudrun. Fordította Kőrös Endre, 102. l.). Csak kutyáról szoktuk mondani, hogy milyen névre *hallgat*. Királyról mondva izléstelenség.

„Hol kártérítést fizetettek vele, mert lova betévedt a polgármester tilosába, *máskor*... elhordták a della Rebbia címerét viselő kőlapot“ (Mérímée-ford. 160. l.). A *hol* csak akkor használatos „egyszer“ jelentésben, ha a következő mondat élén megismételjük: *hol*..., *hol* stb.

„Tavaly nyáron háromszor is megszökött előlem [a kilós pisztráng], de *idén* elesípem“ (Knittel-ford. 49. l.). „*Idén* pisztrángot eszünk“ (uo. 68

általában így). Hogy ez a névelőtlen *idén* a magyaros az *idén* helyett voltaképpen csupán 'nem kifogástalan nyelvérzékűek beszédmódja (l. Msn. XI, 77), arra szolgáljanak igazolásul ugyane fordításból a következő helyek: „A síkság... elérhetetlen boldog vidéknek *tűnt* előtte“ (24. l.). „Ostobának *tüntem* magam előtt“ (33. l. és mindig így). Magyarosan: *látszott, látszottam*, vagy: *tűnt föl, tűntem föl*.

„Szépen sorba volt ott rakva, tisztogatva, megkefélve, *iratos* czédulával ellátva minden darab [puskák, kardok], mint valami patikában“ (Daudet: Tarasconi Tartarin, ford. Fái J. Béla, 254. l.). Az *iratos* cifrára festettet, cifrázottat jelent a népnyelvben (l. MTsz.), itt *fölráros* volna helyén.

Ironbél és *iron* (az *eszmés* alatt idézett hirdetésben, ennek a szónak méltó párjaul). E helyett: *írón* (*író-ón-ból*), *írónbél*.

„Amikor a két első vékony pukkanást hallottam, mingyárt azt mondtam: ejnye, itt a hadnagy urat *irtják*“ (Merimée-ford. 272. l.) Emberre vonatkozólag merőben szokatlan használat. Helyesen: *el akarják pusztítani*. (Vö. alább: *kiírt*.)

„Ilyen hajlamban maradok halálom *iziglen*“ (France: Lúdláb királyné, ford. Lándor Tivadar, 57. l.). Magyarul tudó így nem beszél. Helyesen: halálom *órájáig*.

„Az Yssel-tónak vidékén hatalmas szunyogjárvány lépett fel“ (BH. 1937 VIII/11, 9. l.). Helyesen: szunyogjárás (mint sáskajárás stb.). A *járvány*-t betegségekről szoktuk mondani.

„Hát ez [a tévedés] onnan *jön*, hogy a szerző sohasem törődik a hangfejlődés igazi okaival“ (Nytud. VII, 71). Sült németesség = *das kommt daher*. Magyarul: abból ered v. származik, ennek az az oka v. magyarázata. „Egy szép napon még jól *jöhet nekünk*“ (az aranykötvény, Knittel-ford. 250. l.). Magyarán: jól *foghat*. „Nekem holnap Lanzbergbe kell utaznom“ [mondja a férj, a feleség pedig: „*Jöjje* veled én is!“ (uo. 490. l.). Minthogy az utazás a jövőben megy végbe, magyarán: *menjek* én is.

„A *kakasüllőn* [!] tapsoló közönség“ (UM. 1940 III/21, vc.). A *kakasüllő* eredetileg azt a gerendát vagy lécezt jelenti, amelyen a kakas éjszaka *ülni* szokott. A kovácsok *üllőjéhez* tehát semmi köze.

„Vitkovics Mihály ír le egy anglus parkot, a br. Prónayak acaai *kastélyában*“ (Szegedi Füzetek II, 38, Baróti Dezső cikkében). „Az a *ngolpark*, amit nemcsak könyvből ismerhetett, hanem láthatott is valamelyik magyar *kastélyban*, nem tetszett neki“ (uo. 40). A cikkíró nincs tisztában a *kastély* szó jelentésével.

„Félő, hogy... mindkét tüdőszárny gyulladásba *kerül*“ (BH. 1933 II/7, 1. l.). Magyarul: *jut*.

„Tizenkettő éves sakktehetség“ (BH. 1926 VII/24, 6. l.). „Félkettő óra tájban“ (uo. 1932 X/1, 1. l.). „Kétszázhárom tiszti és kettőszázhetvenkettő legénységi harcos vitéz kerül avatásra“ (uo. 1936 V/26, 2. l.). „Félkettő órakor indult el“ (UM. 1942 X/15, 5. l.). Fülreszelő beszéd. Bankban, telefonban megjárja, bár én akkor is a *két* alakot mondanám először és csak félreértés elkerülése végett vetném utána a *kettő*-t. De írásban! Az időkifejezésben egyszerűen el kell az *óra* szót hagyni, és akkor nincs szükség a természetellenes beszédre: *félkettő* tájban, *félkettő*kor stb.

„Még is kell a szervezetben belül olyan elváltozásoknak jelen lenniök [a *jelen*-re semmi szükség!], amelyek bár *kézzel* egyelőre még nem *foghatók*, de amelyek... mégis szerepelnek az ideges állapotok előidézésében“ (Lukács Pál: Hogyan éljen a gyomor- és bélbajos ember? 67. l.; az egész füzet ilyen gyarló nyelven van írva). Az efféle megállapodott össze-

tételű szót, mint *kézzelfogható*, nem lehet kétfelé szelni. Helyesen: egyelőre még nem *kézzelfogható*.

„A hitszegő haramiákat gyanúsítottuk, biztosan azok *bántak ki* [!] velünk“ (BH. 1933 I/1, 17. l.). Az irodalmi kifejezés: *elbántak velünk*. A *ki* igekötőt a hétköznapi *kibabrál vkivel* szólásból vette az író.

„A libát [egy idomított libát] ... *ki* kell *irtani*“ (BH. 1933 VII/23, 8. l.). Meg is ismétlődik: „Úgy van! A libát *ki* kell *irtani*!“ (Dehogyis van úgy! A libát *el* kell *pusztítani*.) „Sampieronak igaza volt, hogy *kiirtotta* ezt az asszonyt“ (Mérímée-ford. 134. l.; ez a fordító használta az egyszerű *írt* igét is ilyen helytelenül, l. fentebb). A *kiirt* igét nemesak hogy egyes emberről, hanem egyes állatról sem szoktuk mondani. Ebben az idézetben is az *elpusztít* a helyes kifejezés, vagy a *láb alól eltesz*.

„Ötven év körüli »grande dame«, aki szereti magát kissé fiatalabbnak *kijátszani*“ (Modern Könyvtár 82. sz. 29. l., Pásztor Árpád Tolstoj-fordításában). Helyesen: fiatalabbnak *játszani*.

„Kimondja a diagnózist, mielőtt türelmesen *kikopogná* a beteget“ (Cronin-ford. 57. l.). Az orvos *kikopogtatja* a beteget.

„Csak a sokezer adat összevetése után sikerül egy-egy ilyen ösvilági állatnak *kilétét* [!] és egykori méreteit megállapítani“ (Tolnai Világlapja 1941 XI/12, 27. l.). Megdöbbentő nyelvérzéknélküliség! Helyesen: *miféleségét* vagy *mifajta voltát*.

„A mennyezetre emelte *könnyáztott* tekintetét“ (Gulácsy Irén: Pax vobis⁵ I, 238). Helyesen: *könnyáztatta* v. *könnyáztatott* v. *könnytől ázott* tekintetét.

„Több lövést *küldtek* utána, szerencsére azonban egy golyó sem talált“ (BH. 1920 XI/11, 2. l.). Kirívó szóhasználat. Helyesen: *sütöltek* st.

„Ha egy állat- vagy növénytörzset állandóan beltenyésztés útján szaporítanak, ... a törzs életereje, nagysága, termékenysége. . *lassan* csökken“ (Wells: Az élet csodái, ford. Lambrecht Kálmán II, 382). A *lassan* a *gyorsan*-nak az ellentéte, itt azonban *lassanként* van helyén.

„Az utóbbi hónapban szinte *lőngrásszerűleg* [!] emelkedtek [a filmgyártásban] a szereplési díjak“ (UM. 1942 VI/14, 13. l.). A *lőngrás* sakkműszó. Ezt az ugrást azonban nem az emelkedés, hanem a jobbra vagy balra térülés jellemzi. Itt az egyszerű *ugrásszerűleg* szó volna helyén.

„Tizenhét óráig szalad a gyorsvonat Sunne kis mezővárosig, ahol *meg* kellett *aludnom* [!], hogy másnap automobilon kimehessek Morbakkába (Képes Vasárnap 1940 III/24, 10. l., Hegedűs Sándor cikkében). A tej vagy a vér *alszik meg*. Magyar ember *meghál* valahol.

„A [tragikus] hős... küzd céljáért, de *megbukik*, mert eszközei bűnösek“ (Budap. Szemle CLXVII, 450). Nem a hős, hanem a diák bukik meg, ha ilyet ír. Elírásnak sem járja. Helyesen: *elbukik*.

„Lássák, hogy milyen apa, hogy mindent *megfoszt* [!] magától, hogy tud mártír lenni a családjáért“ (Szabó Dezső: Az elsodort falu. 1919. II, 145). Helyesen: *megvon* magától.

„Zseniális gondolat volt, *meg* kell *hagyni*“ (Cronin-ford. 308. l.). „Az ördög vigye ezt a frátert, de *meg* kell *hagyni*, hogy sokat segített a lánykánom“ (uo. 388). Helyesen: *meg* kell *engedni*.

„*Megittattam* [a sebesült katonát]“ (BH. 1917 XI/30, 11. l., Zsirkay János elbeszélésében). Előtte merőben szokatlan használat. A lovat *itatja meg* az ember. Itt így írtam volna: *inni adtam* v. *italt adtam* neki.

„A háborúutáni Németország *meglehetően* eltávolodott a nemzeti szellemű Magyarországtól“ (BH. 1937 XI/25, 2. l.). Szokatlan alak. Helyesen: *meglehetősen*.

„Megtalálták az egérrák szérumát“ (BH. 1933 IV/13, 6. l.). Mintha bizony elveszett volna, és aztán megtalálták! Helyesen: *fölfedezték*.

„Az angolok Kronstadtnak, a Pétervárt fedő erődnek bombázása után az erődöt *megvették*“ (BH. 1919 X/21, vc.). „A bolysevikok *megvették* Szebasztopot“ (uo. 1920 XI/17, 3. l.). Régies kifejezés, amelyet a lap tudatosan használ. Ma azonban ismeretlen a szónak ez a jelentése, tehát félreértést okoz: megvásárlásnak értik. Meg kell maradnunk a mai *bevétték* szó mellett.

„Miközben ide-oda szaladgált [a kétségbeesett orvos], folyton azt kérdezte [helyesebben: hajtogatta v. mondogatta] magában: »Hová *megyek?* Az Isten szerelmére, hová *megyek?*«“ (Cronin-ford. 409. l., megismétlődik ez a szóhasználat a 410. lapon). Teljesen magyartalan. Helyesen: *jutok*.

„Megharsantak a réztrombiták és *megzúgtak* a kürtök“ (Herczeg F. Munkái, Gyűjtem. diszkiad. VI, 46). „A tenger egyszerre *megzúgott*“ (uo. 70). Szokatlan. A kürtök inkább *zúgni kezdtek*, a tenger pedig *megzúdult*.

„Senki még olyan *mélylátón* nem magyarázta meg Cervantes Don Quijotejának lélektani oldalait, mint ő“ (BH. 1935 II/8, 6. l., egy Brachfeld nevű cikkirótól). Merőben szokatlan. Helyesen: *mélyenlátóan* v. *mélyenlátással*.

„E száznyle [hindu] országoeska közül *messze* a legnagyobb Hayderabad“ (UM. 1942 X/31, 17. l.). Németes (vö. *weit größer*: sokkal nagyobb) és szokatlan. Mellőzhető is.

„Az irodalom is fölismeri ... azokat az eszközöket és formákat, amelyekre céljai megvalósítása *miatt* szüksége van“ (Berzeviczy-émlékönyv 14. l.). Helyesen: *végett*. „Neve *miatt* született magyar lehetett Radony is“ (MNY. XXIX, 86). Ilyen összefüggésben *felől* a magyaros névutó.

„*Mielőbb* [!] megházasodik a fiú, annál jobb a szülőknek“ (Gorkij: Az anya, ford. Bárd Imre, 48. l.). Helyesen: *minél előbb*.

„Az orosz föld legyen *minden* [!] *örökre* diadalmas“ (Gogoly: Bulyba Tárász, ford. Kiss Dezső, 129. l.). Helyesen: *mindörökre*.

„*Mindörökre* dicséri [a trónörökös] Erasmust és személyes varázsának súlyát“ (Stefan Zweig: Rotterdami Erasmus diadala és bukása, ford. Horváth Zoltán, 45. l.). Itt, minthogy időtartamot jelent, *mindörökké* van helyén, vagy *öröklön-öröklé*.

„Ez annyit *mond*, hogy az élet... hajlandóság volt arra, amit“ stb. (Bergson: Teremtő fejlődés, ford. Dienes Valéria 225. l. és általában így). E helyett: *ez azt teszi*.

„*Nagyon sok* [!] ember halandó“ (Balassa József: A fonetika elemei. Bp. 1886. 97. l.). Tehát mégsem *minden ember!* A szerző például halhatatlan lesz e mondása következtében.

„Van még valami doktor úr? [Felelet rá:] *Nem*. Tudtommal nincs más“ (Knittel-ford. 595. l.). A legkirívóbb németesség *van* kérdésre *nincs* helyett *nem*-mel felelni a német *nein* mintájára.

„Politikai hír, amelyből egy szó *nem igaz*“ (BH. 1935 X/11, 10. l.). Minthogy a tagadó szó előtti *egy* szó hangsúlyos, *sem* volna helyén.

„Elképzelhetetlen, hogy *nem* [!] *találjon* [a miniszter beszéde] mindenütt megértő visszhangra“ (BH. 1936. VI/19, 1. l.). „Telefonáljak be-

tegszállító autóért? — Még *nem* (Cronin-ford.* 301. l.). „Bár az egész dolgot kéz alatt kellene elintézni *s nem* kellene előbb a válás gyötrelmeit végigszenvetni“ (Galsworthy: A Forsyte Saga, ford. Kiss Dezső, II, 166). Elemi dolog, hogy fölszólító alakú állítmány előtt és tagadó alakú óhajtásban *nem* helyett a tiltó *ne* szócskát kell használni.

„Egyenlenségek, hiányok, téves ítéletek vannak a könyvben, de ez a mű célja és a felőlt anyag természete miatt *óhatatlan volt*“ (Akad. Emlékbeszédek XIX. k., 7. sz., 24. l.). Helyesen: *elkerülhetetlen* volt, mert az *ez* alany azt teszi: ez a körülmény. Az *óhatatlan* szót pedig olyan személyről vagy dologról szoktuk mondani, akit vagy amelyet nem lehet valami rossztól, bajtól stb. megóvni.

Misét olvas, e h.: mond (l. *elolvas* alatt).

„Hitvány *orvgyilkosság*“ (BH. 1934 X/11, 1. l.). „A Moszkva zsoldjában álló *orvgyilkosok*“ (uo. 1936 IX/23, 5. l.). Bár az *orvgyilkos* szó előtagja az *orv* szóval eredetileg azonos, nem szoktuk mégsem *orv*-nak mondani.

„Minden, a tudományos élet iránt érdeklődő német teljes szívvel *osztokodik* azokon a jókívánságokon, amelyeket kormányom nevében a rektor úrnak... tolmácsolni szerencsém van“ (BH. 1935 IX/27, 5. l., fordításban). A szó túllő a célon. *Osztokodni* javakon, tárgyakon, pénzen, prédán stb. szoktunk. Helyesen: *osztzik* a jókívánságokban. A szórend is nagyartalan. Helyesen: A tudományos élet iránt érdeklődő minden német stb.

„Az *összjegyzések* összege eléri a három milliárdot“ (Az Est 1918 I/3, 6. l.). A mesterkéltséggel *össz*-előtag az *összeg* szó mellett teljesen fölösleges. Helyesen: a jegyzések összege.

„Fegyvernek harci *összműködése* helyett önálló, önállótó, öntevékeny együttes“ (fogadja az embert Olaszországban, UM. 1942 XI/8, 7. l.). „A háború győzelmes befejezése a finn-magyar *összműködés* előtt hártalan lehetőségeket nyit meg“ („Finnország“, a Finn Nemzeti Szövetség magyarnyelvű folyóirata, 1942-i évf. 3. l., a kifejezés használata természetesen a cikknek finn földön élő fordítóját terheli). Az *összhang*, *összpontosít*, újabban: *összminisztérium* stb. szavakban előforduló *össz* előtagot, amely elvonás az *összes* szóból, kezdik mostanában némelyek az *össze* igeikötővel *össze*zavarni. Helyesen: *összeműködés*.

„Megengedték neki, hogy menyasszonyával a fogházban *összeesküdjön* [!]“ (BH. 1933 II/10, 8. l.). Az *összeesküvés* ‚Verschwörung‘ a köznyelv szokás szerint büntetendő cselekmény. Helyesen: *megesküdjék* v. *megesküdjön*.

„Egyszerre *összszemozdult* tőle [egy jelentős szótól], mint akit delejes ütés ért“ (Gulácsy Irén: Pax vobis⁵ I, 305). Merőben szokatlan. Helyesen: *összerezcent*.

„A rendes esti imádságát ezuttal megtoldotta néhány *páterrel*“ (Herczeg F.: Az élet kapuja, 8. fej.). Tudtommal *pater noster*-t szoktak imádkozni még a *páterek* is.

„A leányok is elég figyelmesen hallgattak. *Rájöttek* a rokonságra is; kitűnt, hogy a herczeg elég jól ismerte a családfáját; de bármennyire firtatták is, nem bírtak a herczeg és a tábornokné közt úgyszólván semmi rokonságot sem kisűtni“ (Dosztojevskij: A félkegyelmű², ford. Szabó

* E fordítás készítőjének a nyelvérzékét jellemzi, hogy a *beképzelt*, *drága*, *elst*, *feltörő*, *kikopog*, *meghagy*, *megyck* alatti hibák is nála fordulnak elő. Alább is sok hibáját kell idéznünk. A Cronin-ford.-ban van ez is: „Késő éjszakáig *bridzselt*“ (378. l.). Akik *bridzs*elnek, tanulnának meg előbb magyarul, aztán *bridzs*ezhetnek.

alakjait [szóalakjait, jelentésárnyalatait] az irodalmi nyelv csak később veszi föl" (MNY. XIII, 195). Helyesen: *társalgási nyelv*.

„Szinte látom őt és fiatalabb társát, ezt a *tejfelesképű, kékszemű suhancot*“ (BH. 1935 II/14, vc.). *Tejfölös szájú*-t szoktunk mondani.

„Az örült módra *túltölt* esolnakok“ (Sik Sándor: Fekete kenyér 162. l.). Csak *telt*-nek szoktuk mondani.

„Egy pillantás az izeltlábúak és a gerincesek idegzetére *tudóstit* [!] e különbségekről“ (Bergson: Teremtő fejlődés, ford. Dienes Valéria, 124. l.). Gyarló nyelvérzék jele. Helyesen: *fölvilágosít*.

„*Túl* azon, hogy a színház a templomi díszletezés... mellett is megmarad színháznak, az átkeresztelés a darab... komor fényeit nem teszi szelidebbé“ (BH. 1938 V/20, 11. l.). „Ezzel szemben Kolozsvár *túl* azon, hogy Erdély fővárosa, ... sokezeres labdarugást pártoló tömeggel rendelkezik“ (UM. 1941 VIII/8, 8. l., a végső szavak helyett természetesebb: Kolozsvárnak sokezerényi labdarugás-kedvelő tömege *van*). „A kilépett képviselőkn *túl*, több oldalról Ruszkay Jenő kilépését is kombinációba [magyarul: számításba] vették“ (uo. IX/16, 5. l.), stb. Legújabban támadt idegenszerű névutós kifejezés, amely gyarló nyelvérzékűek tollából fakadt, és főképp újságokban egyre terjed. A magyaros használatmód: *azonfölül*, hogy; *azonkívül*, hogy. A *túl* névutónak idegenszerű alkalmazása a következő is: „Az orvos szerint 10 napon *túl* gyógyulnak sebei“ (BH. 1935 XII/31, 5. l.). „Sérülései 12 napon *túl* gyógyulnak“ (uo.). Helyesen: 10, 12 napnál előbb nem gyógyulnak.

„*Úgy tűnik*, hogy szinte élvezetüket találják ebben“ (Lawrence: A tollas kígyó, ford. Gaál Andor, I, 58). „Olybá *tűnt*, mintha valami illatos, virágzó kert mélyén lettek volna“ (uo. I, 69). „Elhagyatottnak *tűnő* szegfűk támaszkodtak törekeny vesszőikre“ (uo.). „Nekem *úgy tűnik*, hogy a dolog [betegség] még jobban kiterjeszkedik“ (Cronin-ford. 412. l.). „Andrewnek *úgy tűnt*, hogy Krisztina túlsokáig [magyarosan: túlságosan sokáig] marad odakint“ (uo. 429). A Knittel-ford.-ban előforduló ilyen helyeket l. főntebb az *idén* szó alatt. Fogyatékos nyelvérzékűek írásaiban tapasztalható ez az újabb hibás szóhasználat ezek helyett: *úgy tűnik föl*, *úgy látszik*, *úgy tetszik*, *úgy rémlik*.

„Klasszikus példái az ily tragikus sorsú egyéneknek: Antigone, Socrates... és az *utolsó* [!] idő számos rajongója“ (BH. 1937 II/4, 7. l.). Teljesen magyartalan. Magyarul: *legutóbbi* idő v. idők.

„Az új kinevezések megokolására hangoztatott *űrügyek* egyáltalánig *álűrügyek*“ (BH.. 1922 II/8, 2. l.). Aki így ír, nem tudja az *űrügy* szónak a jelentését, mert ez már magában is hamis okot, álokot jelent. Az *álűrügy* tehát képtelen kifejezés.

„Egyesült erővel elintézzük az egész *vacok* félóra alatt“ (Sinclair Lewis: Szegény lány pénzt keres, ford. Szinnai Tivadar, 69. l.). A *vacok* szónak a *vacak*-kal való összetévesztése, ami csak gyöngye nyelvérzék jele. Helyesen: az egész *vacakot*, v. i. az egész vacak (jelentéktelen) dolgot, az egész semmiséget.

„Igaz-e, hogy Petőfi megcsókolta a *világosan* [!], vagy sötétben történt-e az? Persze, hogy *világosan* [!], szólt a kérdezett“ (BH. 1918 IX/14, 6. l.). Helyesen: *világossal* v. *világosságban*.

„A Milói [egy kereskedő] a fekete szövetből készült hosszú stüvegeket a skatulyából kiszedegette és Efiz kifeszítette arasszal a belső *világosságukat* méregette“ (Deledda: Mint szélben a nád, ford. Körösi Sándor, 37. l.). Helyesen: belső *világukat* v. *belvilágukat*.

„Ismét megdrágítják a gázt és a *villámot* [így]... A Gáz- és

Elektromosművek igazgatósága... a gáz és villám [így] árának emelését kérte" (BH. 1922 IV/7, hirrov.). A nyelvújítási *villany* szó helyett használtatta ez a lap a *villám* szót. Egy ízben *villámgyár*-ról(!) adott volt hírt (l. Nyr. XLVI, 290). Kész nevetség.

„A napnak legnagyobb részét vívótermében töltötte az egyetemi ifjúság *vívóoktatásával*“ (BH. 1936 I/12, 17. l.). E helyett: *vívásra tanításával*.

„Megjelent a szobámban ...egy szelet *vizesdinnyével*“ (Muntho: San Michele regénye, ford. Benedek Marcell I, 141). A német *Wassermelone* rossz fordítása. Magyarul: *görögdinnye*.

„Sajnálom, hogy *zavarok*“ (Knittel-ford. 561. l.). „Tehát szerdán reggel [jövök], ha nem *zavarok*“ (UM. 1942 XI/15, 18. l.). Újabban támadt idegenszerűség. Magyarosan: *zavarom önöket*, illetőleg: *ha nem lesznek alkalmatlan*.

Zolnai Gyula.

Egy szokványos újságcikkről.

Egy-egy átlagos, szintelen újságcikk sokatmondó, mert kendőzetlen tükörképe a köznyelv állapotának. Érdemes hát olykor-olykor ebből a nézőpontból szemügyre venni a napilapokat akkor is, ha nem találunk bennük semmi újat a nyelvvédelem számára.

A nyáron egy kis cikkbe botlottam. Szelíd, csendes szokványos hír, mentes attól, amit az újságírás nyelvén *drámainak*, *szenzációs*nak szoktak nevezni. Az újságoknak arról a Sepsiszentgyörgyről keltezett jelentéséről (1942. VII. 12.) van szó, amely szerint Csíkszeredán hamarosan rádiókövetítő állomás létesül. A cikkecske külön figyelmet érdemel azért, mert a Magyar Távirati Irodától ered.

A hír tehát Háromszék megyéből származik. Nyilvánvaló azonban, hogy nem háromszéki ember tollából pattant elő. Mert háborítatlan nyelvérzékű székely nem vet olyat papírra, aminőt lentebb olvashatunk.

Vegyük sorba a rövidke cikk mondatait. Az elsővel nincs baj. A második ezt mondja: „A *létesítendő* új leadónak a Székelyföldön nagy jelentősége *van*“.¹ Akkor sem állíthatnánk valamiről, ami nincs, hogy nagy jelentősége van, ha a *van* használata nem volna németes ebben a szerkezetben. Helyesen ezt kell mondanunk: az új leadó *létesítésének* nagy a jelentősége. A rákövetkező mondat így hangzik: „*Ugyanis* a Székelyföldön *nemcsak* a falvakban, *de* a városokban is sokszor 500 pengős készülékkel sem lehet zavartalanul hallgatni a rádió budapesti leadásait, mert a rendes vételt részint a légköri zavarok, részint a nagy távolság gátolja“. Négy hiba egy mondatban! Az első: nem kezdünk mondatot az *ugyanis*, *pedig*, *azonban* kötőszóval; a második: a kettős kapcsolás kötőszava nem *nemcsak*... *de*, hanem *nemcsak*... *hanem*; a harmadik: az *is* kötőszó fölösleges; a negyedik: az állítmány többesszámban áll s nem egyesszámban, ha az alany tagjai közül az egyik többesszámbeli. A mondatnak ez a helyes szerkezete: A Székelyföldön *ugyanis nemcsak* a falvakban, *hanem* a városokban sem lehet zavartalanul hallgatni a rádió budapesti leadásait, — sokszor 500 pengős készülékkel sem — mert a rendes vételt gátolják részint a légköri zavarok, részint a nagy távolság. Utána ezt olvassuk: „*Pedig* különösen ma igen fontos...“ Helyes a főtebbiek

¹ Az idézetek dült szedése tőlem való.

szerint: különösen *pedig* ma igen fontos... Majd ezzel a mondattal találkozzunk: „*Ugyanis* így a székelyföldiek detektoros készülékekkel is hallgathatják majd a rádiót... akik most *el vannak zárva* a rádió hallgatásától...” A *pedig*nek, továbbá az *ugyanis*nak háromszor történt állítása a mondat élére azt mutatja, hogy nem „elirással” állunk szemben. Az *el vannak zárva a rádió hallgatásától* pedig szemenszedett germanizmus, a *das Hören des Radios ist ihnen verschlossen* szóbalványozó fordítása. Magyarul ekként mondjuk: akik most *nem tudják* a rádiót hallgatni. „Első és legnagyobb fontosságú kérdés volt, hogy az új leadóállomás hogyan jut megfelelő mennyiségű áramhoz”. Ennek a mondatnak az a bibéje, hogy hiányzik a határozott névelő meg a mutató névmás. Helyesen így szól a mondat: *Az* első és legnagyobb fontosságú kérdés *az* volt, miképpen jut megfelelő mennyiségű áramhoz az új leadó állomás. Ezt olvassuk továbbá: „A leadó *helyét* már véglegesen meg is állapították: a gimnázium feletti részen *nyer* majd elhelyezést”. A leadó *helyét* aligha lehet *elhelyezni*, de ha lehetne, akkor sem *nyernénk* vele semmit; igencsak ráfizet a magyar a *nyer* sült németes használatára. A mondatot ezen a módon kell megcsiszolni: A leadó helyét már véglegesen megállapították: a *közvetítő állomást* a gimnázium fölötti területen helyezik el. Az utolsó mondat végül így szól: „A leadót minden valószínűség szerint 1943. késő tavaszán üzembe is helyezik”. Az is értelemzavaró szószaporítás.

A vizsgálódás eredménye tehát tizenkét hiba a mindössze tizenhat mondatból álló cikkeske hét mondatában. Valóban, nem közönséges teljesítmény a sokfajtajú hibáknak ez a kis Nőé-bárkája. Még a szokványos mentegetődzéssel sem védekezhethet a Távirati Iroda, azzal, hogy a „munka lázában” fogant a cikk. Szívesen vártunk volna rá nyolc napot, meg többet is, ha ez a szerényre szabott ára az ép magyar írásnak. Azt mondja a cikk, hogy az új állomás elkészültével a szegényebb emberek is élvezhetik majd a Székelyföldön a rádiót, a „kultúra vívmányát”. Vajjon mikor érik el a nyelvi szegénység konyhájára ítélték azt, hogy nemzeti művelődésünk legnagyobb kincse, anyanyelvünk, egy szintre kerüljön értékelésben a rádióval, s hogy a helyes magyar írást is a „kultúra vívmányai” közé sorozzák azok, akiknek az írás hivatásuk, tisztántartása tehát törzsökös kötelességük.

Loványi Gyula.

ÜZENETEK

B. Z.-nak. Az egyik lap így ír: a nemzet *bízzék, dolgozzék és engedelmeskedjék*; a másik így: *bízzék, dolgozzon és engedelmeskedjen*. Melyiknek van igaza? — Az első lap egyformán és következetesen ikes módon ragozza mind a három ikes igét, ahogyan irodalmi nyelvünkben szokásos, ragaszkodva a régebben általános nyelvhasználathoz. A másik lap a három ikes ige közül csak egyet ragoz ikesen, a következő kettőt már iktelenül ragozza, a népnyelvben csaknem általános és a köznyelvben is nagyon elterjedt újabb nyelvszokás szerint. Ez a felemás ragozás híven tükrözi igeragozásunknak mai átmeneti állapotát, a nyelvhasználatnak azt a kétféleségét, amely még nem mondott le az ikes igéknek külön ragozásáról, de már sokszor megfélekedzik róla. Akadhatott volna még egy olyan, harmadik lap is, amelyik mind a három ikes igét népiesen ragozta volna, iktelenül: *bízzon, dolgozzon és engedelmeskedjen*, s akkor elmondhattuk volna róla, hogy ez a lap már teljesen szakított a hagyományos

nyelvhasználattal és egészen meghódolt az új divatnak. Ilyen esetekben, amikor átalakulóban van és ingadozik a nyelvszokás, nem lehet határozottan kijelenteni, hogy csak ennek vagy annak van igaza, mert mind-egyiknek van egy kis igaza. Ezt azonban csupán az láthatja be, aki történeti fejlődésében nézi a nyelvet. Ilyen szempontból bőven tárgyalta ezt a kérdést folyóiratunknak két régebbi cikke (*Hogy ragozzuk a magyar igét?* és *Ikes vagy iktelen?* IV, 1 és 85).

A M. Gy. Rt.-nak. A Magyar Helyesírás Szabályai a 6. lapon ezt mondják: „A tudományok és külön szakok műnyelvének idegen ... szavai, ha nem váltak az irodalom, a társalgás és a köznyelv részeivé, maradjanak meg eredeti, idegen írásukban.“ A 98. és a 99. pont azután példákkal is szemlélteti, hogy „idegen írásmód szerint írjuk“ ... „a nem közkeletű, szorosan vett műszavakat tudományban, művészetben s más téren“. Ennélfogva egészen helyes az a felfogás, hogy olyan idegen műszavakat, amelyeket csak orvosok használnak és értenek meg, valamint a gyógyszernek nevét idegen helyesírással kell írni, pl. *coronaria*, *systole*, *osteomyelitis*; *digitalis*, *strophantin*, *theophyllin*. Vannak ugyan olyan közönséges orvosszerek is, amelyeket minden művelt ember ismer, pl. *aspirin*, *kinin*, *pyramidon*, s ezeknek a nevét az előbb idézett szabály szerint magyarosan írhatjuk, de szakszerű nyomtatványban az egyöntetűség kedvéért célszerűbb ezeket is idegen helyesírással írni, mint a többi orvosszert nevét, tehát: *aspirin*, *chinin*, *pyramidon*. A *bőr alá adott befecskendés* vagy *bőr alá fecskendés* nemzetközi nevét azonban ne írjuk *subkutan* injekció-nak azért, mert a németek is *k*-val szokták írni a *subkutan*-t (franciául *subcutané*, *subcutanée*; olaszul *sottocutaneo*, *sottocutanea*; angolul *subcutaneous*). Maradjon ez csak a latin helyesírás köntösét viselő idegennek érzett orvosi műszó: *subcutan*.

Sz. A.-nak. *Házai, testvérei, gondjai, földjei*: ezeket a szóalakokat a mai nyelvérzékhez igazodó leíró nyelvtan nem úgy elemzi, hogy a *ház*, *testvér*, *gond*, *föld* szóhoz először hozzájárul az egyes harmadik személyű *-a*, *-e*, *-ja*, *-je* birtokos személyrag: *háza*, *testvére*, *gondja*, *földje*, azután ezekhez a szóalakokhoz még hozzákapcsolódik az *-i* többesjel is, hanem az egész *-ai*, *-ei*, *-jai*, *-jei* végződést érezzük többesjelnek. Valamikor csak *-i* volt a többesjel. Petőfi és Arany ilyen régies formával él a következőkben: S kinja *lángi* el nem aluvának (Távolból). Jöjjenek *ellenségi*, ha voltak! (Tetemre hívás). Még ma is általános e régi többesjel használata az effélékben: *hajói*, *munkái*, *meséi*. Hogy aztán a többesjelnek újabb alakjai, az *-ai*, *-ei*, *-jai*, *-jei* hogyan keletkeztek, azt a történeti nyelvtan van hivatva megmagyarázni. De mai nyelvérzékünk szerint semmiesetre sem lehet az ilyen szóalakokat úgy elemezni, hogy a *házai* és a *gondjai* alakban az *-a* és a *-ja* birtokos személyragot követi az *-i* többesjel, a *házaitok* és a *gondjaitok* szóalakban pedig éppen megfordított sorrendben: az *-ai* és a *-jai* többesjelet követi a *-tok* birtokos személyrag. Mai nyelvérzékünknek mindegyik személyben az egységes *-ai*, *-ei*, *-jai*, *-jei* szóelem a többesjel, ez után következik a birtokos személyrag, az egyes-számi harmadik személyben pedig nincs birtokos személyrag. Hozzáteszem még, hogy a *hajójai* nem irodalmi szóalak; a népnyelv él ugyan vele, de az irodalmi forma: *hajói* (I. Msan IX, 146).

K. K.-nak. A *gyertyatartó* és a *névnap* nem egészen egyforma két összetett szó. Az első valójában tárgyas összetétel, mert olyan eszközt jelent, amely a gyertyát tartja, noha birtokos összetételnek is fel lehet fogni: a gyertya tartója. A *névnap* azonban nyilván az ilyen birtokos szerkezetekből keletkezett: *nevem napja*, *neved napja*, *neve napja* stb. Erről

nemrég volt szó folyóiratunkban (X, 160). S éppen ez a régi magyaros kifejezésmód: *nevünk napja, nevetek napja, nevük napja, a névnapom, névnapunk* stb. pedig újabb fejlemény. Arany műveiben ilyeneket olvassunk: *Nevem ünnepét én — zárkózában magamba — Ti, kedves halottak, tinektek szentelem!* (Névnapi gondolatok). De egynek se leszen *születése napja* E két esztendőben (Ráchel siralma). Sok ilyen szerkezet van nyelvünkben: *ágya szalmája, eszejárása, feje teteje, keze feje, keze vonása, ujjá hegye, atyafia, cipője talpa*, (csirkének) *mellehúsa* stb. Ezek ellen nem lehet azzal érvelni, hogy a *mellkas* főnevet így ragozzuk: *mellkasom*, nem pedig: *mellem kasa*, tehát „egyszerűbb és logikusabb“, ha így beszélünk: *névnapom, névünnepe, születésnapom, ágyszalmája, észjárása, fej-teteje, kézfeje, kézvonása, ujjhegye, atyafia, cipőtálpa*, (csirkének) *mellehúsa* stb. A nyelvekben nem az egyszerűség és a logikusság az úr. Minden nyelvben nagy változatosságot találunk, sőt gyakran szeszélyességet is. Néha a kétféle szerkezet kétféle jelentéssel párosul, pl. más a *tyúkszemem*, más a *tyúkom szeme*.

Tévednek azok, akik az *éjtszaka* írásmódban „erőltetett és fölösleges, a magyar nyelv szellemével ellenkező mássalhangzó-torlódásnak“ tartják a *jtsz* hangcsoportot, s ezért *éjtszaka*-t írnak. Ha a *jtsz* ellenkeznék a magyar nyelv szellemével, akkor *sajtszag* és *sejtszaporodás* helyett is *sajtszag*-ot és *sejtszaporodás*-t kellene írni. Az *éjtszaka* voltaképpen hagyományos, a szónak az elemeit feltüntető írásmód. Régen így is írták: *ét-szaka*, mert az *éj* szónak *é* volt a korábbi alakja. Hogy pedig a *t* miféle elem lehet ebben a szóban, azt csak azok próbálhatják magyarázni, akik a nyelvnek a történetével is foglalkoznak. Mai nyelvérzékünk nem tudja az *éjtszaka* szót elemezni. Az *éjtszaka* szóalak éppen úgy terjedt el, hogy az írástudó emberek közül sokan nem értették, mi az a *t* az *éj* és a *szaka* között a hagyományos *éjtszaka* írásmódban, tehát mikor le kellett írni a szót, elhagyták belőle a *t* betűt, sőt kimondani is így kezdték a megváltoztatott írásmód szerint: *éjtszaka*. Ámde az országszerte hallható magyaros kiejtés nem az, hanem a *cés éccaka*, ez pedig ellenkezik az *éjtszaka* írásmóddal. Jobb is volna a szót a helyes kiejtés szerint *éccaka* alakban írni, mert nyelvtörténeti ismeretek híján sem a nagyközönség, sem az írók nem értik meg az *éjtszaka* írásmódot. Ha *éccaka*-t írnánk, akkor legalább mindenki helyesen ejtené a szót, s a nem-nyelvészek nem törnék a fejüket rajta, miért kell *éjtszaka*-t írni. Találkozunk is már a helyes kiejtés szerint való írásmóddal: *Nagykarácsony éccakája*. Zsámboki Lajos is így írja *Pali bátyám* című versében: *Éccaka* van, a juhok Elfeküdtek szépen (Új Idők XLIX, 104).

F. Gy.-nek. Örvendetes jelenség, hogy újabban az egyesszámnak „túltengését“ lehet tapasztalni a többesszám rovására, mert a magyar nyelvnek egyik jellemző sajátága az, hogy jobban kedveli az egyesszámot, mint az indogermán nyelvek. Éppen az a magyaros, hogy az állítmányt egyesszámba tesszük akkor is, ha két vagy több egyesszámú alany van a mondatban: *Ásó, kapa válasszon el bennünket egymástól* (nem: *válasszanak!*). Kezdet és vég egymást éri (Kölcsey: Vanitatum vanitas). Borjú, bárány *béget* (Arany: Toldi II, 1). Sült hús, fehér cipő, kulaes bor *van* benne (uo. IV, 9). Mintha apám s anyám *nyujtaná ki* karját (Petőfi: Szüleim halálára). Apja, anyja *sir* előtte (Arany: A varró leányok). Az anya, a fiú, a pap *imádkozott* (Gyulai: Pókainé). Magyaros tehát az egyesszámú állítmány a rossznak vélt mondatokban is: Hitler és Mussolini *találkozott* Salzburgban. A miniszterelnök és a kormánybiztos *bejárta* az előntött területeket. Tasnády Ilona, Mátrai Erzs és Szörényi Éva *játszotta* a három

mama szerepét. A és B *megegyezett* egymással. X és Y (egy férfi és egy nő) házasságot *kötött* egymással. Ezeket a mondatokat az indogermán nyelvek többszámossal fejezik ki. A mi irodalmi és köznyelvünkben is megvan az indogermános egyeztetés, kivált ha az alanyok emberi személyek: Egy kálomista pap s Csokonai Egymásnak *vollak* jó barátai (Petőfi: Csokonai). Péter és Pál (tudjuk) nyárban *Összeférnek* a naptárban (Arany: A fülemile). De annyira már mégse menjünk, hogy éppen azt rójuk meg, ami tősgyökeresen magyaros.

A határozók szintén egyesszámban szoktak maradni akkor is, ha több személyre vagy tárgyra vonatkoznak: E felhőparipák *sárkánnyá* váltak azonnal (Arany: Az elveszett alkotmány V). És *sárgazöldd* lesznek a sugárok (Arany: Bolond Istók I, 2). *Mivé* fejlődtek ezek a csemeték (nem: *mikké*)! Nagy uraink (ha élnek) *Nőjenek nagyobbra* (Arany: Alkalmi vers). Nem valók egyébre... legfőlebb *huszárnak* (Arany: A nagyidai cigányok IV). Jöttek a bűgondok *úti cimborának* (Arany: Válasz Petőfinek). ...s kacérságból *tudatlannak* mutatkoztok (Arany: Hamlet ford. III, 1). Olykor lehet ugyan többszámot is használni (pl. itt is: *tudatlanoknak* mutatkoztok), de azt pl. nem mondhatjuk, hogy *bolondokká* tették őket vagy hogy megmaradnak *magoknak* (*magvaknak*), hanem csak egyeztetés nélkül: *bolondd* tették őket, megmaradnak *magnak*. Nem kifogásozhatók tehát ezek a mondatok sem: A kormányzó Lukács Bélát és Antal Istvánt tárcanélküli *miniszterre* nevezte ki. A hajózási utak *szabaddá* lettek. Ezeket az újításokat *nagyjelentőségűnek* mondják. Önként jelentkeztek *katonának*. Ezek a remények *hiúnak* bizonyultak.

Az azonban igaz, hogy a kényesebb nyelvérzék fennakadhat az efféle mondatokon: A kalandvágóknak nincs *helye* köztünk. A támadó hadműveleteknek csak akkor van *értelme*... Effajta mondatokban t. i. nem birtokviszony van (a kalandvágóknak *helye*, a hadműveleteknek *értelme*), hanem részeshatározó (dativus), ilyenkor pedig a szokásos szerkezet ez: *van (volt, volna, lesz, legyen, lehet), nincs nekik valamijük* (nem pedig: *valamije*), tehát az idézett mondatokat is így kellett volna szabatosabban szerkeszteni: A kalandvágóknak nincs *helyük* köztünk. A támadó hadműveleteknek csak akkor van *értelmük*... De a birtokviszony hatására a kifogásolt szerkezet is nagyon terjed. Petőfi is írt ilyet a János vitézben: Van a tündéréknek *virágnyoszolyája* (XXVI).

Szorgalmas olvasónak. Az *abban áll* akkor használatos, ha valaminek a mivoltát, az *abból áll* pedig akkor, ha valaminek a részeit akarjuk kifejezni. Így van a németben is: *sein Wesen besteht in Gutmütigkeit; seine Arbeit bestand darin, daß er ihr vorlas; Wasser besteht aus Wasserstoff und Sauerstoff* (a Duden Stilwörterbuch példái). Arany azt írja a rab golyáról, hogy „váltogatja, cserélgeti“ a lábát, „*Abban áll* a Mulatsága“, vagyis az a mulatsága. Ellenben: Lakásom három *szobából áll*. E szerint inkább így kell mondani: a nehézség *abban áll* (nem *abból áll*), mert ezt akarjuk vele kifejezni: a nehézség az. Katonai szolgálatom *abban állt*, hogy... (vagyis: *az volt, annyi volt*). A hűség *abban áll*, hogy... (vagyis: *az, abban nyilvánul*). A hasonló kifejezések persze könnyen összekeverednek bármely nyelvben. *Mintsem* és *semmint*, *hogyse* és *semhogy*, *mint ahogy* és *aminthogy*: mindegyik egyaránt helyes. A *semmint* és a *semhogy* később terjedt el, mint a párjuk; akadtak is olyanok, akik régebben hibáztatták őket, de elegendő ok nélkül.

N. J. B.

A szerkesztésért Putnoky Imre felelős, a kiadásért Gergely Pál.
Sylvester Rt., Budapest. — Felelős vezető: Schlitt Henrik.

Az, aki honi nyelvünk mellett van, nemzetünk életét hordja szívében; az pedig, aki ellene szegül, nemzetünk halálát rejtegeti koblében. S véntől fiatalig, dústól szegényig, a legjelesebb férfiaktól legbájolóbb hölgyeinkig, aki csak honunk életét, nemes emelkedését s egykori dicsőségét szomjazza, tegyen anyanyelvünkért, amit tehet; mert vele mindent elérhetünk, ami nemzetünk, sőt az egész emberiség díszeré méltó, nélkülük semmit!

S z é c h e n y i I s t v á n .

A nyelv nem valami külső, nem conventionális jegye a gondolatnak, mint a betű vagy szám, hanem valami benső, maga a lélek, szelleme és jelleme valamely nemzetnek, s a nyelv e sajátága nagy befolyással van nemcsak az irodalomra, hanem magára a tudományra is. Az a különbség, melyet a nemzetek irodalmi művei, sőt tudományos eszméi, módszerei, vagy legalább előadásmódjai közt találunk, a nyelvben leli forrását.

G y u l a i P á l .

Kétségtelen, hogy az idegen szókat nem kerülhetjük ki mindig, a velük való élés jogos, de csak azon föltétel alatt, ha az illető fogalom kifejezésére nincs használható magyar szó. Nincs európai nemzet, mely idegen szót ne használna átváltozás nélkül is, s mi legkevésbé tehetünk kivételt. Azonban e hasonlóság mellett van egy nagy különbség is. Azok a nemzetek nyelvi tekintetben rokonabbak egymással, mint mi velük. A mi nyelvünkben kirívóbb az idegen szó, mint az övékben, s ez okból nekünk többet kell gondolni a nyelv tisztaságával, mint nekik. S ezt nem az idegen szó magyaros írása segíti elő, hanem magának a szónak kerülése, vagyis fölcserélése régi, népi vagy új magyar szóval.

G y u l a i P á l .

A magyar ember falujának és lakóházának nyílt, egyenes, egy vonalban egymáshoz rótt képe van meg nyílt, egyenes, világosan tagolt nyelvében. E nyelv nyugodt, méltóságos, ünnepies szerkezetében megvan a magyar paraszt megfontolt, önérzetes jelleme, egész megjelenése. A magyar paraszt nem beszél énekelve, nem deklamál, csak a koldusa reszketeti a szót és cifrázza a mondókáját. A magyar ember nem gesztikulál, nem szeleskedik, éppúgy, mint ahogy szavát nem hangsúlyozza, vagyis nem szótagra vet súlyt, csak értelmi hangsúlyt a szóra, amely mondatában fontos.

R á k o s i J e n ő .

Petrarca azt mondja, hogy az olasz nyelv az Apennineknél is erősebb bástyája Itáliának. A magyarságnak is nyelve a legerősebb oszlopa. Az utódállamok magyarsága nemzeti hivatását akkor teljesíti leghívebben, ha műveli magát, ha ragaszkodik apái nyelvéhez és műveltségéhez. A művelt nemzeteket nem süpri el az idők szele.

K o s z t o l á n y i D e z s ő .

MAGYAROSAN

a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának megbízásából szerkesztett és kiadott nyelvművelő folyóirat.

A Magyarosan február, április, június, október és december közepén jelenik meg. Előfizetés egész évre 1 pengő, egyes szám ára 30 fillér. Az előfizetési díjat a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalának 44.888. számú postatakarékpénztári folyószámlájára tessék befizetni vagy postautalványon beküldeni a következő címre: A M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatala, Budapest, V., Akadémia-u. 4.

Putnoky Imre szerkesztő lakása: Budapest, XII., Márványutca 35. (Kéziratok, cserepéldányok, könyvek.)

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottsága.

Elnök: Szinnyei Ferenc. — Helyettes előadó és a Magyarosan szerkesztője: Putnoky Imre. — Tagok:

Az Akadémia I. oszt. részéről: Alszeghy Zsolt, Bárczi Géza, Csathó Kálmán, Csengery Ferenc János, György Lajos, Horger Antal, Horváth János, Keményfy János, Klemm Antal, Lazicius Gyula, Melich János, Mészöly Gedeon, Nagy József Béla, Németh Gyula, Pais Dezső, Rédey Tivadar, Sági István, Szinnyei József, Vikár Béla, Voinovich Géza, Zolnai Gyula, Zsirai Miklós.

Az Akadémia II. osztálya részéről: Lukinich Imre, Madzsar Imre, Nagy Miklós.

Az Akadémia III. osztálya részéről: Gombocz Endre, Mikola Sándor, Szily Kálmán, Verebély László.

A Kisfaludy-Társaság részéről: Radó Antal.

A Természettudományi Társulat részéről: Rapaics Raymund.

A Nyelvtudományi Társaság részéről: Techert József.

Az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács részéről: Harasnyi Zsolt.

A Magyar Újságírók Egyesülete részéről: Tóth László.

A Magyar Rádió részéről: Cs. Szabó László.

Meghívott tagok: Bence István, Buzás Dezső, Halász Gyula, Hindy Zoltán, Juhász Jenő, Kodály Zoltán, Loványi Gyula, Márkus Miksa, Östör József, Pávó Elemér.

606.955

XII. ÉVF.

1943.

2. FÜZET.

MAGYAROSAN
NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGÁNAK MEGBÍZÁSÁBÓL

SZINNYEI FERENC

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI

PUTNOKY IMRE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1943.

TARTALOM.

	lap
Nagy J. Béla: Szinnyei József — — — — —	33

NAGYOBB CIKKEK.

Loványi Gyula: Visszás tünetek — — — — —	35
--	----

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Nagy J. Béla: A nemesi előnevek írásmódja — — — —	42
Kömes János: Névmagyarosítás — — — — —	45
Kardeván Károly: Többesszámú alany — egyesszámú állítmány — — — — —	47

SZÉLJEGYZETEK.

Kömes János: Heverő — — — — —	48
Kardeván Károly: Közellátás és közellátás — — — —	49
Hindy Zoltán: A „reumás szemű ló” — — — — —	49
Csengery János: Az y helye — — — — —	49
Cs. F. J.: Helyesel — — — — —	50
báró Szalay Gábor: Tunézia — — — — —	50

LAPSZEMLE.

Folyóiratok és napilapok nyelvvédő cikkel — — — —	50
---	----

FIGYELŐ.

A Nyelvművelő Bizottság ülései — — — — —	54
Zolnai Gyula: Barangolás a nyelvérzék vadonában. II. —	56
Loványi Gyula: Fontos megmozdulás a jogi nyelv kérdésében — — — — —	62
Kibédi Varga Sándor: A nemesi előnevek írásmódja — —	63

ÜZENETEK.

Négy üzenet: — — — — —	64
------------------------	----

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

SZINNYEI JÓZSEF.

1857—1943.

Folyóiratunknak ez a füzete már csaknem indulásra készen állott, mikor közbejött egy szomorú hír: a Nyelvművelő Bizottságnak egykori nagyérdemű elnöke, Szinnyei József elköltözött az élők sorából. Elmúlását nem mondhatjuk váratlan-nak, mert az élet és halál Ura megadta neki azt a ritka kegyel-met, hogy pátriárkai korban csöndesen elszenderülve szálljon sírjába. Halála mégis fájdalmas érzelmeket kelt nemcsak mi-bennünk, akiket a tanítványi szeretet és hála kötelékei fűztek hozzá, hanem a távolabb állók közül is mindazokban, akik ismerik és méltányolni tudják kivételes értékű munkásságát.

A magyar és a finnugor nyelvtudomány újabb korszakának egyik vezéralakját veszítettük el benne. Kis gimnazista korában rövid ideig tanítványa volt a magyar nyelvművelés későbbi nevezetes bajnokának, Szarvas Gábornak, tehát életkoránál fogva még ahhoz a nyelvésznevezékhez tartozott, amely nem csupán vizsgálni való anyagot látott a nyelvben, hanem törődni is akart anyanyelvének sorsával és fejlődésével, nemcsak tanulmányozni akarta a nyelvet, hanem művelni is, mert úgy gondolta, hogy ezt a területet sem szabad átengedni az alkalmi nyelvészkedők jó szándékú, ám rendszerint avatatlan táborának.

A finnugor összehasonlító nyelvtudománynak volt egyetemi tanára, de a magyar nyelvhasználat gyakorlati kérdései iránt is egész pályáján melegen érdeklődött. Egyik rektori ün-nepi beszédének tárgyául a jó magyarság kérdését választotta, s fejtegetése a Magyarosannak II. évfolyamában is megjelent, sőt különnyomatban is, a Nyelvművelő Füzeteknek első száma-ként. Ebben a klasszikus tanulmányban tárgyilagosan megállapította annak a nyelvhelyességi mozgalomnak eredményeit, amelynek éltető lelke Szarvas Gábor volt, a történeti vissza-pillantás után pedig rámutatván újabb idegenszerűségeknek, kivált németességeknek és egyéb nyelvhibáknak számos példájára, nyomatékosan hangoztatta, hogy a nyelvvédelem és a nyelvművelés munkáját most sem lehet abbahagyni. Anya-nyelvünk aggódo szeretetétől áthatott tanulságos elmélkedését így fejezte be: „A magyar nyelv a mienk, magyaroké. a mi fél-

tett ősi nemzeti örökségünk, a magyar lélek megnyilatkozása, amely minden gondolatunkhoz, minden érzésünkhöz leghívebben símul hozzá. Nem nézhetjük közönyösen, hogy avatatlanok rontják és eléktelenítik... A nyelvérzékét ápolni, fejleszteni kell és mindig ébren kell tartani. Akik közömbösek, fásultak, azoknak járjon ki a megrovás ostroma. Minden igaz magyarnak rajta kell lennie, hogy az a nyelv, amelyet az új nemzedéknek átadunk, ne akármilyen szedett-vedett nyelv, hanem törölmetszett magyarság legyen."

Ezzel a nemes szándékkal ő is megsuhogtatta olykor-olykor a megrovás ostromát, de nem csupán hibákat üldözött, hanem istenadta írói tehetségre valló stílusával követni való példát mutatott arra is, hogyan kell elevenen, színesen, élvezetesen, egyszersmind kristályos magyarsággal írni. Mikor pedig a Nyelvművelő Bizottság első, lelkes elnökének, Négyesy Lászlónak kezéből váratlanul és idő előtt kihullott a vezéri lobogó, Szinnyi József állott a mozgalom élére már hajlott korában, s ötödfél éven át irányította a bizottság munkáját, folyóiratának szerkesztésében is tevékenyen közreműködve.

A tanulóifjúság fejledező nyelvérzékére azokkal a kitűnő magyar nyelvtanokkal és olvasókönyvekkel hatott jótékonyan, amelyeket még fiatalkorában írt és szerkesztett. A középiskolák I—III. osztályának szóló nyelvtanaiban tömören és világosan összefoglalta nyelvünknek legfőbb sajátságait, a VII. osztálynak és a művelt közönségnek szánt munkájában pedig a magyar nyelvre tartozó legszükségesebb nyelvtudományi alapismereteket. Ezeknek a tankönyveknek méltán megérdemelt nagy népszerűségét legjobban tanúsítja az, hogy igen sok kiadást értek, és körülbelül fél évszázadon át a legtöbb magyar középiskolában használták őket.

Egyéniségének közvetlen hatása is érvényesült a középiskolai tanulóifjúság tanárainak nevelésében. Négy évtizednél hosszabb időt töltött a katedrán, néhány évig a kolozsvári, majd a budapesti tudományegyetemen, az egymást felváltó fiatal tanárnemzedékek hosszú sorának tudós nevelőjeként, úgy-hogy régibb középiskolai tanárságunknak magyar szakos tagjai nagyrészt az ő tanítványának vállhatják magukat.

Most mindannyiunk fájdalomra véget ért ez az érdemekben gazdag élet, amelynek itt csak egy-két mozzanatáról lehetett nagyon röviden megemlékezni. A kidőlt oszlop mellett megállunk egy pillanatra, veszteségünket megsiratjuk, de ha erőnkben megfogyatkoztunk is, buzgalmunk nem lankadhat el. Küzdelmünk hőseinek, köztük Szinnyi Józsefnek biztató példájából új ösztönzést merítve, tudással, hittel, elszánt akarattal tovább kell folytatnunk nyelvünk gondozásának hazafias munkáját. Az oltár tüzeinek nem szabad kialudnia.

Nagy J. Béla.

NAGYOBB CIKKEK

VISSZAS TUNETEK.

Írta: Loványi Gyula.

A sajtónak a nyelvi élet alakulására is erős a hatása. Ezért örömmel és köszönettel fogadtuk egyes napilapoknak azt az elhatározását, amellyel hasábjait a nyelvvédelem rendelkezésére bocsátották. Üdvös volna, ha ez az eddig szórványos jelenség általános érvényű szabállyá izmosodna, ha valamennyi napilap helyet adna közérdekű nyelvhelyességi kérdések tárgyalásának. Vasárnaponként a napi események mellett társadalmi, történelmi, irodalmi stb. kérdésekkel is foglalkoznak újságjaink, így elégítve ki az ünnepnek a köznapból kiemelkedést kereső szemlélődő hangulatát. Hogy nyelvünk sorsa ezek egyikénél sem alábbvaló, úgy vélem, nem szorul bizonyításra. Következésképpen nem túlzó az az óhajunk, hogy a nyelvünkkel foglalkozó fejtegetések is találjanak helyet az ünnepi számban. A tapasztalat az újságolvasó közönségnek igen nagy érdeklődését mutatja nyelvi kérdések iránt. Ilyenformán a nyelvhelyességi cikkek — a szerkesztő szemével nézve — nem holt rovatot jelentenének, hanem eleven szükséglet kielégítését.

*

Nyilvánvaló, hogy a nyelvhelyességi újságcikk más igényeket támaszt írójával szemben, mint a nyelvtudományi folyóirat értekezése, sőt egyazon kérdést ez is, az is más-más nézőpontból világít meg. Mást kíván az újságcikk, de aligha kevesebbet, sőt vannak olyan követelményei, amelyek nem multhatatlan velejárói a tudományos értekezésnek.

A nyelvészeti újságcikk csak akkor éri el célját, ha

1. közérdekű és időszerű gyakorlati kérdéseket tárgyal,
2. mondanivalóját világosan és szabatosan, érdeklődést keltő módon adja elő,
3. adatai hibátlanok, tökéletesen megbízhatók, s végül
4. tisztázott, vitathatatlan eredményeket tár a nagyközönség elé.

A nyelvhelyességi kérdések példaadó tárgyalását az az író állította elének, aki vagy két évtizeddel ezelőtt megteremtette az írásnak ezt a sajátos műfaját. Ma már többen vannak, akik kifogástalan eredményeket élvezetes formában visznek az újságolvasó közönség elé.

A célját elérő nyelvhelyességi írás főntebb megjelölt követelményei közül a két első tisztára írói föladat. Annak elbírálását, közérdekű-e a cikk, s kellőképpen van-e megírva,

bíztást a szerkesztőnek engedhetjük át. Nincs is semmi baj ezekkel a kérdésekkel.

Szövevényesebb a helyzet a két utolsó tétel tekintetében. Az eredmények tisztázott vagy tisztázatlan volta, a fölhasznált adatok hitelessége merőben nyelvészeti kérdések, ezért elbírálásukra a nyelvész, a nyelvművelő hivatott. A nyelvtudományi értekezés helyzete egyszerű: a folyóiratot minden illetékes szakember figyelemmel kíséri, így netáni tévedések tisztázódnak, kiigazítódnak. Az újságok nyelvészeti cikkei azonban híján vannak a szakemberek ellenőrzésének. Mindenki olvassa őket, csak rendszerint a nyelvész, a nyelvművelő nem, ha meg törőtenesen olvassa, elzárkózik az újságnak számára idegen hasábjai elől. Ily módon helyesbítés nélkül marad a hiba, nem egyszer mérhetetlen kárt okozva. Ezért fokozott felelősség terheli a szerkesztőt a dolgozótársak megválasztásában. De még nagyobb az író felelőssége a tárgy meg az adatok alapos, lelkiismeretes megvizsgálásában, megrostálásában.

*

Egy idő óta, sajnos, zavaró tünetek észlelhetők mind az írók kiválasztása, mind az adatok megbízhatósága körül.

Folyóiratunk a múlt év tavaszán (XI, 38) részletesen foglalkozott egy újságírónak nyelvtörténeti adatokra hivatkozó, de őket meg nem értő, teljesen avatatlan módon megírt cikkével. A cikk azt fejtegeti, hogy az *-ista* jó magyar képző, s hogy az *-izmus* is a teljesen magyarrá válás útján halad. Az újság nem vett tudomást folyóiratunk kiigazító közleményéről.

Az elmúlt novemberben meg hibáztató cikket olvashattunk az újságban az egyik színházi igazgatónak a színmű szövegén véghezvitt módosítása miatt. Az igazgató megváltoztatta a megengedő *is* szórendjét. A cikket a hozzászólások özöne követte, ékes vallomást téve arról, hogy a nyelvhelyesség kérdései közönségünk szívbeli ügye. A vita azzal az eredménnyel zárult, hogy a színház igazgatója hibát követett el akkor, amikor megváltoztatta az *is* szórendjét. Azért mondom, hogy zárult, mert a további fejleményekről nem szerezhettek tudomást az olvasók. Egyik nyelvtudósunk ugyanis nyelvtudományi folyóiratunkban (M. Nyelv XXXVIII, 373) szóvá tette a cikket, s világos okfejtéssel és hűvös tárgyilagossággal kimutatta, hogy az újság cikkírója végzetes félreértés áldozatává vált: nem értette meg a maga előállított, perdöntő tanújának vallomását. Mert az a tudósunk, akit az újságíró döntő bizonyításra sorompóba állít, éppen az ellenkezőjét mondja annak, amit az újságíró a tanulmányból kiolvasott. Az újság cikke s a fölajzott vita azonban kimondta az ítéletet, s a nyelvtudós értekezése nem változtat azon, hogy a hibás szórend immár kötelezővé vált sok ezer olvasó számára.

Ez év februárjában egy „Képtelen szóképek a képes beszédben” című cikk jelent meg ugyanabban a napilapban. A cikk írója állandóan foglalkozik az újságban nyelvészeti kérdésekkel. Meg is van hozzá a hivatottsága: kiváló tudós, szellemesen, élvezetesen ír.

Amit a cikkíró a hibás szóképekről és fordítások hibáiról mond, azzal — szívesen állapítom meg — teljesen egyetértek. Ámde a cikk nemcsak a címében jelzett kérdéssel meg a fordítással foglalkozik, hanem mással is, s az utóbbi fejtegetések azok, amelyek hozzászólást kívánnak. A cikkíró a következő mondatot idézi valamelyik újságból: „Legyen ez a leszámolás lendületes szellemi torna, ahonnan a résztvevők és hallgatók vídáman, a *szemenszedett*¹ nyelvi szépségek pergőtüzében fel-frissülve kerüljenek ki”, s hozzáfűzi, hogy „aki ezt a mondatot leírta, annak nem volna szabad nyelvjavító kérdésekhez hozzászólni... a *szemenszedett*¹ szó használata teljesen magyartalan ebben a purifikáló mondatban. A *szemenszedett* csak rossz értelemben használható”.

Nem tudom, ki írta a hibáztatott mondatot. A bírálat azonban megdőbbentett. Mert, megvallom, eddig magam is abban a hitben éltem, hogy használható a *szemenszedett* rossz, de használható jó értelemben is. A kemény ítélet az evangéliombéli tanítványok szavát idézte föl bennem: „Kemény beszéd ez; ki hallgathatja őt?”

Nem tekintve a szóképet — a cikkíró maga is azt mondja, hogy „eltekintve attól a kisebb hibától és képzavartól, hogy valaki a pergőtűzben, amely ellenséges támadást jelent, nem frissülhet föl...” — menten áttérek a *szemenszedett* szó használatának kérdésére.

Az első pillanatban csupáncsak nyelvérzésem szólalt meg vélt igazam mellett, lázadozva az ítélet lesújtó szigora ellen. De, mivel nem tartom a magam nyelvérzékét csalhatatlan mértéknek, minden nyelvészeti ismeret kútfőjéhez, a nyelvtörténet adataihoz fordultam útbaigazításért. Lássuk, mit vallanak!

Adataim tömegéből csak annyit mutatok be, amennyi a tisztánlátáshoz szükséges. — Szavunk első szótározása 1621-ből, Szenczi Molnár Alberttől való: *szemenszedett* „selectissimus, perpuratus”, az 1708-i kiadás szerint „der auserlesenste, allerreinste”. Változatlan jelentéssel találjuk meg szavunkat Pápai Páriznál meg Bod Péternél, de a XIX. század szótáraiban is. Am szövegből is idézhetek adatokat. Íme: „Piperés és *szemenszedett* szokból oesszve rakogattatott orácionak” (Komáromi Csipkés: Kereszty. isteni tudom., előbesz. 5. l., 1653-ból). „*Szemenszedett* búza asztali és közliszt” (Szádeczky Béla: Bornemisza Anna fejedelemasszony gazdas. naplóí, 316. l.,

¹ Az idézett cikk aláhúzása.

1683-ból; ugyanitt még igen sokszor találjuk meg szavunkat: 209, 213, 318, 540, 561. l. stb.). „Ezen munkámban is honnyai történetek vannak. Azok is nem közönségesek, hanem *Szemen-Szedettek*“ (Dugonics: Az arany perecek, előszó, 1790-ből). „... a tanuló iffjúságnak azt a *szemen szedett* tiszta nemzeti nyelveket fejekbe öntötték“ (Noszko: Virág szótár, Az, 1791-ből). „*Szemen szedet* Szent irás“ (Kresznerics: Szót. 1831-ből). „Akik öhozzá rendesen jártak, mind *szemenszedett* víg fiúk szoktak lenni“ (Jókai: 1894-i kiad. X, 238. l., 1851-ből). „Akad Dóra kisasszonynak *szemen szedett* udvarlója“ (Kemény: Zord idő I, 141. l., 1862-ből). „*Szemenszedett*: szemenként kiválogatott (búza, cseresznye). Átv. ért. amit, mint a maga nemében legjelesebbet a többi közül kiszedtek; választékos. Sz. éles szavak, kifejezések, beszéd...“ (Czuczor-Fogarasi értelmező szót. 1870-ből). — Pápai Páriz szótára külön címszóként mutatja ki a *szemen-szedett búzá*-t „frumentum lectissimum“ jelentéssel, s XVIII. századi szövegekből is bőségesen vannak rá adataim. A jelentés eredetére mutat az alábbi idézet: „*szemen szedet* volt a' tiszta búza, és egy szem rozs sem volt benne“ (Péte: Mind. gyűjt. II, 189, 1789-ből). Vagyis, ellentétben a rozsól és búzából álló úgynevezett kétszeressel, az értékesebb tiszta búzát értették a *szemen-szedett*-en. Érthető hát az is, hogy a korán kimutatható átvitt értelmű használatnak a XIX. század harmadik harmadáig az és csak az volt a jelentése, amit a cikkíró kifogásol: a *szemen-szedett* fokozottan jót jelentett. Új keletű, a múlt század utolsó harmadából való — elvértve valamivel korábban is fölbukkan — jelentésbővülés eredménye a szó lefokozó, úgynevezett *pejorativ* jelentése.

Igen ám, halljuk az ellenvetést, régente így lehetett, de most másképpen van. Álljanak hát itt újabb adatok is: „*szemen-szedett*: gewählt, ausgewählt, auserlesen“ (Ballagi: Szót., 1890-ből). „*Szemen szedett* híve legyen az, kinek megmutatja“ (Irodalomtört. Közl. IV, 435. l., 1894-ből). „... *szemenszedett* epithetonaikkal...“ (u. o. VIII, 172. l., 1898-ből). „*Szemenszedett*: ausgewählt, (aus)erlesen, ausersehen“ (Simonyi-Balassa: Szót., 1902-ből). „Vagyis a *szemenszedett* 51 szó közül kimaradt 24...“ (Ballagi Aladár: Régi m. nyelvünk, 479. l., 1903-ből). „*Szemenszedett*: gewählt, ausgewählt, auserlesen“ (Kelemen: Szót. 1929-ből). — Azt látjuk, hogy a szótárak még most is csak a jó jelentést ismerik. Először 1940-ben találjuk meg a lefokozó jelentésbővülés szótározását: „*szemenszedett*: 1. szemenként válogatott (búza, gyöngyök). 2. (átv.) *szemenszedett* hazugság“ (Balassa: Szót.).

Abban egyetérttek a cikkíróval, hogy ma úgyszólván csak rossz értelemben használják a *szemenszedett*-et, sőt hozzátehetjük: így is elvértve. Maholnap meg sehogyan sem használják majd. Mert a *szemenszedett* azoknak a szónak a családjába

tartozik, amelyeket a tudatlanság és korunk önként vállalt nyelvi szegénysége halálra ítelt. A kimúlás biztos jele a jelentés összezsugorodása, bizonytalanná válása.² A *szemenszedett*-en is az a folyamat megy végbe, amelyet a cikkíró tárgyalt cikkében egy másik szóról megállapít: „Egy régi, szép, sűrített jelentésű magyar szó meghal...” Ezért nem veheti tőlünk zokon a kitűnő szerző, hogy nem vagyunk hajlandók tévedésének nyelvi törvénné avatásában résztvenni, s az ősi, színmagyar szemléletű szóhasználatnak „teljesen magyartalan”-ná minősítésével kimúlását meggyorsítani.

A cikkírónak még egy szómagyarázata szorul kiigazításra: „...mint maga az *idegen*³ eredetű *idegen* szó is mutatja...” — Bárczi Szófejtő szótára azt állapítja meg az *idegen*-ről, hogy „ismeretlen eredetű”, oszét származtatása „egyelőre nem látszik valószínűnek”. — Nem akadtam az újabb szófejtő irodalomban olyan adatra, amelyik megcáfolná Bárczi tételét. Kniezsa István (vö. M. Nyelv XXXVII, 283) alapos bírálatában sem sorolja föl az *idegen*-t a Szófejtő szótár helytelenül magyarázott szavai közt. Bármennyire szellemesen hangzik is az „*idegen* eredetű *idegen*”, meg kell maradnunk a rideg valóságnál, egyelőre az *ismeretlen eredetű idegen*-nél.

*

A megállapítások hibás voltán kívül más közös vonás is jellemzi a három újságcikk arculatát: támadó szellemmel vannak telítve. Az egyik enyhébb eszközökkel, a másik a maró gúny fegyvereivel, de mind a három kirohanást intéz megállapításai megdönthetetlennek tartott várából a más véleményen levők ellen. Nem hiszem, hogy véletlen jelenséggel állunk szemben. Inkább hajlok annak a föltevésére, hogy korunk egyik tünete ütközik ki ebből a módszerből.

A megengedő is szórendjéről szóló cikk írója a M. Tud. Akadémia Nyelvművelő Bizottságát teszi felelősség a színház igazgatójának vélt hibájáért. A Magyar Nyelv idézett tanulmánya rámutat arra, hogy a felelősségrevonásban is téved a cikkíró: a Nyelvművelő Bizottságnak az is szórendjéhez sem jóban, sem rosszban nincs köze.

A másik cikk „nekihevült puristák”, „dilettáns puristák” névvel illeti azokat, akik visszautasítják a nyelvtörténeti tényekkel ellenkező azt a magyarázatot, amely szerint az *-izmus* meg az *-ista* jó magyar képző.

Bővebben kell foglalkoznunk a harmadik cikkíró támadásaival. A tudós esztétikus írásai vagy két esztendő óta rendszeresen jelennek meg az újságban. Java részük az *idegen* szók-

² Ezzel a jelenséggel külön cikkben foglalkozom. Közlésére, azt hiszem, nemsokára sor kerül.

³ Az eredeti cikk aláhúzása.

kal foglalkozik. Ezek az írások szenvedélyes hitvallás a mellett, hogy *nincs fölösleges idegen szó*.

Magam azt a fölfogást vallom, hogy az idegen szók *egy része* fölösleges, a fölöslegesekeket pedig nem tűrhetjük meg kár-tétel nélkül nyelvünkben. A kérdés érdemi részéhez most nem kívánok hozzászólni. Tisztelek minden meggyőződést és természetesnek tartom, hogy a cikkek írója kiáll a maga fölfogásáért. Nem is a kiállás ténye, hanem mikéntje az, amit nem tudok megérteni. Keresem a korlátot nem ismerő szenvedélyes gúnyolódás indítékait és célját, de eredmény híján. Az alábbi szemelvények mind egy — nem is túlságosan hosszú — cikkből valók, abból, amelyik a *szemenszedett*-ről szól. Ezeket mondja a cikkíró: „Hogy mennyire nem tudnak egynémely puristáink magyarul, arra idézünk egy mondatot... [itt a *szemenszedett*-re vonatkozó ismert adat következik], aki ezt a mondatot leírta, annak nem volna szabad nyelvjavító kérdésekhez hozzászólni“. E szerint azokat, akik a *szemenszedett*-et helyesen használják, mint tudatlan *puristákat* eltiltja a nyelvjavító kérdésekhez való hozzászólástól. — De ez még hagyján. Egy további megállapítása ekként szól: „A *nyelvromboló dilettáns puristák*⁴ tönkreteszik a szavak jelentés-fínomságait. Ha *drukker, drukkoló*⁵ helyett *szurkol-t, szurkoló-t*⁵ mondunk, akkor...“ Majd ezt írja: „Értelmetlen az a félműveltségen (!) alapuló ellenszenv is, amely nálunk az úgynevezett jassz szavakat üldözi“. Álmélkodva olvastam ezeket a sorokat. Nevezze meg az igen tisztelt cikkíró a Vörösmarty Mihályon kezdődő és Zolnai Gyulához vezető névsornak akár egy művészet vagy tudósát nyelvünknek, aki belenyugodott a *drukker*-szerű vagy a jassz szók használatába! Kik hát azok, akiknek homlokára akarja sütni a *félművelt, nyelvromboló dilettáns purista* bélyegét?

De kárhoztat kemény szavakkal olyat is, amit *soha senki nem állított*, s ezekért a soha el nem hangzott állításokért a nyelvvédőket teszi felelőssé! Ezt olvassuk a cikkben: „Állandóan dübörögnék nyelvvédőink az idegen szavak ellen...“. Ez a kijelentés két tekintetben kiigazításra szorul. Elsőben is a nyelvvédők nem „az idegen“, hanem a *fölsleges idegen* szók ellen „dübörögnék“. Igencsak zavarba jönne a cikkíró, ha azt kívánnók tőle, nevezzen néven akárcsak egy olyan nyelvvédőt, aki nem a fölsleges idegen szóknak, hanem az idegen szóknak a kiirtását követeli. Másodsor: félreértés mutatkozik a körül, hogy voltaképen mi az idegen szó? A nyelvtudományi műnyelv a más nyelvekből átvett szókat a *jövevényszó* gyűjtőnév alatt foglalja össze. A jövevényszókat két csoportra osztja: *meghono-*

⁴ Én szedtettem dült betűkkel.

⁵ A cikkíró aláhúzásai. A *szurkol-t* tévesen nevezi a cikkíró régi szónak. Első ismert adata 1836-ból való.

*sult szókra és idegen szókra.*⁶ Ezt a beosztást azonban nyelvtanaink nem követik egységesen. A Magyar Helyesírás Szabályai is csak a *jövevényt* és az *idegen szók* csoportját ismeri. A két csoportot így különbözteti meg (89. pont): „A más nyelvből való szavak részben teljesen alkalmazkodva nyelvünk hangrendszeréhez, meghonosultak, úgyhogy idegen származásukat csak nyelvtudományi kutatások derítik ki: ezek a *jövevényt*; részben idegen eredetűk még ma is nyilvánvaló, ezek a szoros értelemben vett *idegen szavak*“.⁷ Az első csoportot az egyik rendszer *meghonosult szók*nak, a másik *jövevényt*nek nevezi. A második csoportnak azonban mindkettőben egyaránt *idegen szók* a neve. Mármint a cikkíró olyasvalamit cselekszik, amire nem talállok magyarázatot: cikkeiben *következetesen idegen szónak* nevezi a *meghonosult (jövevényt)* szót, jóllehet a két jelölési módszer egyébként eltérő meghatározása teljesen egyértelmű abban a tekintetben, hogy a meghonosult (jövevény) szó nem tekinthető idegen szónak! Az utolsó cikkben ezt olvassuk: „...az idegen szavak ellen, amik pedig, mint maga az *idegen*⁸ eredetű *idegen* szó is mutatja, semmit sem ártanak a nyelv szellemének...“ Ne tekintsük azt, hogy — miként láttuk — az *idegen* nem idegen nyelvi átvétel, hanem ismeretlen eredetű. Tegyük föl, hogy csakugyan oszét eredetű a szó. Ha így volna, akkor sem *idegen szó* az „*idegen*“, hanem *meghonosult (jövevény) szó*. Miért nevezi hát *idegen szónak*? Az *idegen* és a szerző korábbi cikkeiben található hasonló példák olvastán méltán háborodik föl a tájékozatlan újságolvasó a „*dühörgő*“ és — ez is a cikkíró egyik kedvelt kifejezése — „magyarosankodó“ nyelvromboló *dilettánsok*on, s tán még — joggal! — paprikásabb kifejezéseket is használ, mint a szerző. Hiszen, ha a vád helytálló volna, akkor az *asszony*, *vásár* (honfoglalás előtti iráni ered.), *búza*, *kút* (honfoglalás előtti török ered.), *kasza*, *tészta* (szláv ered.), *óra*, *tégla* (latin ered.), *bognár*, *torony* (német ered.), *kilincs*, *lakat* (francia ered.), *dús*, *piac* (olasz ered.) szónak⁹ meg sok más. részben honfoglalás előtti átvételnek száműzetés lenne a rendeltetése! Efféle, orvosi fölügyelet után kiáltó nyelvpusztítókat azonban, ha keresve-keresünk is, nem találunk. De nem is találhatunk, mert csak a cikkíró képzeletében élnek.

Nyelvünk védelme nem nyelvi kérdés. Sokkalta több ennél: nemzeti ügy. Munkásai között támadhatnak egyes részletekben ellentétes fölfogások. A gúny meg a pellengér azonban pusztán a maguk vélt igazának lehetnek kétes értékű eszközei. Az igazságért csak makulátlan fegyverekkel harcolhatunk.

⁶ Vö. Horger: A nyelvtudomány alapelvei?, 105. l.; Szinnyei: A magyar nyelv, 63—66. l.

⁷ A Magyar Helyesírás Szabályainak aláhúzásai.

⁸ Az aláhúzás a cikkírótól való.

⁹ Félreértés elkerülése végett: a példákat magam állítottam össze.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

A nemesi előnevek írásmódja.

Csekey Istvánnak erről a kérdésről szóló múltkori cikkét ki szeretném egészíteni néhány, talán nem fölösleges adalékkal. A cikk elején ugyanis ezt olvashatjuk: „Hajdan Magyarországon szokásossá vált a nemesi előneveknek kis kezdőbetűvel való írása. 1933-ban... a belügyminiszter elrendelte, hogy az előneveket, mivel azok is tulajdonnevek, nagy kezdőbetűvel kell írni. Ekkor egy időre eltérés keletkezett a hivatalos és az akadémiai írásmód között. Csak később határozott a M. Tud. Akadémia is olyképen, hogy a nemesi előnevek is nagy kezdőbetűvel írandók.” (9. l.) Ha itt a *hajdan* szót úgy értjük, hogy a múlt század vége felé, akkor az idézetnek első mondata tényt fejez ki. De hívebben jellemezzük a tényállást, ha azt mondjuk, hogy hajdan, vagyis nagyon régen és később is sokáig nagybetűvel írták a nemesi előnevet, csak újabban kapott lábra a kisbetűs írás divatja. *görsönyi Vargha Zoltán* barátom arról értesít, hogy a mindennapi élet 1867 után kezdett fokozatosan áttérni a kisbetűre. Azt hiszem azonban, hogy az új szokás meglehetősen lassan terjedt, mert például Arany János még 1879-ben is így írta a Toldi Szerelme végén: *A Nagyfalusí és Szalontai Toldi* (XII, 112). Talán nem is vált általánossá az új divat, mert voltak olyan nemesi családok, amelyek tovább is ragaszkodtak előnevüknek régi, nagybetűs írásához.

Hogy az Akadémia hogyan foglalt állást ebben a kérdésben, azt könnyű megállapítani az Akadémia helyesírási szabályzatából. Nincs ugyan benne módomban, hogy végignézzem ennek a szabályzatnak valamennyi kiadását, de annyit így is tudok, hogy az 1838-i, harmadik kiadás még nem szól erről a kérdésről, nyilván azért, mert akkor még egyöntetűen nagybetűvel írták a nemesi előneveket. A Régi Magyar Nyelvemlékek című akadémiai kiadványnak 1846-ból való negyedik kötetében pedig azt olvasom, hogy a „Góry”-kódexet azért nevezték el így, „mivel Vas vármegye szombathelyi járásában Górott lakó Guari és Felsőszelestei Guary Miklós királyi udvarnok 's táblabíró, a' magyar tudós társaságnak, 1835 nyarán, ajándokba küldötte” (III. l.). A nemesi előnevek tehát ebben az akadémiai kiadványban is nagy kezdőbetűvel vannak írva. Nem nézhetek utána annak, hogy 1876-ban vagy 1877-ben a helyesírási szabályzatnak újabb átvizsgálása alkalmával tárgyalták-e ezt a kérdést, de azt megint tudom, mert látom, hogy az 1901-ben elfogadott szabályzat a 179. pontban már ezt mondja (az 1902-ben megjelent kiadásból idézek): „Nagy kezdőbetűvel írjuk a tulajdonneveket (a nemesi előneveket is).” Egy csillagos jegy-

zet pedig még ezzel toldja meg a szabályt: „Helytelen újabb szokás a nemesi előnévnek kis betűvel való írása.” Ugyanezt olvashatjuk az 1922-ben elfogadott helyesírási szabályzatban is, mégpedig a 222. pontban, s az 1937-i kiadástól kezdve a nemesi előnevek mellé a nagyobb szabotosság kedvéért bele vannak foglalva a régi szabályba a másféle, például írói előnevek is, mert tudvalevőleg nem minden előnév jelöl nemességet.

Ezekből az adatokból kiviláglik, hogy az Akadémia nem 1933 után határozta el a nemesi előneveknek nagybetűs írását, hanem legalább is 1901 óta a mai napig változatlanul a nagybetűs írásmód hívének vallja magát. Nem 1933-ban keletkezett tehát eltérés a hivatalos és az akadémiai írásmód között, hanem csak 1940-ben, amikor a belügyminiszter elrendelte a nemesi előneveknek kisbetűs írását. Hogy az írásmódnak ez a kétfélesége nem kívánatos, az mindjárt a rendelet kibocsátása után szóba került a Magyar Nyelvben (XXXVI, 351). Annál nagyobb baj a kétféle szabály ellentétessége, mert az akadémiai helyesírás is hivatalos jellegű; ilyenné avatta a vallás- és közoktatásügyi miniszternek az a rendelete, amellyel 1922-ben valamenyny iskolára nézve kötelezővé tette ezt a helyesírást. Csekey István most azt javasolja, hogy e visszás állapot megszüntetése végett az Akadémia is térjen át a kisbetűs írásmódra. Ez kétségtelenül igen egyszerű megoldás volna, de természetesen az is eszünkbe juthat, hogy előbb mégis meg kellene vizsgálni a kérdést, mert hátha az derül ki, hogy valójában egyik írásmód sem egészen tökéletes, ennél fogva csöbörből vödörbe esnénk a cserével, sőt a kis baj helyett talán nagyobbba keverednénk.

A kis kezdőbetűvel való írásnak ugyanis van egy nagy fogyatkozása: ellenkezik egy régóta erősen belénk gyökeresedett általános helyesírási szokással. Azzal, hogy szöveg címnek, szövegnek, új bekezdésnek, új mondatnak első szavát nagy kezdőbetűvel szoktuk írni. Bizonyára minden olvasó megütközött rajta, hogy e cikk elején kisbetűvel kezdtem egy mondatot (*görzsönyi Vargha Zoltán...*). Készakarva írtam így, hogy szemléltessem a nemesi előnév kisbetűs írásának gyengéjét. De az új rendelet szerint nemcsak a nemesi előnevet kell kis kezdőbetűvel írni, hanem a nemesi és a főnemesi ranggal járó címeket is (akár magyarok, akár külföldiek), továbbá még a *vitész* címet. Márpedig egy olyan cikket, amely a legnagyobb magyarról szól, aligha fog valaki kisbetűvel kezdeni, ilyen formán: *gróf Széchenyi István...* Az újságoknak *Halálozás* című rovatában efféléket olvasunk: *Csetneki és tarkeői Dessewffy Gizella... elhunyt. Nemes Kultsár István... elhunyt.* Az ilyen mondatok leírói vétenek a rendelet ellen, mert kisbetűvel kellene kezdeni a hírt: *csetneki és tarkeői Dessewffy Gizella... elhunyt. nemes Kultsár István... elhunyt.* Mindez arra int bennünket, hogy nem lehetünk elég óvatosak a nyelv-

nek s a szorosan hozzátartozó helyesírásnak rendeletekkel való szabályozásában. Vajjon remélhetjük-e például, hogy újságjaink a volt budapesti olasz követ, *Talamo márki* nevét ezután majd így írják a rendelet követelményei szerint: *márki Talamo*?

De nem hallgathatom el azt sem, hogy a nagybetűs írásmódnak is van egy kis gyengéje. Zavart okozhatnak a nagy kezdőbetűvel írt előnév mellett a családnévvé vált keresztnévek. Ha ilyenféle, előttünk ismeretlen neveket látunk: *Patai Péter Pál*, *Vitéz Péter Pál*, *Nemes Péter Pál*, nem tudhatjuk, hogy melyik itt a családnév: a *Péter*-e vagy az, ami előtte van. A könyvtárosok panaszkodnak is, hogy egy-egy könyv címének leírása alkalmával milyen könnyű tévedni a szerző nevének megállapításában. Ha pl. a könyvtáros ilyen nevet lát: *Örösi Pál Zoltán*, azt hiheti, hogy a szerzőnek *Örösi* a vezetékneve, holott itt véletlenül a *Pál* a családnév, az *Örösi* pedig nemesi előnév. Efféle tévedéseket csak akkor lehetne kiküszöbölni, „ha a nyomdák a keresztnéveket, az elő- és mellékneveket a családnévtől tipográfiaileg következetesen megkülönböztetnék”, írja Varjas Béla (Magyar Könyvszemle LXI, 215–6).

A keresztnévből lett és előneves családnévek azonban szerencsére nem nagyon gyakoriak, ha pedig a családnév nem keresztnévből lett, akkor a nagybetűs írás nem téveszthet meg senkit, hiszen a kettős családnéveket kötőjellel kell írni. Ennélfogva ha ilyen neveket látunk: *Kibédi Varga Sándor* és *Szőkefalvi Nagy Gyula*, egy pillanatig sem vagyunk bizonytalanságban arra nézve, hogy mi a családnév. Azt persze nem tudom, hogy a miniszteri rendelet nem akar-e különbséget tenni a nemesi előnevek és másfajta előnevek között, pl. olyan módon, hogy a nemesieket kisbetűvel kell írni, a másféléket pedig nagybetűvel. Abban sem vagyok bizonyos, hogy a nemesi előneveket régies helyesírással kell-e írni vagy maival, pl. hogy *tarkeői*, *nagy-selmeczi*, *pilismaróthi*-e a szabályszerű írásmód vagy *tarkői*, *nagyselmeci*, *pilismaróti*. Az Akadémia helyesírási szabályzatának egyik idevágó példája ez: *Esztelneki és Szacsvai Szatsvay Sándor*. Ebből arra lehetne következtetni, hogy a nemesi előnévben nem tartjuk meg a régies helyesírást, de könnyen lehetséges, hogy ez a következtetés hibás.

Az azonban bizonyos, hogy nem az elmélet és a gyakorlat közt van itt ellentét, hiszen ez egyáltalán nem elméleti kérdés, sőt inkább nagyon is gyakorlati, és megoldásában is csupa gyakorlati szempontokra kell tekintettel lennünk. Nem tudhatjuk, mik azok a fontos gyakorlati szempontok, amelyek szükségessé tették az új rendelet kibocsátását. Egy szempont fontossága nyilvánvaló: a név írásának olyannak kell lennie, hogy világosan kitűnjék belőle, mi a családnév. Ezt azonban az előneveknek nagybetűs írása is biztosítja azoknak a ritka eseteknek kivételével, amelyekben keresztnév a családnév.

Ilyenkor vagy a betűfaj másféleségével (nagyobb betűkkel), vagy egyszerű aláhúzással lehetne kétségtelenül felismerhetővé tenni a családnevet. Ez ugyan mindenesetre egy kis szépség-hibája a nagybetűs írásmódnak, de sokkal nagyobb baj az, hogy a kisbetűs írásra való áttérés egy teljesen új és szokatlan helyesírási szabály teremtését kívánná meg. Eddig ugyanis bármely szót lehetett nagy kezdőbetűvel írni, ha szöveg-címnek, szövegnek, bekezdésnek, új mondatnak élére került. Most pedig ki kellene mondani, hogy a nemesi előnevet, a *herceg, örgróf, gróf, báró, nemes, lófő, primor, vitéz, lovag* címet a családnév előtt sohasem szabad nagybetűvel írni, akkor sem, ha szöveg-címet, szöveget, bekezdést, új mondatot kezdünk vele. Ilyen szabályt azonban éppen a gyakorlati élet nem akar elfogadni és szentesíteni.

Nagy J. Béla.

Névmagyarosítás.

Zolnai Béla *Az új nyelv-biedermeier andalító szavai* című cikkében (Magyar Nemzet 1942. nov. 29.) méltán kifogásolja a likőrök (édespálinkák) nevének nem túlságosan szerencsés megmagyarosítását, ámbár maga a gondolat nem olyan különös, hogy eleve elvetendő volna. Az *andalító* pálinkanév igen irodalmi ízű, a *kontyalávaló* a mai divathoz illőn igen népies (melléje kívánczónak a hasonló termésű *papramorgó, nyakolaj, kígyóvíz* stb.), a *Rabonbán köményes* pedig erősen emlékeztet a Ferenc József keserűvíz elnevezésének módjára. Veszélyes is az effélel elkezdeni, valamelyik kevésbbé ötletes gyárosnak könnyen eszébe juthat majd Bendegúz-törkölyt meg Botond-seprőt s hasonlókat forgalomba hozni, ami éppen nem kívánatos. Legjobb békén hagyni a történelem nagyjait, még a mondai hőseket is. Ha igazán nem találunk jobbat, okosabb dolog megmaradnunk a régi, bár idegen elnevezésnél.

De nem is kell az egész sereget egyszerre magyar ruhába öltöztetni, arra adjunk magyar köntöst, amelyre illőt találtunk vagy alkotunk. Legjobb volna és nem példanélküli, ha valamelyik vállalat (az, amely a magyarítást fontosnak és szükségesnek tartja,) pályázat útján kísérelné meg a megfelelő szó-kincset, névanyagot összegyűjteni. A tapasztalat azt bizonyítja, hogy elég nagy azoknak száma, akik az effélek iránt érdeklődnek és a pályázaton részt vesznek. A jutalom, a pályadíj sok emberre hat csábítón, még többeket csalogat a dicsőség vágya, az elsőség reménye és az elismerés nyilvánossága.

Sok egyébben is egyetértek a cikk szerzőjével, de szóvá kell tennem az utolsó bekezdésben foglaltakat. Jól tudom, hogy egyes környezetükből kiragadott részek könnyen meghamisíthatják az egésznek gondolatmenetét és néha a valónak csak tor-

zított képét mutatják, mégis azt hiszem, hogy amit idézni fogok (a bekezdés elejéből és végéből) nem tartozik az effajta részletek közé. De szóljon maga az írás: „*Ceterum censeo*: gazdagítsuk nyelvünket mindenfajta eszközzel, de ne a meglevő anyag rovására... Az idegen szó új fogalmat hoz, tágitja a kifejezés lehetőségeit, árnyalatait és nemcsak nyelvünket gazdagítja, hanem lelki életünket is bonyolultabb, sokrétűbb szférákba emeli.“

Tagadhatatlan túlzás. Az idézet első részében foglaltakat természetesen mindenki vallhatja, ámbár akadhatnak olyanok is, akik az idegen értékek elsajátítása útján való gazdagodást a nyelv területén is elkerülendőnek vélik, pedig ez az eltulajdonítás nem jár senkinek károsodásával. Annyit el kell ismerünk, hogy sok esetben szükségünk van kölcsönvett szóra is, legtöbbször azért, mert elmulasztottuk idejében magyarul megnevezni az új fogalmat.

De nem fogadhatjuk el azt, amit az utolsó idézett mondatban az idegen szavaknak nyelvünket és lelkünket gazdagító erejéről, majdnem misztikus hatalmáról ír. Sokszor megmondták már, hogy az idegen szavaknak ez a varázslatos ereje legtöbbször meggyőződése és érzése szerint nincsen meg, ez csak egyeseknek bizonyára nemcsak jóhiszemű, hanem igazi beleérzése, belemagyarázása. Meglehet, hogy az idegen szavaknak ez a szeretete és dédelgetése több idegen nyelvnek tüzetes ismeretéből származik, de akkor miért nincsen meg mindazokban, akik egy vagy több idegen nyelvet jól ismernek, vagy legalább is többekben? Sőt, az ellenkezőjére is van egy tekintélyes példánk, Kosztolányi Dezső, akiben nemcsak hogy megfért a nagy nyelvismeret a puristasággal, hanem anyanyelvének szeretetét és megbecsülését az idegen nyelvek ismerete csak fokozta. És a megbecsülésnek és nagyrabecsülésnek egyik jelét éppen azzal adta meg, hogy tisztán akarta megtartani, mert rájött, hogy a magyar nyelv a maga erejéből, gazdagságából is meg tud élni, nem szorul idegen segítségre. Természetes, hogy mindez a mai magyar nyelvre vonatkozik.

Aki azonban úgy érzi, hogy számára gazdagodás az idegen szó, aki úgy veszi észre, hogy nélküle nem tudja lelkének egész tartalmát kifejezni, ám használja szaporábban, de ne csináljon belőle törvényt mások számára és ne emlegesse szellemes és szellemeskedő gúnnyal azokat, akik nyelvüket szeretnék minél tisztábban megtartani, sőt amennyire lehet, az eddigi idegenszerűségektől is megtisztítani.

Zolnai Bélának nyelvművelő írásaiból minduntalan kiteszik, hogy haragszik a puristákra, vagy legalább is görbe szemmel néz rájuk, bizonyára ezek is őreá. Szerencsére ez az a harag, amely nemesnek volna mondható, mert nem egyéni érdekek összeütközéséből származik, hanem az anyanyelv dolgában vallott fölfogásbeli eltérésből: az egyik a nem kívánatos gyarapo-

dástól félti a nyelvet, a másik a fölösleges elszegényítéstől. Tehát elvi kérdésről van szó, amely ugyan eléggé életbevágó ahhoz, hogy igazán komolyan vegyék, de talán éppen ezért illik egymás véleményét tiszteletben tartaniok, legalább annyira, hogy bár nyilas nép volt volna a magyar, ne támadnának egymásra szóval mérgezett nyilakkal.

Kómes János.

Többszámú alany — egyesszámú állítmány.

Minduntalan olvasunk ilyeneket: „Az Egyesült Államok Kanadával szövetségre lépett”. „Az Egyesült Államok máris kifosztotta Anglia történeti örökségét”. „Az Egyesült Államok megkettőzi jelenlegi gazdasági érdekeltségeit India országainak területén.” Mind a három példa egy fővárosi napilapunknak február 5-i vezércikkéből való, de ebből még több hasonló mondatot is idézhetnénk, különben is ez a lap az Egyesült Államok mint alany mellett soha sem használ többszámú állítmányt. A szóbanforgó napilap nem áll egyedül az ilyesfajta szöfűzéssel, pedig aligha akad magyar fül, melybe az ilyen beszéd bele nem hasogatna. Ép nyelvérzéssel csak azt mondhatjuk, hogy az Egyesült Államok szövetséget kötöttek, Anglia örökségét kifosztották, érdekeltségeiket megkettőzték. Többszámú alanyra nem következhetik egyesszámú állítmány, a felsorolt példák mégis odaerőszakolják.

Vajjon honnan ered ez a nyelvi furcsaság? Megszoktuk, hogy ilyenkor rögtön idegen nyelvterületre, elsősorban a németre vessük kutató pillantásunkat.

Ezt ma a német hírszolgálatból való hevenyészett fordítások eléggé megokolják. Az bizonyos, hogy német ember sohase írná le: Die Vereinigten Staaten *hat* sich mit Kanada verbündet. Az USA azonban betűszó, kiejtése nem United States of Amerika, hanem *úeszá* és egyesszámú alak, akárcsak *die Union*. Vajjon ebben az esetben is német példáról, illetőleg ennek félreértéséről van szó?

Alighanem támogatja ezt a nyelvrontást egy logikai botlás is. Úgy gondolják a nyelvrontók, hogy végre is az Egyesült Államok is egy államot jelentenek, akárcsak Magyarország vagy más ország. minek növezzük hát meg a szarvát többesszámmal? De nem állanak meg az Egyesült Államoknál, hanem okoskodásukat más területen is érvényesítik. Pl. „Budapest Székesfőváros Gázművei felemelte a gáz árát”. „Budapest Székesfőváros Elektromos művei felemelte a villany árát.” (Szívesebben írtam volna már csak a változatosság kedvéért is, hogy *leszállította*, de erre nem találtam példát). Nyilván úgy gondolkodnak, hogy egyik is, másik is *egy* közüzem, *egy* vállalat, akárcsak a Budapesti Központi Tejcsarnok vagy a Hangya

vagy a Ganz-gyár, minek hát *egy* vállalatnak többesszámú állítmány? Ilyen okoskodással azt is kell mondaniok: A Révai Testvérek új regénysorozatát adott ki, mert itt is *egy* cégről van szó, amilyen könyvkiadócég az Athenaeum, a Franklin, az Egyetemi Nyomda stb. Ámde a nyelvtörvények a nyelvet szabályozó törvények és nem államok, vállalatok, cégek jogait szabályozó törvények, rendeletek vagy megállapodások. Az Egyesült Államok, az Elektromos Művek, a Révai Testvérek jogkörének semmi köze sincs azokhoz a nyelvtörvényekhez, amelyeknek mint szók és mint mondatrészek alá vannak vetve. A nyelvet egyébként is elsősorban nem logikai tényezők irányítják, hanem lélektaniak, de a nyelv logikája is tiltakozik a nyelv szellemétől egészen idegen okoskodás torzítása ellen. Ha ez a nyelvtorzítás tovább terjed, így fogunk beszélni: Vargáék új házat épített, mert végre is Vargáék csak *egy* családot jelentenek.

Kardeván Károly.

SZÉLJEGYZETEK

Heverő. — Zolnai Béla egyik hírlapi cikkében kifogásolja a *heverő* szónak *díván* értelmében való használatát. Fölöslegesnek is tartja, mert a *díván* mellett ott van még a *pamlag*, a *kerevet*, a *hencser*, sőt a *rekamié* is. Abban igaza van, hogy valami nagy szükség nincs, illetőleg nem volt a *heverő* szóra, (mert bár új a szó, de mégsem mai keletű), de nem is minden szó keletkezik merő szükségből. Az imént föl sorolt szavak közül a *pamlag* már finomkodó, legfeljebb költői stílusba illik, a *kerevet* jóformán elavult, a *hencser* nem tudott általánossá válni, a *kanapé* igen népi ízű. Maradt maga a *díván*, amely — úgy látszik — kevés volt a hasonló rendeltetésű, de különböző formájú bútordarabok megnevezésére. Így azt is lehet mondani, hogy szükség volt a *heverő*-re, sőt legújabban a *rekamié*-re is.

Keletkezését úgy képzelem, hogy a bútornak egy újabb típusát elnevezte valaki *heverő dívánnak*, megkülönböztetésül azoktól, amelyek elsősorban nem heverésre voltak szánva; ebből jelentéstapadás útján keletkezett a *heverő* főnév. Az ilyen tapadásra számtalan példa van a magyar nyelvben: ásó, csengő, fűrő, meszelő, seprő, takaró, véső (eszköznevek); ebédlő, fürdő, itató, kaszáló, mosdó, mulató, temető (helyet jelentő nevek); bíró, festő, harangozó, író, kéményseprő, szabó, szerelő, tanító (személynevek).

De keletkezhett a *heverő* szó tapadás nélkül, a meglévők hasonlatosságára, egyszerre is, erre most már a sok minta után megvolt a lehetőség.

Másik ellenvetését, hogy t. i. „minek fogjuk ezután nevezni a *heverő* tökét, a napon *heverőket* és a heverőn *heverőt?*“ — azt hiszem, maga sem gondolta komolyan. Mindezeket természetesen ezután is így fogjuk nevezni, félreértés, meg nem értés nem származik belőle (hiszen legtöbb szavunk többjelentésű), amint nem származik még abból sem, hogy többféle *ár-unk*, *fok-unk* és sok más homonim szavunk van.

Kőmes János.

Közellátás és közellátás. — Korunkban gyakran előforduló szó a *közellátás*. Minden kapcsolat nélkül leírva nem lehet tudni, hogy a *közel* meg a *látás* összetételéről, vagyis a rövidlátásról van-e szó, vagy pedig a *köz* meg *ellátás* összetételéről-e, vagyis a közösség ellátásáról. Ez természetesen nem baj, az értelemről úgyis kitetszik, miről beszélünk. Nem egy esetben használunk azonos hangalakú, de különböző értelmű szokat, ezek azonban homályra, félreértésre nem adnak okot. Ha azt mondom: az angol követ csak régi példát követ, mikor megmozgat minden követ a kontinens államainak békés együttélése ellen. — a *követ* szó háromféle értelmével világos mondattá fűződik. A fenti két összetett szó kiejtésében azonban különbséget teszünk. Minden külön kiejtett magyar szónak az első szótagjára esik a hangsúly, de a főhangsúly mellett van mellékhangsúly is. A rövidlátás értelmű közel-látásban a mellékhangsúly a *látás* szó első szótagjára esik, a közösség ellátását jelentő köz-ellátásban az *ellátás* első szótagjára. A két szó közé egy rövidke szünet ékelődik be. Tehát helyesen azt mondom: a köz-ellátási miniszter megállapította a kenyér fejadagját, ellenben közel-látásom miatt szemüveget hordok. Aki a köz-ellátás ügyeit intézi, annak az ilyen ügyekben nem szabad közel-látásban szenvednie, annak messze előre kell látnia. Nincs „közel-látási minisztérium, mert a közellátásnak nem minisztériumra, hanem szemüvegre van szüksége, de van köz-ellátási minisztérium, mert a köz-ellátás ma igen bonyolult és súlyos szociális feladatkör. A két közellátás kétféle kiejtését az egyik rádió-bemondó szíves figyelmébe ajánljuk.

Kardeván Károly.

A „reumás szemű ló”. — A Magyarosan ezidei első füzetének széljegyzeteiben olvastam a „dörzsölt fickó”-ról. Egyik barátom valami ilyesfélére hívta fel a figyelmet, ráakadván egy angol könyvnek német közvetítéssel készült magyar fordításában a *reumás szemű lóra*. A könyv magyar címe: „A férfi és a nő”. Fordította Juhász Vilmos. A 8. lapon a következő szöveg olvasható: „Az állat (a ló) csüggedten lógatta a fejét. *Reumás szemével* alig látta az utat, vakon léptetett előre ügyetlen, merev lábszáraival.”

A könyv eredetijét Paul Wellmann amerikai író „Jubel Troop” címmel írta. Az eredeti szövegben a ló szemeit „*rheumy eyes*”-nek nevezi. Yolland angol-magyar szótára szerint *rheumy*: I. nyálkás, *csipás* (szem); II. folyó, nyirkos (levegő), náthát okozó, III. csúszos. A *reumás szem* ezzel meg is van fejtve, és ha a fordító az eredeti szövegből készíti a magyar kiadást, bizonyára észreveszi, hogy a *reumás szem* annyira ritka példány, hogy nincs is. Valószínűleg a német fordítás nyomán indult el, mert a németre-fordító használta a „*rheumatische Augen*” kifejezést. Annyira bízott angol tudásában, hogy a szótárt meg sem nézte. A fordítás után azt is megtanulhatja, hogy a német tudásában sem bízhat.

A magyar fordító valamivel ártatlanabb, mert a német szövegben használt kifejezést másképp valóban nem fordíthatta. De mit gondoljunk az ő magyar tudásáról? *Reumás* vagyis magyarul *csúszos szemről* talán mégsem hallott. Ilyenkor az sem ártana, ha egy állatorvost kérdezne meg, hogy mit tud a lovak szemének *reumájáról*.

Hindy Zoltán.

Az y helye. — Nagyon hasznos Zolnai Gyula „Barangolása a nyelvérzék vadonában”. Kíváncsok a rovatnak állandósítása, de kíváncsok az is, hogy olyan hibák se maradjanak megrovás vagy helyreigazítás nélkül.

amelyek nem közvetlenül a magyarság szempontjából kifogásolhatók, de azért helytelenségük nyilvánvaló. Az idegen szók helyesírására gondolok. A 19. lapon ugyanis szó van egy „Sybill” nevű hajóról. Nem tudom, vajjon Pierre Loti is így írta-e regényében a hajó nevét, s vajjon a hajóra így volt-e ez a név ráillesztve; annyi bizonyos, hogy a szónak ez az írásmódja, (mely nálunk annyira el van terjedve még tudományos igényű könyvekben is), helytelen, akárcsak társai: „*Hyppolit*”, „*hyppodrom*” stb. Akik e szókat így írják, sejtik, hogy görög szóval van dolguk, s hogy az *i*-hangot a görög alak szerint valamelyik szótagban *y*-nal kell írni; mivel azonban nem tudják, melyikben, beleteszik mindjárt az elsőbe, holott az eredeti görög szókban nem odavaló. Ezeket helyesen így kell írni: *Sibyll*, *Hippolyt*. A *hippodrom*-ban meg éppenséggel nincs helye az *y*-nak.

Csengery János.

Helyesel. A *helyesel* tárgyas ige, a. m. helyesnek tart vagy mond valamit. Ha hiányzik mellőle a tárgy, akkor is odagondoljuk; tehát: „Elmondtam neki a tervemet, és ő helyeselte.” A mai szépirodalom több művelője azonban tárgyatlan, azaz intranszív igének szerepelteti a *helyesel*-t, pl.: „A férfiak csudálatos lények — jelentette ki Ágnes néni, és én buzgón *helyeseltem neki*.” (Új Idők 1943. 369. l.). A „*neki*” nélkül helyeselném, mert akkor a „*helyeseltem*”-hez könnyű odaérteni a tárgyat, t. i. Ágnes néni kijelentését. Így azonban világos, hogy az író tárgyatlan ige gyanánt használta a „*helyeseltem*”-et és kétes világosságot vetett magyar nyelvérzékére, mikor ezt a — sajnos — meglehetősen elharapózott kifejezőmódot megkívánta.

Cs. F. J.

Tunézia. — Szinte mindennap olvasunk most *Tunéziá*-ról, mert a német jelentések ilymódon különböztetik meg az országot Tunisz városától. Mi eddig Tunisznak mondtuk mindkettőt, s ez nem okozott zavart; legfeljebb, ha félreértés keletkezhetett volna, „Tunis városáról” beszélünk. Mexikó államra és városra sincsen például különböző nevünk. — Miért utánozzuk akkor a németet, aki egyébként régebben Tuniszt, az országot, legtöbbször ugyancsak „Tunis”-nak nevezte?

Báró Szalay Gábor.

LAPSZEMLE

Esti Újság. 1943. febr. 20. — *Harsányi Zsolt: Leállították.* Mikor a megszüntetés helyett az „állítás” fogalmát használjuk, nem beszélünk magyarul. Nem magyar észjárásból erednek az ilyenek: „A burgonya-kiszolgáltatást *leállították*.” „Egy bizonyos autóbuszjáratot *beállították*.” Vajjon miért használja ezeket a hivataloskodó nagyképű? Mert ha valami egyszerű és világos, azt ő nem képzei elég tekintélyesnek.

Felvidéki Nevelő. 1943-i évf. 2. sz. — *Bakos József: Mit? miért? hogyan?* A magyar szellemű nevelés kérdéseiről szólva a tanulmány írója ismerteti azt a nyelvművelő munkát, amelyet az érsekújvári gimnáziumban néhány év óta folytat tanítványaival. Ez a munka kiterjed a népnyelv kutatására is, mert a nyelvművelésre igen jó eszköz ennek a nyelvnek egészséges magyarsága. A nép nyelvében benne van a magyar természet, a magyar észjárás minden jegye. Az idegen szavak elleni véde-

kezés terén is kerültek népi példák a jó magyar szavak keresésére. „A magyar nép nem tükörszavakkal „magyarosít“. Martoson pl. a zihérájetűt nem tükörszóval „fordították le“ biztonságtűnek; a közvetlen szemléleten alapuló jó magyar elnevezéssel *lakattűnek* hívják. Ez a szó már magyarul beszél hozzánk.“

MABI Tudósító. 1943-i évf. 3. sz. — *Hindy Zoltán: Új törvény-magyarosság.* A társadalombiztosítási törvények kiirtották a magyar nyelvből a „kevés“-„sok“, „csekély“, „kis“-„nagy“, „alsó“-„felső“, „olesó“-„drága“ és a fokozásukból keletkező melléknéveket. A társadalombiztosításban minden „alacsony“ vagy „magas“: a javadalmazás, a költség, a napibérosztály, valaminek az ára. Helyes magyarsággal így kellene írni: a munkavállaló *kevesebb* vagy *több* javadalmazást kap, *kis* vagy *nagy*, helyesebben *nagyobb* javadalmazású, de a javadalmazása sohasem *alacsonyabb* vagy *magasabb*, és ő nem *alacsony* vagy *magas* javadalmazású. Ugyanez áll valaminek a költségére is. A szobákat lehet alacsonyra, a kórházat pedig magasra építeni, de a reáfordított költség „kevés“ vagy „sok“.

Magyar Jogi Szemle. 1943. április 1. — *Forgách Tivadar: Hozzászólás Czigliányi Aladárnak „A magyar jogásznyelv“ című cikkéhez.* Örömmel üdvözlí Czigliányi tartalmas és tanulságos értekezését, de egy kérdésben nem ért vele egyet: azt tartja ugyanis Forgách, hogy a jogászok a kelleténél több idegen szót használnak. Sok példát mutat be annak igazolására, hogy jó magyar kifejezésekkel lehet pótolni nélkülözhetetlennek vélt idegen szókat. Idézi Csokonai Vitéz Mihályt: „...mintha bizony nekünk meg kellene s meg lehetne azzal az egynéhány scytha szóval élni. amit kacagányos apáink lóháton hoztak ki Európába... Ők és az ő eleik mertek a dolgoknak nevet adni... No már, szegény magyar nemzet! Ettől a jussodtól is elestél az újabb időkben?...“ Majd így folytatja Forgách: „Csokonai szavainak igazsága ma is érvényes! A magyar jogászok nemcsak nem alkotnak új szavakat, hanem még azokat a régi magyar szavakat, sem használják, melyekkel tökéletesen helyettesíthetnék a szel-tében divatos idegen, főleg latin szavakat“. Igaz, nem honosíthatunk meg rosszul kiagyalt szavakat. De miért ne lehetne használni helyesen alkotott, jól hangzó magyar szavakat? Persze, nem szabad abból kiindulni, hogy az idegen szavakat nem lehet a magyarban helyettesíteni, s hibának fölírni azt, hogy egy-egy idegen szónak több jelentése van nyelvünkben. Ez nem hátránya, hanem erénye, gazdagsága, szépsége. nyelvünknek. A latin *affektál*-nak 'tetszeleg, kényeskedik, szenveleg, finomkodik, színész-kedik, nagyképüsködik' az egyértékese. Ez a példa azt mutatja, hogy olyankor is egy idegen szóra vagyunk utalva, amikor a magyar kifeje-zések sokaságából választhatjuk ki a mondanivalónknak legjobban meg-felelő árnyalatot.

Magyar Nemzet. 1943. febr. 16, 20, márc. 5. — *Éri-halász Imre: Ki ne mondja!* (Küzdelem a közhelyek ellen.) A cikksorozat írója harcot hirdet a közhelyek, az ócska, elkoptatott szólamok ellen, s ebben a küzdelemben az olvasók támogatását kéri. A közhelyek elárasztották társaséletünket és közéletünket, behatoltak az irodalomba is. A pesti nyelv tele van az efféle „bemondásokkal“: „Mondd már“; „kész a kocsi“; „mi az, hogy...!“; „Úgy, ahogy mondja“. Nagy részük itt termett Budapesten, de a vidékre is eljutnak, mert a fővárosban megforduló vidékiek közül sokan noteszba jegyzik az új mondásokat és diadallal viszik haza. A pony-

vairodalom és egyik-másik filmbohózat útján a falu népe is megismeri és megtanulja őket. A „bemondás” élettartamának felső határa 30 év. Ennyi idő elteltével divatját múlja és feledésbe megy. Az elcsépelet, megkoppott szölamok buján tenyésznek a közéletben, a közéleti férfiak beszédeiben. A tehetségtelen szónok ajkán a hazafiság sokszor kongó frázisokban nyilatkozik meg. Ezek ellen emelte fel súlyos és tekintélyes szavát Glattfelder Gyula, akkor még csanádi püspök egy beszédében: „A frázis szinte ellentmondás nélküli uralma hatalmasodott el közéletünkben. A lelkeket fel kell szabadítani az üres szölamok igézete alól!” — 1943. febr. 26. — *Ki ne mondja!* A lap olvasóközönsége köréből többen hozzászólnak Éri-Halász Imre cikkeihez. Indítsunk harcot a közhelyek ellen! — írja egy marosvásárhelyi olvasó. Ragadjunk meg minden alkalmat az ilyen útálatos beszéd kipellengérezésére! Éri-Halászt pedig felkéri: csinálja meg elrettentő példának a közhelyek szótárát. Egy másik olvasó hálást elismerését fejezi ki a cikksorozatért, mert olyan folyamatot indíthat meg, mely esetleg kiküszöbölheti, legalább részben, ezt az émelyítő stílust. A gyógyításnak csak egy módja van — írja egy harmadik —: ha a társadalom elé tárjuk e torz dialektus eredetét. Lélektani alapon arra az eredményre jut, hogy ez az egész jelenség nem más, mint az öntudat hiánya, lelki tunyaság.

Magyarság. 1943. febr. 23. — *A magyar nótáénekesek figyelmébe.* A rádió nótáénekesei közül némelyik helytelenül éneklí a dal szövegét. Ez a szövegrontás olykor már magyartalanság is, pl. mikor az egyik így énekelt: „Nem bánom én, akármít is beszélnek, Fülem mellett *kieresztem* a szélnek.” A magyar ember a haszontalan beszédet, amellyel nem törődik, füle mellett *elereszti* a szélnek.

Magyar Tavasz. 1943. febr. 1. — *Deák Sándor: Így beszéltek ti.* A cikkíró a diákok nyelvében leggyakrabban előforduló hibákat teszi szóvá. Az iskola hiába irtja őket, ha így beszélnek úton-útfélen, üzletben, műhelyben, sőt a hivatalokban is. A gyermekek már a *két* számnév helyett is *kettő*-t mondanak a felnőttek példájára az ilyenekben: *kettő* pengő, *kettő* száz hold.

Nemzeti Figyelő. 1943. febr. 28. — *Tassi Vörös József: Magyar nyelv: magyar lélek.* A lélekalakítás közvetlen eszköze a nyelv. Nem közbömbös tehát, hogy milyen nyelv az, amelynek segítségével a nevelő az alakítandó lélekhez közeledik, s amelyen ez a lélek megnyilatkozik. Magyar lelket csak magyar nyelv, tiszta magyar lelket csak tiszta magyar nyelv alakíthat.

Nemzeti Újság. 1943. febr. 16. — *Kinizsi Andor: Tanuljunk magyarul!* Szécsi Ferencnek „Hivatalos és köznapí nyelvünk magyartalanságai” című könyve második kiadásban jelent meg. A könyvecskében Szécsi összegyűjtötte a hivatalos nyelv és a mindennapi nyelvhasználat legkiáltóbb hibáit. Műve ma már nemcsak magánosok kezén forog sok ezer példányban, hanem haszonnal forgatja a honvédség is, amely szintén bekapcsolódott a nyelvtisztítás nemes mozgalmába. — 1943. febr. 21. — *K. Török Miklós: Nyelvrontás.* Nyelvünk ellen az utolsó három évtizedben riasztóan sok merénylet történt, s a közhasználatba számos hiba, tévedés, tisztátalanság férközött be. Szükséges tehát, hogy a sajtó a nyelvtisztító munkát napirenden tartsa. „Helyes volna azonban különválasztani az idegen szavak használatának kérdését a magyartalanságoknak sokkal fon-

tosabb kérdéséről." A nyelv elszíntelenedése, tisztátalansága ellen kell első sorban küzdenünk. A szavak magyarításában legyünk tartózkodók, mert az nem mindig sikerül, amint a sportnyelv némely divatba jött, műmagyar szava is mutatja. „Rekord helyett a csúcs úgy hangzik néha, mint valami észficam nevetséges terméke.”

Pesti Hírlap. 1943. márc. 4. — *Radó Antal: Fordítás.* A filmek feliratait sokszor gyalázatos magyarsággal fordítják. Ezen a bajon könnyen lehetne segíteni, mert a filmeket cenzúrázzák, s nem volna semmi akadály annak, hogy a cenzúra-bizottságba időnként egy-két jó magyar író is bevonjanak a szövegrész megbírálására. Az idegenből magyarra fordított könyvek közt sok a silány fordítás. A kiadócégek, főképpen a kisebbek, üzleti érdekből nem egyszer olcsó munkaerővel, kontárokkal végeztetik a fordítást. A hírlapoknak kellene ezeket a fércfordításokat megbélyegezniük, hogy elriasszák a közönséget megvásárlásuktól. — 1943. márc. 28. — *Halász Gyula: A mágnás-cím a magyarban.* A mágnás-cím előretételét sokan germanizmusnak tartják, s időnként meg-megújul a vitakozás abban a kérdésben, hogy melyik szórend a jobb: gróf Andrássy Gyula vagy Andrássy Gyula gróf. Szily Kálmán mintegy négy évtizeddel ezelőtt meggyőző történelmi és néprajzi példákkal bebizonyította, hogy mind a két kifejezőmód helyes és megfelel nyelvünk szellemének. Szó sincs róla, hogy az egyik magyarosabb volna, mint a másik. A mágnás-cím előretétele nemcsak a háromszázéves gyakorlatnak, hanem nyelvünk szellemének is teljesen megfelel.

Új Nemzedék. 1943. febr. 17. — *Helyesen és magyarul!* Az Elektromos Művek „Villamos Fogyasztók Lapja” c. újságot adnak ki, s ezt díjtalanul kapják meg a villanyfogyasztók. A lap címe teljesen elhibázott, hiszen a közönség nem villamost fogyaszt, hanem villanyt, illetőleg áramot. Helyesebb volna tehát a Villanyfogyasztók Lapja vagy Áramfogyasztók Lapja elnevezés.

Zalai Közlöny. 1943. márc. 9. — *(bl): A Böske, a Panni, a Jutka és a — Kuxy.* Egyik vidéki nagyvárosunk újságjában hosszú tudósítás jelent meg két vitéz-család gyermekeinek esküvőjéről. A jelenvoltak névsorában csupa törőlmetszett magyar vitézi név, csupa -váry, -hegyi, -szeghy volt olvasható. S ebben a díszmagyar névegyüttesben a menyasszony vezetékeve mellett idegenül, oda nem illően hatott a „Kuxy” név. Hogy otthon a családi körben hogyan becéznek valakit, abba senkinek beleszólása nincs. De esküvői értesítést, újsághírt nem volna szabad kiadni ezen a furcsa hangzású Kuxy néven. Az effajta név-csodabogár nem jelent előkelő megkülönböztetést. „Vannak nekünk szép magyar keresztnéveink, s a Böske, Panni, Jutka névvel is lehet előkelőnek lenni, csak előkelően kell viselni őket. Magyarországon pedig az előkelőséghez a magyar-voltunk is hozzátartozik.” — 1943. márc. 21. — *(bl): Magyar üzlet és magyar szó.* A magyar üzleteknek több tiszteletben kellene részesíteniük a helyesírás szabályait. Nem lehet mindenki író, de legalább is a helyesírás erejéig elvárható, hogy tudjon magyarul írni az, akinek foglalkozása körében közlendői vannak a nyilvánossággal.

FIGYELŐ

A NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁG ÜLÉSEI.

**A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának
1943. évi február 24-i ülése.**

Szinnyei Ferenc elnökletével jelen vannak: Csathó Kálmán, Csen-gery F. János, Nagy Miklós, Rédey Tivadar, Verebély László akadémiai tagok, Halász Gyula, Harsányi Zsolt, Loványi Gyula, Pávó Elemér, Radó Antal és Tóth László meghívott tagok. Távolmaradásukat kimentették: Bence István, Buzás Dezső, Madzsar Imre, Östör József. Jegyző: Putnoky Imre.

Az elnök üdvözli a bizottság megjelent tagjait és megnyitja az ülést. „Mély fájdalommal jelentem, — mondotta — hogy bizottságunk tagja, Hegedüs Loránt elhunyt. Kiváló tagtársunknak nagy része volt annak idején a bizottság megalakításában. Működésünkben mindig nagy lelkesedéssel és buzgalommal vett részt mindaddig, amíg ebben betegsége meg nem akadályozta. Halála nagy veszteség ránk nézve. Emlékét halás kegyelettel fogjuk megőrizni. Indítványozom, hogy az elhunyt családjának fejezzük ki részvétünket. Indítványozom továbbá, szólítsuk fel a II. osztályt, hogy Hegedüs Loránt helyébe küldjön ki egy új tagot.

Melegen üdvözlöm Kodály Zoltán igen tisztelt tagtársunkat, akinek hatvanadik születésnapja alkalmából annyi kitüntető ünneplésben volt része. Mi őt nem mint világhírű zeneszerzőt ünnepeljük, hanem mint a magyar nyelv szerelmest, a magyar nyelv helyességének és tisztaságának egyik leglelkesebb védőjét, s kérjük, hogy támogassa bizottságunkat ezután is értékes közreműködésével és tanácsaival.

Jelentem, hogy Gyomlay Gyuláné és Vikár Béla levélben köszönte meg részvétünket.

Örömmel jelentem, hogy a Sajtófélszkolai Tanfolyam felvette tan-tárgyai közé a helyes magyarságot is, s ennek előadására Putnoky Imre, bizottságunk előadója vállalkozott.

Ülésünk főtárgya a honvédelmi miniszter úrnak multkori átira-tunkra küldött következő válasza:

A Magyar Tudományos Akadémia Elnökségének, Budapest. Köszö-nettel vettem m. é. okt. hó 11-én kelt 384/1942. sz. nagybecsű átiratát.

Öszinte örömmel fogadom és nagyra értékelem a magyar szellemi élet legfelsőbb intézményének támogatási készségét. Közös célunk érdeké-ben a hadi műnyelvnek magyarosabbá tételét célzó együttműködés bizto-sítására a m. kir. honvéd-vezérkar főnökének 4. osztálya, mely a honvéd-ség szabályzatait szerkeszti, készséggel áll a Magyar Tudományos Akadé-mia rendelkezésére.

Kérem, hogy az érintkezésbe lépés idejét és a jövő együttműködés módját a m. kir. honvéd-vezérkar főnökének 4. osztálya vezetőjével — Tömöry Jenő vk. ezredessel — megbeszélni méltóztassék. Budapest, 1943. évi január hó 26-án. A miniszter rendeletéből: nemes Zsedényi sk. ezredes.

Erre vonatkozólag két indítványom van. Az első: a bizottság vá-lassza meg meghívott tagjának Tömöry Jenő vezérkari ezredes urat. A megválasztást közölni fogjuk jóváhagyás végett az I. osztállyal és az összes üléssel. Második indítványom az, hogy küldjünk ki egy szűkebb bi-zottságot, amely érintkezésbe lép a honvéd-vezérkar főnökének 4. osztálya-

val a további teendők megbeszélése tárgyában. A bizottság tagjaiul ajánlom: Putnoky Imre előadó urat, továbbá Csathó Kálmán, Madzsar Imre, Sági István, Harsányi Zsolt, Loványi Gyula és Tóth László tisztelt tagtársainkat." — A bizottság a bejelentéseket helyesléssel tudomásul vette s az indítványokat elfogadta.

Csathó Kálmán indítványára a bizottság vitéz Somogyvári Gyulát, a Rádió igazgatóját meghívott tagjának választotta.

Ezután Putnoky Imre h. előadó ismertette a mult ülés óta érkezett iratokat. A Magyar Szabványügyi Intézet „Másolópapirosok“ szakbizottsága a mult évben a „stencil“-papirosokat szabványosította. Ez alkalommal felmerült az a kívánság, hogy a „stencil“ szó helyett egy jó és találó magyar kifejezést kellene használni. A szakbizottság első pályázata nem járt eredménnyel, a másodikra mintegy kétszáz pályázat érkezett be. A bizottság a szavak megrostálása után az *ismétlő* és a *setence* elnevezést találta legmegfelelőbbnek. A Nyelvművelő Bizottságtól azt kérdik, hogy a beérkezett pályázatok közül, illetőleg a szakbizottság által már kirostált szavak közül melyiket tartja a „stencil“ szó helyettesítésére legalkalmasabbnak. — A bizottság Loványi Gyula, Harsányi Zsolt és Csathó Kálmán hozzászólása után az „ismétlő“ és „setence“ szavak közül az utóbbit találta legalkalmasabbnak. Ez a szó ugyan tulajdonképpen az idegen szó elváltoztatott alakja, de magyarosan hangzik. A jóhangzás kedvéért azonban kívánatos volna, hogy a szó *setince* alakban kerüljön közhasználatba.

Boronkay György c. igazgató, a szolnoki áll. fa- és fémipari szakiskola tanára a Nyelvművelő Bizottsághoz intézett beadványában a bizottság véleményét kéri az *osztat* szóra vonatkozólag, amelyet mint új magyar szót az osztásban eddig használatos és véleménye szerint nem megfelelő *hányados* helyett óhajtana bevezetni. A beadványban részletesen megokolja az új műszó bevezetésének szükséges voltát. Fő kifogása a régi elnevezés ellen a következő: az osztási művelet eredménye, az ú. n. *hányados* négyféleképpen értelmezhető, s a szó a négyféle jelentés közül csak egyre mutat rá, jelentése tehát túlságosan szűk. A helyette javasolt *osztat* szó ezzel szemben az osztás eredményének mind a négy jelentésváltozatát felöleli. — A bizottság Harsányi Zsolt és Verebély László megjegyzései után az *osztat* szóról megállapította, hogy képzésére és jelentésére nézve kifogástalan magyar elnevezés. Nem tartja azonban megokoltnak, hogy egy, immár százharminc év óta meggyökeresedett és ugyancsak helyes szót vele a használatból kiszorítsan.

Radó Antal szónak tette a regényfordítások nyelvét. Nagy részük németből készült, kontár munka. A hollandusok külön műfordító bizottságot alakítottak. Valamit nekünk is tennünk kell. Kérjük fel a sajtót, hogy kísérelje figyelemmel és bélyegezze meg a hitvány fordításokat.

Loványi Gyula indítványára a bizottság felkéri a hivatalos sajtószerveket, hogy a maguk hatáskörében tegyenek meg mindent az elemi nyelvhelyességi hibák kiküszöbölésére. Tóth László készséggel vállalta, hogy ebben az ügyben eljár a Sajtókamaránál.

BARANGOLÁS A NYELVERZÉK VADONÁBAN.

(Második közlemény.)

II. A szóalakok, vagyis a képzős és ragos szók használatában szintén igen gyakran tapasztalhatni botlásokat, néha igen súlyosakat is. Ezek a hibák különféle természetűek, úgymint:

1. Íróink nem ismerik némely képzőnknek jelentését és pontos alkalmazását, és ennél fogva vagy nem a megfelelő értelemmel használják a képzett szókat, vagy szükségtelenül alkalmaznak valamely képzőt, vagy egy-egy képzőt egy másikkal cserélnek föl, vagy végül egészen szabálytalanul képzett alakot rögtönöznek. Ilyen hibák a következők.

a) Hibásan használt igeképzések:

„E kocsi~~kn~~ak magyar feliratokkal való ellátását azonnal megkezdettük... a birtokunkban levő volt cseh személykocsi~~kn~~ak már csak 20 százalékán van régi felirat, de... ezeknek a kocsi~~kn~~ak magyar *feliratkozása* is meg fog történni“ (8 Órai Ujság, egyik 1940-i júliusvégi számában). Helyesen: *föliratozása*.

„Most Gorbunov asszony kezdett *kínálkozni* s rábírt bennünket, hogy legalább látszatra hozzáálssunk“ (t. i. az evéshez, Rachmanova: Házasság a vörös viharban, ford. Benedek Marcell, 129. l.). Helyesen: *kínálgatni* v. *kínálgatózni*. A *kínálkozik* önmagának kínálását jelenti.

„Ifjuságom *késelni* és e kába | Kor cifra rongyát rázni idele~~nn~~ | ... Nem, nem fogom“ (Kosztolányi Dezső: Oscar Wilde költeményei 78. l.). A jeles költő erős magyar nyelvérzékének szokatlan megtévedése. *Későllés*-ről, v. i. későnek tekintésről van szó.

„Megifjódik“, „megifjódol“ (Mahler Ede: Ókori Egyiptom 187. l.). „Lelkes jókívánataink kísérik mindig megifjódó Nemzeti Színházunkat“ (Akad. Értesítő 1937. 237. l.). Helyesebb: megifjódó v. megifjuló. „Akkor én is azt akartam, hogy ne egy, hanem két alakban *újódhassak* meg“ (Shaw: Vissza Matuzsálemhez, ford. Hevesi Sándor, 133–34. l.). Szokatlan. Helyesen: *újulhassak*. „A gőzös éppen tüzelőfát *rakódott* Asztrahánban“ (Gorkij-ford. I. 38). Hibás. mert ez az alak visszaható értelmű. Helyesen: *rakodott*.

„Rögtönzése közben arca *átszellemesedett*“ (Mérimée-ford. 222. l.). A *szellemes* alapszóból való továbbképzés nem megfelelő. Helyesen: *átszellemült* v. *átszellemiesedett*.

„Mással *ültette* le büntetését“ (BH. 1939 IV/5. 4. l.). Minthogy a *leültetés* egyszerű *leülésre* bírást jelent, itt megkülönböztetően *leüllette* alakot kell használni.

„A háború megindulásakor... *felvirágozott*, vidám francia ulánusokat láttam elvonulni“ (Kuncz Aladár: Fekete kolostor. Propagandakiadás II, 153). „A MÁV *felvirágozott* első szerelvénye“ (PH. 1938 XI/20, kép. mell. 4. l.). Az előbbi pontbelihez hasonló hiba. A *felvirágozott* alak a *fölvirágozik* ige képzetét kelti föl, így kell tehát mondanunk: *fölvirágozott* ulánusok, illetőleg szerelvény.

„Néhány kedves szót kiáltson be a tornácon *hűsülő* háziurnak“ (Képes Vasárnap 1940 IV/28, 5. l.). Az idő *hűsül* ugyan, de a háziurak csak *hűsölnek*, ha a Tátrában nem, hát legalább a tornácon.

„A hosszú, esőbe borult úton csak a zavaros pocsolyák álltak, s a mélyen bevágott keréknyomok *szürkültek*“ (Reymont: Parasztok, ford. Tomcsányi János, III, 175). „Az utcákon pocsolyák *szürkültek* s egyre világosabb lett“ (uo. III, 187). Egészen kivételes kocsintás ebben a gondos

és magyaros fordításban. Szürkül az ég, és szürkül a haj is, de a pocso-
lyák szürkületkor is csak szürkélnek.

„Ezeknek a területeknek a térképen történt *elhatárolását* a magyar delegáció ... közölte a csehszlovák delegációval“ (BH. 1938 X/25, 3. l.). Az *elhatárolás* akarati cselekvény (németül: Entschluß, Entschließung), a -z igeképző helyett tehát -l képzőt kell alkalmaznunk: *elhatárolás*.

„De ha *tulzott* is [Hans Castorp] egy kisé, azért valójában mégis csak megmaradt alsóbbrendű lénynek“ (Mann-ford. II, 35). A *tulzott* szó már melléknévi. 'túláságos, szertelen' értelmű. Itt, mint állítmány, *túlozott* van helyén.

b) Hibásan használt névszói képzések:

„Javában denunciálják a magyar kormányt állítólagos *büntársi-ságáért*“ (BH. 1921 XI/11, 4. l.). Az -i képző szükségtelen. Helyesen: *büntárrságáért* v. *büntárrsvoltáért*.

„A Duce *óraütésnyi* pontossággal érkezett Littoriába“ (BH. 1934 XII/19, 6. l.). Helyesen: *óraütés* pontosságával v. *óraütésszerű* pontossággal. „Azok [az érdekek] nem *hajszálnyi* pontossággal találkoznak“ (uo. 1939 I/27, 2. l.). Helyesen: *hajszálpontossággal*. A -nyi képző ugyanis mennyiség- v. nagyságmértéket jelent. Ugyanezért helytelen a *pillanatnyi fénykép* kifejezés is, amely Kelemen Béla Kézi Szótárának 2. kiadásában még megvan, a 3-ik kiadás azonban már *pillanatfénykép*-re javította.

„Támadás indulhat meg egyszerre ... *egyidős* előnyomulással Paris és Le Havre felé“ (UM. 1940 VI/4, vc.). *Egyidős* lehet valaki például a barátjával. Itt *egyidejű* van helyén.

„A vulkáni kitörés *legnagyobb-szerűbb* [!] jelensége“ (Francé: Az ember és a mindenség, ford. Lambrecht Kálmán, 38. l., helyesen: *legnagyobb-szerű* v. *legnagyobb-szerűbb*).

„A *szükségképes* létezés benne van az Isten fogalmában ... *szükségképes* létezés van az Istenben“ (Schütz Antal: Az Isten-bizonyítás logikája 46. l.). *Szükségképes* (uo. 47. l., ugyanilyen értelemmel). Itt *szükségképpen való*-ról van szó, és amint a *voltaképpen való*-t *voltaképi*-nek mondjuk, úgy itt is *szükségképi* a helyes szóalak, annyival inkább, mert a *képes* utótagot csak ilyen összetételekben szoktuk használni, mint *fizető képes*, *harcképes*, *munkaképes* stb.

„Georgieff elnök [a bolgár tanulmányutások vezetője] meleg szavakkal köszönte meg a magyar társadalom és az iskolaintézmények szívélyes *fogadtatását*“ (Turán 1935-i évf. 73. l.). „Igen mély benyomást tett rá [az angol miniszterelnökre] a német lakosság szívélyes *fogadtatása*“ (BH. 1938 IX/23, 2. l.). „A bolgár nemzeti könyvtárban (a vezetők rendkívül meleg baráti *fogadtatása* mellett) igen becses levéltári anyagot találtam“ (Akad. Értesítő 1939-i évf. 222. l.) stb. Ezek szerint Georgieff elnök, az angol miniszterelnök és a harmadik mondat szerint a jelentésíró részesült *fogadtatásban*. A mondatok fogalmazása azonban az iskolaintézmények, a német lakosság és a bolgár könyvtárbeli vezetők *fogadtatását* említi, holott az iskolaintézmények, a német lakosság és a könyvtárbeli vezetők *fogadták* az illető vendégeket, és nem maguk voltak a *fogadtatás* élvezői. Nyilvánvaló, hogy amit az iskolaintézmények, a német lakosság és a könyvtárbeli vezetők tettek, az *voltaképpen fogadás* vagyis *vendégfogadás* volt, nem pedig *fogadtatás*. Az is nyilvánvaló, hogy akik a három idézett mondatot írták, nem érzik a *fogadás* (értsd: *vendégfogadás*) és a *fogadtatás* közötti fontos különbséget. Ha a *fogadtatás* helyett egyszerű *fogadás*-t iktatnánk a fenti mondatokba (pl.: az elnök megköszönte az iskolaintézmények *fogadását*), ez szintén úgy is volna érthető, hogy az intézmények

stb. részesültek *fogadtatásban*. A kifejezésbeli nehéz helyzeten szabatosság céljából szerintem kétféle módon segíthetünk. Vagy ezt mondjuk: az elnök megköszönte az iskolaintézményeknek a szívélyes *fogadást* (vagy *vendég-fogadást*); vagy ezt: megköszönte az iskolaintézmények részéről jövő szívélyes *fogadtatást*.

„Yorkshirei jurakoru ... közetdarab“ (Wells: Az élet csodái, ford. Lambrecht Kálmán, I, 240). „Jurakoru ... molukkirák“ (uo. II, 525). „Az alsó devonkoru ... rétegekből“ stb. (uo. II, 526). Ezek a példák a nyelvérzék nagy fogyatékoságát mutatják. A fordító vagy társai nem érzik a *-korú* és *-kori* összetételi utótagok között levő jelentésbeli különbséget. Pedig megtanulhatták volna a *középkorú* és *középkori* szavak egymáshoz való viszonyából. A *középkorú* a. m. akinek közepes (ifjúkor és öregkor között levő) az életkora; a *középkori* pedig a. m. a középkorból való. A közetek, molukkirák és a szóbanforgó rétegek természetesen a jurakorból, illetőleg a devonkorból valók, tehát *jurakoriak* és *devonkoriak*, nem pedig *-korúak*.

2. Némely íróink nem érzik a képzett vagy ragozott szók jelentéshordozó elemeit, és ennek következtében a szóalakokból valamely lényeges részt, képzőt vagy ragot el-elhanyagatnak. Ilyenek:

a) Képzőelem hiányát mutató korecs alakok: „Pontosan fölveszi [a készülék] azokat a többé-kevésbé *artikuláltan* hangokat..., amelyeket az ember álmában mond“ (BH. 1934 V/5, 9. l.). „Egy *artikulátlan* rövid kacagást hallottam“ (uo. X/21, 2. l., tc.). „Azokat [az előre megérezett eseményeket a korcszülött] a maga *artikulátlan* kiáltásaival be is jelentette“ (Knittel-ford. 21. l.). „Tagolatlan, *artikulátlan* jelekkel érintkeznek egymás között“ (UM. 1942 VIII/29, 6. l.). Az utolsó idézetben a fordító a megfelelő magyar szót, a *tagolatlan*-t is használja, mégsem kap észbe, hogy amint a *tagol-atlan* hangnak *tagol-t*, úgy az *artikulátlan*-nak *artikulál-t* hang az ellentéte; ha pedig ez így van, akkor ami nem *artikulál-t* hang, az csak *artikulál-atlan* hang lehet, hiszen nincs *artikula* szó, amelynek az *artikulátlan* volna a tagadása. Még nyelvész is lépre ment ifjú fölvel ennek a korecs szóalaknak: „Gyakran jelöli a magyar ember az ostobákat, féleszüket... azokkal az *artikulátlan*, dadogó szavakkal, amelyekkel“ stb. (H. Németh Gyula: Az észbeli gyarlóság kifejezése a magyarban, 12. l.). Úgy kell neki, miért felejt el vagy mért nem becsüli meg a jó és találó magyar szót, a *tagolatlan*-t!

„*Elnemzetlenítő* politika“ (BH. 1935 XII/8, 10. l.). „Az iskola [az utódállamokban] már régóta az *elnemzetlenítés* eszköze“ (uo. 1937 VIII/7, 3. l.). Az *elnemzetlenítés* szóalak, mint a *nemzet* szó közvetlen hajtása. nemzetnélkülivé tevést jelentene, az idézett-féle mondásokban azonban *nemzetietlenné* tevéstől van szó, a helyes alak tehát: *elnemzetietlenítés*.

„Ennek az irányzatnak hervadása *feltartóztatlan* volt“ (UM. 1941 V/18, 15. l., annak az írónak a cikkében, aki *hétszilván* nemeseokről írogatott, l. Msn. X, 56). „A lét-, a fajfenntartás *feltartóztatlan* ösztöne“ (UM. 1943 I/8, vc.). Minthogy *kimond-hatatlan* az, amit nem lehet *kimondani*, *letr-hatatlan*, amit nem lehet *leírni*, a *feltartóztatlan* tehát az volna, amit nem lehet *feltartóztatni*? Ilyen szavunk azonban nincs. A hervadást az író gondolata szerint nyilván nem lehet *föltartóztatni*, az tehát: *föltartóztat-hatatlan*. Hosszú szó, de az ép nyelvérzék nem bicsaklik meg benne.

„Hivatott és *hivatlan* költők hazafias ódák özönét zúdították a községre“ (Akad. Emlékbeszédék XXI. k., 1. sz., 58. l.). A *hivatlan* meg nem hívottat jelent, a *hivatott*-nak *hivatatlan* vagy *hivatástalan* felel meg.

„Beszorítva a parlament *kijáratlan* labirintusába“ stb. (BH. 1920 X/24, vc.). Az előbbihez hasonló hiba. A *kijárat* hiányát *kijáratlan* vagy *kijáratnélküli*-vel kell kifejezni. A *kijáratlan* szóalak csak ki nem járt dolgot, pl. ki nem járt állást jelenthet.

„Sztalinék heteken át *szélhámkodtak* [1] az angolszász diplomaták előtt“ (UM. 1941 VII/29, 4. l.). Értelmeten szóalak, mert a *cigány-kodik*, *fondor-kodik*, *uras-kodik*-félék példája szerint azt jelentené: szélhámként viselkedtek, holott nyilvánvalóan *szélhámos* volt a viselkedésük, tehát *szélhámoskodtak*.

b) Rágalem hiányát mutató szokatlan vagy egészen korcs alakok:

„Egyszer, egy késő *délután* ... a nyári palota lapos tetején heverészett“ (Mereskovszkij: A Messiás, ford. Havas József, I. 4). „Ezen a *délután* fogadta barátait és rokonait a család“ (Galsworthy: A Forsyte Saga, ford. Kiss Dezső, I. 6). „Ezen az októberi *délután* Judith kiment az udvarra“ (Walpole: Judith Paris, ford. Tábori Pál, I. 278). A *délután* szónak elterjedt főnévi használata következtében (pl. fölázdozta a *délutánját*, ünnepek *délutánján* stb.) már szokatlan az egyszerű *délután*, ha jelző (pl. *késő*) áll előtte, vagy különösen, ha az -n ragos *ezen*, *azon* névmás előzi meg. Én *délutánon*-t írtam volna.

„A játék egy tavaszi *reggel* indul“ (BH. 1936 IV/19, 17. l.). Itt is a *tavaszi* jelző miatt helyesebb volna: *reggelen*.

„E közös, *oceántúlról* jövő veszély elleni óvintézkedéseket [helyesen: óvóint.] beszélték meg“ (UM. 1941 XII/3, 1. l.). Ez már korcs alak, mert az *oceán* szó -n vége miatt az író a szükséges -on ragot elhagyta. Helyesen: *oceánton*túlról.

Az *egészen* szó helyett szokásos ugyan és nem hiba, mert népies. a *ragtalan egész* használata ilyen kifejezésekben, mint pl.: *egész* megrökönyödtem, *fölr egész* a padlásig (lásd Csúry Szamosháti Sztótárában is). De már egészen szokatlan ez a *ragtalan* alak a mondat végén, mint: „De már egyedül van, egyedül *egész*“ (Gulácsy Irén: Fekete völgyének“ III, 228). „A ... mókás kurjongatások közt el is oszlott a felhő arról a boros homlokról *egész*“ (uo. III, 214).

c) Hibás vagy egészen szokatlan legalább is nem irodalmias szóképzési alakok:

„*Bicce*gve elsántikált“ (Knittel-ford. 85. l.). Csak a mozzanatos *biccen*, *biccen* szókat ejtjük kettős c-vel.

„Halántékán vastag, szürke hajcsimbók lógtak“ (Mann-ford. I. 136). A szó töve *csimbók*, többese tehát: *csimbók*ok.

„Akinek sok volt, nem *du-sálkodott*“ (sorelválasztásban így, Renan: A kereszténység eredetének története, ford. Salgó Ernő, III. 302). Helyesen: *duskálkodott*.

„Európa ... sorsdöntő küzdelemben áll ..., amelynek *eldöntén* fordul meg egész Európa ... sorsa“ (UM. 1942 II/1, 2). Az *eldöl* és *eldönt* alakok összezavarása. Helyesen: *eldöltén*.

„Kipirult arccal *felkászálódott*“ (Sinclair Lewis: Szegény lány pénzt keres, ford. Szinnai Tivadar, 34. l.). A *fölkászálódik* és a népi *kászálódik* (l. MTsz.) összezavarása. Az irodalom csak az előbbi alakot használja.

„A táj a maga *gugguló* ... részleteivel“ (Mann-ford. III. 183). Nem irodalmi alak. Helyesen: *guggoló*.

„Igen *huzadozott* a vállalattól“ (Herczeg F.: A hét sváb.³ 75. l.). Szokatlan. Helyesen: *húzodozott*.

„Arról *írdogálunk*, hogy erre mifélek kell vegye [erdélyiesség]

keleti útját Európa légiforgalma" (BH. 1935 II/7, ve.). Sírdogálunk ugyan, de eddig *írdogálni* még nem szoktunk.

„Meg kellett szolgálniok *kétkezi* munkával" (Képes Vasárnap 1942 IV/14, 245. l.). „Néhány »polgár« ... *kétkezi* munkára kényszerült" (UM. 1942 XI/26, 6. l.). Az -ú, -ű képzővel *kétkező*-t mondunk ugyan, de -i képzővel *kétkézi* a szokásos alak.

„A kiegyenlödés processusa" (magyarul: folyamata, Nytud. II, 224). „Nagyon korán megindult *kiegyenlödés*" (uo.) „Későbbi szórványos *kiegyenlödéssel*" (van dolgunk, uo. VII, 72). „Az alakok *kiegyenlödése*" (uo. 78. mindannyiszor a szerkesztő cikkeiben). Ilyen szavunk nincs. Helyesen: *kiegyenlítő*dés.

„*Leányfalui* üdülését megszakítva ... Budapestre jött" (BH. 1934 VIII/23. 8. l.). „A pozsony-*ligetfalui* német lakosság" (uo. 1938 X/26, 2. l.). „Szombaton még új regényén dolgozott *leányfalui* házában" (UM. 1942 IX/6, 5. l.). Szabálytalan alakok. A *falu* szóval összetett helynevek -i képzős származékaiban -*falusi* vagy -*falvi* alakot szoktunk használni: *leányfalusi*, *Martonfalvy* stb.

„Pálnak bizonyára egy pillanatra se jutott eszébe, hogy tanítványait *részvétesse*[!] a templom vallási gyakorlataiban" (Renan: A kereszténys. eredetének története, ford. Salgó Ernő, III, 347). Ép nyelvérzékkel ilyen képtelen alakot nem ír senki. Helyesen: tanítványait a templom vallási gyakorlataiban való részvevésre bírja.

„Csak *valamelyicskét* szenvedélyes körülmények között" (Mann-ford. III, 169). Helyesen: *valamicskét* v. *valamelyecskét*.

d) Elhibázott vagy kevésbé megfelelő ragos alakok:

„Mikor már eléggé közel ért ahhoz, hogy a hang *elhallatszék* [így] a festőhöz, a lány ... hangos kiáltással üdvözölte" (Knittel-ford. 66. l.). A *hallatszék* szó az elbeszélő múlt alakja, nem pedig a fölszólító módé, amelyre itt szükség volna. Ez utóbbit ugyanis *hallatsszék*-nek kell írunk, hogy a fölszólító mód beolvadt *j* elemét (vö. *kér-j-en*, *kísér-j-en* stb.) föltüntessük. „Hogy eredetinek *látsszék*" stb. (MNy. XXXIV, 294). A hagyományozott szabályos alakok — amint a *tetszik* ige fölszólítójából, a *tessék*-ből meg a *tessék-lássék* szólásból is kitetszik — ezek: *hallassék*, *lássék*. Amint azonban második idézetünk forrásjelzése mutatja, még nyelvészek a nyelvérzékét is a *játsszék* alak kezdő már befolyásolni.

„Sírni akart és hogy a *sírhatnékomot*[!] legyőzze, még részegebbnek tette magát" (Gorkij: Az anya, ford. Bárd Imre, 11. l.). Önmagunkról mondjuk ugyan 1. személyben: *sírhatnékom* van, de itt 3. személyű alanyra vonatkozva, ez a helyes alak: *sírhatnékját*.

„Mindkét karjával a feje mögé *nyúlt*[!], gyorsan kibontotta a hajfonatait" (Gorkij-ford. II, 226). Aki így beszél magyarul, bár soha tollhoz ne *nyúlt* volna!

„S hol *állatok*, a lejtős kis halom, | Azt vélték, hatalmas hegyorom" (Bán Aladár: Felhők és sugarak 75. l.). Az *állani*, *állasz*, *állanak* alakokban is a hang van ugyan a képző, illetőleg a rag előtt, mégis megfelelőbb az *állatok* alak, már csak az *állatok* 'animalia' szóval egyező ejtés miatt is.

„Az anyákat ... arra kérem, ne tartsák vissza azt a *fiúkat*, aki ... repülő akar lenni" (UM. 1942 IV/17, 2. l.). A *fiúkat* a *fiú* szónak személyragtalan többes tárgyese, és olyan mondasokban van helyén, amelyekben a szülőkre nincs vonatkozása, mint pl.: a *fiúkat* (a fiútanulókat) elkülönítik a lányoktól stb. Az idézett mondatban azonban az a n y á k arra vannak kérve, hogy a *fi-ok-at* (amit így is mondunk: *fi-uk-at*, épúgy mint pl.: eladták a *ház-ok-at* v. *ház-uk-at* stb.) ne tartsák vissza. Itt tehát nem

a *fiú* szónak többes személyragtalan tárgyalakja (fiú-k-at) forog fönn, hanem a *fi* szónak több. személyragos tárgyesete (*fi-ok-at* v. *fi-uk-at*).

„A *Miatyánkat* [t. i. a *Miatyánk* imádságot] mondtam nyomban“ (Hall Caine: A fehér próféta, ford. Ruzitska Mária, II. 108). Kifogástalan nyelvérzékkel ezt így mondjuk: *miatyánkot*.

„Örökkén-örökké megújul-e ez a mi kedves öreg földünk“ (Francé: Az ember és a mindenség, ford. Lambrecht Kálmán, 31. l., helyesen: *örökön-* v. népiesen: *örökkön-örökké*).

„Minél nagyobb erőfeszítéseket tesznek..., annál erősebb ... lesz ez a barátság“ (BH. 1937 IV/29. 5. l.). Helyesen: *minél*. (*Minél* ... *an-nál*).

„Dejeuneren vesz részt“ (BH. 1937 X/19. 5. l.). „Dineren vesz részt“ (uo.). Minthogy a *dejeuner*, *diner* francia szónak eredeti kiejtése: *dezsöne, dine*, a mi beszédünkben pedig: *dezsöné, diné*, azért e két alak után csak *-n* és nem *-en* rag járja. Az idézett alakokat ugyanis így kellene betű szerint olvasnunk: *dezsöné-en, diné-en*, ez pedig hiba volna.

„Somlay Arthurral [a *h*-ra a magyar írásban semmi szükség] és Fényes Aliceval a főszerepekben“ (UM. 1942 VIII/20. 6. l.). Minthogy a francia *Alice* névnek *Alisz* az ejtése, a *-val* rag itt nem lehet helyén. Helyesen tehát: *Alice-szal*, vagy egészen magyarosan írva: *Alisszal*.

Pontoppidan „Szerencsés Péter“ című regényében egy nőnek *Jakobe* a neve, a fordító, Hajdu Henrik ezt következetesen, de magyartafanul így ragozza: *Jakobet* (pl.: I. 193. 208 stb.), *Jakobeval* (I. 209). Helyesen: *Jakobét, Jakobéval*.

„4800 *lejra* csökkent“ (a fejhányad, BH. 1934 XI/16. 6. l.). A magashangú *lej* csak *-re* raggal fér meg: *lejre*.

„A tavalyi frakkod is csak *két-háromszor* volt rajtad“ (BH. 1918 I/5. 14. l., Balla Ignác regényében). „Hitlernek *négy-ötször* egymásután meg kellett jellennie a szálló erkélyén“ (BH. 1938 III/15. 1. l.). „Hősnek kell lennie minden magyarnak ... azon a posztton, ahová *ki-kit* sorsa állított“ (uo. 1937 V/30. vc.). Magyarul nem tudók beszédmódja. Helyesen: *kétszer-háromszor, négyszer-ötször, kit-kit*.

Ellenben: „A bizonytalanság állandó benne [Európa politikai állapotában] s *egyre-kettőre* [!] új bonyodalom keletkezhetik benne“ (BH. 1920 VII/16. vc.). Ezt a „hamarosan“ jelentésű kifejezést minden magyarul tudó így mondja: *egyik-kettőre*.

A nyelvtani alakok terén való tudatlanságra a koronát kétségkívül a következő mondás teheti föl: „Az európai kultúrájú tudósnek ez a kifinomult izlésre valló... tanácsa bizonyára sokunk lelkében visszhangot vert. *Egyik-öjkünkében* [!] illet, *másikunkában* [!] amolyant“ (Kolossvári Hírlap 1916 XII/1. 6. l.). Igazán képesítéshez kellene kötni az újságírást! * Aki ezt írta, mint látjuk, az *-é* birtokképzőt is illeszkedő természetűnek képzei: *másikunk-á-ban*! Az előbbi alakról is mindenki tudja, hogy így hangzik: *egyikünkében*.

* Ezt a kívánságot megokolják *sub rosa* a következő, magyartalanságnak éppen nem mondható adatok is: „Tegyük hozzá még a futtában föl-vázolt *curucullum* [!] *vitae*hez, hogy a Kegyenc-et a közönség sohase kegyelte“ (UM. 1941 III/9. 8. l., színi bírálatban). „*Ne tangere* [!] cirkálósz meosz“ (uo. 1942 IX/27. 12 l., a mondat második fele a cirkálóról szójáték, tehát tréfa, az első fele azonban komoly dolog). „*Post festum*“ (uo. 1943 I/20. 4. l., ugyanazon író cikkének vastagbetűs címe, akinek írásából az előbbi adat is való). „Mint a latinok mondták [!]: *ut aliquid fecere videtur*“ (BH. 1933 IX/15. vc.). Korán elhunyt jeles irodalomtudosunk, Katona Lajos vette volt észre a századforduló körül valamelyik újságban és közölte ve-

lünk a következő mulatságos mondatot: „A tettest elfogták Olaszország *Flagranti* nevű városában“. Sikerült műfordítás ilyenféle szöveg után: Der Täter wurde in *flagranti* ergriffen.

Zolnai Gyula.

Fontos megmozdulás a jogi nyelv kérdésében.

Jogi műnyelvünk a latin és a német nyelv hatása alatt fejlődött ki. A mult század elején, a hivatalos nyelv magyarrá válásának erején nyeképpen valósággal versengés indult meg a nemes vármegyék között az úgynevezett tiszti, törvénykezési szótárak kiadásában. Az első effajta szótár 1806-ban jelent meg. Később mások is adtak ki törvénykezési és tiszti szótárakat; 1843-ban jelent meg a Magyar Tudós Társaság törvénytudományi műszótára. Az utolsó törvényhozási szótár 1854-ben, tiszti szótár meg 1862-ben látott napvilágot.

A csoportnyelveket a köznyelvtől alapjában véve a szókinés különbözteti meg, egyebekben, jóban is, rosszban is azonosak a köznyelvvvel. A tennivaló tehát a szókészlet fölösleges idegen részének jó magyar szókkal való kicserélésére szorítkozik. Akad azonban kivétel: a jogi műnyelv. A jogi nyelvnek merőben más az arculata. Ő sincs híján a más nyelvekből származó szókknak. Ámde jellegzetessége nem az idegen szó, hanem az idegen szellem megnyilvánulásai: az idegenszerű szófűzés és mondat szerkezet.

A jogászok nemzetének valljuk magunkat, nem meglepő hát az az erős hatás, amelyet a jogi nyelv, főként a politika, a közélet csatornáin keresztül a köznyelvre gyakorol. Ha mármost azt kutatjuk, hogy, figyelemmel a különleges helyzetre, mit tett nyelvének megjavítására a jogászság, lesújtó eredményhez jutunk: semmit! Az idegen szókkal — láttuk — kerek nyolevan esztendővel ezelőtt foglalkozott utoljára, a jogi nyelv rákfenéjével, az idegenszerű szerkezetekkel meg sohasem! Mennyivel jobban szívén viseli nyelvünk sorsát az orvosi kar! Jóllehet az orvosi műnyelv csak szókészletében tér el a köznyelvtől, mégis a műszótárak mellett három orvosi nyelvhelyességi munka jelent meg az utolsó emberöltő alatt. Évtizedek súlyos mulasztása terheli jogászaikat.

Annál jelentősebb az a megmozdulás, amelyről az alábbiakban számolhatok be.

Egyik bíróságunk elnöke — maga is cselekvő lelkes hive a nyelvvédelemnek — fölhívta figyelmemet az Angyal Pál egyetemi tanár, Mészáros Lajos kúriai bíró és Nagy Dezső Bálint közigazgatási bíró szerkesztésében megjelenő Magyar Jogi Szemle 1942. decemberi füzetére. Az Országos Bírói és Ügyészi Egyesület e hivatalos közlönyében (380—391. l.) értékezés jelent meg Czeglányi Aladár törvényszéki bíró és egyetemi magántanár tollából a jogászi nyelv kérdéseiről.

A terjedelmes cikk bevezetőjében rámutat Cziglányi a megrontott nyelvünk tisztaságáért folyó küzdelemnek mind jobban kimélyülő voltára, s arra a fontosságra, amelyet nyelvünk a nemzeti érzés kialakulásában betölt. Ez a nyelv, úgymond, nemcsak az íróknak meg az újságíróknak, hanem a jogászi hivatásnak és mesterségnek is eszköze. Jogászaikat a nyelvrontás bűnével vádolják. Nyelvünk szent ügye — mondja a továbbiakban — megköveteli a jogásztól, hogy a tőle elvárható tárgyilagossággal vizsgálja meg, helytálló-e a nyelvrontás vádjá.

Cziglányi ezt a vizsgálatot három csoportban végzi: a fölösleges idegen szók, a jassz kifejezések és divatos szók, végül az idegenszerű szó- és mondatfűzés csoportjában.

Az idegen szók kérdésében Czigliányi a mérséklet híve. Megállapítja, hogy a bírósági jegyzőkönyvek és a határozatok tartózkodóan élnek az idegen szóval, s azt vallja, hogy a jogi megnyilvánulásnak más területein, a jogászai érintkezésben meg a jogi irodalomban nem kifogásolható az idegen szakkifejezések használata. Mégis rámutat az olyan idegen szók egész sorára, amelyeket véleménye szerint találó magyar kifejezéssel pótolhat a jogász. — A jassznyelv „idétlen” és a divat „álszenteskedő” szavairól azt monja a szerző, hogy a jogászok társadalmának zömét izlése megóvjá az efféle kifejezések használatától, bár szórványos hatásuk nemcsak a pesti jogászai életben ütközik ki, hanem a vidékben is. — Világosan látja Czigliányi, hogy a nyelvrontás legveszedelmesebb területe az idegenszerű szó- és mondatfüzés, s ezzel a kérdéssel foglalkozik legbővebben. Sok példát idéz, igen találóan kidomborítva nyelvünk sajátosságait. Fejtegetéseivel mindenben egyetérthetünk.

Ertekezése végén fölteszi Czigliányi a kérdést: Túrhetik-e közömbösen a magyar jogászok anyanyelvüknek azt a rontását, amely a maguk körében megy végbe? Akarnak-e résztvenni a nyelvtisztító munkában? A válasz erre: „szívvel-lélekkel akarunk”. Akarnak azért is, hogy ne legyen továbbra a megbotránkozás köve a jogászok nyelve, hogy ne tekinthessék továbbra a jogi iratokat a nyelvi hibák leggazdagabb vadászterületének. De mindenekfölött azért kívánnak részt a munkából jogászaink, mert szolgálni akarnak minden törekvést, amelynek a magyarabb jövő a célja.

Mély örömmel üdvözljük a magyar bíró állásfoglalását. Komoly, súlyos szavai cselekedetet jelentenek, a jogi nyelv új korszakának virradatát. Hisszük és valljuk, hogy hamarosan megindul a megvalósítás munkája. Meg vagyunk győződve róla, hogy a M. Tud. Akadémia Nyelvművelő Bizottsága készséggel fogja támogatni jogászainkat nemes földadatok végrehajtásában.

Loványi Gyula.

A nemesi előnevek írásmódja.

Csekey tanár úr a „Magyarosan” 1943. évi első füzetében foglalkozik a nemesi előnevek írásmódjával, s annak a nézetének ad kifejezést, hogy az Akadémiának a nemesi előnevek nagy betűvel való írása helyett a kis betűvel való írásmódja mellett kellene állást foglalnia, s így követnie a belügyminiszter 1940. évi 4507. Elnöki számú rendeletét, amely a nemesi előnevek kis betűvel való írását rendeli el.

Csekey tanár úr idézett cikkében ma élő személyiségek nevét hozza fel példák gyanánt álláspontja igazolására.

Ami nézetének elvi részét illeti, azzal nem kívánok hosszasan foglalkozni. Mint a Tudományos Akadémia tisztviselője, nemesi előnevemet természetesen az Akadémia helyesírási szabályai szerint nagy betűvel írtam, s egészen 1940-ig a belügyminisztérium sem volt más állásponton.

Ha mármost a belügyminisztérium rendelete értelmében a hivatalos okmányokban a nemesi előnévnek a kettős családnevektől való megkülönböztetésére a nemesi előnevet kis betűvel kell írni, ez az okmányokat kiállító hivatalokra nézve természetesen kötelező, egyébként azonban a magyar helyesírás szabályaiban a Magyar Tudományos Akadémia szabályzata a döntő, s így mind családom tagjai, mind mások jogosan írják előnevüket nagy kezdőbetűvel.

Csekey jogtanár úrnak az is gondot okoz, hogy miért nem használja családunk mindkét nemesi előnevét. Ezért megnyugtatóra közlöm, hogy hivatalos okmányainkon mindkét nemesi előnév fel van pontosan

Kibédi Varga Sándor.

TELECOM. ITALIA
ROMA-VIA

Az egyén legdrágább kincse az élete. Minthogy pedig a nemzet a nyelvében él, világos, hogy a nemzet élete a nemzet nyelve. Vele él, vele hal, nála nélkül megszűnt lenni, megszűnt egyéni életet élni és fölveszi annak a nemzetnek egyéniségét, amelynek fölvette a nyelvét.

Rákosi Jenő.

Az angol hatalmát nem az gyarapította meg, számát nem az sokasította meg, hogy megtanult minden tagja két-három nyelvet a magáén kívül, hanem az, hogy a magáét kiművelte, hozzá ragaszkodott, azon művelte a tudományt és irodalmat rendületlen hittel, és ebből nyert nemzeti ereje csodás terjeszkedő és hódító hatalommal ruházta fel.

Rákosi Jenő.

A legtisztább, legeredetibb, leglogikusabb és legérdekesebb nyelv Európában a magyar. Mindezt szerkezetére és törvényeire nézve értem. Hozzátehetem, hogy nyilván eredetére is a legrégibb. Az összes európai nyelvek közelebbi vagy távolabbi atyafiságban vannak egymással. Közös eredetük kimutatható. Egy sincs azonban köztük, mely szerkezetében oly egységes és kizárólagos volna, mint a magyar.

Rákosi Jenő.

Sokat hallunk a nemzeti génuszról, de sehol sem találjuk megfigyelését e fogalomnak. Nos, a nemzeti génusz megtestesülése a nemzeti nyelv. A magyar nemzeti génusz a magyar nyelv, elannyira, hogy a mi nemzeti génuszunk jobban, elevenen munkál abban az idegen bevándorolt házaspár gyermekében, aki kizárólag a magyar nyelvben nőtt emberré, mint abban az ősi családból eredt magyar úrban, aki idegen nyelveken szedte magába műveltségét. A nemzeti nyelv által él a nép, mint a kereszttség eltörölhetetlen karaktere által a keresztények, egy lelki közösségben: nemzeti kötelékben, érzései, vágyai, eszméi és üntudata egységességében.

Rákosi Jenő.

Nyelvünk tömérdek idegen anyagot szedett föl, de oly logikus erő lakik benne, hogy a felszedett anyagot jobban a maga képére teremtette, mint bármely nyugati nemzet. Az idegen nyelvekben meglátszik a szavak idegen eredete, de nálunk az idegen eredetű magyar szavak kilenctizedét tősgyökeres magyarnak lehet nézni; a magyar ember nem is sejtí, — a magyar tudósoknak kell jönni, hogy ellenünk bebizonyítsák, hogy ez vagy az a magyar szó idegen eredetű. Ilyen a mi nyelvünk, ilyen erő lakozik benne.

Rákosi Jenő.

MAGYAROSAN

a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának megbízásából szerkesztett és kiadott nyelvművelő folyóirat.

A Magyarosan február, április, június, október és december közepén jelenik meg. Előfizetés egész évre 1 pengő, egyes szám ára 30 fillér. Az előfizetési díjat a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalának 44.888. számú postatakarékpénztári folyószámlájára tessék befizetni vagy postautalványon beküldeni a következő címre: A M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatala, Budapest. V., Akadémia-u. 4.

Putnoky Imre szerkesztő lakása: Budapest, XII., Márvány-utca 35. (Kéziratok, cserepéldányok, könyvek.)

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottsága.

Elnök: Szinnyei Ferenc. — Helyettes előadó és a Magyarosan szerkesztője: Putnoky Imre. — Tagok:

Az Akadémia I. oszt. részéről: Alszeghy Zsolt, Bárczi Géza, Csathó Kálmán, Csengery Ferenc János, György Lajos, Horger Antal, Horváth János, Keményfy János, Klemm Antal, Lazicius Gyula, Melich János, Mészöly Gedeon, Nagy József Béla, Németh Gyula, Pais Dezső, Rédey Tivadar, Sági István, Vikár Béla, Voinovich Géza, Zolnai Gyula, Zsirai Miklós.

Az Akadémia II. osztálya részéről: Lukinich Imre, Madzsar Imre, Nagy Miklós.

Az Akadémia III. osztálya részéről: Gombocz Endre, Mikola Sándor, Szily Kálmán, Verebély László.

A Kisfaludy-Társaság részéről: Radó Antal.

A Természettudományi Társulat részéről: Rapaics Raymund.

A Nyelvtudományi Társaság részéről: Techert József.

Az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács részéről: Harányi Zsolt.

A Magyar Újságírók Egyesülete részéről: Tóth László.

A Magyar Rádió részéről: Cs. Szabó László.

Meghívott tagok: Bence István, Buzás Dezső, Halász Gyula, Hindy Zoltán, Juhász Jenő, Kodály Zoltán, Loványi Gyula, Márkus Miksa, Östör József, Pávó Elemér.

XII. ÉVF.

1943.

3. FÜZET.

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGÁNAK MEGBÍZÁSÁBÓL

SZINNYEI FERENC

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI

PUTNOKY IMRE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1943.

TARTALOM.

NAGYOBB CIKKEK.

lap

Zolnai Gyula: A köznévi „japán” szó kérdéséhez — — —	65
--	----

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Csekey István: Egyetemeink neve — — — — —	76
Loványi Gyula: Honi gyártmányú idegen szók — — — — —	79
Loványi Gyula: Parazita — — — — —	82
Pais Károly: Nyelvi karambol a villamoson — — — — —	83

SZÉLJEGYZETEK.

Horvay Róbert: Több jelző sorrendje — — — — —	85
Laczó Viktor: Emlékezni és megemlékezni — — — — —	85
Loványi Gyula: Patina — — — — —	86

LAPSZEMLE.

Folyóiratok és napilapok nyelvvédő cikkei — — — — —	87
---	----

FIGYELŐ.

Zolnai Gyula: Barangolás a nyelvérzék vadonában. III. — — — — —	88
Tiszaamarti Antal: Változatosságot! — — — — —	93

ÜZENETEK.

Három üzenet — — — — —	94
------------------------	----

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

NAGYOBB CIKKEK

A KÖZNEVI „JAPÁN” SZÓ KÉRDÉSÉHEZ.

Írta: Zolnai Gyula.

Difficile est satiram non scribere.

A *japán*-kérdéssel a Turán című folyóiratnak 1942. dec.-i számában (XXV. évf. IV. sz.) egyszerre két cikk is foglalkozik. Az első a folyóirat főszerkesztőjétől, tehát attól való, akinek *Japán, japáni* című cikke a vitát az évfolyamban megindította (l. róla Msn. XI, 73–76), és ezt a címet viseli: *Utolsó szó a japáni—japán kérdésben* (175. l.). A másik cikk a szerkesztőé, amely *Nyelvérzék, nyelvhelyesség és törzsökös magyarság* cím alatt (175–181. l.) általánosabb kérdést tárgyal ugyan, az elején azonban a *japán—japáni* vitáról is nyilatkozik. Vegyük sorra őket.

A főszerkesztői cikk megint csak *slendriánságnak* mondja a *japán* szónak köznéviül való használatát, újra azt hajtogatva, hogy „a magyar nyelv szokásainak megfelelően, egyetlen e g y * főnévi országnevet sem használunk melléknéviül, melléknévképző nélkül”. Ami magyarázatot tehát én a *japán* szó köznévi használatának természetes kifejlődéséről nyelvtörténeti alapon adtam, azt a főszerkesztő megérteni és értékelni még most is képtelen. Míg első válaszában (l. Msn. XI, 104) nyelvtörténeti érvekkel való bizonyításmódomat „nagyon kezdetleges okoskodások”-nak minősítette (bagoly mondja verébnek: nagyfejű!), most ezt amúgy lóhátról egyszerűen *rabulisztikának* nevezgeti, mert szerinte a kérdés eldöntéséhez „nem annyira nyelvtudás kell, mint inkább nyelvérzék”, s minthogy én tudományosan megokolt nézetemhez ragaszkodva, a *japán* szó köznévi használatát kifogásolhatatlannak tartom, ő kénytelen kétségbevonni nyelvérzékeimet. Amit az ő helyesbítésnek képzelt badar szaváról, a *helyesíró* szabályokról írtam, amely kifejezésmódot vasos tájékozatlanságában és az ősgallokat germánul beszéltető fölületességében (l. Msn. XI, 105) az Akadémia fölfogása szerintinek állított, azt a cikkemet a következő egyetlen mondat-

* Én ritkíttatom állításai idézésében a fontosabb szavakat.

tal intézi el: „Amit a »helyesírás [!] szabályairól« mond, az tiszta rabulisztika, ezen a téren nem követem, mert ide is nyelvérték kell“. A bizonyítás nélküli üres állítás, az ellenfél fejtegetésének egyszerűen, minden megokolás nélkül rabulisztikává minősítése nem tekinthető vitatkozásmódnak, azért csak örülnöm kell, hogy — a nyelvértéket tölem harmadszor is megtagadva — tudománytalan fecsegését, mint aki jól végezte dolgát, így fejezi be: „Ezzel részemről a vitát befejeztem“. Okosabb lett volna meg sem indítania. Si tacuisset, philosophus mansisset!

Mielőtt a köznévi *japán* szó kérdését folytatnám, rá kell külön is mutatnom arra, hogy „*Helyesíró*“ szabályok! című legutóbbi cikkemet — amint szavainak iménti idézésében láthatuk — elferdítve említi a földrajztudós, mikor így szól róla: amit a „helyesírás szabályairól“ mond stb. Az én cikkem (Msn. XI. 104—197) nem a „*helyesírás* szabályairól“, hanem az ő nevetséges „*helyesíró* szabályok“ kifejezéséről szólt. Ezt a címet a földrajztudós most nyilván azért ferdíti el, mert a magalkotta badar szót, a *helyesíró* szabályokat, cikkem után röstelli. Épígy röstelli a második cikkében használt „*svejc* (!) irodalmat“ is (l. Msn. 104. l.), mert most már az én válaszom hatása alatt *Svájcról* beszél. Miért tanult tehát éntőlem, ha nekem nincs nyelvértékem?

A földlogra, a *japán* köznévi kérdésére visszatérve, ki kell jelentenem, hogy amit most mondandó vagyok, az már nem a vitát befejezett földrajztudósna, hanem magának a kérdésnek szól, azok számára való, akik fejtegetéseimet nemcsak megérteni, hanem — fejüket homokba nem dugva — értékelni is tudják. Nem őhozzá, a velem való tudományos vitára képtelenhez, s a nyelvértékével mellét veregetőhöz, hanem a megértőkhöz szólok tehát, mert falra borsót hányni nincs kedvem, és tudom, hogy hajdúnak hiába magyarázom a harangöntést.

Tudományos okaimat a köznévi *japán* szó védelmében most olyan adatokkal fogom szaporítani, amelyekről eddigi cikkeimben megfelledeztem volt. Előbbi érveimet természetesen egytől-egyig továbbra is fönttartom.

Azt mondja földrajztudósunk: „a magyar nyelv szokásainak megfelelően egyetlenegy főnévi országnevet sem használunk melléknévül, melléknévképző nélkül“. (Azt még nem bírta cikkemből megtanulni, hogy a *japán* szó nemcsak melléknév, hanem főnév is.) Erre fölhozott példái között van ez is: „nem mondhatunk *kína* művészet“ (l. Msn. XI. 104). Igaza van, de mégis mondunk, hallatlan slendriánsággal, *kínai* *ezüstöt*! Ez az egyik általános neve ugyanis az alpakaötvénynek. Csupán ezen a néven ismeri Kelemen Béla Magyar és Német Nagy Kézi Szótárának (3. kiad., 1929.) mind a két része és Sauvageot Nagy Kéziszótárának magyar-francia része (1937.) is.

A Révai Lexikon (1914.) is fölveszi a *kina-ezüst*-öt a melléknév-képzős *kinai ezüst*-tel egyetemben.

Az *Anglia* országnévnek is van — ha ma már általánosan nem divatos is — ilyen *-i* képző nélküli használata, még pedig nem kisebb „nem jó magyar ember“-nél, mint Arany Jánosnál. Íme:

Eljártá eszével [a vajda] Nagy-Czigányországot:

Hogy s mikép vesz ő majd új veres nadrágot

A mely senkinek még soha testén nem volt —

Anglia-posztóján bársonybul lesz a folt.“

(Összes munkái IV, 185, a Nagyidai cigányokban.)

Ő is másképp verselt volna, ha a földrajztudós szabályát ismeri. Ezt a szót egy 1809-i erdélyi iratban is megtaláljuk már: „Megy Szín *Anglia posztó*“ (MNY. XXXVIII, 53), és a Székelyföldön az angol posztónak a MTsz. szerint egyszerűen *ánglia* a neve!

Simonyi 1909-ben a következő ilyen adatokat állította össze, úgymint: Orczy Lőrinc XVIII. századi költőnek Költeményes Holmijából: „Frantzia menuett első mindeneknél... Azt el hagyván kezdnek futosó *Angliát*“ (itt az országnév *-i* képző nélkül angol táncot jelent). Egy 1749-i, Pozsonyban megjelent könyvből (címe: Királyi beszélgetéseknek, ... Nem külömben: Frantzia Példabeszédeknek, ... oeszve-szededetése) ő maga jegyezte ki a következő két mondatot: „Igen jól beszél Frntziául [sajtóhiba, olv.: Fran-], Olaszúl, Spanyolúl, *Angliául*“ (78. l.) és „Oetoedik Károly mondotta, hogy oe szeretne beszélteni... Olaszúl az oe szeretoejével, Spanyolúl az ISTEN-nel. *Angliául* a' madarakkal“ (115. l.; az országnév mind a kétszer nyelvet jelent, ezekre az érdekes adatokra alább még visszatérek). A nagy Révai Miklós, az első tüzetes, tudományos magyar nyelvtannak, az *Elaboratio Grammatica Hvngaricának* szerzője, egyik versében így szól: „E' végett Frantzúl Olaszúl izzadva tanulnak: | Sok vagyon, a' ki magát *Anglia* nyelvre veti“ (Révai Miklós' elegyes versei 19. l., nem 18. l., és nem „versre“, amint Simonyi idézte; a kifejezés itt azt teszi: angol nyelvre; ha Révai nyelvézéke ezt „slendriánságnak“ érezte volna, másképpen alkotja meg a verssort).

Az *Esztergom megvétéléről* című kuruc balladában ezt olvassuk: „Rákóczi tábort üt a Garam-torokban, | *Persia*-szőnyegen pihen szép sátorban“ (Thaly: Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez II, 117; ha ez a ballada magának Thalynek a szerzeménye volna, amint nem ok nélkül vélik, akkor az *-i* képző nélküli *persia* jelző ismét „nem jó magyar ember“ hibája?).

Az Oklevél-Szótárnak egy 1799-i református egyházlátogatási jegyzőkönyvből való idézetében két ízben is előfordul ez a gyölesfajta-név: „*slésia* gyöles“ (nem „slésiai gyöles“, ahogyan

a földrajztudós „nyelvérzéke“ parancsolja). Jókai pedig azt írta egy 1904-i cikkében (Az Ujság V. 15, 5. l.): „Honvédseregünkben velünk együtt küzdöttek németek, *tirolok* [mekkora „slendriánság“ *tiroliak* helyett!], lengyelek, ruthének, tótok“. (Mindezek a Simonyi összeállította adatok a Magyar Nyelvőr XXXVIII. k. 91–92. lapján találhatók.)*

Mit bizonyítanak mindezek az adatok nem az orránál tovább nem látó földrajztudós, hanem a hozzáértők szemében? Azt, hogy ha ma általában nem szoktuk is az országneveket -i képző nélkül köznévvül használni, ez a hajlam már elég régóta megvan a magyar nyelvben, attól fogva legalább is, amikor a *Franciaország*, *Scythiaország* nevekből a *francia* és némi hangbeli átalakulással (mint *Matthias*-ból *Mátyás*) a *szittya* népnév kielemeződése megindult, a *Moszkvaország* névből a főváros nevének ilyen értelmű kiválásáról és *muszka* népnévvé alakulásáról nem is szólva. A magyar nyelvérzéknek ez a hajlama talán még finnugor örökség, mert a finn nyelvben is hasonló jelenséggel találkozunk. Ebben a rokonnyelvben ugyanis több olyan országnév van, amely egyúttal nyelvet is jelent, úgymint: *Ranska* Franciaország, *ranska* francia nyelv, *ranskaksi* franciául (a *-ksi* rag ugyanazt teszi, mint a magyar *-ul*, *-ül*); *Ruotsi* Svédország, *ruotsi* svéd nyelv, *ruotsiksi* svédül; *Saksa* Németország, *saksa* német nyelv, *saksaksi* németül; *Suomi* Finnország, *suomi* finn nyelv, *suomeksi* finnül (a *-ksi* rag előtti *e* hang a szótónek régibb ejtésmódját őrzi, ami az országnév ragozásában is így van, pl.: *Suomessa* Finnországban stb.); *Unkari* Magyarország, *unkari* magyar nyelv, *unkariksi* magyarul.

Összefoglalva a mondottakat, a régibb és részben még a mai magyar nyelvben is, betűrendbe szedve a következő országneveknek köznévi használatával találkozhattunk: *Anglia*, *Francia*(ország), *Kína*, *Moszkva*(ország), *Perzsia*, *Scythia*(ország), *Slézia*, *Tirol*.

Simonyi főntebbi adataival kapcsolatban az ő nézetéről is meg kell emlékezni. Ő a *Japán*-ból lett *japán* népnévről azt vélte, hogy „kétséggkívül a *román*, *germán* mintájára alakult“ (Nyr. XXXVIII, 90). Ez teljesen valószínűtlen. Legföljebb azt engedhetjük meg, hogy kéttagú voltuknál és *-án* végződésüknel

* Minthogy Simonyinak nem minden adata megbízható, a dolog fontosságánál fogva kénytelen voltam valamennyi mostanit is ellenőrizni, és mivel valóban rá is szorultak több helyesbítésre, valamennyit a magam kijegyzése szerint közöltem, már csak azért is, hogy nyelvtörténeti célra is felhasználhatók legyenek. Az Orczy-idézetbeli *első* szó *ő*-jén a hosszúság jele, a század szokása szerint, két pont közé tett ékezzettel van jelölve, az 1749-i pozsonyi könyvben pedig az idézetünkben levő *oe* betűpárok *o* fölé nyomtatott kis *e*-vel vannak szedve.

fogva némileg előmozdithatták a hasonló hosszúságú és végződésű köznévi *japán* szónak gyorsabb elterjedését.

A képzőtlen *japán* köznévi *a-* használatban az *-i* képzős *japáni*-nál alkalmasabbnak is látszik. Milyen nehézkes például azt mondani, hogy valaki *japániul* beszél és nem *japánul*. Éppoly nehézkes, mint ahogy nehézkesnek érezte az 1749-i könyv írója azt mondani: *angliaiul*, és azért a *franciául* min-tájára két ízben is egyszerűen azt írta: *angliául*. A pontoskodó *-i* képzős beszédnek ez a nehézkesége is magyarázatul szolgálhat a régiek abbeli *slendriánságához*, hogy az egyszer-másszor használt *franciai* király kifejezésmód helyett csakhamar és aztán következetesen *francia* királyokat emlegettek (l. Nyr. XXXVIII, 89). Ez magyarázza meg azt is, hogy a jeles költő, de a földrajztudósunk szerint nyilván „nem jó magyar ember“, Kozma Andor *Turán* című ősregéjét így kezdi és így is végzi: „Minden *turánok* apja Túr“, e helyett *turániak*, amit a *Turán* folyóirat nyomban meg is rótt (1922. évf. 119), és amit én annak idején *rabulisztikámmal* szintén védelmembe mertem venni (l. Nyr. LIII, 51).

A *japáni* alak mellett — amelyet természetesen elvi és nyelvi kifogás nem érhet — a rövidebb *japán* köznévnék kifejlődése csak nyereséget jelent szókincsünkben. A két szóalak ugyanis kiegészíti egymást annyiban, hogy az *-i* képzős *japáni*-t alakjánál fogva olyankor kell éppen használnunk, mikor valami Japánból vagy Japánba valóról beszélünk. Ha például azt mondjuk: „egy *japáni* távirat érkezett“, ez azt teszi: japánországi, Japánból való sürgöny, noha nyelve szerint lehet francia vagy angol is, szóval nem *japán*. Nem volna helyén a *japán* szóalak az ilyenféle mondatban sem, mint: „Magyarországnak *japáni* kivitele (ha ugyan van) csekély“, mert a szó itt azt teszi: Japánba való.

A mondottakból a hozzáértőnek szemében az következik, hogy az országnévnek köznévvé értékelődése természetes nyelvi fejlődés, amely a magyaron kívül a finn nyelvben is megvan, és amely nálunk a *Japánország* kifejezésből a *japán* köznévnék újabban végbement kielemeződését nemcsak érthetővé, hanem egyszersmind megokolttá is teszi. Nyelvtudományi szempontból tehát a *japán* köznévnék használata, ha első pillanatra, jobban mondva, ha hozzá nem értőnek nyelvérzéke előtt szabálytalanságnak, *slendriánságnak* látszik is, igazában mint természetes nyelvi fejlődés eredménye, egészen kifogástalan jelenség, és az ellene való amúgy is elkésett handabandázásnak semmi értelme sincs.

Így áll a dolog tárgyilagos nyelvtudományi szempontból, ami nyelvhelyességi kérdésben egyedül lehet irányadónk.

Ami a nyelvérzék szempontját illeti, amelyet tájékozatlan és fölületes földrajztudósunk kizárólagos alapként akar a ma

gyar nyelvközösségre rákényszeríteni, azt kérdezem: kinek a nyelvérzéke legyen ebben a vitás kérdésben döntő: a rövidlátó és illetéktelen földrajztudósé-e, vagy pedig azoké, akik országneveket már régóta kezdtek köznévvül használgatni, úgymint: Orczy Lőrincé, Révaié, Arany Jánosé, Jókaié, a kuruc népköltőé, illetőleg Thaly Kálmáné és a székely népé? És legújabbban — last not least — a Magyar Tudományos Akadémia nyelvérzéke sem számít-e semmit az önhitt földrajztudóséval szemben, amely tudományos testület — mint utólag látom — csaknem egy emberöltővel ezelőtt, 1915-ben döntött már ebben a kérdésben, amikor *A magyar helyesírás szabályait* „a Helyesírási (nem helyesíró, amint földrajztudósunk az Akadémiára ráfogta volt! l. Msn. XI, 105) Bizottság javaslata” alcímmel kiadta. Már ennek a javaslatnak Szó- és tárgymutatójában ugyanis ezt olvashatjuk: „*Japán* (ország), *japáni*, *japán* (ember, nyelv).” (Akáresak a finn nyelvben: *Unkari* Magyarország, *unkari* magyar nyelv stb., l. föntebb).* Ezt a javaslatot aztán a végleges szabályzat követte 1922-ben, amelyben a *japán* tétel ugyanígy található, és így van ez a Szabályoknak azóta megjelent valamennyi kiadásában. Az Akadémia Helyesírási Bizottsága a Nyelvtudományi Bizottságnak kiküldöttje volt, ez utóbbi pedig csaknem kivétel nélkül nyelvtudósok testülete lévén, elképzelhető, hogy a *japáni*—*japán* kérdést is eldöntés előtt minden oldalról alaposan megfontolta. A Szabályzat szövegmutatójában a *japán* köznévv természetesen megokolás nélkül áll. Erre a megokolásra vannak hivatva az én cikkeim.

Nyomatékosan kell hangoztatnom azt is, hogy nyelv-helyességi kérdésekben a pusztá *egyéni nyelvérzék*re való hivatkozás nemcsak veszedelmes dolog, hanem egyúttal a legtudománytalanabb eljárás is. Ilyen kérdéseket csak a legnagyobb körültekintéssel és óvatossággal lehet helyesen eldönteni, mégpedig — amint már egyszer (Msn. VIII, 7) kifejtettem — a nyelv legtisztább forrásainak, az idegen hatástól mentesebb régiségnek, a romlatlan nyelvérzékű és nemzeti szellemű jeles íróknak, meg a népnyelvnek szorgos tanulmányozása és tanúságtételeinek alapos mérlegelése útján. A helyes döntéshez szükséges ezenkívül a nyelvi élet természetének és a nyelvfejlődés törvényeinek biztos ismerete is, amit természetesen csak alapos nyelvtudományi iskolázottsággal szerezhetni meg. Földrajztudósunk ilyen iskolázottság nélkül, elemi nyelvtani ismeret

* Itt kell helyregazítanom első cikkemnek (Msn. XI, 75) egy hibás feltevését. Az Akadémia ugyanis nem az én Nyelvőrbeli, 1924-i cikkem hatása alatt vallotta a *japán* köznevet helyesnek, amint előbb a Helyesírási Szabályzatnak akkor éppen kezem ügyében levő legújabb kiadása alapján állítottam, hanem — amint a régebbi kiadások átvizsgálásából most megállapíthattam — már 1915 óta, tehát tőlem függetlenül.

retekben való tájékozottság híjával, tehát illetéktelenül lépett föl a kérdésben, és fölületes gondolkodással, pusztán egyéni nyelvérzékére hivatkozva *slendriánságnak* mert nyilvánítani olyan szóhasználatot, amelyet a legilletékesebb nyelv művelő testület szinte egy emberöltővel ezelőtt már eldöntött. Azt is állította egyéb alaptalanságai között, hogy ha „a *Japán* szót melléknévnek használjuk, súlyosan vétünk a magyar nyelv hagyományai ellen“ (l. Msn. XI, 74). Hogy ez mekkora tévedés, azt már első cikkemből beláthatta volna. A hagyományok vallomását most számos adattal meg is erősíthettem.

De rá kell még mutatnom egy rendkívül fontos dologra. A legnagyobb önáltatás és olvasóinak is csak félrevezetése az, mikor az illetéktelen földrajztudós, más nyelvérzékét kezdettől fogva és következetesen kétségbe vonva, minduntalan a maga nyelvérzékére hivatkozik. Őt ugyanis nem a nyelvérzék vezette a köznévi *japán* szó helytelenségének kitalálására, hanem a tudálékos okoskodás. Ennek a nyelvtudományi ismeretek nélkül való tudálékos okoskodásnak már több nevetséges nézet lett a következménye. Fölsorolok néhányat.

A múlt század ötvenes éveiben egy földrajztudósunkéhoz hasonló észjárású valaki 10 arany jutalmat tűzött ki a legnagyobb nyelvhibára fölfedezőjének, s ezen a mai földrajztudósi magyarsággal *slendriánságnak* nevezhető nyelvhibán ő a *bennünket* és *nálánál* alakokat értette. Nyilván földrajztudósunk módján okoskodott, illetéknéppen: ha nem mondhatjuk azt, hogy *nekünket*, *rajtunkat*, akkor azt sem szabad mondanunk: „megdícsért *bennünket*“, „megsértett *benneteket*“; és ha nem mondhatjuk azt, hogy *bennemben*, *nekünknek*, akkor azt sem szabad mondanunk: *nálánál*. A szabálytalannak látszó *bennünket*, *benneteket* alakokról egy negyedszázad múlva nyelvtörténeti adatok alapján, tehát *rabulisztikával*, ki lehetett mutatni a törvényes származást (l. Budenz-Album, 1884. 149—156. l.), a kivételes *nálánál* alakot pedig — ha ugyan földrajztudósunk ezt is *slendriánságnak* nem tartja — a nyelvtudomány szintén természetes fejlődésnek tekinti. Ha valamire, éppen a nyelvfejlődésre nézve ugyanis sokszorosán igaz az ismeretes mondás: nincs szabály kivétel nélkül. Ezek az úgynevezett kivételek tudniillik valami más természetű, valami keresztező szabálynak az érvényesülései.

Más példa. Valaki — hirtelen nem tudok nyomára jutni, hogy ki — így okoskodott földrajztudósi észjárással: ha *darvak*-nak, *falvak*-nak, *tetvek*-nek egyesszámuk: *daru*, *falu*, *tetű*, akkor a *nyelvek*-nek szabályos egyesszáma csak *nyelű* lehet! Szarvas Gábor meg is ígérte az okoskodónak, hogy — a maga nevét sem kímélve — a Nyelvőr címlapját így fogja „helyesbíteni“: Magyar *Nyelűőr*. A Magyar Tudományos Akadémia

Nyelvtudományi Bizottságának megbízásából szerkeszti és kiadja Szarus Gábor.

Harmadik példa. Így is okoskodhatik valaki: ha nem mondhatjuk: *énecske, técske, őcske*, akkor *slendriánság* lett volna ilyen kedveskedő módon fordulnom tudósunkhoz: *magácska* téved (v. ö. Msn. IV, 88). Az egészséges nyelvszellem és a köz nyelvérzék azonban nem hallgat az ilyen nyelvérzékűek tudákosságára, és halad a maga útján, amint a *japánok* kérdésében is halad alább idézendő adatunk szerint legalább félszázad óta.

Nem a nyelvérzék, hanem szintén valami tudákos okoskodás sugallotta földrajztudósunknak is azt, hogy *Svejc*-ről beszéljen (l. Msn. XI, 104) *Svájc* helyett, amit aztán most, Utolsó szavában hallgatólag — nyilván szégyenszemre — abban hagyott.

Nem a nyelvérzék, hanem a vaskos fölületességtől és tájékozatlanságtól vezetett tudákosság sugallotta földrajztudósunknak azt is, hogy így okoskodjék, és ebben az okoskodásában az Akadémia tekintélyére is hivatkozzék: ha nem *hálási*, hanem *háló* szobában alszunk, ha nem *kártyázásiban*, hanem *kártyázóban* dohányzunk, akkor nem *helyesírási* szabályokról kell beszélnünk, mint én, aki szerinte 'igazi jó magyar nyelvérzékel nem rendelkezem', hanem *helyesítő* (!) szabályokról (l. Msn. XI, 105).

Nem a nyelvérzék, hanem a nyelvtudományi iskolázatlanságból származó tudákosság vezette földrajztudósunkat néhány kolozsvári természettudóssal együtt arra a gondolatra, hogy a végelemzésben latin eredetű *aktív* és *passzív* (mérleg) stb.-féle melléknevek, meg a *dékán*-féle hasonló származású főnevek szintén *slendriánságok*, és hogy ennél fogva 'igazi jó magyar nyelvérzék' szerint így kell beszélnünk: *aktívus* mérleg, *passzívus* szereplés, jogkari *dékánus* stb., amin akkor egyetemi hallgatóikkal együtt egész kincses Kolozsvár kacagott (l. Nyr. XXXVI, 476, XXXVII, 133 és XI, 193), s amely bogarától 'igazi jó magyar nyelvérzékű' földrajztudósunk talán máig sem szabadult meg, mert még 1929-ben is így írt: „*primitívus* viszonyok” (Turán XII, 3), „kellemetlen *epizódus*” (uo. 5). A tudákos okoskodás nyilván ez volt: ha azt mondjuk: *református*, *opportúnus*, *rigorózus* stb., és nem: *reformát*, *oportún*, *rigoróz*, akkor a 'slendrián' alakú *aktív*, *passzív*, *primitív* stb. helyett is azt kell 'igazi jó magyarsággal' mondanunk: *aktívus*, *passzívus*, *primitívus* stb.

Szabad-e tehát földrajztudósunknak nyelvhelyességi kérdésben pusztán és kizárólag a maga nyelvérzékére hivatkoznia, mikor ezen a nyelvérzéken a saját tudálékos és tudománytalan okoskodásai ekkora, kiköszörülhetetlen csorbákat ejthettek?!

És szabad-e az egyéni nyelvérzékét kizárólagosan döntő bírólul tekinteni akkor, mikor azon ekkora tévedések eshetnek meg?!

Az ötvenes évek tudálékos nyelvjavítójára és a *nyelü*-féle nyelvjavításokra ma már csak mosolyogva tekintünk vissza, de a hasonló tudománytalan okoskodások és okvetetlenkedések most, azon melegiben kacajt fakasztanak, és ebbe a kacajba fog fulladni földrajztudósunknak az a donquijotei vállalkozása is, amely a már is győzedelmes *japánokat* ki akarja szorítani a magyar szókinés területéről, és amely nevüknek *japáni*-ra való magyarosítását (?) tűzzel-vassal, elnöki és főszerkesztői parancesszóval keresztül akarja erőszakolni.

A nyelvművelésnek a nyelvtudományával határos mélyvizein földrajztudósunk a mondottak szerint nem bizonyult avatott és tapasztalt hajósnak. Nem marad más hátra tehát, mint megszívlelnie a régi nagy igazságot: Ne sutor ultra crepidam!

Áttérek a Turán másik cikkének, a főtítkár-szerkesztőének azokra a megjegyzéseire, amelyek a *japán*-kérdésre vonatkoznak. Ezek a megjegyzések utólag kerültek bele abba a vegyes értékű elmefuttatásba, amelyet a cikkíró nekem kéziratban megküldött volt, s amelynek egy pár helyét én „nyilvánosság elé kívánczó” gondolatnak nyilvánítottam. A *japán*-kérdésre vonatkozó megjegyzések — amint mindjárt kiderül — bizonyára nem kívánczoltak, hanem csak kényszerültek a nyilvánosság elé, azért olyan kényszeredettek. Ezekkel már rövidebben végezhetek.

Alig néhány nappal a Magyarosan júniusi számának megjelenése után ugyanis a t. főtítkár-szerkesztőtől a következő kezdetű levelet kaptam: „Kitörő örömmel és nagy élvezettel olvastam a ma reggel megkapott »Magyarosan« című folyóiratban a »japán és japáni« kérdésről írott alapos, pompás adatgyűjtéssel megtétezett dolgozatát”. Mondania sem kell, folytatja, hogy mint „iskolázott nyelvész mindenben” az én álláspontomat tartja helyesnek, és hozzáteszi: „Hogy a Turán miért kénytelen a »japáni« alakot használni, azt hiszem fölösleges fejtegetnem”. Ezt az okot a levél mindjárt utána egyenesen lidércnyomásnak nevezi.

Így a t. szerkesztő úr a nyár elején, akkori cikkem elolvasása után.

És most, a Turán IV. számában a főszerkesztőnek harmadszor is fölhangzó nótájához kissé zagyva hangzású szerszámmán a szerkesztő ím ilyen kíséretet játszik. Elismeri, hogy én kétségtelenül helyesen érvelek a vitában, de a velem szembeálló földrajztudósunk nyelvérzéke sem kicsinylendő. „Analógiaérzéke mindenesetre helyes és egészséges”, mondja. „Ezért valószínű, hogy a nyelvi fejlődés idővel őt igazolja, ha ugyan máris nem igazolta.” Itt megismétli a földrajztudósunk háromszor is

előadott okoskodását, hogy ha *grönland* bálnát, *svájce* sajtót nem mondhatunk (ezek az ő saját újabb példái), akkor nyilvánvalóan *japán* nyelvről sem beszélhetünk. S mikor ezzel a szerintem „helyes és egészséges” nyelvérzéssel szemben rámutat arra, hogy én „mint orthodox nyelvtudós” ragaszkodom elveimhez és a hagyományhoz, ezt a kijelentést teszi: „Az igazság középpontban van. Zolnai elméletileg kitűnően és szakszerűen igazolja álláspontját, de aki egyszer rájött a *japáni* alak lényegére és analógiás hovatartozására, az soha többé nem használja melléknévül a *japán* alakot”. Észrevételeit azzal a jóslatszerű mondással fejezi be, hogy „a *japán-japáni* szóhasználatban” a múlt velem végződik, s a jövő földrajztudósunkkal kezdődik.

Mekkora Pál-fordulás a nyári és a téli napfordulat között! Pál úr azonban ezúttal az említett őszinte levél tanúsága szerint nyilván vezényszóra fordult így — balra át. Meg tudom érteni helyzetét, de az „iskolázott” és az én álláspontomra nyáron vemhest, télen nem vemhest mondó, hitehagyott „nyelvésznek” imént ismertetett védőíráshoz egy pár megjegyzést mégis kell fűznöm.

Gondolatmenete hasonlít az olyan tanú viselkedéséhez, akit fenyegetéssel bírtak rá a vallomásra. Az ilyen tanú az első valótlán szót szorongva ejti ki, majd nekibátorodva, az esküt is hajlandó letenni. A Turán szerkesztője is előbb, és később is helyesli érveimet, a főszerkesztő nyelvérzékéről azonban még csak annyit mond, hogy az „sem kicsinylendő”. Majd — amint láttuk — így bátorodik neki: valószínű, hogy a nyelvi fejlődés a földrajztudóst „igazolja, ha ugyan máris nem igazolta”. Végül pedig jobb meggyőződését teljesen elnyomva, kész bátorsággal kijelenti, hogy a múlt velem végződik, és a jövő földrajztudósunkkal kezdődik! Ebben a tanúvallomásban drámai haladás van, de kissé vígjáték benyomását teszi.

A védelem azt mondja, hogy földrajztudósunknak „analógiaérzéke mindenestre helyes és egészséges”. De lehet-e vajon helyesnek és egészségesnek mondani az olyan analógiaérzék, amely két analógia, vagyis két hasonlósági viszony — úgy mint egyfelől: *nyelvtan: nyelvtani szabály* ~ *helyesírás: helyesírási szabály*, másfelől: *hálószoba, hálási szoba* — közül éppen a helytelent választva, nevetséges kifejezőmódot, *helyesíró* szabályokat eredményezett, s amely analógiaérzéknek következményét a földrajztudós immár maga is röstell, bár újra azt hajtogatja, hogy ebben a kérdésben sem követ engem, „mert ide is nyelvérzék kell”!

Azt is mondja a főtítkári védelem, hogy az elnök fölfogása és az enyém között „az igazság középpontban van”. Vannak valóban viták, amelyekben az igazság középpontban van, ámde

a *japán* köznévnék kérdésében középút nincs, csak kiút lehet. Vagy helyes a *japán* nyelv-féle kifejezés, vagy nem helyes. Tertium non datur!

Ami végül a jóslatot, a jövőt illeti: qui vivra, verra. A jövő nemzedék fogja majd meglátni. Én csak annyit mondhatok: a kilátás nem igen kedvező. A köznéviül használt *japán* szó ugyanis legalább félszázados már irodalmi nyelvünkben. Már 1899-ben szótározva van Simonyi és Balassa Német és Magyar Szótárában a melléknévi *japanesisch, japanisch* címszók alatt a *japáni* alakkal együtt, mégpedig ragtalan *japán* és ragos *japánul* alakjában. Megvan két legnagyobb gyakorlati szótárunkban is: Kelemen Béla magyar-német és Sauvageot magyar-francia szótárában. Irodalmi nyelvünkben olyan erős gyökeret vert (nap nap után olvassuk a háborús jelentésekben), hogy csak fegyveres erővel lehetne kiirtani. A kizárólagosan „jó magyar” földrajztudóson kívül senkinek sem jutott eszébe, hogy *slendriánságnak* tartsa. A tudósnak elnöki főhadiszállásáról vezetett hadjáratnak előretörési kísérletei alig mutatnak eredményt. A Turáni Könyvtár kiadványsorozatnak első cikkem óta, a múlt év őszen kiadott két füzete ugyanis, nevezetesen: Orsy Gábornak „*Japán-magyar [íme!] testvériség*” és Mécs Alajosnak ez után megjelent „Mit kell tudni a japániakról” című munkácskája, főképp — címéből is sejthetően — az előbbi most is *japánoktól* van megszállva. Íme: Orsy művében: „a *japán* élet” (4. l.), *japánok*, „*japán* hajókon” (5), „*japán* felsőház” (6), „lefordították *japán* nyelvre” (7), „*japán* háború” (9) stb. Az egypár hónappal később megjelent Mécs-féle művecskében a *japániak* már nagy területnyereséghez jutottak ugyan, de a *japánokat* teljesen (a Széphalom szerint: *totálisan*) nem birták kiszorítani. Íme: „a *japánok*”, „a *japán* hadak” (3. l.), „*japán* csapatok”, „*japán* tábornokok” (4), „a *japánok* istenképzete” (8), „a *japán* család” (14), stb, stb. Ezek közül a *japánok* közül egy pár kihívó merészséggel a főhadiszállás közvetlen közelében, az Utolsó szónak nevezett főszerkesztői fecsegést megelőző 174. lapon néz gúnyosan farkasszemet a turáni Vezérrel: „*japán* tudósok”, „*japán* nyelv”, — így szerezvén nekem ebben a méltatlan ellenféllel való vitában egy kis derűs percet.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Egyetemeink neve.

A *Magyarosan* 1940. évi 2. füzetének közlése alapján (56—57. l.) a napi sajtó is hírt adott az akkoriban még Szegeden működő Ferenc József-tudományegyetemen dülő cz-háborúról. Az Egyetemi Tanács ugyanis 1938—39. tanévi II. rendes ülésén indítványomra elhatározta, hogy a jövőben egyöntetűen egyszerű c-vel fogja írni egyetemünk címében Ferenc József nevét. A következő tanévben a matematikai és természettudományi kar — egyik tanárának indítványára — e határozat megváltoztatását javasolta, és az orvostudományi kar is csatlakozott a cz visszaállítására vonatkozó indítványhoz. Én a M. Tud. Akadémia Nyelvművelő Bizottsága elé vittem a kérdést, és a bizottság indokolással együtt az én felfogásomnak adott igazat. Az Egyetemi Tanács mindezek alapján megmaradt az egyszerű c írása mellett.

Ugyanígy írta a kolozsvári ősi székhelyére visszatért egyetem címét az 1940: XXVIII. t.-c. is, amely „A Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem újjászervezéséről és a Magyar Királyi Horthy Miklós Tudományegyetem felállításáról” szól.

Már a törvény címéből kitűnik, hogy a törvényhozó új írásmódot használ az egyetemek címeinek jelölésében. Az egyetemek címének egyes szavait nagy kezdőbetűkkel, a címekben előforduló személyneveket pedig kötőjel nélkül írja. A nagy kezdőbetűk használata ellen nem emelhetünk kifogást, ha arra az álláspontra helyezkedünk, hogy minden egyes egyetemnek a neve tulajdonnév. Ha tehát ezt a szempontot akarjuk kidomborítani, vagy valamelyik egyetem teljes nevét címként akarjuk feltüntetni, a nagy kezdőbetűk írása indokolt lehet. Ha azonban meggondoljuk, hogy a magyar írás — ellentétben az idegen nyelvek legtöbbjével — idegenkedik a nagy kezdőbetűk gyakori használatától és azokat csak kiemelésre vagy az elkerülhetetlen szükség mértékére korlátozza, akkor felfogásunk szerint semmi akadályja sincs, hogy egyetemeink nevét — főleg szövegben — továbbra is kis kezdőbetűvel ne írjuk. Tehát *kolozsvári egyetem* vagy a *m. kir. Ferenc József-tudományegyetem* stb.

Ami pedig a *tudományegyetem* szó előtt a kötőjel elhagyását illeti, ez már beleütközik a M. Tud. Akadémia helyesírási szabályaiba. A 201. p. rendelkezései értelmében az utcák, terek nevét kötőjellel írjuk; valamint a 204. p. szerint a személynevekkel összetett főneveket rendszerint kötőjellel kapcsoljuk. Tehát *Arany János-utca*, *Petőfi-tér*, *Kisfaludy-Társaság*, *Szent*

István-Akadémia, Pázmány Péter-tudományegyetem; de Arany János Irodalmi Társaság. A kötőjelet tehát csakis a személynév utolsó része és a rákövetkező főnév közé kell kitenni, mert a név két szava egybetartozónak vétetik.

Az 1940: XXVIII. t.-c., az új egyetemi törvény ellentétbe helyezkedik az akadémiai helyesírással és egyetemeink címének írásában új irányt követ. Lehet, hogy ez az útmutatás egyik határköve lesz a jelenlegi írásmód megváltoztatása útjának, tehát mintegy a jövő irányát jelzi. Azon ugyanis lehet vitatkozni, hogy helyes vagy helytelen-e az Akadémiának jelenlegi írásszabálya. A *Ferenc József-rakpart* írásmódban úgy tűnik fel, mintha csak a *József* tartoznék a *rakpart*-hoz. Tehát vagy el lehetne hagyni a kötőjelet, vagy a *Ferenc-József* közé is kitenni, mint a német helyesírásban: *Friedrich-Wilhelm-Straße*.

Felmerül azonban az a kérdés, hogy nem változtatta-e meg az 1940: XXVIII. t.-c. az Akadémia helyesírásának szóbanforgó szabályát. Amikor ezt a kérdést az egyetemi felügyeleti kormányhatóság egyik előkelő funkcionáriusa elé vittem, az volt az álláspontja, hogy az akadémiai helyesírás idevonatkozó rendelkezése lehet helyes vagy helytelen, a kérdést most már tekintélyszerűen oldja meg az 1940: XXVIII. t.-c. „A törvény fölötté áll az Akadémia helyesírási szabályzatának“.

Ezt a nézetet azonban *jogi szempontból* nem lehet elfogadni. Igaz, hogy a törvény a magyar államban a legmagasabb rendű jogszabály, vele tehát alacsonyabb rangú jogszabályok nem ellenkezhetnek. Ha azonban valamely törvény szövegében ellentét mutatkozik, a jogász a törvénymagyarázat eszközéhez folyamodik. Ha a nyelvi magyarázat nem segít, akkor a *ratio legis*-hez kell folyamodni. Vizsgálni kell tehát, hogy mi volt a törvényhozó célja. A jelen esetben azt kell megvizsgálni, hogy meg akarta-e a törvényhozás a szóbanforgó kérdésben változtatni az akadémiai helyesírás szabályait. Ha ez lett volna a szándéka, ennek legalább is a törvényjavaslat miniszteri indoklásából ki kellene tűnnie. Abban azonban erről semmi említés sincsen. Sőt arról sem, amikor más helyen is ellentétbe kerül a törvény az akadémiai helyesírással. Így ismételten *matematikai* karról szól *matematikai* helyett.

Mindebből nyilvánvaló, hogy az 1940: XXVIII. t.-c.-nek nem volt szándékában az akadémiai helyesírás idevonatkozó szabályainak a megváltoztatása. Ha az lett volna, ennek legalább is az indoklásban kifejezésre kellett volna jutnia. Annyival is inkább, mert az akadémiai helyesírás megváltoztatásával a vallás- és közoktatásügyi miniszter törvényjavaslata magának a miniszternek egy korábbi jogszabályát változtatta volna meg. A vallás- és közoktatásügyi miniszter ugyanis 1922. október 11-én 4250. eln. szám alatt kelt rendeletével az akadémiai helyesírás szabályainak használatát minden iskolára

nézve kötelezővé tette. Így lehetetlen jogi álláspont lenne, hogy ugyanezek a szabályok magát a minisztériumot ne kötnék.

Magának a helyesírásnak a fogalmából következik, hogy annak egy általános normához kell alkalmazkodnia. A helyességnek ugyanis kell, hogy legyen valamilyen mértéke. Ami eltér, az tehát logikailag helytelen. A művelt államokban a nyelv-helyességnek ezeket a szabályait, vagyis a helyesség ismertetőjeleit és mértékét a legmagasabb rendű tudományos testületek, az akadémiák állítják fel. Így van pl. a helyesírásra oly nagy gondot fordító Franciaországban is, ahol az *Académie Française* helyesírása mindenkire nézve kötelező. Ott tehát elképzelhetetlen, hogy a napi sajtó más helyesírást kövessen, mint az Akadémia. Nálunk ellenben nyomdáink külön szedőszótárt használnak, az ú. n. *Balassa-félét*, amely igen sok tekintetben eltér az akadémiai helyesírástól. Így csak nálunk lehetséges, hogy a kelet írásában, ami naponkint ezerszer és ezerszer előfordul, máig nem tudott kifejlődni egységes gyakorlat, hogy a sajtó nagy része *Arany János uccá-t* ír (*Arany János-utca* helyett), hogy legújabban március 15-i ünnepélyről írnak (*15-i* helyett) stb. Ilyen egyéni eltérések a nagy nyugati nyelvek helyesírásában ma már elképzelhetetlenek.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter 005-3/1930. számú rendeletében újból hangsúlyozta, hogy „csupán a Magyar Tudományos Akadémia által megállapított Helyesírási Szabályok érvényesek”. Indokolásában hivatkozik arra, hogy „ebben a tudományos és a nemzeti egységet illető kérdésben a Magyar Tudományos Akadémia, mint a magyar tudomány legfőbb művelője és őre, a legilletékesebb tényező”, és így „minden olyan irányzatnak, amely a magyar helyesírás kérdésében elért egység bomlasztására alkalmas, útját kell állani”.

Mindebből nyilvánvaló, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszternek nem volt szándékában az 1940: XXVIII. törvénycikkkel megváltoztatni az Akadémia helyesírási szabályainak az egyetemek nevének írásmódjára vonatkozó részét. Inkább feltehető, hogy a törvényszerkesztő egyéni írásmódot követett, vagy esetleg nem ismerte az akadémiai helyesírási szabályzat idevágó rendelkezéseit. Mint láttuk, a *matematika* írásában sem követte az akadémiai helyesírást. Ezeknek figyelembevételel tehát a törvény írásmódja ellenére sem lehet okunk, hogy egyetemeink címében a személyneveket kötőjellel ne írjuk mindaddig, amíg a M. Tud. Akadémia helyesírási szabályzatának idevonatkozó részét esetleg meg nem változtatja.

Csekey István.

Honi gyártmányú idegen szók.

Az idegen szóknak szállók, üzletek, ipari cikkek stb. elnevezéseként használatáról folyóiratunkban is, máshol is annyit írtak, hogy azt hinnők, újat nem lehet már mondani erről a kérdésről. De a vállalatok versenye, az „ilyen még sosem volt” kérlelhetetlen hajhászása gondoskodik folyvást újszerű anyagról a vizsgálódás számára.

Egyik író társam kifogásolta többek között folyóiratunkban, hogy sok gyár nem elégszik meg a készítménynek adott idegen névvel, hanem még azt is idegen nyelven mondja magyar vevőjének, hogy honi gyártmányt kap (*made in Hungary* stb.). Nos, ebben a tekintetben nem érheti vád az ungvári likörgyárat. Likörös üvegjeinek címkéje nyelvünkön jelzi a gyártmány magyar voltát. Igaz, ezzel a két szóval: *magyar gyártmány* — nem tekintve a gyár nevét — ki is merül a hosszú lére eresztett szöveg magyar része. De ne csodálkozzék ezen az olvasó, azon sem, amit az alábbiakban megtud, mert annak, aki átlépi a hírverés birodalmának kapuját, le kell szoknia a csodálkozásról. Íme: a címke szövege — holland nyelvű! A holland szöveg első sora imígyen szól: *Booncamp of maag-bitter*. A *maag-bitter* *gyomor-keserű*-t jelent. De a *Booncamp* szóval, megvallo, szótár segítségével sem tudtam megbirkózni. Miért nem csomagol a gyár a likörös üveg mellé jófajta hollandi szótárt? Mert hiszen a jámbor vásárló mégis csak tudni szeretné az üveg tartalmának minden ékes tulajdonságát. Ha pedig nem cselekszik így a gyár, miért bugyolálja a likört holland köntösbe? Nyilván azért, mert lefőzi vele a többi pálinkafőzöt, hiszen olyan nyelven szól, amelyet még kevesebb magyar ismer, mint az ilyen célra használni szokott német, francia, angol nyelvet. Ezek után azon sem lepődünk majd meg, ha egy élelmes kereskedő fölfedezi, hogy a baszk nyelv a hollandinál is alkalmasabb magyar készítmények hirdetésére, mert nem akad olyan magyar, aki értené ezt az európai nyelvet.

A *Kandia Édesipari Üzem* a vasúti kocsikban kínálja ügyes hirdetéssel „Holló” elnevezésű cukorkáját. Ahány szóból áll a gyártó neve, annyi benne az idegenszerűség. S ez az idegenszerűség kincses Kolozsvárról árad felénk. A hirdetésben megszólaló hollómadárral mi is elmondhatjuk: kár, kár, kár... A németből átvett *kandis* a németben is jövevény; végső forrása a „darab, cukordarab” jelentésű arab *kand*. A *Kandia* tehát arab darabból Kolozsvárt gyártott szó. Az *édesipar* meg szintiszta németesség. Minden ipar, még a *maag-bitter* készítése is, édes, ha művelőjének bőséges hasznot hajt; de a cukorka gyártása is keserűvé válik, ha híján van a tisztos nyereségnek. He-lyesen *cukorka-ipar*-t mondunk. Az *üzem* szó szintén sült *germanizmus*. Az erdészeti tudomány mesterszavaként vették át

erdészeink éppen nyolevan esztendővel ezelőtt a *Betrieb*-nek ezt a tükörszavát. De ma ők használják a legmértékletesebben. Manapság minden *üzem*, aminek elvégzéséhez két-három iparos, munkás összeáll: *péküzem*, *lakatosüzem*, *asztalosüzem* és így tovább. Kiirtani már aligha tudjuk, de kerüljük, amennyire tudjuk.

Eddig honi gyártású idegen szavaink a tudomány nyelvének szóképző mintájára görög meg latin elemekből készültek. De az álgörög meg az állatin szók alkalmasint már nem vonzanak eléggé. Paprikásabb fűszer kell. A legeslegújabb: gyáraink az élő nyelvben fedezték föl a korszerű *reklám* vitaminját. Egy ilyen újfajta szóra a „Nemzetközi Hálókocsi és Európai Nagy Expresszvonatok Társaság Részvénytársaság” étkezőkocsijában botlottam a nyáron. (Azok számára, akik nem értik meg a vállalatnak ezt a magyar szavakból összerakott francia nevét, ideiktatom az eredeti francia szöveget: „Compagnie Internationale des Wagons-Lits et des Grands Express Européens Sociétés Anonyme”). Az Európai Nagy Expresszvonatok étkezőjében akadtam hát össze a „Dreher *Koffie-Likeur*... magyar gyártmány” címkéjű itallal. A kávé a német *Kaffee*-nak, a francia *café*-nak, az angol *coffee*-nek nevezi. Nyilvánvaló, hogy bizonyára kitűnő gyártmányának nevét az angol *coffee*-ből — *coffin* „koporsót” jelent — kotyvasztotta a gyár. Addig esavarta-tekerte a Dreher-gyár az angol *coffee*-t, mígnem *Koffie* lett belőle. A hírveréstől távol álló észjárásnak nehéz megértenie, miért nem fogadja el a gyár az angol szót a maga érthető, szeplőtlen állapotában, ha nem kell neki a magyar szó. Ámde a *Koffie* módszerű álangol szó gyártása a legeslegújabbnál is újabb, mégér tehát a *reklámnak* minden árat, kiváltképpen akkor, ha ezt az árat a magyar nyelvvel fizettetheti.

Úgy látszik, bele kell törödnünk abba, hogy egynémely gyárak nemesak sör meg pálinka, hanem idegen szavak gyártására is berendezkednek. De kérдем: milyen okból akar a Dreher-gyár külön helyesírást is gyártani? Azon alig lepődünk meg, hogy ügyet sem vet a magyar helyesírásra és *likőr* helyett *likeur*-t ír. Föltűnő azonban, hogy figyelmen kívül hagyja mind a német *Likör*, mind a francia meg az angol *liqueur* szóalakot. Vagy tán nem is új szót, hanem új *dreher nyelvet* jelent a *Koffie-Likeur*?¹

Fölötte tanulságos számunkra, miként vélekednek más nemzetbeliek az efféle szógyártásról. Ebben a kérdésben a leg-hivatottabb szakértőt szólaltatom meg, az — Európai Nagy Expresszvonatok társaságát. Hivatottságát étlapjával igazolom. Az étlapnak német meg francia része kifogástalan. Magyar ré-

¹ Lehetséges, hogy a *Koffie-Likeur* is a hollandi nyelvből való. A fejtegetések lényegén ez persze mitsem változtat.

sze? Az meg németes és franciás. Lássunk egy kis ízelítőt: *Aperitifnek Dreher Brandy*² (helyesen: étvágygerjesztőnek Dreher finompálinkát!); *Rákosy-likörök... a nagyigényű fogyasztók italai* (h.: a nagyigényű vendég Rákosy-likört iszik); *Mecseki likörüzem* (h.: likőrfőző, likörgyár); *rendelt már egy pohár Hangya-keserűt?* (Magam ugyan a gyár helyében nem azt kérdeném, hogy rendelt-e, hanem azt, hogy ivott-e Hangya-keserűt, — ha kérdezném. De mivel a hírverésnek ez a mindjobban elburjánzó tolakodó formája — alkalomadtán bővebben foglalkozunk vele — idegen a magyar szemlélettől, megelégedném azzal, hogy megkínálom az olvasót a keserűvel. Tehát: Igyék Hangya-keserűt! Ne feledkezzék meg a *maag-bitterről*!); *kávét tejjel* (h.: tejes kávé); *az étkezőkocsikon felszolgálják* (h.: az étkezőkocsikban); *a t. utasok kéretnek* (vagyis: *werden gebeten*, h.: kérjük a t. utasokat).

Ezek után lássuk, mit szól a Nagy Express a Dreher-gyár likőrijéről. Az étlap ezt mondja: magyarul: *Dreher Koffie likör*, németül: *Kaffee Likör*, franciául: *Liqueur Mocca*. A Dreher gyártotta *Koffie* szó e szerint a magyar vendég számára sértetetlen szentség. Az idegen irányában azonban szerfölött óvatos az Európai Nagy Express. Ezeknek nem mer *Koffie*-t föltálatni, ámbátor a *Kassai palacksört* németül *Kassai Flaschenbier*-nek, franciául pedig *Kassai en bouteille*-nek nevezi. Nyilván azért ilyen tapintatos az Express s azért ad talpraesett német és francia nevet a likörnek, mert a német meg a francia nem nyelné le a nyelvnek ezt az ízléstelen megrontását. Így hát *Koffie*-t csak a magyar iszik... A Dreher-helyesírás azonban még a Nagy Express számára is elfogadhatatlan: a Magyar Tudományos Akadémia helyesírási szabályait követve *likör*-t ír.

Nem igényelnék papírt a *Koffie-Likeur* meg társai számára ezekben a szűkös időkben, ha egyedülvaló jelenséggel állnánk szemben. De tüneti jelentőségük rászolgált a nyomdafestékre. Kíváncsú, hogy az ipari kamarák közbelépjenek és gátat vessenek a szőgyártásnak nyelvi öntudatunkat és ízlésünket egyaránt sértő eme módja ellen.³

Loványi Gyula.

² Egy rimaszombati gyár „Magyar gyártmány“ jelzésű címkéjén „Gabona brendi“-t olvasunk. A magyarosan írt előkelősködő angol *brandy*-nek a közönséges német *Branntwein* az őse. A régiségben *égetettvíz* volt a neve.

³ A kamarák hivatalos neve: *Kereskedelmi és Iparkamara*. Helyesen *Kereskedelmi és Ipari Kamara*-t kell mondani.

Parazita.

Ennek a görög eredetű szónak 'asztali társ' az alapjelentése; később azokat jelölte a görög ezzel az elnevezéssel, akik a lakomákon való részvétel fejében — akár önmaguk rovására is — mulattatták a vendégeket. A német a XV. században, az angol meg a francia a XVI. században vette át a szót a latinból. A természettudomány nyelvébe a múlt század közepén került be a *parazita* egyes állati és növényi fajták jelölésére. A természettudomány kifejezését pedig egy Párizsban élt német író vitte át vagy hatván évvel ezelőtt az emberi társadalom egy olyan csoportjának a jelölésére, amelyiknek életmódja hasonlít a természettudomány *parazitáinak* életformáihoz.

Nyelvünkbe a múlt század második felében került be a *parazita*. De csak a szó. A fogalmat ismertük mi is már: a XVI. században. Amde eleink, ellentétben a mai időkkel, nem voltak restek a magyarításban, magyar nevet adtak az új fogalomnak. Calepinus 1585-i szótárában 'hízlekedő, nyalakodás után hazudozó' a szó jelentése. Bod Péter 1767-ben 'hízlekedő, tányérnyaló, ebéd- s vacsora leső' jelentéssel értelmezi a latin szót. Márton József meg 1803-ban 'elődi, más nyakán élősködő, csapodár' jelentéssel érzékelteti a latinnal egyazon jelentésű német *Schmarotzer*-t. A hatvanas években jelentkezik aztán az irodalomban a most használatos, hibátlan képzésű *elődsi* szóalak. Szily Kálmán szerint az *elődi*, *elődsi* a nép nyelvéből való.

Mindezt abból az alkalomból idézem, hogy egy mostanában, pontosan: 1943. május 8-án megjelent, „a háborús élet *parazitái*”-nak viselkedését ostromozó nyilatkozat a *parazita* szónak villámgyorsan terjedő járványát látszik előidézni. Május nyolcadika előtt alig-alig találkoztunk ezzel a kifejezéssel. De azóta! Május huszonharmadikáig, vagyis tizenöt nap leforgása alatt a szóhasználat meghonosodott, olyan hévvel ragadták meg az újságok a *parazitát*. A sok adat közül néhányat alább bemutatok: „Ezenkívül az ellenőrzést kiterjesztették a *parazitarendellel* kapcsolatban...” (Esti Kurir 1943. V. 12.). „... *parazitái* ... *parazitaellenőrző* detektívescsoport ... *parazita-razziák* ...” (ugyanott 1943. V. 13.). „A *fürdőparaziták* valósággal kiszorították a fürdők régi törzsközönségét...” (Esti Lap, Kolozsvár 1943. V. 14.). „Megrendszabályozzák a *fürdőparazitákat*” (N. Újság 1943. V. 14.). „Újabb *parazita-razziák* a fővárosban” (M. Nemzet 1943. V. 16.). „Hősök és *paraziták*” (Egyedül Vagyunk 1943. V. 21.). „... nem tudta kiirtani ezt a divatos *parazitát*, a síbért” (Új Magyarság 1943. V. 23.). De a köznyelvben is immár közkeletű a szó.

A terjeszkedés ütemére jellemző, hogy az idézetek tanúsága szerint hat nap alatt már szép számban képződtek összetételek: *parazitaellenőrző*, *parazita-razzia*, *parazitarendelet*,

fürdőparazita. A *parazitaellenőrző* kifogástalan tárgyas összetétel. A *parazita-razzia* meg a *parazitarendelet* jelzős összetétel a „fából való láda” s nem „fás láda” jelentésű *faláda* kaptájára, vagyis hibás mind a kettő. A *razzia** a hatósági eljárás egy formáját jelenti, a *parazita* e szerint a hatósági eljárás jelzője s nem azoké a kétes elemeké, akik ellen az eljárás irányul. Természetesen a hatósági rendeletnek sem adhatjuk a *parazita* jelzőt. Helyesen *paraziták elleni razziát, rendeletet* kell mondaniok azoknak, akik ragaszkodnak az idegen szóhoz.

A *fürdőparazita* persze nem azt akarja kifejezni, hogy a *parazita* fürdik. Ezt a kifejezést birtokos összetételnek: „a fürdő *parazitája*” kell tekintenünk, s mint ilyen nem kifogásolható a szerkezet nézőpontjából. De baj van a jelentéstani részével. Az egyik cikk azzal jellemzi a *fürdőparazitákat*, hogy viselkedésük „kihívó, hangos és modortalan”. A *parazita* lehet modortalan, de a modortalan ember nem okvetlen *parazita*. Azt látjuk azonban, nehezen tudnak az újságok is egy új keletű idegen szó varázsának ellenállni.

Terjeszkedik tehát a *parazita*, gyorsan, mohón, tisztességet téve nevének. Pedig, ha keresve-keresünk is, nem találunk külön, jellemzőbb kifejezést az *élősdinél*. Maholnap ismét temethetünk egy derék magyar szót...

De az *élősd* sorsánál is fontosabb az a tanulság, amit méríthetünk belőle: a közönség kapva-kap minden új szón, amelyet az újságok tálnak elébe, válogatás nélkül elfogadja őket. Az újságnak ezt a nagy hatalmát kellene hasznosítani. Meg kellene nyerni napilapjainkat annak a gondolatnak, hogy az új fogalmakat menten jó magyar kifejezéssel ismertessék.

Hogy milyen gyorsan terjed az idegen szó, ha az újság szárnyára kapja, arra jellemző a *partizán*. Ki gondolná, hogy ez a meggyökeresedett szó 1941. októberében hangzott el először magyar nyelven? (Vö. Msn. XI, 51.) Az új kifejezés, bárhonnan ered, hamar meghódítja a nép nyelvét is. Figyelemre méltó példát mutat erre Lakatos Vincének a Nemzeti Újságban (1943. V. 23.) megjelent cikke. Az író Sólya Pista szegedvidéki számadó bojtártól hallotta, hogy a marha „igön *műrostop* takarmánt” kap.

Loványi Gyula.

Nyelvi k a r a m b o l a villamoson.

A „hivatalos közegek” beszédmódja és nyelvhasználata gyakran mosolyra készíti a „felet” vagy a szándéktalan fültanút, s ha az „illető” éppen haragos szerelmese anyanyelvünknek, esetleg fel is hosszanthatja. A legtöbb furesaság abból

* A *rajtaütés*, *rendőri portyázás* nem tudta kiszorítani az arab eredetű *razzia* szót.

származik, hogy nagyon is kedvelik általában a hivatalos stílus nehézkes, gyakran homályos, néha egészen megfejthetetlen kifejezéseit, fordulatait, idegenszerűségeit.

Azonban olyan eset is előadódhatik, hogy a nyelvhibát nem írhatjuk egyszerűen a hivatalos nyelvhasználat rovására, s azt egyéni sajátságnak kell minősítenünk, s lélektani okokat kell keresnünk a megmagyarázásához.

A napokban villamoson igyekezvén hazafelé, szem- és fül-tanúja voltam a következő jelenetnek. — A kalauznő (vagy nőkalauz?) illetőleg kalauz-kisasszony „kezelte” a mellettem szorongó utas jegyét. Nagy szakértelemmel nézegette a már láthatólag többszöri kezelést elszenvedett jegyet, majd megkérdezte (az utas mintegy 28—30 éves, egyszerűbben öltözött férfi volt):

— *Át lesz még szállva, kérem?*

Először nem értettem meg a kérdést, s — úgy látszik — nemcsak én, de a kérdezett sem, mert meg kellett ismételni.

— *Kérem, át lesz még szállva?*

— Ja...! Nem, többször nem szállok át.

A felelethől értettem meg a kérdést, s gyorsan a fogódzó felé kaptam, mert erős szédülés környékezett. Nem mindennap hall az ember ilyen nyelv-csonttörést.

Majd mikor magamhoz tértem a nyelvtény lenyűgöző hatása alól, azon kezdtem gondolkozni, mi lehet a magyarázata ennek a meghökkentő stílusfordulatnak. Igyekeztem odaképzelní magam a kérdező helyzetébe. Hogyan kérdezhetett volna *másképpen?*

— *Át óhajt még szállni? Át kíván még szállni?* — Nem, ez túlságosan „finom”.

— *Át tetszik még szállni?* — ez meg nagyon udvarias s nem éppen hivatalos.

— *Át akar még szállni?* — ez viszont — udvariatlan.

Nem tudom, mind e lehetőségek megfordultak-e a kalauz-kisasszony fejében, s az általam elképzelt érvelés alapján vettette el őket és választotta a valóban használt formát, amely nem is finom túlságosan, nem is udvarias nagyon, de udvariatlan sem, hanem teljességgel személytelen és minden érzelmi árnyalattól mentes, — éppen csak nyelvi szempontból szörnyű... Szerettem volna megkérni arra, hogy legyen inkább túlságosan finom vagy nagyon udvarias, s ha más mód nincsen: udvariatlan, sőt goromba, de magyarul beszéljen.

Azonban át kellett szállnom, azazhogy *át lettem szállva*, ezért csak most tudom a kérést előadni, s intézem is mindenkire, akit illet.

Pais Károly.

SZÉLJEGYZETEK

Több jelző sorrendje. — Sokszor bosszantó, ha egy-egy mondatot kétszer kell elolvasni, hogy helyes értelmét felfogjuk, nem a tartalom mélysége, hanem a nem egészen szabatos szerkezet miatt. Ha melléknévi vagy számnévi jelző után egy több szóból álló második jelzői kifejezés következik, akkor megtörténhetik, hogy helytelen kapcsolással az első jelzőt a második jelzőnek első szavára vonatkoztatjuk, különösen, ha ez a második jelzői kifejezés főnévvel kezdődik, és ha a két szó között a vessző elmaradt vagy kikerülte az olvasó figyelmét. Íme néhány példa.

1) A 27 gimnáziummal rendelkező nagyközség és környékén viszont ezer lakóra csak hét tanuló esik (Orsz. Középisk. Tanáregyl. Közl. 1941/2, 157). Itt 27 nagyközségről van szó a valóságban, nem pedig egy községről, mely 27 gimnáziummal „rendelkezik”. A félreértést a vessző elmaradása okozza.

Azonfelül a nagyközség szó végéről elmaradt a *-ben* rag. Ugyancsak elmaradt a vessző a következő mondatban: ... nagyszámú külföldre küldött címéből (helyesen: címmel) nem jött létre levelezési kapcsolat (u. ott, 164). Itt sem gondolt az író nagyszámú külföldre, hanem a külföldre küldött nagyszámú címre. A M. F. egy New-Yorkban meginduló Középeurópa problémáit fejtegető folyóiratot, a Journal of Central European Affairs ismeret, amely, bárha objektív szellemet ígért, mégis az egykori kisantant gondolatvilágát tükrözi vissza (u. o. 230). Nem Középeurópa indult meg Amerikában, hanem a folyóirat. Milyen egyszerű lett volna a „meginduló” után az és köszöszóval nem összekötni, hanem elválasztani az össze nem tartozó két fogalmat. Éppoly könnyű az idegen probléma és objektív szöveget *kérdés és tárgyilagoss* magyar kifejezésekkel helyettesíteni. Végül gyámoltalan az ilyen kezdetű mellékmondat: ... amely, bárha...

A következő csoportba tartozó mondatokban a kitett vessző elejét veszi ugyan a félreértésnek, mégis jobb volna a szórend változtatásával az első jelzőt a második helyre, közvetlenül a jelzett szó elé tenni. Íme: A füves, kövekkel teleszórt lejtőn lassan emelkedtem fölfelé (Turisták Lapja, 1941, 237). A kitett vessző miatt nem gondolunk ugyan füves köre, bár az is van, mégis helyesebb lett volna a mondat így: A kövekkel teleszórt füves lejtőn... Éppilyen ez is: Óriási, 300 m. magasságban felszökő sziklafalak között nyúlik be a szurdok (u. o. 1941, 240). Szabatosabban: Háromszáz m. magas, óriási sziklafalak között. A két, politikai tényezőkkel elkülönített irodalom mily és mekkora ereken keresztül táplálta egymást... (Diárium, 1942, 65). Ez a mondat is szabatosabb, ha így hangzik: A politikai tényezőkkel elkülönített két irodalom...

Ezek a példák általában azt mutatják, hogy helyesebb az egyszavú jelzőt a hosszabb jelzői kifejezés után, közvetlenül a jelzett szó elé tenni.

Horvay Róbert.

Emlékezni és megemlékezni. — A magyar rádió többször tesz úgy, mintha imát mondana; de valójában csak hallgatóit szólítja fel, hogy imádkozzanak. Elfelejtí, hogy a katolikus egyház is azt mondja ugyan, hogy *oremus*, könyörögjünk, de azután folytatja is azzal, hogy Istenhez címezve dicsőít, hálaadó vagy kérő szöveget mond. Ez a megjegyzés azonban nem tartozik ide a Magyarosan füzetébe; csak bevezető akar lenni ahhoz a figyelmeztetéshez, amelyet nyelvészeti okokból az egyik rádiós imaszöveghez akarunk fűzni.

Vasárnaponkint azt mondja a rádió, hogy emlékezzünk hőseinkre és sebesültjeinkre. Ami elhalt hőseinket illeti, azokra ugyan lehet emlékezni, ha nem felejtettük el őket; és lehet rájuk emlékező tehetségünket ébresztgetni, ha abból nevüket, emléküket a mindennapi események kitörtölték volna. De sebesült katonáinkra, akik a kórházakban gyógyulnak, nem kell emlékeznünk, mert itt vannak közelünkben, és semmire másra nincs szükségük, mint hogy néha-néha gondoljunk rájuk, ha úgy tetszik, emlékezetünkbe idézzük őket, amely emlékezetből ugyan nem estek ki, csak a mindennapi benyomások hatása alatt valahogyan melléje kerültek.

Az olyan dolgokról vagy személyekről, akikről nem feledkeztünk meg, de akikre pillanatnyilag nem gondolunk, valakinek serkentő szavára meg szoktunk emlékezni. Ez azt jelenti, hogy kifejezetten megemlítjük őket, figyelmünket rájuk tereljük, nevüket kegyelettel szóba hozzuk, a háterek homályából a jelen benyomások körébe idézzük. Nagy különbség van tehát a valakire *emlékezés* és a valakiről *megemlékezés* között. Emlékezni csak az elmúltakra lehet, de megemlékezni lehet multakról, jelenvalókról és jövődökről is.

Ha tehát a magyar rádió minket imára akar buzdítani, mondja elő mindjárt az ima szövegét is, s ebben a szövegben *emlékezzék meg* mind elhalt hőseinkről, mind pedig — hála Istennek — még most is élő sebesültjeinkről.

Laczó Viktor.

Patina. Tudjuk, az idegen szók az átvevő nyelvben multjuktól függetlenül élnek tovább, tehát jelentésváltozásban és bővülésben is lehet részük a jövevényeknek.

Szemléltető példa erre a *patina*. Ennek az európai vándorszónak az eredeti jelentése a latinban 'edény, tál'. 'Nemes rozsda' jelentését az olaszban kapta. Márton József 1818-i szótára csak a 'csésze, tál' jelentését ismeri, az 1854-i Idegen szavak tára pedig még idegen szónak sem mutatja ki. Első szótározása meg a századfordulón történt, ami annak a jele, hogy a szó elég későn vált közkeletűvé.

Szavunknak átvitt értelmű jelentése is van az európai nyelvekben, az 'idő zománca'. Am van a szónak egy olyan jelentésbővülése is, amelyik csupán csak nyelvünkben ment végbe, mégpedig a legeslegújabb időben: újságjaink unos-untalan *patinás* színházról, gyűjteményről, vállalatról stb. áradoznak. Ezzel azt akarják kifejezni, hogy a színház, vállalat stb. *régi, kiváló, előkelő, híres, megbízható*. A *patinának* ez a fajtája szinte versenyre kel már a más kifejezést nem tűrő divatos *gárda* szóval (színészgárda, újságíró-gárda stb.).

Nem látok kivetni valót abban, ha valaki a *patina* szót a maga helyén, 'nemes rozsda' jelentéssel használja. De az újságok henye *patinására* semmi szükség sincsen. Semmitmondó általánosságában a szabatos jelentésű becsületes magyar szók egész sorának helyét bitorolja.

Loványi Gyula.

LAPSZEMLE

Magyar Nemzet. 1943. ápr. 13. — *Szabó Dániel: Édes anyanyelvünk.*
A cikkíró a lap szerkesztőségéhez intézett levelében szembeszáll Zolnai Béla egyetemi tanár egyik-másik nyelvészeti megállapításával. „Miközben a professzor úr hevesen hadakozik a túlzó puristák ellen, édes anyanyelvünkre is olyan súlyos csapásokat mér a hars hevében, amiket sem magyar ember nem tehet meg, sem a nyelvészeti kérdésekben valamenynyire is jártas ember nem állíthat.“ Zolnai Béla szerint „nyelvünk amúgy is arra hajlik, hogy néhány finn-ugor gyökből szaporítsa önmagát ösnemzéssel, ami egyhangúvá, önmagát folyton ismétlővé teszi a szókincset“. A magyar népnyelvnek és nyelvteremtő íróink: Pázmány, Mikes, Arany, Petőfi, Ady, nyelvének ismeretében nem adhatunk igazat a professzor úrnak. A magyar nyelv a magyar léleknek önmagából való alkotása. „Ez a magyar nép és a nép géniuszának megtestesítője, a magyar író pompásan és bőségesen termi és szüli újjá folyton önmagából, teremtő erejének kincsesládájából a magyar nyelvet. Aki a magyar nyelvet szegénynek és egyhangúnak mondja, az a magyar lelket, a magyar géniuszt mondja erőtlennek, tehetatlennek.“ A cikkíró befejezésül szót tesz az úgynevezett jassz-szavakról, amelyeket Zolnai Béla azzal a megokolással vett védelmébe, hogy alkalmasak nyelvünk színezésére. A *Magyar Nemzet*-ben bemutatott jassz-versek szókincséből megállapítható, hogy ez leginkább szláv, cigány, zsidó és német eredetű, mint az a réteg is, amely ezt a nyelvet beszéli. — 1943. ápr. 16. — *Id. Finály István: Kérek az író urakat, hogy figyeljenek egy kissé!* Az ikes és iktelen igék alakjainak használatában rendszeren a nyelvszokásra hivatkoznak, amely így is, úgy is írja és mondja a kérdéses igealakokat. Az alanyi és tárgyias ragozás egyes alakjai között levő különbség elkopását (*mernénk-mernők*) a népi nyelvhasználattal szokták megokolni. Pedig nem okvetlenül magyaros sajátosság az, amit a nép nyelvéből változatlanul veszünk át. Az idegen hatásokkal szemben a nép sem tudja mindig megvédeni nyelvének sajátosságait és zamatát. — 1943. jún. 12. — *Zolnai Béla: Jassz-szavak a kedély láthatárán.* A jassz-szavak nem ártanak nyelvünknek, az „argot“ színesíti, kifejezővé teszi a nyelvet. Valamikor a *mozi* is jassz-szó volt, a pesti aszfalton termett, mint annyi humoros, jóízű, magyaros szavunk.

Magyar Nyelv. 1943. évf. 2. sz. — *Zolnai Gyula: Ügymond.* Dengl János „Magyar nyelvhelyesség és magyar stílus“ című könyvében megroja az *ügymond* állítmány használatát olyan esetben, amikor tárgyias ragozás volna helyén, pl. „A csapás — *ügymond* — váratlanul ért valamennyiünket.“ Dengl szerint az idézett mondatban *úgy mondja* volna a helyes kifejezés. A cikkíró az *ügymond* kifejezésben, amelyet csak a latin „inquit“ jelentésében alkalmazunk, a *mond* ige egyik régi jelentésének megőrzését látja. „A régiségben tudniillik számos olyan mondatot találunk, amelyben a *mond* ige tárgyatlanul áll, amelyben tehát jelentése nem „sagen“, hanem „sprechen“, más magyar szavunkkal: „szól“. A *mond* ige nek ilyen régies használatára az újabb irodalomból és a népnyelvből is közül adatokat. Dengl János tehát tévedett, amikor nem ismerve a régi használatmódot, hibáztatta az *ügymond* kifejezés tárgyatlan *mond* alakját. — *Nagy J. Béla: Jelentőség—jelentősség.* (Válasz egy kérdésre.) E németből fordított két szavunk között csak alakítani szempontból van különbség. A *jelentőség* a *jelentő* melléknévi igenévből alakult a *-ség* képző-

vel, a *jelentőség* pedig a *jelentős* melléknévből ugyanazzal a képzővel. Jelentésbeli különbség a két szó között nincs, mind a kettő annyi mint *fontosság*. A *jelentőség* mint szükségtelen szóalak már ki is kopott a nyelvhasználatból.

Szárnnyaskerék. 1943. jún. 1. — *Gyökössy Endre: Tegnap és ma.* A mai nyelvfejlődés nem egészséges, a nyelvet nem színesíti, hanem fakítja. Allítása igazolására egy sereg példát idéz a lapokból. Íme az egyik: „Ezek a januári előléptetések nem fogják meghaladni az „eddigi“ szokott méreteket.” Mire való a mondatban az az „eddigi“, ez a divatos, mai szó?

Ujság. 1943. május 14. — *Palatinus: „Beszéljünk magyarul!”* A közbeszéd néhány olyan hibáját teszi szóvá, amelyekről le kell szoktatni a közönséget. Ilyen az *-e* kérdőszócska szórendjének elvétele vagy a felszólító mód használata jelentő mód helyett. — *Kardos Albert: Beszéljünk helyesen magyarul!* Írásban és szóban még műveltebb emberek is gyakran felcserélik az *egyenlőre* szót az *egyenlőrével*. Pedig ez a két szó értelemre nézve nagyon messze esik egymástól. Az *egyenlőre* időhatározó s ezt jelenti: *egy bizonyos ideig, ez idő szerint*. Az *egyenlőre* mód- vagy mértékhatározó volna azokban a ritka esetekben, amikor ilyen értelemben használják. Pl.: *Egyenlőre* még szó sincs béketárgyalásokról. A szabó *egyenlőre* (egyenlő mértékre) szabta a két fiú ruháját.

FIGYELŐ

BARANGOLÁS A NYELVÉRZÉK VADONÁBAN.

(Harmadik közlemény.)

III. A *mondatalkotás* terén szintén igen sűrűn találkozunk a legkülönbözőbb botlásokkal, gondatlanságokkal, nem egyszer valósággal megbotránkozató magyartalanságokkal és nyelvhibákkal. Felsorolásuk nem lesz tanulságnélküli.

1. Igemódok hibás használatai: „Az »erős« *z* hangzása tehát nem állhatott az *e* hangtól olyan távol, hogy egy átvevő nyelv... ezt *e*-vel *nem helyettesíthette*“ (Nytud. II, 220; helyesen: *ne helyettesíthette volna*). „El-tűnt az utolsó remény is, hogy az elsüllyedt francia tengeralattjáró személyzete még életben *van*“ (BH. 1932 VII/10, 5. l.; helyesen: *volna*). „Nem kártyázott, itthon legalább senki sem látta, hogy kártyacsatában *vett* részt“ (uo. 1934 IV/11, 6. l.; helyesen: *részt vett volna*). „Alig volt még példa arra, hogy ilyesmit *vetettek* a kormányok szemére“ (uo. 1938 II/18, vc.; helyesen: *vetettek volna*). „Eszeágában sem volt, hogy valami komolyan *veszi* utazását“ (Mann-ford. I, 14; helyesen: *vegye*).

2. Az alanyi és a tárgyaz igealakot némelyek nem tudják, mikor kell alkalmazni. Pl.: „Ide *iktatom* Baudouin de Courtenay bírálatának végéből az elismerő szavakból is egyet-mást“ (Nytud. II, 308). „Ügy látom, hogy ke-~ki-vel kezdődő magyar szót a magyar emlékekben a legnagyobb ritkaságképen *találjuk* che-~chi-vel írva“ (MNY. XIII, 218). „A rigai reálgimnázium, ... amelyet írásaiban, mint a legtökéletesebb iskolát *állítja* be, őt [olv. őt] évfolyamból állott“ (Lambrecht Kálmán: A gondolat út-törői I, 231, Ince György tanulmányában). „Van egy költője [a magyar

szellemi életnek], aki a XIX. század első évtizedeiben ... önálló nyelvfokon örökíti meg ezt a folyamatot, s mindazt, amit [olv. amit] ez a folyamat sugározhat feléje, *szabadít fel benne*" (Nyr. LVI, 7, Trostler József cikkében; a szórend is rossz; a cikkíró azonos a többször idézett Mann-ford. készítőjével). „A [román] rendelet nagyobb számú kisebbségi tanárt... az ország minden részébe *szórja szét*“ (BH. 1932 VIII/10, 4. l., Nagyváradról keltezett közleményben; ott az elcsatoltság ideje alatt ügylátszik elfelejtették a magyar nyelvet; a mondat szórendje is hibás; helyesen: nagyobb számú kisebbs. tanárt szórt szét az ország minden részébe).

3. A hanyag, lompos fogalmazás következményei a szóegyeztetési hibák. Ilyenek: „Az ó-szlovének a legszorosabb viszonyokban(!) voltak *annak a népnek* a tagjaival, *kik* azt a latina rustica-t beszélték“ (Nytud. II, 62, Drăganu Miklós cikkében, de a szerkesztő is ludas benne.) „Az észk köztársaság egyike volt az *elsőeknek*, *mely* önállósága elnyerésével nyomban hozzálátott a földbirtok rendezéséhez“ (Turán 1936-i évf. 35. l.; itt a nyelvvezetés szerint a hangsúlyozott *elsőeknek* szóra vonatkozva várjuk a mellékröndöt, tehát így kellett volna folytatni: *melyek*... hozzáláttak stb.; vagy pedig azt mondani: az észk köztársaság egyik első olyan állam volt, amely stb.). „A rendőrök... feszítettek díszegyenruhájukban, *amelynek* tökéletes felszereléséből nem hiányzott sem a kard, sem pedig a revolver“ (Knittel-ford. 274. l.; azonban magyarosan *díszegyenruhájukban* van helyén, és erre aztán lehet az *amelynek* szót vonatkoztatni). „Ez egészen természetes eljárásnak kell, hogy tűnjék[!] *azok* után, *amit*... a nyelviség kibontakozásának útjáról mondtunk“ (Papp István: A nyelv-tan lélektani alapvetése 5. l.; ez az egyeztetés itt a *tűnjék* szó után *föl se tűnik*). „*Annak* a birodalmi német iskolának növendékeit, *akikre* a felső hatóság szigorúan ráparancsolt“ stb. (MNY. XXXIII, 89; itt is az *annak* hangsúlyos volta idézi elő a hibát, mint az első példánkban; ha ezt mint szükségtelent elhagyjuk, a mondatfűzés rendben lesz). Hasonló hiba a következő is: „Gálldi László társunk... esokorba kötötte *azoknak* a francia szavaknak és kifejezéseknek egy részét, *mely* a párisi magyarság nyelvébe újabban útát talált“ (uo. XXXVIII, 71. helyesen: *amelyek* stb.). Van azonban egy Kelen Ferenc nevű fordítónk, aki ebből a hibás egyeztetésmódból rendszert csinált, mert lépten-nyomon így ír: „A következő hét egyike volt *azoknak* a tengerészéletben gyakran előforduló... *időszakoknak*, *mely*“ stb. (Pierre Loti „Yves testvérem“ c. regényének fordításában, 136. l.). „A nagy Korall-szigetek felé közeledtünk, *melyet*“ stb. (186. l.). „Szép hosszú *énekeket* tudtak, *melynek* refrénjét“ stb. (213. l.). „A kókuszfejek nagyon csúnya emberi *fejek*, *amelyet* Kaledóniában készítenek... kókuszdióból“ (221. l.). „Nagy *sziklák*, *melyet* szürke zuzmó borít“ (232. l.). Hogy lehet Pierre Loti fordítását ilyen botnyelvérzékű tollforgatóra bízni!

Az előbbi példák fordítottjára is van eset, amikor t. i. egyesszámú szóra többesszámú szót vonatkoztatnak. Íme: „Könnyek öntik el a *szemét*, *amiket* erősen lehunyt“ (Gorkij-ford. I, 60; ez a fordítás is sokadszor szerepel már lajstromunkban).

A következő példák arra vallanak, hogy talán a többesi *k*-val végződő *-uk*, *-ük* rag téveszt meg némely író, amely pedig ép nyelvérzékűre nézve egyesszámú birtokot jelöl: „Magyarságuk pedig sokszor a népnemzeti irodalmi irány — melynek legjobb katonái közé tartoznak — legszébb időire *emlékeztetnek*[!] bennünket“ (Nyr. LIII, 38, Rubinyi Mózes cikkében; helyesen: magyarságuk emlékeztet). „Nem tudták levenni a *szemüket* róluk, a *szemüket*, *amikben* szóltanul csillogott az öröm“ (Gorgij-

ford. I, 64). „Oldalgöckerük [a tamariszkusoké] szomjasan *fúrnak* be magukat a homokba” (Turán 1937–38-i évf. 24. l.).

Itt említem a következő helyeket is, bár némileg más természetűek, amelyekben az író szintén nem érezte meg, hogy többes szóalakra van szükség: „A genitivus alakja egyike a *legérdekesebbnek*” (Nyelvészeti Tanulmányok 23. l., Szilasi Móric cikkében). „Egyike a világ legnagyobb *vallásalapítójának*” (Turán 1936-i évf. 7. l.). „A szlovákoknak *gondolatában* sem volt elszakadni Magyarországtól” (UM. 1939 VI/3, 10. l., e helyett: *gondolatukban*, igaz magyarsággal: *eszüik ágában* sem volt).

4. A birtokviszony meg nem érzése, illetőleg a birtokos személyraggal ellátott szó jelentésének félreértése nyilvánul meg a következő mondatokban: „Az *ön foglalkozásbeli* [!] emberek nem szoktak a mi társadalmi osztályunkból kikerülni” (Shaw: Cashel Byron mestersége, ford. Benedek Marcell, 140. l., e h.: az *ön foglalkozásbeli* emberek). „Amerika túltette magát a *sajátmaga aláírt* nemzetközi hágai egyezményeken is” (UM. 1941 III/29, 3. l., helyesen: a *sajátmaga aláírta* egyezményeken). „Öccexcellenciái feszengve várták az előadás második szakaszát” (Gulácsy Irén: Pax vobis¹⁰ II, 51). Ha figyelembe vesszük, hogy az *ő háza* egy birtokost és egy birtokot jelent, és e mellett az *ő házai* egy birtokost és több birtokot, akkor az *öccexcellenciái* azt tenné, hogy valamely 3. személyű egy birtokosnak (*ő-nek*) több *excellenciája* van! Ez természetesen értelmetlen mondaság volna. A magyaros kifejezés mód tehát ez: *ő nagyméltóságuk* (vagy ha mindenáron deákosan akarunk beszélni: *ő excellenciájuk*). Ezek az alakok azonban nyelvtanilag egyesszámok, állítmányuk tehát szintén egyesszámú lesz: *Ő nagyméltóságuk* v. *Ő excellenciájuk* feszengve várta stb.

A birtokos jelző hibás használatát látjuk a következő mondatokban: „Benne is [az új Évkönyvben] a lengyel *nyelvészetnek* egy pár év óta észlelhető *föllendülés* [!] egy megnyilvánulását látjuk” (Nyttud. II. 311; az első jelzőn el lehetne a *-nek* ragot hagyni, a másodikikon nem; emitt azonfölül személyrag is kell: *föllendülésének*; a mondat szerkezet mindenképpen nehézkes). Hibásan van elhagyva a birtokos jelző *-nek* ragja a 3. pont 3-ik bekezdésében olvasható Nyelvőri idézetben is. Itt ebből a szempontból az a baj, hogy a ragtalan birtokos jelző (*irány*) és a birtoka (*legszebb időire*) közé egy egész külön jelzői mondat van ékelve, ami miatt az *irány* szó egy ideig alanynak látszik. Hibás helyre került a birtokos személyrag a következő mondatban: „Egy nyelvnek, különösen egy kultúrnyelvnek mindent ki kell tudni fejeznie” (MNy. XXXVIII, 69; hiszen a *kell* szónak közvetlen tartozéka itt a *tudni* és nem a *kifejezni*, ezt főképp nyelvésznek kell *tudnia* helyesen *kifejeznie*). Súlyosbító körülmény, hogy ezt a három példát nyelvészeti folyóiratból kellett idéznem. A *-nak*, *-nek* rag elhagyása a hiba a következőkben is: „Az öt szóban forgó külföldi *biológus* egyikét sem ismerem személyesen” (BH. 1934 V/6. mell. 7. l.; az *öt* szó sincs kellő helyén; helyesen: a szóban forgó öt *biológusnak* egyikét sem). „A finn repülők *kiképzése* [így ez is alanynak látszik] és a *gépanyag* elsőrangú voltát misem bizonyítja jobban” stb. („Finnország 1940” 187. l., helyesen: *kiképzésének* és a *gépanyagnak* stb.).

5. A névelő használatában, amely a mondatban voltaképpen jelző, szintén találunk hibákat. Helytelen a határozott névelő elhagyása a mondat elejéről ebben a példában: „Silveliere való pusztá *emlékezés* is olyan volt számára, mint a gyengéd cirógatás” (Knittel-ford. 352, e h.: a Silveliere való pusztá emlékezés). „Látta Robert Phillipset *Richmond-parkban*” (Jerome: Minden út a kálváriára vezet, ford. Bartos Zoltán, 184. l., meg is ismétlődik ugyanitt ez a névelőtlen használat). A határozatlan névelő

hiányzik a *kicsit* szó elől ebben a mondatban: „Én himzek majd neki esős sipkát, hogy az ezredes úr is pukkadjon *kicsit*“ (Mérímée-ford. 322. l., ezzel a ford.-sal is többször volt már szerencsénk találkozni; az *egy* hiányát főképp az teszi érezhetővé, hogy előtte a *pukkadjon* szó hangsúlyos).

A következő példákban viszont szükségtelen a határozott névelő: „Működését akkor is folytatja [a szív], ha eltávolítják a test kötelékéből, de megfelelő módon a gondját viselik“ (Wells: Az élet csodái, ford. Lambrecht K., III. 943). „Köszönetet szavazott meg [a választmány] Kner ... könyvkiadónak, mert az észt írók műveiből lefordított hat kötetet ajándékozott a Társaság könyvtára számára“ (Turán 1937–38-i évf. 32. l.; helyesen: észt i. m. fordított hat k. a. a T. könyvtárának). „A király és a császár főparancsnoksága mellett Mussolini esetleg mint Olaszország marsallja vesz részt a hadvezetésben“ (UM. 1940 VI/7, vc.; itt a *császár* szó előtti a névelő azt a hitet kelti, hogy a király és a császár két külön személy, holott Viktor Emánuelről van szó, aki tudvalevőleg egy személyben király és császár).

6. A határozók használatában igen sok és különféle természetű botlást tapasztalhatunk.

a) Sokan a közszokástól eltérően alkalmazzák a helyneveken az úgynevezett külviszonyragokat: *-n*, *-ról*, *-ra*, mikor a belviszonyragok: *-ben*, *-ből*, *-be* volnának helyén. Pl.: „Túróczy Zoltán püspök *Rimaszombatban*“ (UM. 1941. X/1, 7. l.; helyesen: *Rimaszombatban*). *Nagyszombatban* is hibás volna, pedig nem egyszer olvastam így; helyesen: *Nagyszombatban*. Az ünnep nevét viszont időhatározóul így mondjuk: *nagyszombatban*. A hét napjai, ha helynévben szerepelnek, általában a *-ben* ragos szabályt követik, amint a következő régi példa is bizonyítja: „hogj en boeziattain [olv. boesáttam, ma: boesátottam, a. m. átengedtem] Toldalaghi Andrasnak, *Pentekben* keth haz heljeth“ (az Erdélyi Múzeum Levéltárának egy 1558-i kéziratából, a Bánffy-féle irományok „Szentiván“ csomójában. saját kijegyzésem). Ilyen raghasználatok a következők is: „Rosenfeld Ede *Oroszin* 345 hold birtokon gazdálkodik“ (UM. 1941 X/5, 1. l., e h.: *Orosziban*). „Vitézzé avatások Szatmárnómetin“ (uo. 1942 X/29, 7. l., e h.: *-németiben*). „Szinger úr már megjött *Oláh-Berényről*? ... Mi az, hogy *Oláh-Berényről*“ (Herczeg F. Munkái Gyűjtem. díszkiad. VI. k. 2. r. 67. l., e h.: *Berényből*).

b) Ennél nagyobb hiba a külviszonyragok használata külföldi helyneveken, mert ezeken a magyar nyelvszokás belviszonyragokat alkalmaz. Ilyenek: „Erzsébet királyné *Sinaián*. Erzsébet királyasszonyunk holnap.. indul Mehádiáról *Sinaira*... *Sinaián*... nagyban készülnek királynénk ünnepélyes fogadására“ (Nemzet 1887 V/13, a hírek elején; e h.: *Sinaiában*, *-ba*). „Hazarothon [a régi görög harcos] *Thermopyléről*, hogy elmondja a csapatok győzelmi dicsőségét“ (Szomory Dezső: Horeb tanár úr 15. l., e h.: *Thermopylaeből*). „A magyar delegáció [értsd: küldöttség] tagjai *Tismanán* [Oláhorsz.] ebédelték“ (UM. 1940 VIII/18, 2. l., e h.: *Tismanában*). „*Pitkälähtin* [Finnorsz.] vagyunk“ (Északi Rokonaink 1941 májusi sz., 209. l., e h.: *Pitkälähtiben*).

c) Nem kifogástalan nyelvérzékük egyre terjesztik az Akadémiában történt dolgokról szólva a „kereskedelmi akadémián, gazdasági akadémián“-féle raghasználatot. (Ennek helytelenségéről l. Msn. VII, 65.) Pl.: „Horthy Miklós húszéves országlásáról beszélt Bethlen István gróf az Akadémián“ (UM. 1940 III/19, 6. l.). „Meg is rajzolta [Schöffl festőművész] az arcképét [Kőrösi Csomáét] és ennek a könyomata került az Akadémiára“ (Turán 1943-i évf. 104. l.), stb. Én a következő mondat határozójában

sem használtam volna -n ragot: „Felvételi vizsgák az iparművészeti iskolán” (UM. 1942 VI/13, 7. l., mért nem: iskolában?). Annak pedig semmi értelmé nincs, hogy Turóczy József Th. Mann „A varázshegy” c. regényének fordításában állandóan így ír: „A rokonszenv *erején* legyőzte magában halálos félelmét” (III, 191; mért nem: *erejével*?).

d) Részint teljesen elhibázott, részint egészen szokatlan határozóhasználatokat találunk a következőkben: „Még így érintésre is [az azték kőbot] gyilkos szerszámnak *hatott*” (Lawrence: A tollas kígyó, ford. Gaál Andor, I, 60, e h.: *szerszámként*). „Annyira viaszkosak és fényesek voltak [a lépcsők], hogy szinte már csillogó feketének *hatottak*” (uo. I, 69, e h.: csillogó fekete valaminek a hatását tették). „Nem bomlott többet a legényekkel” (Herzog F.: Elbeszélések 64. l., helyesen: *legények után*). „A Döb rentei Codex viszonya a Münchenirel” (MNY. VIII, 49; férfinak van viszonya nővel; én így írtam volna: Münchenihez). „A Krisztus születése előtti 63. *esztendő* szeptember 23-án született” (Augustus császár, BH. 1937 IX/23, vc.; minthogy a személyragos *huszonharmadik-án* szónak szeptember a birtokos jelzője, azért az *esztendő* szó voltaképpen sután áll a mondatban; helyesen: *esztendőben*). „Színesen vetítette a hallgatóság elé a XVI. század... Lengyelországot, amelynek a *mainál kétszeres* [!] volt a területe” (BH. 1933 XI/25, 5. l., helyesen: a mainál *kétszerre nagyobb*). „Ő is félelemmel és *kétségbeeséssel a hangjában beszélt*” (Lawrence: A tollas kígyó, ford. Gaál Andor, I, 58; tehát „a hangjában beszélt”! e h.: kétségbeesett hangon). „Hogy... fog javítani valót találni, az e kérdések új és bonyolult *voltánai* [!] egészen természetes” (Nytud. II, 148, e h.: *voltánál* fogva). „A Magyar Finn Társaság Női Szakosztálya... Mannerheim tábornagy felhívását nem hagyja visszhang nélkül, hanem az ő *által* alakított... intézményben... résztvesz” (a Magyar-Finn Társ. körlevelében, 1941, e h.: ő általa). „Egy évvel halála előtt, 82 *évesen* [!], még egyszer felkereste a régi tájat” (BH. 1935 I/13, mell. 9. l., e h.: 82 éves korában). „Ez a tetem, amelyet egész *éjjel át* csapdosott az eső, Yves volt” (Pierre Loti: Yves testvérem, ford. Kelen Ferenc, 18–19. l., e h.: egész éjen át). „Hát hangversenyekre szokott-e járni? Szimfóniákhoz, operákhoz?” (Sinclair Lewis: Szegény lány pénzt keres, ford. Szinnai Tiv., 177. l.). „Egy operett-*nél* jól mulat az ember” (uo. 178. l., ezek a hibák a fenti esetek után a fordítótól előre láthatók voltak; helyesen: szimfónia-, operaelőadásokra, v. operákba; ill. operettelőadásón). „Kirándulnak Mondsteinbe, amely [talán: amely helység!] másfél órányi *sánutra* [!] volt mindennapos életük színhelyétől” (Mann-ford. IV, 218, e h.: szánon másfélórányira). „Az egyik [festmény] Gordon anyját ábrázolta, olyan fiatalnak, *amilyennek* Gordon nem is emlékezett *reá*” (Hall Caine: A fehér próféta, ford. Ruzitska Mária, I, 34, e h.: amilyenül már nem is maradt meg Gordon emlékezetében). „Szilágy Henriásában [a tyrann szó] majdnem *laponként* előfordul” (NyK. L, 448, nagyon szokatlan; azt írtam volna: csaknem minden lapon).

e) Ma már egészen szokatlan s azért helytelen a páros határozók egyikéről a rag elhagyása, mint pl.: „Nem érzem magamat hivatottnak, hogy ítéletet mondjak a tagadhatatlanul nagy *apparatus* és éles *elmével* előadott elméletéről” (Nytud. VII, 59, e h. készültségget). „Lengyel nyelv van Trencsén m.-ben *Csacsa és környékén*” (MNY. XVII, 175, e h.: Csacán: ilyet ma csak lapnevek idézésében mondunk, mint pl.: a *Székesfehérvár és Vidékében* olvastam stb.

Zolnai Gyula.

Változatosságot!

Az egyhangúság nem „nyelvhelyességi“ vétség, de a „nyelvműveléshez“ hozzátartozik a változatos, eleven irányra való törekvés is. Ez az oka annak, hogy három, újságbeli szemelvényemet javításukkal együtt elsősorban a sajtó munkásainak tanulságára bemutatom.

Egy hír:

Agyonlőtte magát az oráni spanyol köztársasági alkonzul.

Algir, január 4.

Tiradó oráni spanyol köztársasági *alkonzul* kedden agyonlőtte magát. Az *alkonzult* a barcelónai kormány hazarendelte, és január elsején kellett volna visszatérnie Barcelónába. Tiradó *alkonzul* azonban nem tett eleget a visszahívási parancsnak, és kedden öngyilkos lett. Az *alkonzul* egyben az algiri spanyol köztársasági főkonzulátust is vezette. Az öngyilkos *alkonzul* nem hagyott hátra búcsúlevelet, és öngyilkosságának pontos okát nem ismerik. Feltételezik, hogy az *alkonzul* a miatt lett öngyilkos, mert stb. — Változatosabban: Tirado oráni spanyol köztársasági *alkonzul* kedden agyonlőtte magát. Január elsején vissza kellett volna térnie Barcelónába, kormánya ugyanis hazarendelte. De ő nem tett eleget a visszahívó parancsnak, ott maradt, és kedden öngyilkos lett. Az *alkonzul* egyben az algiri spanyol köztársasági főkonzulátust is vezette. Búcsúlevelet nem hagyott, és öngyilkosságának pontosan nem tudják az okát. Gyanítják, hogy a miatt vált meg az élettől, mert...

A *van* ige ismétlése teszi egyhangúvá és izetlenné következő szemelvényünket:

Plymouth, a híres angol kikötőváros a La Manche-csatorna északi partján fekszik, lakosainak száma 250 ezer. A városban több textilgyár és cukorfinomító *van*. A városnak nagy tengeri forgalma *van*, különösen a háború előtti személyforgalma volt igen nagy. Plymouth Anglia egyik legelső hadikikötője. A kikötő nagyon meg *van* erősítve és sok dokkal, hajógyárral, műhellyel, gépgyárral, arzenállal és tengerészkórházzal *van* ellátva. Magának a városnak több híres középkori épülete *van*. Közeliében *van* a híres eddytonei világítótorony. Plymouthnak nagy történelmi multja *van*. Stb. — Változatosabban: Plymouth, a híres angol kikötőváros a La Manche-csatorna északi partján terül el. Lakosainak száma kétszázötvenezer. Szöveggyarai, cukorfinomítói említésreméltók. Nagy tengeri forgalmat bonyolít le, különösen háborúelőtti személyforgalma volt igen tetemes. Plymouth Anglia egyik legelső hadikikötője. A kikötőt kitűnő erődítések védik, és számos dokkal, hajógyárral, műhellyel, gépgyárral, fegyvertárral és tengerészkórházzal *van* ellátva. Magában a városban több nevezetes középkori épület látható. Közeliében magasodik a híres eddytonei világítótorony. Történelmi multja is jelentős. Stb.

A mondatoknak folyton *névelővel* való kezdése a különben eleven szöveget is félszeggé teszi:

Dunaparti idill.

A nyári ég világoskék selyme frissen feszül a Duna felett. Az Erzsébet-híd finom íve alól izgatottan pőfögő kis vontatógőzös bújik elő, apró zömök kéményét nagyzolva hajtotta le, büszke személyszállító gőzösnek képzelve magát. A part mellett MEFTER-hajó horgonyoz, fedélzetén bronzbarnára sült hajósok söröznek. A magasban karesú ezüst repülőgép húz el szelid zümmögéssel a Citadella felett. — Ügyesebben: Frissen (v. simán) feszül a nyári ég világoskék selyme a Duna fölött. E pillanatban bújik elő az Erzsébet-híd finom íve alól egy izgatottan pőfögő kis vontatógőzös. Pöttöm kéményét nagyzolva hajtotta le, pompás személy-

szállító gőzösnek képzelve magát. A part mellett egy MEFTER-hajó horgonyoz, földéltén bronzszinre égett hajósok söröznek. Fönn a magasban egy karcsú ezüst repülőgép száll el szelíd zümmögéssel a Fellegvár fölött.

Tiszamarti Antal.

ÜZENETEK

E. S.-nak. Időnként fel-fel szokott merülni az a gondolat, hogy te-messük el a régi *ly* betűt, pótoljuk a köznyelvi kiejtésnek megfelelően *j*-vel. Szakemberek azonban nem javasolnak ilyesmit, mert tudják, hogy az *ly* betűvel jelölt régi külön hang még most is él például a palócok között, s az *ly* betű nagyon alkalmas az elterjedtebb *j*-s kiejtés meg a dunántúli *l*-es kiejtés áthidalására is. Akik *gulás*-t és *folót*-t mondanak, azoknak a kiejtésével a *gulyás* és a *foljó* írásmód nem ellenkezik annyira, mint a *gujás* és a *fojó*, mert a *gulyás*-ban és a *foljó*-ban mégis benne van az *l*. Azt is meg kell gondolni, hogy akik már hozzászoktak az *ly* betű használatához, nagy számban tiltakoznának az ellen, hogy ezentúl Göre Gábor módjára így kelljen írni: *mej* vagy *mejji*, *ijen* vagy *ijjen*, *pisztoj*, *Károj kiráj*, *ragájós*, *veszejes*, *gajjak*, *süjjed*, *zsöjje* stb. Sokan nem nyugodnának bele abba sem, hogy ezután egyformán *j*-vel írjuk az efféléket: a kezébe *fogja*, a németek *foglya*; a kezünkbe *fogjuk*, az ő *foglyuk*; felvarrta a *gombjukat*, kivarrta a *gomblyukat* stb. Igaz, hogy a hagyományos *ly* betű megtartása eggyel szaporítja helyesírásunk nehézségeinek számát, de utóvégre azért vannak az iskolák, hogy erre is megtanítsák a gyermekeket.

Az átvett idegen szavak kiejtését is másképp ítéli meg az, aki szakszerűen foglalkozik a nyelvvel. Miért? Azért, mert tudja, hogy ha például egy magyar ember külföldre vetődik és végleg ott ragad, bizony lassan-lassan el kell neki idegenesednie az idegen környezetben. Ha pedig idegen ember szakad el a hazájától és mi közöttünk telepedik meg, sőt be is házasodik, idő jártával annak is meg kell magyarosodnia kisebb-nagyobb mértékben. A szavaknak is ez a természetes sorsuk. A német csatornán hoz-zánk vándorolt francia *gendarme* (vagyis *gens d'armes*) a magyar ajkon egészen átalakult és *zsandár* lett belőle, tehát ne javítsuk ki az *otkolon*-t se így: *ódökolony*, mert akkor a *masamód*-ot is helyesbíteniünk kell legalább is *marsanddömod*-ra (*marchande de modes*). Mellesleg szólva: ne gondoljuk, hogy az *ódökolony* egészen hamisítatlan francia kiejtés. A mi magyar betűinkkel talán még így lehetne legjobban szemléltetni, hogyan mondják ki a franciák az *eau de Cologne*-t: *odkalany*. A *sezlony* persze parasztos kiejtés, akárcsak a *pardony*; ez igaz. Azt is természetesnek találhatjuk, hogy aki előtt nem ismeretlen a *heverő*-nek francia neve, a *chaise longue*, az vonakodik *sezlön*-t mondani, mert attól fél, hogy műveletlennek tartják; de ha *sézlön*-öt mond is, akkor sem szabad azt hinnie, hogy most már aztán tökéletesen úgy ejtette ki a szót, mint a franciák. „Valósággal rálicitálunk egymásra, hogy olyan botfülűek és bikkfanyelvűek vagyunk, hogy... semmi idegen szót nem bírnak jól kimondani. Ez meghamisítása a valóságnak és lebecsülése a fajtánk értelmességének.” Nem így kell felfogni a kérdést. Külön-különvéve minden nép tagjai megtanulhatnak többé-kevésbé jól akárhány idegen nyelvet, de egészben véve minden nép botfülű és bikkfanyelvű. Ezt úgy kell érteni, hogy mikor a maga nyelvén beszél, akkor egyetlenegy nép sem törekszik, nem is törekedhetik arra, hogy az idegen kiejtéshez lehetőleg híven mondja ki az átvett idegen szavakat. Minden életrevaló nép felszívja és magába olvasztja a közéje keveredett idegen elemeket, minden életrevaló nyelv is átgyúrja

és beolvasztja a beléje került idegen szavakat. Többször írtunk már erről, részletesebben is, kivált folyóiratunknak I–II. évfolyamában. Az mindenestre helyes megjegyzés, hogy így kell ragozni: *Mme de Staëllal* és *génénel*, mivel e ragozott szavak kiejtése *maidám dö sztál* és *zsen* vagy „magyarosan“ *zsén*. Az idegen helyesírás köntösét viselő nevek és szavak ragozását azért szokták oly gyakran elhibázni, mert csak a betűket nézik, a kiejtést pedig nem tudják.

A nyelvújítás *visszér* szavát a helyesírási szabályzat szó- és tárgy-mutatójában is megtalálható *visszfény*-hez és *visszhang*-hoz hasonlóan két *s*-sel kell írni származása szerint, de sokan írják egy *s*-sel is a kiejtéshez alkalmazkodva, mivel nem érzik, hogy előtagja a *vissza* szó: a vért a szivbe *visszavivő* ér. *Viszértágulás*, *viszeres* a lába: ez a kiejtés szinte általános, én még nem is hallottam így: *visszértágulás*, *viszzeres* láb. Orvosok ezt is szokták írni: *vívőér* és *gyűjtőér* vagy *gyűjtőér*. Az *összér* írásmód azonban egyáltalán nem szokásos. Nincs bebizonyítva, hogy az *össze* és a *vér* rejlik benne (a ló és a szamár *összekevert vére!*); minthogy pedig elemezni nem tudjuk a szót, a kiejtés szerint kell írni: *öszvér*.

Jó megfigyelés, hogy kétféleképp mondjuk: *a mi atyánkat*, de: *egy miatyánkot*. Ez az érdekes különbségtevés csakugyan megvan nyelvünkben, előbbi füzetünkben éppen szó volt róla (61. l.), valamint már régebben arról is, hogy a helységnevek ragozásában ingadozik a nyelvszokás (IX, 141). Ezért lehetséges, hogy a csapi ember *Csapba*(n) lakik és *Csapba* megy, bár másfelé így mondják: *Csapon*, *Csapra*. Nem egységes a nyelvhasználat az ilyen vegyeshangú szavak ragozásában és továbbképzésében sem: *koffer*, *püder*. Akik nyílt *e*-vel beszélnek, így szokták mondani: *koffe-rem*, *püderez*, a zárt *ë*-vel beszélők pedig így: *koffërom*, *püdëroz*. De a nyílt *e*-vel beszélők is *stájgerolnak* és *dauerollatják* a hajukat, ha ezekkel a zamatos magyar szavakkal élnek, nem *stájgerelnek* és nem *dauerelletik* a hajukat (vö. Magyarosan VIII, 180). Az kétségtelen, hogy az irodalmi nyelvben különbséget teszünk a között, hogy valaki *leejt* a tortás tálat vagy hogy *eldobja*, de azért általánosságban nem szabad olyan szigorúan megítélni és mindjárt „csunyanak“ bélyegezni vagy éppenséggel „nyelvgyilkolásnak“ minősíteni más vidékek nyelvszokását, már csak azért sem, mert ez az értékelés kölcsönbe megy: a más vidékről való ember ugyanígy vélekedhetik a mi vidékünknek az övétől különböző beszédéről.

Így kell írni: *szentistváni* gondolat. A *bőt* nagyon elterjedt népies kiejtés, olyan, mint a *gyüt* vagy a *tőt* (e helyett: *böjt* vagy *böjt*, *gyűjt* vagy *gyűjt*, *tölt*). Az *idvesség* és az *evangéliom* régies szóalak. A *butrot* csak tájszólási forma lehet, az irodalmi alak: *bütört*. Az *izéba* is tájszólás *izébe* helyett. Hogy anya a fiát, lányát így szólengatja: *apám*, *anyám* vagy akár *kis apám*, *kis anyám*, ezt nem tudom, melyik társadalmi körben kapták fel; de furesa egy szokás, az bizonyos. Ami pedig a nemesi előneveket illeti, azokat véleményem szerint célszerűbb volna mai helyesírással írni. Teljesen elég, ha a családnevekben ragaszkodunk a régies helyesíráshoz.

Sajnos, úgy van: írók műveiben is akadnak hibák; olykor pusztán modorosságból eredők is, de hát mindnyájan gyarló emberek vagyunk.

N. J. B.

K. M.-nak. Igaza van: a hajaszála sem görbül meg annak az újságírónak, aki vét nyelvünk törvényei ellen. De tárgyi tekintetben is elhibázott a „Megvédünk egy újságíró“ című cikk, mert valamennyi megrovásunk helytálló. A cikkel összefüggő kérdéseire az alábbiakban válaszolunk. — 1. A cikk írója most is abba a hibába esik, mint az *is* szórendjé-

ről szóló cikkében: rosszul értelmezi az adatokat. Azt mondja a többszám kérdésében, hogy az újságírónak joga volt a Klemm-féle szabályhoz igazodnia. Ezzel a „jogával“ már azért sem élhetett az újságíró, mivel Klemm Történeti mondattanának idevágó kötete a kifogásolt újságírók után jelent meg. Jobb is, hogy nem tette, mert még több zavar állt volna elő. A történeti nyelvtudomány ugyanis nem ismeri a „helyes“ és a „hibás“ fogalmát; vizsgálja, de nem értékeli a nyelvi jelenségeket. Hagyjuk meg hát a nyelvtörténeti munkákat azoknak, akiket illet, a nyelvészeknek. Időszerű nyelvhelyességi kérdésekben a leíró nyelvtan és a nyelvhelyességi irodalom hivatott az útbaigazításra. Klemm ebben a kérdésben nem idéz adatot a mai nyelvhasználatra, nem lehet tehát a Történeti mondattant érvül felvonultatni folyóiratunknak ama megállapítása ellen, hogy az állítmány többszámaban áll akkor, amikor az alany tagjai közül az egyik többszámabeli. Elismeri a cikkíró, hogy az iskolai nyelvtanok ugyanazt tanítják, amit közleményünk megállapított, de hozzáfűzi, „helytelen szabály, mert ellenkezik a nyelvi szokással, de meg nyelvünk szellemével is“. Megfeledezett azonban ennek a mindenkit hibáztató állításnak a bizonyításáról. A cikkíró elmélete szerint ez a szerkezet felel meg a nyelvi szokásnak és nyelvünk szellemének: *Az ezred katonái meg én átkutattam az erdőt.* — 2. Az *ugyanis* szórendje tekintetében szintén a Történeti mondattant idézi az újságíró, de érzhetetlen módon nem vette észre, hogy közvetlenül az idézett mondat után (452. l.) a mai állapotot illetőleg kifejezetten folyóiratunkra utal Klein, mégpedig illetéknéppen: „Vö... Magyarosan 5: 64 (szórendje)“. Az idézett helyen (Msn. V, 64) a következőt mondja Zsirai Miklós: „Helytelenítenünk kell azt az egyre jobban terjedező szokást, hogy az *ugyanis* magyarázó kötőszót a mondat legelejére teszik...“. Node, ha mindez nem elegendő neki, olyasvalakire hivatkozhatunk, akit — reméljük — elfogad döntő bírónak a cikkíró: saját magára! Ő is csak második helyen használja az *ugyanis*-t. (Vö. „Az is esete a színházzal“. A „Megvédünk egy újságíró“ című cikkében egyszer sem használja ezt a kötőszót.) Persze az is baj, hogy a cikk összezavarja a mellérendelt mondatot az alárendelttel, s utómondatról beszél akkor, amikor alárendeltet idéz. — 3. A megengedő mondatban a *pedig*-nek természetesen a mondat elején kell állnia, a cikkíró azonban nem veszi észre, hogy az idézett mondat nem megengedő mondat. Két szónak zárójel közé tétele mítsem változtat a mondat szerkezetén. — 4. A cikkírónak az a gúnyos hangú megjegyzése sem fogadható el, amely szerint *védekezhettek* a helyes alak, nem *védekezhet*. Alkalmasint az is elkerülte figyelmét, hogy az *ikes* ige ható alakját a mai nyelvhasználat iktelenül ragozza (vö. Msn. XI, 128).

G. A.-nak. — A helyes magyarság szempontjából a *kikeresztelkedik* igét nem lehet kárhoztatni. Aki a vitatkozók közül úgy okoskodott, hogy a kereszteléssel v. megkeresztelkedéssel a zsidó kikerül előbbi felekezetéből, fején találta a szöveget. Sok ilyen tömör (pregnans) ige van nyelvünkben. Mutatónak ime néhány: A lovas *ledobbant* a földre (= leugrott s dobbant). „A háziasszony *bekiáltotta* a cselédet“ (= kiáltással behívta). „A nagypénzü kereskedő *előnyálazott* tárcájából egy bankót“ (= megnyálazta újját és elővett v. kivett stb.). Ezekhez hasonló a „kikeresztelkedik“ is. Az ép nyelvérzék nem akadhat fenn rajta, legföljebb egyházi szempontból érheti gáncs, mert a nem keresztény ember e felfogás szerint *megkeresztelkedik*, a keresztény pedig *áttér* egy másik keresztény felekezetre. (V. ö. Msn. VIII, 126).

NYELVJAVÍTÁSOK

(Első sorozat.)

Egyhangúlag elfogadta a M. T. Akadémiában 1932. dec. 13-án tartott sajtóértekezleten a budapesti napilapok képviselte.

1. Kerüljük a magyar szóval is könnyen és jól kifejezhető *idegen szavakat*; pl. *generáció* helyett írjuk: *nemzedék*, *tradíció* h.: *hagyomány*, *dominál* h.: *uralkodik*, *organikus* h.: *szerves*, *wermt* (*vermouth*) h.: *ürmös* stb.

2. *Bécs*-et írjunk, ne *Wien*-t.

Magyar szövegből kéri a *Wien*, a *wieni*. A francia nem mond le a maga *Vienne-jéről*, sem ezekről: *Londres*, *Rome*, *Venise*. A német is ragaszkodik ezekhez: *Rom*, *Venedig*, *Mailand*, *Genua*. Miért mondjunk le éppen mi szókinszünk régi elemeiről? Használjuk ezeket az ősi városneveinket: *Drezda*, *Lipce*, *Boroszló*, *Tübinga*, *Nápoly* *Velence*.

3. *Jön*—*megy* közt tartsuk meg az ellentétet.

A *jön* közelítő, a *megy* távolító értelmű. Nem helyes beszéd tehát, ha az utcán azt ígérjük valakinek: Holnap *eljövök* hozzád, hanem: *elmegyek* hozzád. A német mond ilyenkor is *kömmen*-t.

4. *Hoz*—*visz* közt is tartsuk meg az ellentétet.

A *hoz* közelítő, a *visz* távolító értelmű. Nem helyes tehát, ha valakinek az utcán azt mondjuk: Holnap *elhozom* hozzád az új könyvemet is, hanem: *elviszem* hozzád. A német mond ilyenkor is *bringen*-t.

5. A *-nál*, *-nél* rag használatában ne utánozzuk a német *bei*-t.

A német *bei* használatát majmolja az ilyen beszéd: A gyermek nevelésénél az a főszempont. — Helyesen: A gyermek nevelésében. — Sokszor a *-ban*, *-ben* rag, sokszor a *-kor* rag, sokszor a *közben* szó használható efféle esetekben. Valódi meghatározó jelentésben, hasonlításakor természetesen helyes a *-nál*, *-nél*. (Kisséknél fogadás volt. Drágább az arany az ezüstséknél.)

6. A *mellett* névutó használatában se utánozzuk a német *bei*-t.

Nem helyes tehát: 4% *mellett* nyújtunk kölcsönt. — Helyesen: 4 százalékra. — Jótállás *mellett* szállítjuk. — Helyesen: jótállással.

MAGYAROSAN

a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának megbízásából szerkesztett és kiadott nyelvművelő folyóirat.

A Magyarosan február, április, június, október és december közepén jelenik meg. Előfizetés egész évre 1 pengő, egyes szám ára 30 fillér. Az előfizetési díjat a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalának 44.888. számú postatakarékpénztári folyószámlájára tessék befizetni vagy postautalványon beküldeni a következő címre: A M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatala, Budapest, V., Akadémia-u. 4.

Putnoky Imre szerkesztő lakása: Budapest, XII., Márványutca 35. (Kéziratok, cserepéldányok, könyvek.)

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottsága.

Elnök: Szinnyi Ferenc. — Helyettes előadó és a Magyarosan szerkesztője: Putnoky Imre. — Tagok:

Az Akadémia I. oszt. részéről: Alszegehy Zsolt, Bárczi Géza, Csathó Kálmán, Csengery Ferenc János, György Lajos, Horger Antal, Horváth János, Keményfy János, Klemm Antal, Lazicius Gyula, Melich János, Mészöly Gedeon, Nagy József Béla, Németh Gyula, Pais Dezső, Rédey Tivadar, Sági István, Vikár Béla, Voinovich Géza, Zolnai Gyula, Zsirai Miklós.

Az Akadémia II. osztálya részéről: Lukinich Imre, Madzsar Imre, Nagy Miklós.

Az Akadémia III. osztálya részéről: Gombocz Endre, Mikola Sándor, Szily Kálmán, Verebély László.

A Kisfaludy-Társaság részéről: Radó Antal.

A Természettudományi Társulat részéről: Rapaics Raymund.

A Nyelvtudományi Társaság részéről: Techert József.

Az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács részéről: Harányi Zsolt.

A Magyar Újságírók Egyesülete részéről: Tóth László.

A Magyar Rádió részéről: Cs. Szabó László.

Meghívott tagok: Bence István, Buzás Dezső, Halász Gyula, Hindy Zoltán, Juhász Jenő, Kodály Zoltán, Loványi Gyula, Márkus Miksa, Östör József, Pávó Elemér.

XII. ÉVF.

1943.

4. FÜZET.

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGÁNAK MEGBÍZÁSÁBÓL

SZINNYEI FERENC

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI

PUTNOKY IMRE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1943.

TARTALOM.

NAGYOBB CIKKEK.

Zolnai Gyula: Képtelen képek és valami a nyelvművelésről. I.	97
Loványi Gyula: Hibás szófordítások — — — — —	104

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Halász Gyula: Édes anyanyelvünk — — — — —	106
Kovalovszky Miklós: Nyelvtörvény és nyelv szokás — —	110
Tóth József: Az idegen és a jövevényszavak alakja — —	113
Loványi Gyula: Előkelőségek — — — — —	116

SZÉLJEGYZETEK.

Báró Szalay Gábor: A „nordikus“ vér — — — — —	118
Buzás Dezső: Herta aludni megy — — — — —	118
Loványi Gyula: Invázió — — — — —	119
Loványi Gyula: Egy mindennap megismételt hibás összetételről — — — — —	119
Loványi Gyula: Vigyázat: „analyst“-ek közelednek — —	119
D. F.: Nyit és zár — — — — —	120
D. F.: „Plebános, predikál“ — — — — —	120
D. F.: Ösbemutató — — — — —	120
Fest Aladár: Ama és amaz — — — — —	120
Haragos Sándor: Helsinki — helsinki — — — — —	120

LAPSZEMLE.

Folyóiratok és napilapok nyelvvédő cikkei — — — —	121
---	-----

FIGYELŐ.

Zolnai Gyula: Barangolás a nyelvérzék vadonában. IV. —	124
--	-----

ÜZENETEK.

Két üzenet — — — — —	128
----------------------	-----

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

NAGYOBB CIKKEK

KÉPTELEN KÉPEK ÉS VALAMI A NYELVMŰVELÉSRŐL.

Xenophilus Antipaternek.

Írta: Zolnai Gyula.

(Első közlemény.)

A Széphalom című folyóiratnak szerkesztője (nevét nem említem, nomen est carum) egy idő óta újságcikkekben foglalkozik a nyelvművelés kérdéseivel, és innen, nevezetesen a Magyar Nemzet hasábjairól szórja nyilait a nyelvvédőkre és a nyelvtisztaság híveire. Ezt a hadakozását mindjárt a Nyelvművelő Bizottság fölállításakor, nyomban a Magyarosan legelső füzetének megjelenése után kezdte meg. Eleinte álnevek alatt — Édes Gergely, Garázda Péter — bújkált, majd egész nyíltan lépett föl advocatus diaboliként, és a Bizottság és folyóirata céljain, főképp az idegen szók kérdése szempontjából, gáncsolni valókat talált. Minthogy ifjúkorában ő maga is hibázta irodalmi nyelvünknek idegen szókkal való elárasztását (l. Msn. VI, 5), s igaz hitét később mégis pogánysággal cserélte föl, és minthogy kedvelője az álnévnek, azért, hogy valami néven nevezhessem, a cím alatti ajánlásban (szerinte: *dedikációban*) használt pogány nevet tartom erre legjellemzőbbnek (szerinte: *legkarakterisztikusabbnak*) s így legalkalmasabbnak. (Rövidítése: X.)

Mostani cikkének (Magyar Nemzet 1943. febr. 19-i sz.) címe: *Képtelen szóképek a képes beszédben*. E cikknek előbb tárgyi megjegyzéseivel, szóképekre és némely szavainkra vonatkozó kifogásaival foglalkozom, azután pedig áttérek elmefuttatásának azokra a részleteire, amelyek a nyelvművelés ügyét érintik. A cikk ugyanis tele van a magyarosságra törekvők felé irányzott vagdalkozásokkal.

1. Már az I. szakaszban megkezdí ezeket, mikor azt mondja: „Vannak egyébként még naiv lelkek, akik azt hiszik, hogy akkor írnak magyarosan,¹ ha teletűzdelik a monda-

¹ A cikk idézésében a ritkítások mind tőlem valók.

taikat lehetetlen képekkel". Nem tudjuk ugyan, hogy a lehetetlen képek alkalmazói ezt éppen magyarosságra való törekvésből teszik-e, de a cikkírónak a föltevésre nyilván szükség volt, hogy mindjárt vesszőparipájára ülhesse. Első példája egy reklámcedulából való. Vajjon ennek a készítője is olvasta-e a Magyarosant, és egyenesen magyarosságra való törekvésből írta-e „mindjárt az első mondat“-át így: „A *lábak karbantartása* elsőrendű fontossággal bír"? És ugyan miféle idegen szót mellőzött a reklám fogalmazója a *karbantartás* kifejezés használatával X.-nak nagy fájdalmára? Német szót, magyarban használatosat nem tudok erre. A franciában van ugyan *conservation*, de még sohasem hallottam, sem nem olvastam (hacsak a Széphalom nem használja) a *karbantartás* helyett *konzervációt*, az ezzel egy tövű *konzerválás* pedig egészen mást jelent. Ez utóbbit mostanában élelmiszerekről, szerintem egész helyesen, *tartósítás*nak mondogatják. A „lábaknak karbantartását“ a cikkíró *képzavarnak* mondja, vagyis a „lehetetlen“, illetőleg „képtelen“ szóképek közé sorolja, megjegyezve róla, hogy olyan, „mint az a két példa, amiket elrettentő például szoktak emlegetni a képhalmozók megfélemezésére... idéznem kell mind a kettőt... Az egyik így szól [olv. így szól]: »A fejemet kezelik, a kezem lábbadozik, a lábamat meg kellene fejejni.«“ Ne felejtjük el: ez az idézőjel közé fogott három mondat csak az egyik ígért példa. Várunk tehát a másik elrettentő példára. Meg kell azonban már erről az egyik példáról is jegyeznem, hogy — akárkitől hallotta is a cikkíró — ezt a tulajdonképpen három „képtelen“ mondatból álló példát, a három mondat közül kettő kissé erőltetett. Rendszerint ugyanis a beteg, vagyis az ember lábbadozik, a kézről ezt eddig sohasem hallottam. Fejezni is a cipőt szokták, nem pedig a lábát. De ez még hagyján. Miután X. úr ezt az egyik példát így elintézte, várjuk a másik medvét is. A cikkíró azonban e helyett mindössze ennyit mond: „A másik mondat még szebben keveri a képeket“ és ezzel áttér a II. szakaszra, egy újsághírnek taglalására. Szóval: hat sorral előbb tett ígértéről — „idéznem kell mind a kettőt“ — teljességgel (szereinte: *totálisan*) megfélemezett. Jóvá teszem a hibáját. (Vagy azt mondtam volna: *reparálom*? Bethlen István például mindig *reparációt* mondogatott miniszterelnök korában háborús *jóvátétel* helyett, mert az idegen szók kedvelése főrangú-szokás is egyúttal.) A másik elrettentő példa, azt hiszem, a következő lett volna: A vezérkar kebelében lábrakapott a fejtelenség. (Szándékosan nem húztam alá benne egyetlenegy szót sem, mert ezen fordul *fel* az egész kifogásolás. Ha ugyanis minden külön hangsúlyozás és aláhúzás nélkül hallja vagy olvassa az ember ezt a mondatot, nem hiszem, hogy bármi képtelenséget is érezne benne.) Ez a példa tudtommal Szarvas Gábor csinál-

mánya volt. Ő azonban ezt nem az efféle képek hibáztatására eszelte ki, hanem ellenkezőleg, annak a nyelvi jelenségnek szemléltetése végett, hogy a nyelvben a szóképek lassanként elhomályosulnak. Ha pedig a képek — ami természetes — így elfakulhatnak, akkor oktalanság bennük tudákos utánafirtatással — amint a cikkíró teszi — képzavart állapítani meg, és oktalanság az ilyeneket kellő alap nélkül a „naiv lelkek“ magyaros beszédének kigúnyolására használni föl. Az ilyen képes kifejezéseken ugyanis a nem tudákoskodó ember csak akkor veszi észre az egymásnak ellentmondani látszó képeket, ha a bennük előforduló alapszókat beszédben nyomtatékosan ejtjük, írásban pedig aláhúzzuk. Szarvas Gábor a maga mondvacsinált, de nem hibáztatott mondatát előttem taglejtéssel kísérté: kinyújtotta a karját, mellére ütött, a lábára s aztán a fejére mutatott. E nélkül a taglejtés nélkül (X. szerint: *gesztizálás*, vagy még szebbhalmiasan: *gesztizáció* nélkül, hiszen *abszorbeációt*, *produkációt* stb. is termelt már az újságíráció, l. Msn. III, 130) senki se vette volna észre az összetorlódó testrészneveket, annyival kevésbbé, mert a négy név közül kettő összetételbe (vezérkar, lábrakap) van olvasztva, egy továbbképzéssel (fejetlenség) homályosult el, a negyedik pedig (kebelében) más módon van ragozva, mint az eredeti értelemben vett *keblében*.

A cikk I. szakasza tehát, amely a magyarosságra törekvők hibáztatását célozta, nem sikerült.

2. Menjünk egy lépéssel, vagyis egy szakasszal tovább. Ez a szakasz is a nyelvvédők, mostmár egyúttal a „magyarosankodók“ (így!) ellen való kitöréssel kezdődik. A kirohanást egyelőre nem idézem, hogy mindjárt az itt hibáztatott két kifejezést vehessem szemügyre. A cikkíró ugyanis így folytatja: „Az egyik ujsághírben [és melyik a másik?] olvasom a következő mondatot: »A lapok egybehangzóan *aláhúzzák* a sziciliai csapatok lelkesedését és kitűnő erkölcsi magatartását«. A mondat helyesen így lett volna: »*hangsúlyozzák* a csapatok lelkesedését és kitűnő harci *szellemét*«. A cikknek eddig igazat adhatunk. Az *aláhúzás*-nál természetesebb kifejezés a *hangsúlyozás*. Én magam is ezt írtam volna. De hogy az *aláhúzást* „hangsúlyozás“ helyett egyáltalán ne lehetne mondani, abban kételkedem. Bátran mondhatjuk például: „Ezt *aláhúzva* mondom neked!“ Mindenki meg fogja érteni és természetesnek találja. Én idestova két évtizede olvasom már ezt az átvitt használatot, és nem ütköztem még meg rajta. Ha első pillanatra különösen hangzott is, megértettem, mert az írásban hangsúlyozást jelentő *aláhúzás*-nak a beszédre való átvitelét láttam benne. Finn beszédben vagy írásban is találkoztam már régebben az *alleviivata jotakin* kifejezésnek ilyen átvitt értelmű használatával, mert följegyeztem magyar- finn szótári anyagom

közé, most pedig határozott példát is idézhetek reá: „Erikoisesti *alleiviivaan* heimokielisen kirjallisuuden kääntämisen ja levittämisen merkytystä“ (sajtóhiba, helyesen: merkitystä), a. m. különösen *aláhúzom* (vagyis: hangsúlyozom) a rokonnyelvi irodalom fordításának és terjesztésének jelentőségét (Északi Rokonaink 1942. júniusi sz. 72. l.).

A cikkíró úgy véli, hogy az *aláhúzás* szónak ez az átvitel-es használata vagy a francia *souligner* vagy az olasz *sottolineare* igének hasonló alkalmazását utánozza, helytelenül. (A finn nyelvbeli hasonló használatmód is ilyen hatás volna?) Ámde ha nálunk valóban francia vagy olasz utánzat volna is az átvitt *aláhúzás*, kell-e helytelennek tekintenünk csupán azért, mert előbb már két idegen nyelvben is kifejlődött, hiszen a magyar ember is azonnal megértheti? Tudtommal nem is emelkedett még ellene senki részéről sem kifogás. Hogy a hibáztatott mondat állítólagos francia vagy olasz eredetijében is helyénvaló-e a *souligner* vagy *sottolineare* szó, azt én nem vagyok illetékes megítélni. Igaz ellenben a cikkírónak az a helyreigazítása, hogy az idézett újsághírben az *erkölcsi magatartás* helyett *harci szellem* volna helyén. De mivel bizonyíthatja azt, hogy az ekképp hibáztatott két kifejezés valamely „magyarosankodó“-nak az írásában fordul elő? Ennek bizonyítása nélkül a Magyarosan híveinek kigúnyolása igazságtalanság. Itt, ha valóban franciából vagy olaszból volt a hírecske fordítva, igazság szerint nem lehet egyébről szó, mint hogy az újdonság írója franciául vagy olaszul nem tud! Tehetnek-e erről a Magyarosan hívei? A hír lefordítója ezt a rossz fordítást akkor is elkövethette volna, ha a Magyarosan-nak hírét sem hallotta. De elkövette volna a hibát akkor is, ha átveszi az eredeti hírszövegnek francia, illetőleg olasz szavát a nálunk szokásos *morál* alakban. Ezt a *morál*-t ugyanis senki sem értette volna nálunk „harci szellem“-nek. Íme, ilyen alaposak, ilyen igazságosak X. úrnak a nyelvvédők és a Magyarosan ellen meg-megújuló támadásai!

3. A III. szakaszbeli gáncsoskodás mostmár a „dilettáns puristák“ ellen irányul. Minthogy itt az író a *drukker*, *drukkoló* szók helyettesítéseit tárgyalja, a kifogásolt *szurkol*, *szurkoló* magyarítások pedig a Bizottságunk boldogult elnökétől, Pintér Jenőtől és munkatársaitól közrebocsátott Magyar Nyelvvédő Könyvben (Bp. 1939.) találhatók, nyilvánvaló, hogy e könyv szerkesztőit is a műkedvelők közé számítja. A kifogás azonban e szerkesztők szerencséjére balul ütött ki. Ennek a szakasznak az eleje olyan homályosan van fogalmazva, hogy kénytelen vagyok az olvasók ítélethozatala végett egész terjedelmében ide iktatni, mert világosan megérteni nem bírom. Íme:

„A nyelvrömbölő dilettáns puristák tönkreteszik a szavak jelentés-finomságait. Ha *drukker*, *drukkoló* helyett

szurkol-t, *szurkoló*-t mondok, akkor a szót [a *drukker*-t, *drukkoló*-t?] kivetköztetem eredeti jelentéséből. Szurkolni ugyanis annyit tesz, hogy valaki »rossz fát tett a tűzre« és fél a büntetéstől. Szurkal [olv. szurkol]. Elszurkol: elsompolyog, félve a büntetéstől. Eredetileg a *szurkol* csak annyit jelentett, hogy »szurokkal beken«. Milyen szóval fogjuk a »szurkolás« bonyolult és sajátosan magyar jelentés-finomságát kifejezni, ha ezt a szót ingyen és bérmentve átadjuk a drukkereknek? Egy régi, szép, sűrített jelentésű magyar szó meghal[?], hogy mesterséges életet éljen ott, ahol más szó jobban elvégezte a dolgát.“

Mondom: nem bírom ezt az okoskodást megérteni. Hiszen, ha a *szurkol* szót kezdjük el a *drukkol* helyett használni a Nyelvvédő Könyv tanácsára, akkor a *szurkol* nem halt meg, csak helyébe lépett a *drukkol* igének. A *drukkol* hal meg inkább, ha a *szurkol* igének sikerülne őt kiszorítani. Hogyan értjük azt, hogy „ezt a szót [a *szurkol*-t?] ... átadjuk a drukkereknek“? A cikkíró tehát — ha jól értem a homályos helyet — maga alá vágja a fát. A *drukkol* szó ugyanis tudtommal és Balassa József értelmező szótára (Bp. 1940.) szerint is ugyanazt teszi, amit a cikk az imént a *szurkol* ige jelentéseként megállapított. *Drukk* ugyanis Balassa szerint: „félelem, szorongás vmi bekövetkezendő esemény (vizsgálat, szereplés) előtt“; *drukkol* pedig: „fél, szorong“. Nem történt tehát semmi kivetköztetés az eredeti jelentésből, és a „dilettáns puristák“, Pintér Jenő és munkatársai nem voltak „nyelvtiprók“, nem tették tönkre „a szavak jelentés-finomságait“.

Egyébiránt helyre kell igazítanom a *szurkol* ige jelentésének azt a megállapítását is, amelyet a cikkíró ad: „rossz fát tett a tűzre és fél a büntetéstől“. A szóban az én tudtommal és az én adataim szerint sem a „rossz fát tett a tűzre“, sem a „büntetéstől való félelem“ képzele nincs meg okvetetlenül. A *szurkol* ige meglehetősen régi diáknyelvi szó, és csak azt teszi: „fél a feleléstől“ (l. Dobos Károly: A magyar diáknyelv és szótára. Bp. 1898.). Ilyen használata is van ugyane szótár szerint: „Gibic v. kibic: a játszóznak *szurkoló* vagy szorító egyén“. Pusztán „kisebb fokú félelem“ értelme van a szónak a következő mondatban is, amely nem régiben került szemem elé: „Ilyenkor [elleneséges repülőgép föltűntekor] megbódülnek a város szirénái... Mi meg *szurkolunk*. Számoljuk a perceket, berepül vagy nem repül“ (Finnország, helsinki magyar folyóirat, 1942. 1. sz. 32. l.).

Íme az elmfuttatás III. szakaszának alapossága! Ez a kifogás különben sem „képtelen szókép“ ellen támad, amint a cikk címe után várhatnók, de ez már inkább a cím hibája.

Ebben a szakaszban más megróni valója is van a cikkírónak a „nyelvoszók“-ön, de ez általános nyelvművelő elvet

érint, azért külön foglalkozom vele elvi fölfogásmódjának alább következő taglalásában.

4. A IV. szakasz egy meg nem nevezett nyelvjavítónak szól, akinek egy mondatában — amelyet a cikk idéz — valóban nem mintaszerű a kép. Ámde a kifogásban, amelyet a cikkíró ez ellen tesz, szintén van egy kis hiba, egy elhamarkodott jelentésmegállapítás. A hibáztatott helynek „szemenszedett nyelvi szépségek” kifejezésére ugyanis a cikkíró azt jegyzi meg, hogy benne „a *szemenszedett* szó használata teljesen magyartalan... A *szemenszedett* csak rossz értelemben használható. A »szépség« nem lehet *szemenszedett*.” E hibáztatás alaptalanságának kimutatásával Loványi Gyula már megelőzött (l. Msn. XII, 37).^{*} Bőséges igazoló adatait csak egy költői idézettel toldom meg Tóth Kálmánból, amelyet a Nagy Szótár hozott föl:

Hogyha titkolt könnyeimből
Néha-néha gyöngy is válna,
Az a kis lány porszem helyett
Szemenszedett gyöngyön járna.

Íme ilyen alaposak a cikkek a nyelvvédők, nyelvészök, nyelvrombolók, nyelvtiprók, „dilettáns puristák” ellen való kifogásai. Ha mi körülnéznénk a cikkíró táborában, bizonyára mi is találnánk a táborbeliek írásaiban hasonlóan hibás szóképekre, de nem mernők valamennyiért az idegen szók kedvelőit, a nyelvtisztaság üldözőit okolni. Egy példát mégis említek, amelyet éppen mostanában olvastam X. uram egyik tanítványának dolgozatában. A hibás képet éppen egy divatos idegen szó alkalmazása mutatja. A hű tanítvány ugyanis Szász Károly versfordításait jellemezve, két ízben is használ a magyar *szócsonkítás* és *csonkított* szó’ kifejezések helyett X.-szellemű idegen szót: a *szó-amputálás*-t és az „*amputált igealak*”-ot (Nép és Nyelv II, 71). Így nevezi a tanítvány régi fordítónknak efféle szóalakjait, mint *serge* a *serege* helyett, *haldok’va* a *haldokolva* és *voln’* a *volna* helyett. (A két utóbbi példa valóban erőltetett, a *serege* helyett használt *serge* rövidítésmódnak azonban egész sereg mását lehet a magyar nyelvtörténetből idézni, úgymint: *kamara* ~ *kamra*, *szereda* ~ *szerda*, *zabola* ~ *zabla*, *berkenye* ~ *berkenye* stb. stb. Ez hangtörvény a magyarban. Horger Antal magyarázta meg.) Mármost azt kérdem a tanítványnak mesterétől: megvan-e elégedve a *szócsonkítás* jó és pontos kifejezése helyett az ő szellemében használt *szóamputálás*’ és *amputált igealak*’ szóképekkel? Én bátor volnék azt jegyezni meg rájuk, hogy bizony nagyon szerencsétlen xenophiluskodások

^{*} Ez az írásom mindjárt a tárgyalt cikk megjelenése után elkészült ugyan, azonban előbb megírt cikkeim közlésének sorra kerülését várva, csak a 2. füzet megjelenése után nyújtottam be a szerkesztőhöz.

ezek. A sebész csak olyan testrészt vág le vagy ki, amely hasznavehetetlenné vált, elmérgesedett, vagy ártalmára válnék a szervezetenek (X. nyelvén: *organizmusnak*). Márpedig a *hal-dok(ol)va*, *voln(a)* alakokból kimetszett darabok egészségesek és szükségesek a nyelv szervezetében. Kimetszésük tehát *csonkítás* bizony, és nem *amputálás*. Megérjük, hogy az illető vagy valamely más X.-tanítvány a szóelmetsző Helmecezt — az *amatőrök*, *fezőrök*, *frizőrök*, *speditőrök*, *vivőrök* stb. korszerű sorába állítva — *szóoperatőrnek* fogja majd a mester örömeire elnevezni. Lám, lám, a nyelvvédelem ellenségei és kigúnyolói a maguk háza előtt is söpörhethének.

Foglaljuk mostmár össze a mondottakat. (*Rekapituláljunk*, — javít ki X. úr.)

Az I. szakaszban fölhozott és képtelennek mondott szóképek igazában nem képtelenségek. A II. szakaszban hibáztatott két kifejezés közül az egyik, a „hangsúlyozás” értelmű *aldhúzás* szó okkal-móddal a magyarban is használható és nem okvetlenül francia-utánczat. A másik példa hibás ugyan, de nem bizonyos, hogy franciából való fordítás az oka. A III. szakaszban a *szurkolás* szó tárgyalásával a cikkíró maga alá vágta a fát. A IV. szakaszban megrótt *szemenszedett* szóra nézve pedig nincs igaza. Ezért kellett hát két hosszú hírlaphasábon kígyót-békát kiáltani a nyelvvédőkre és a Magyarosan híveire?

HIBAS SZÓFORDÍTÁSOK.

Írta: Loványi Gyula.

A fordító hibás jelentésadásának (vö. Msn. XI, 65) egyik, elég gyakori jelensége akkor nyilvánul meg, amikor a szónak az alapjelentésen kívül olyan jelentésárnyalatai is vannak az átadó nyelvben, amelyek az átvevő nyelvből hiányzanak, mert az átvevő nyelv gondolatjárása másként fejezi ki őket. Ha tehát a fordító nem ismeri az átadó nyelv szókészletének fogalmi elemeit, hangulati árnyalatait, magyar nyelvérzéke pedig megfogyatkozott, könnyen hibás vágányra kerül. Szarvas Gábor egyik, több mint fél századdal ezelőtt megírt értekezésében (Nyelvőr X, 501) kikel egyes német szóknak részben vagy egészben való lemásolása ellen, s igen szellemesen mutat rá a tudatlan fordítás fonáságaira. „Vegyük fordítva a dolgot, — mondja — tegyük fel, hogy a német szorult volna ránk, s az ő nyelv-művelői a mi szótárunk alapján akarták volna az övének hiányait pótolni. Akkor a mi nyelv-művelőink eljárását követve így kellett volna pl. a *szám* cikket közönségük számára megírniok, hogy szabatos német beszédre útmutatást adjanak... számot tudok adni az utolsó krajcárról is: *ich kann vom letzten Kreuzer Zahl geben*; Isten számot vesz, számon kéri, számon

veszi minden tetteinket: *Gott wird Zahl nehmen, an Zahl fordern, an Zahl nehmen alle unsere Handlungen*; számot tartok ígéretedre: *ich halte Zahl auf dein Versprechen...*“

Persze a németben menten észrevevesszük az ilyen sületlenségeket, s nem túrnók meg a *magyarizmusokat*. Csak a megfordítottja járja: a *germanizmus* tárt kapukra talál nyelvünkben.

Az alábbiakban ízelítőnek négy szófordítást mutatok be. Egyik sem különb a *szám* szó Szarvas példázta németesítésénél. Az eltompult nyelvérzék azonban nem botránkozik meg rajtuk.

Egyszerűen.

Első adata a XVII. század elejéről való (Medgyesi, 1650.: A presbiterek hivatala is kétféle, *egy szerű* és több szerű), de alig éltek vele. Döbrentei újította föl *simplex, einfach* jelentéssel. Ma azonban más jelentéssel is használják: „Az olvasó ugyanis *egyszerűen* nem olvassa az új alanyiség termékeit...” (M. Nemz., 1942. IX. 25.). „...ez szerintünk *egész egyszerűen* — örültség” (Magyars., 1942. IX. 25.). Teszik pedig azért, mert az *einfach* szónak a *simplex*-en kívül más jelentése is van. Paul Herman azt mondja a német szóról, hogy újabban ilyen módon is használják: *das ist einfach grossartig*, s hogy az effajta szerkezetekben a szó azt jelenti „dass man gar nicht anders kann, als etwas so zu bezeichnen”. *Egyszerű* szavunknak nincs meg ez a mellékjelentése, helyette a *csupán, egyáltalában, valóban, merőben, éppenséggel, teljességgel* stb. kifejezést használhatjuk. Nem jövünk hát zavarba, ha lemondunk az idegen nyelvhasználat utánzásáról, s példáinkat így magyaríthatjuk: *Az olvasó teljességgel kerüli az új alanyiség termékeinek olvasását; ez szerintünk merőben örültség.*

Egyenesen.

Szavunk jelentése *nem görbén, őszintén*. A német *geradezu, direkt* mellékjelentését fejezik ki az alábbi példák: „...az elsőrendű élelmezési cikkek nem lesznek drágábbak, sőt a milliók mindennapi betevő falatja: a kenyér *egyenesen* olcsóbbodik...” (Új Magyars., 1942. VII. 23.). „...a német katonák *egyenesen* égnék a vágytól, hogy újból kipróbálják erejüket” (M. Nemz., 1942. VII. 30., a NST-iroda fordítása).

A *direkt, geradezu* szónak másodlagos jelentését nyelvünkben a *teljesen, valósággal, igazán, éppen, éppencsak, éppen azért, kereken, nyíltan, magyarul* stb. érzékelteti. Azt kell tehát mondanunk, hogy *a katonák valósággal égnék a vágytól. A kenyér egyenesen olcsóbbodik* szólásban az *egyenesen* tisztára szószaporítás, mégpedig idegenszerű szószaporítás.

Az *egyenesen* túltengő használatát akkor is hibáztatnunk kellene, ha nem volna szemenszedett németesség, mert hiszen egy csomó eleven szó helyét bitorolja. S nemcsak nyelvünk változatosságát, színességét emésztí, hanem vermet és egy-egy derék magyar szónak is, akárcsak az *egyszerűen*. Mert minden szó addig él, ameddig használják.

Egyedül.

Szavunk jelentése ősidőktől fogva változatlanul az és csak az, aminek Czuczor-Fogarasi magyarázza: „egymaga, magánosan, minden társ nélkül” (Döbrentei kódex: *Egyedül* való veréb. Debreceni kódex: *Egyedül* jöttem ez világra). A szónak nincs semmi mellékjelentése nyelvünkben.

De van a németben. Nyelvhelyességi könyveink váltig kifogásolják a szónak illetéven való használatát: *egyedül is elvégzem, egyedül vagyok, egyedül mi tudjuk* stb., e helyett: *magam is elvégzem, magam vagyok, csak mi tudjuk*, mert hiszen egyik szólás sem az egyedüllétet akarja kifejezni. De mintha szavunknak ebben a jelentésben való használata kiveszőfélben volna. Nehogy azonban csökkenjen a hibás jelentéssel használt szók állománya, legott új köntösben jeletkezik az *allein*. Egyik újságunk (R. Magyarorsz., 1942. VII. 14.) ezt híreszteli címben is, szövegben is: „*Egyedül* kerékpárból ötvenet *összelopkodott*”. Aligha azt szándékszik hangsúlyozni a cikk írója, hogy *egyedül* lopkodott össze (s nem *összelopkodott*) ötven kerékpárt. Nyilván azt akarja mondani, hogy *csupáncsak, pusztán* kerékpárból ötvenet szedett össze. A hiba arculatának legbántóbb vonása az, hogy nem a pesti aszfaltról való, hanem az újság egyik vidéki tudósítójának tollából pattant.

Ember.

Egyazon napon kétszer is találkozunk szavunk hibás használatával, akárcsak az *egyszerűen*-nel. A Magyar Távirati Irodának Berlinből a következőt jelentik (M. Nemz., 1942. VI. 23.): „Ennek az *embernek* igaza van, — mondják erre a Wilhelmstrassen”. Egy német haditudósító cikkében (Magyars., 1942. VI. 23.) meg ezt olvassuk: „*Ember*, az Isten szerelmére, maradjon fekvő, toroklövése van ... A *doki* azt mondta, hogy *ez alkalommal még kivételesen szárazon úszom meg* az ügyet. Jaja, akinek szerencséje van ... Na, hála Istennek — mondja — *mely* kellemetlen dolog volt ott elől heverészni”.

Az *ember* szónak igen sok jelentése van, jóval több, mint a német *Mensch*-nek. Csak éppen azok a jelentései nincsenek meg, amelyeket a német használ. Az első idézet eredetijében alkalmasint nem is a *Mensch*, hanem a *Mann* szót használta a né-

met. Komoly írásban — s ilyenről van szó — nevet vagy címet mondunk ott, ahol a német a *Mann* szót használja. — A nép nyelvében az *ember* jelentése „férfi”. A bécsi nyelvben meg a — *der* helyet *das* — *Mensch* az erkölccsel hadilábon álló és élő fehérnépeket jelenti. Az északi német pedig megszólításként használja a népies beszédben, akárcsak mi ezeket: *cimbora*, *pajtás*, *koma*, *hékás* stb. Ne irigyeljük hát a némettől a *Mensch* szónak a magunkétól eltérő használatát. A magunk kincses bősége fölöslegessé teszi — akárcsak a többi tárgyaltam szó esetében —, hogy pótanysággal, mégpedig jövevénnyel ékeskedjünk.

•

Pázmány Péternek Kempis fordításához írt előszavával fejezem be írásomat: „Igyekeztem azon, hogy a deák bötűnek értelmét híven magyaráznám; a szólásnak módját pedig úgy ejteném, hogy ne láttatnék deákból csigázott homályossággal repedezettnek, hanem oly kedvesen folya, mintha először magyar embertől, magyarul íratott volna“.

Imhol minden tiszta fordításnak titka!

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Édes anyanyelvünk.*

Évtizedek óta gyűjtögetem példáimat — *olvasás közben*. Ezt a címet — „Olvasás közben“ — adtam az első világháború lövészárkából hazaküldött ilyesféle nyelvi észrevételeimnek. Sajnos avagy szerencse: sosem fogyok ki az újabb meg újabb leletekből. Örülök is, nem is ennek, — mert hiszen el is csüggeszthetne a tapasztalás, hogy hiába panaszkodik az ember egy életem át, a megrótt nyelvi hibák, lomposságok újra meg újra felütik fejüket.

Néha olyan furcsa hibaleletre bukkan a gyűjtögető, hogy alig akar hinni fülének vagy szemének, hogy ilyesmi nyomtatásban megjelenhetett. Hogy nem vette észre az író, szerkesztő, szedő vagy a korrektor? Fejcsóválva másoljuk le a szöveget, könyvből, újságból vagy jegyezzük fel az előszóban hallott furcsaságot, és az az aggodalmunk támad, hogy olvasóink, hallgatóink netán azt hiszik, önkényes példát gyártottunk a mulatság vagy bizonyítás kedvéért. Kivált egy-egy elképesztő képzavar keltheti ezt a gyanút.

* Halász Gyula október 21-i rádió-előadása.

Ezek közé tartoznak a fölöttebb kedvelt *gyermekcipős* mondatok.

„Az állatvédelem még *gyermekcipőben jár*“ — olvassuk. De ugyanezt elmondják a harcikocsi-gyártásról, négerekről, lótenyésztésről.

Néha jelzőt is kap a gyermekcipő. Íme:

„Ezeket a célokat (még jó, hogy nem célkitűzéseket) szem előtt tartva léptünk ki lassan az első esztendő botladozó *gyermekcipőiből*.“

Csodálatos, hogy ez a németből gondolkodás nélkül átvett, elnyűtt *gyermekcipő* mennyire megigéz némely író. Biró Izabella és Schlandt Henrik *Szólások és fordulatok* című kitűnő szótárában ott találom a jó magyar kifejezést: *kinő a gyermek-sorból*. Mennyivel szemléltetőbb ez a magyar szólás, mint a német (den Kinderschuh en erwachsen) — *kinőtt a gyermekcipőből*. A gyermekkornak nem a *cipő* a jellemzője! Itt az ideje, hogy mi is kinőjünk már végre ebből a félretaposott cipőből.

„*Talpig gerinces ember*“ — írta valaki, két kifejezést keverve össze gyanútlanul: a gerinces embert és a talpig férfit. Annyira talán mégsem gerinces, hogy a lábában is csupa gerinc legyen.

Tetőtől talpig — ezt helyesen mondhatjuk, csak közbe ne iktassunk még valamit, ami képzavarrá torzítja a szólást.

Erről jut eszembe, amit tegnap hallottam:

„*Főlig tejföl*.“ Ez úgy hangzik, mintha a tej alul kezdene sűrűsödni, így töltene meg végül a tejföl színültig a köcsögöt.

Azt is olvastam már, regényben, hogy valaki „*színültig* ürítette a poharat“. Ez is alulról kezdte az ivást, a pohár fenekén. Ne kövessük példáját: ürítsük *fenéig a poharat*.

„Két képből egy harmadikat *gyúrni* nem szabad“ — szalajtott ki tollából egy jeles stilisztika írója, figyelmeztetésül, hogy ne keveredjünk képzavarba. Nem vette észre, hogy ő is képzavarba esett. A képes kifejezések ilyen balul sikerült „összegyúrása“ gyakoribb, mint hinnők. Simonyi idézi a képzavaró dagály kigúnyolására egy tudósunknak ezt a mesterségesen kieszelt példáját:

„Én pendítettem meg azt a szikrát, amelyből idővel olyan folyam válik, amelynek árnyékában sütkérezhetik a szegény jóság.“

Nem annyira kusza beszéd ez, de éppen ezért csábult bele egy cikkíró ebbe az alattomosan megbúvó képzavarba:

„Az angol helyesírásban *tombol* a rendhagyások *erdeje*“. Vigyázzunk, bármily sűrű is a rengeteg, nem *tombol*...

A fagyról sem mondanám, hogy *tombol*, mintahogy írták valahol. A szélvésznek, viharnek állandó jelzője ez a *tomboló, dühöngő* — a fagy inkább *kemény, dermesztő, csikorgó*.

A zavarosban *halászni* szokás. Ezt a szólást keveri bele egy másikba a következő ártalmatlan képzavarocska:

„A zavarosban saját *pecsenyéjüket* akarják *megsütni*“.

Zavaros a víz. Ez jó kép. Itt a *zavaroson* a hangsúly. A pecsenyesütésben pedig azon, hogy a *saját* pecsenyét süti. Itt nincs szükség, hogy belezavarjuk a zavarost.

Egy híres államféfira fogják rá, hogy ez a képzavar röppent ki a szájából szónoklás közben:

„Az idő vasfoga elröpillt felettetek.“

És ez a másik:

„A kocka eldőrdült.“

Akárhogyis, bajos elképesztőbb képzavart kiagyalni tréfából, mint amilyeneket maga az élet teremt: a képzelet gyöngesége és a dagályosság hajhászása.

Ilyen például az a már egyszer idézett mondat, amelyet egy hangulatos, régi budai cukrászdáról írt le valaki:

„A társadalmi élet szívverése itt lüktet ezeken az ódon bársonykanapéken.“

Jobb ezt nem boncolgatni.

*

Emlékszem, mennyire meg kellett rostálnom a kitergetésre lépten-nyomon kínálkozó példákat, amikor egy jókora fejezetet szenteltem Édes anyanyelvünk című kötetemben a tévesen használt *maradéktalan* jelzőnek és *maradéktalanul* határozónak. A szó maga kifogástalan a maga helyén, de nem az ilyen mondatokban, mint például a következő:

„Berzsenyi nem tud *maradéktalanul* örülni a későn jött sikernek.“

Mi ez, hogy „*maradéktalanul* örülni?“ Az összefüggésből ugyan sejtjük, mire gondol az író, csak azt nem értjük, miért burkolja ilyen homályba mondanivalóját, azt, hogy Berzsenyi örömébe keserűség vegyült — későn jött a siker. Öröme nem volt teljes.

E helyett a *teljes* és *hiánytalan* helyett kapták fel újabban a *maradéktalant*. Ez a szó a német *restlos* fordítása — sajnos, „*maradéktalan*“ fordítása.

Olvastam már olyat is, hogy valaki *maradéktalanul* boldog, vagy *maradéktalanul* magyar! Rejtélyes eset.

Érthetőbb, de nem „*maradéktalanul*“ magyaros ez a másik mondat:

„*Maradéktalanul* elhamvadt a tűzben...“ Egyszerűbb, világosabb: teljesen elhamvadt.

De hagyjuk ezt, úgysem méríthetjük ki *maradéktalanul* ennek a divatos szónak a példáit.

Szóljunk valamit az igekötő elválasztásáról, hátravetéséről. Kényes kérdés a magyarban, idegen alig-alig tud eligazodni rajta. Sokszor ezen ismerszik meg, hogy valaki nem kora gyermekiségében — hogy ne mondjam, „gyermekcipőjében“ — tanult magyarul.

„Úgy kanalazza a levest, ahogy a csecsemőknek a tejet be szokták adni.“

Az igekötőt itt hátra kellett volna vetni, nem csak elválasztani:

„... ahogy a csecsemőknek a tejet adják be.“

Felborítja a helyes értelmet az igekötő hátravetése ebben az idézetben:

„... (a demokrácia) védekezni akar az ellen, hogy a terror vagy erőszak *borítsa fel* vagy *hiúsítsa meg* ... a véleménynyilvánítás szabadságát.“

Ez úgy hangzik, mintha nem bánná, ha más valami *borítja fel* vagy *hiúsítja meg* a szabadságot.

Helyesen és nyomatékosan:

„védekezni akar, hogy az erőszak *fel ne borítsa, meg ne hiúsítsa* ...“

Durvább a hiba ebben a másik mondatban:

„Olyannak van *tüntette fel* az ember, amilyen tényleg.“

Ez a fonák példa rácsábít és fölbátorít, hogy idézzek néhány kiszakított töredéket Arany János tréfás cikkéből, *A jövő stílusa*-ból. (Nyolevan éve jelent meg a Koszorúban.)

Kukorica Jancsiról írja, hogy „mindennap *hajtotta ki* nyáját faluvégre...“, „kényelmesen *heverészett le*...“, „szívért erősen *gyújtá fel* a szerelemtűz, mert nem messze *pillanta meg* a patakban egy leányt... Iluskának gonosz mostohája rettenetesen *haragudott meg*...“, „Mindjárt *ütlek tégedet agyon!*“ — kiáltotta. „Erre ő rendkívül *ijede meg*... *csodálkozott el és szeppent meg*...“

És így tovább. Szerencsére, mégsem így alakult a jövő stílusa, bármennyire dohogunk is folyton a *ma* stílusa ellen. Sőt mondjuk ki bátran: hírlapjaink ma jobban írnak, mint nyolevan évvel ezelőtt. Óriásit fejlődött nyelvünk, szépült, gazdagodott, csinosodott. Nagy érdeme volt ebben a derekas fejlődésben a nyelvművelés irodalmának, így mindenekelőtt a Szarvas Gábor, Simonyi Zsigmond és Balassa József *Magyar Nyelvőr*-ének, ennek a mindössze három éve megszűnt, hét évtizedet megért, kitűnő nyelvi folyóiratnak, a negyvenedik éve felé közelgő *Magyar Nyelv*-nek, majd pedig a most 12. évfolyamában levő *Magyarosan*-nak, az Akadémia Nyelvművelő Bizottsága népszerű kiadványának. Ezekhez járulnak napilapjaink szépen gyarapodó nyelvvédő cikkei, a rádió nyelvhelyességi előadásai és nyelvtudásainknak egyik-másik önálló nyelvművelő munkája.

De ne legyünk hálátlanok: ha íróink nyelve izmosodott is és tisztult a nyelvművelő mozgalom nyomán, még többet merített az ő nyelvükből a nyelvvédő és nyelvművelő irodalom. A nyelv törvényeit a mindenkori nyelvből szűrjük le, nem a nyelvet törjük hozzá a merev nyelvtanhoz. „A nyelvet az írók

csinálják, nem a nyelvészek“ — mondotta Gyulai Pál. „A nyelv-művelés az írók ügye, nem a tudósoké“ — ezt meg Akadémiánk Nyelvművelő Bizottságának első elnöke mondta beköszöntőjében, tizenkét évvel ezelőtt.

A nyelv művelői és művészei *munkatársak*, nem ellenfelek.

Halász Gyula.

Nyelvtörvény és nyelvszokás.

Id. Finály István, aki a Magyar Nemzet 1940. évf.-ban lezajlott emlékezetes „derülátó“-vita alkalmával is megtisztelt levelével, most ugyanott (febr. 21.) megjelent „*Egyem vagy igyak?*“ c. cikkemre tett néhány rosszaló megjegyzést és felszólította az írókat, hogy vessenek gátat az igeragozás romlásának. Levelével kapcsolatban szeretnék néhány elvi megjegyzést tenni.

Finály, ha nem is kifejezetten, de közönnyel, elvtelenség-gel gyanúsít, amiért *látszólag* igazat adtam Lendvai István-nak (Nomád), az ikes igék iktelen használatában. Cikkem nem volt kiállítás sem Lendvai mellett, sem ellene. Célom nem is a vita volt, hanem az ikes igék történetét és mai bonyolult, sőt zavaros állapotát akartam ismertetni. Ennek eredménye pedig nem lehet más, mint hogy megállapítsam: az ikes és iktelen igék ragozása összekeveredett, a hatás kölesönös, kilengés mindkét irányban van, de „a változások eredője mégis az iktelenné válás felé mutat“. Ennyiben „igazoltam“ tehát Nomádot, aki az ikes igék 1. személyében is az iktelen -k ragot használja. Úgy véli, hogy ezzel „semmit sem vét a magyar nyelv ellen“. Helyesebben: nem vét a mai nyelvszokás ellen, de szembekerül a nyelvtörténetből leszűrt törvényekkel, a nyelvtan szabályaival. A nyelv élete azonban folytonos változás, tehát ezek a szabályok sem örökérvényűek, mert csak egy bizonyos időbeli állapotot rögzítenek meg. A nyelv alapváza, szerkezete természetesen alig változik, legfeljebb évezredes távlatokban, de a részletek folyton alakulnak, módosulnak.

A *nyelvtörténet* tényeihez, törvényeihez, tehát bizonyos tekintetben a multhoz való ragaszkodást vallja a nyelvészeti konzervativizmus, a haladó szemlélet viszont a jelen nyelvhasználat figyelembe vételét, sőt normatív, szabályalkotó szerepét hangsúlyozza. Ez a két felfogás áll harcban Révay és Verseghy emlékezetes vitájában, amelyben Révay nyelvtörténeti elve győzött, bár a vita igazi eredménye és értéke a nyelvészeti kérdések tisztázása volt. Ez a két álláspont azóta sokszor összeütközött, különösen nyelvhelyességi kérdésekben. A hivatalos felfogás természetesen a konzervatív történeti szemlélet alapján áll, de újabban, mint az ikes igék kérdésében idézett tudós nyilatkozatok is mutatják, egyre jobban előtérbe kerül az élő nyelv szempontja is.

Finály nyilván a nyelvtani törvények egyedüli helyességét vallja, s még a „nyelvhasználat“ szót is veszedelmesnek tartja. Bizonyára úgy véli, hogy a nyelvhasználat, nyelvszokás szükségképpen rossz, hibás, hatása kártékony, s ezért nemhogy irányadónak tekintendő, hanem ellenőrzésre, javításra szorul. Úgy tudom, id. Finály István jogászember, ezért talán hivatkozhatom arra, hogy a törvények sem örökéletűek és -érvényűek, s mellettük a törvénykezésben fontos a *jogszokás* is. Lehet, hogy hasonlatom sántít, de egészen természetes, hogy egy élő és változó szervezetben, mint a nyelv, nem lehetnek *a priori*, természettudományos törvények, hanem csak olyanok, amelyeket *a posteriori*, a tényekből vonunk el. Ezek a nyelvhasználat megváltozásával részben vagy egészben érvényüket veszítik. Aki ma pl. a *tőlem nagyobb* kifejezést hirdetné egyedül helyesnek, vagy hogy az igeragozásnál maradjunk, a mult századi le nem *menend*, *plántálá* igealakok használatát követelné a nyelvtörténetre hivatkozva, éppolyan túlzásba esnék, mint az, aki az élő nyelvszokást tartaná törvényszabónak, akár megfelel nyelvünk szellemének, akár nem.

Különösen tiltakozik Finály az ellen, hogy a népnyelvben keressük a „helytelen“ nyelvfejlődés igazolását, mert a nép „nem elég erős éppen abban, hogy nyelvének sajátosságait és zamatát az idegen befolyásokkal szemben meg tudja védeni... nem okvetlenül magyarosítás az, amit a nép nyelvéből változtatlanul veszünk át, mert ki tudja, hogy honnan vette ezt a nép?“ Finály szerint a nyelv szellemének megőrzése inkább a tanult ember feladata, aki „más nyelvek kifejezősmódjával összeméri“ a népi sajátosságokat, és úgy illeszti bele beszédébe, a nyelv szellemének megfelelően. Nem tudom, kinek a nyelve tekinthető magyarabbnak, helyesebbnek, azé-e, aki csak magyarul tud, vagy azé, aki ismer két-három idegen nyelvet is, és természetesen hatásuk alá is kerül. Nem minden művelt ember nyelvész ugyanis, s nem biztos, hogy az anyanyelv és az idegen kifejezősmódok öntudatlan lelki keveredéséből a magyar nyelvérzék kerül ki tisztán és győztesen. Miért van az, hogy a városi, művelt emberek nyelvében születtek s használatosak az ilyen szörnyűségek: *jól néz ki, dacára annak, súlyt fektet rá* stb. Ha már választani kell, inkább bízom magamat a nép ősi gyökerű beszédmódjára, mint a tanult ember idegen hatásoktól fertőzött nyelvtudására.

Az *ikes igékkel* kapcsolatban különben is tévesen hivatkozik Finály a népnyelv rontó hatására, mert könnyen befogad idegen hatásokat. „Az *ikes* igék kérdése — mint cikkemben írtam — ugyanis jellegzetesen belső, idegen hatástól független nyelvhelyességi kérdés. Nem lehet tehát beszélni arról, hogy az iktelenné válás magyartalan volna, hiszen nem külső, idegen hatás, hanem egy belső fejlődési folyamat eredménye.

A nyelvhelyességi kérdések alapvető kettősségéhez érkeztünk el ezzel: a *helyes* magyarság és a *tiszta* magyarság különválasztásához.

Az elsőhöz tartozik a nyelv belső alakulásából fakadó változások bírálata, kiküszöbölése, ha kell elfojtása, hatástalanítása, a belőle eredő hibák ellen való védekezés. Ilyen pl. az ikes igeragozás átalakulása. Mivel itt a változás nem külső hatásra jött létre, hanem a nyelv természetes fejlődésének folyamánya, nem lehet szó arról, hogy az új alak magyartalan, legfeljebb, hogy az előbbi nyelvallapothoz viszonyítva szokatlan, újszerű, logikátlan, szóval az eddigi nyelvtörvénnyel ellenkező.

A tiszta magyarság az idegenszerűségek elleni védekezést jelenti, tehát a nyelv *szellemének* védelmét. Mondanunk sem kell, hogy ez a hasonlíthatatlanul fontosabb feladat. (Idegenszerű kifejezések, idegen szavak irtása, pl. aláveti magát --- belenyugszik, megnyugszik). Egyetértünk tehát Finály Istvánval, hogy az ilyen mondatok: „Külgyminiszter öt hét előtt vette át hivatalát“, magyar szavakba bujtatott idegen szellemet takarnak, s ezért veszedelmesek. De nem tudjuk, mit akar mondani a rögtön ez után következő mondatával: „Szakasztott így vagyunk az igeragozással“. Az igék *használata* lehet magyartalan, idegenszerű, de *ragozásuk* aligha, hiszen a ragok nyelvünk sajátos, eredeti elemei. Hacsak arra nem gondol Finály, ami levelének lényegét teszi, hogy t. i. ne tévesszük össze az alanyi és tárgyias igeragozást (török — töröm, járok — járom). Akármilyen nehéz is ez a kettősség magyarul tanuló idegen számára, épeszű, magyar anyanyelvű ember nem keveri össze ezeket az alakokat. Legalábbis ma még nem. Igaz, hogy — amit Finály is kifogásol — a feltételes jelen többes 1. szemben a *mernők*, *mondhatnók* tárgyias alakokat szinte teljesen kiszorította a közbeszédből, sőt az irodalmi nyelvből is a *mernénk*, *mondhatnánk* alanyi ragozású alak. Nem lehetetlen, hogy ez a folyamat tovább terjed más módokba és időkbe is. Hasonló jelenség újabban a népnyelvből a pesti köznyelvbe is befurakodott, s egyre veszedelmesebben terjedő felszólító alakok használata jelentő mód helyett: Ezt mennyibe *számítsa*? Majd *me-glássa*. Aki nem *ragassza* le az ablakot... stb. Ez kétségtelenül csúnya, hibás, de nem *magyartalan*, mert nem vall idegen hatásra. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne tiltakozzunk és küzdjünk ellene. Az iskola meg is teszi, de mit tehet a leglelkesebb magyar tanár is heti 2—3 órában, amikor egész nap az ellenkezőjére, a helytelen magyar beszédre lát és hall rendszerint példát a gyerekek? Nem kétséges, hogy melyik hatás fog győzni. Helyes és tiszta magyarságra tehát ne csak az iskola tanítson. Legyen mindenki ennek a harcnak a katonája a maga jó példájával. Különösen az író és újságíró. Ha tehát cikkemben talán „borúlátó“ szemmel állapítottam is meg az ikes igék

egyre szűkülő használatát, ez nem jelenti azt, hogy helyeslem Nomád „eszek-iszok“-ját (akárhány példát ad is rá a közbeszéd, népnyelv, sőt a költészet). Én magam ragaszkodom az ikes igékhez, nem meddő, makaes konzervatívizmusból, hanem, hogy úgy mondjam, „hivatalból“ is, mint gátör, aki kitart az utolsó percig, amikor az új nyelvszokás hullámai a régi szabály utolsó nyomát is elmossák. Tudom, hogy a nyelv élete feltartóztat-hatatlan változás, s az új sokszor csak a régihez viszonyítva látszik rossznak, egyszerűen azért, mert más. Mégis védjük, amíg lehet, a régit, mert benne multunk, magyar szellemünk egy darabját őrizzük, s ha engedjük, hogy beleveessen az egyformára szűrítő új áradatba, nemcsak nyelvünk lesz szegényebb, kopárabb egy árnyalattal, de magyarságunk is.

Kovalovszky Miklós.

Az idegen és a jövevényszavak alakja.

Minden nyelvben vannak idegen és jövevényszavak, de ezek az utóbbiak már annyira áthasonultak, alakjukban, sőt gyakran jelentésükben is annyira megváltoztak, hogy néha még a nyelvtudós sem tudja kideríteni eredetüket. A jövevényszavak tehát beletartoznak a nyelv szókincsébe, művelődéstörténeti szempontból is jelentős alkotórészévé váltak és nem veszélyeztetik tisztaságát. Minél kisebb az átvett szó idomulása, annál inkább kirí az eredeti szókészletből. Ma már olyan fejlett a nyelvünk, hogy hogy az új fogalmakra sem kell idegenből kölcsönkérni a szavakat. Ezért mind kevesebb lesz az újsütetű jövevényszavunk, ellenben nem fogy a felesleges, minden ízében idegen szavak száma, sőt némelyik úgy elterpeszkedik, hogy tősgyökeres magyar szavakat szorít háttérbe.

Ezért kell főszabálynak tartanunk, hogy lehetőleg ne használjunk idegen szót sem beszédünkben, sem írásunkban. Csakhogy ez az igyekezet nem hozhat mindig teljes eredményt. Vannak olyan fogalmak, amelyeket majdnem minden nyelvben idegen szóval jelölnek. A politika, a technika és a divat sok új fogalmat vet fel, mind több az idegen nyelveket beszélő ember, a nemzetek között sokkal mélyebb és több szálú a kapcsolat, mint valaha a postakocsi világában, s ezek a körülmények magukkal hozzák az idegen szavak terjedésének lehetőségét.

De így volt ez régen is. A kétnyelvű ember, ha nem jutott eszébe egy fogalom neve, vagy nem volt még rá szó az anyanyelvén, az általa ismert idegen nyelvi kifejezéssel élt, ezt azután átvették tőle, terjesztették, újabb meghatározó jegyekkel ruházták fel és hangalakját hozzáalakították az anyanyelv hangrendszeréhez. Minél több néppel érintkezett egy nép, minél több művelődéstörténeti hatás érte, annál több a jövevényszava.

Ezek a jövevények azután úgy beleolvadtak a magyar nyelvbe is, akár az idegenből jött emberek nemzetünkbe. A bolgártörök, oszét, szláv, latin, német, ozmántörök, olasz, francia, angol átadó nyelvekből egyaránt közkeletűvé vált, ma már nélkülözhetetlen szavak honosodtak meg nyelvünkben. A szekrény (*scrinium*), golyó (golyóbis-globus), pisztoly (pistole), korhely (chorherr), kalász (klas), pálya (palio), pojáca (pogliaccio), tárgy (targe) féle szavakat ma már senkisé is idegeneknek, s ezek nélkül beszélni sem tudnánk. Ez a pár példa is mutatja, mennyire megváltozik az átvett szó alakja. De megváltozhat a jelentése is, s ez lehet jelentésszűkülés, jelentésbővülés, a jelentés eltolódása, vagy a hangulati velejáró megváltozása.

Pl. a *matiné* (*matinée*) nálunk délelőtti műsoros előadást jelent, a franciában az egész délelőtti időt. A *meccs* (*match*) nálunk mérkőzést, az angolban ellenben csak páros küzdelmet jelent. *Pikoló*-nak mi vagy a borosfiút, vagy a kis söröspoharat, vagy a kiscsésze feketét hívjuk, ezzel szemben az olaszban ez a szó a *kicsike* fogalmát jelöli. A *fráter*, *perszóna*, *kompánia* stb. szónak különleges, az átadó nyelvtől elütő hangulati elemei vannak.

Azonban sokkal gyakoribb és jelentősebb a hangalak megváltozása, mert ezzel az átvevő nyelv az új szóra mintegy rányomja saját jól látható pecsétjét, hitelesíti a befogadás tényét. Csakis az ilyen átformált szavakat érezzük meghonosodott magyar szavaknak, sőt ezeket igen sokszor ősi eredetűeknek gondoljuk. Az alakváltozás igen bonyolult, egyáltalán nem egységes szempontokat követő nyelvi folyamat. Néha ugyanabból a nyelvből eredő szavaknak azonos hangjait vagy hangcsoportjait más-más módon veszi át nyelvünk (*virtus* — *humusz*; *start* — *sztár*; *miniszter* — *ministrál*). Néha latin szót németesen, németet franciásan vettünk át, a szó maga pedig esetleg latin, sőt még tovább görög eredetű, (pl. *zseniális* — német *geniál* — francia *genie* — latin *genius* — görög *gignomai*). Van, amikor az idegen szó abban az alakjában vagy esetében honosodik meg, ahogy az átadó nyelvben szerepelt, (*gratis*, *deficit*). A latin jövevénytiszavak jórésze, rendszerint német közvetítés hatására, megcsonkítva került be nyelvünkbe. Ez a szócsonkítás, ahol még lehetséges, kerülendő! Különösen tulajdonnevekben hat ez rosszul és teljesen megokolatlan is. Horatius, Vergilius, Augustus, Homeros, épen úgy nem Horác, Vergil, August vagy Homer, mint mondjuk Richter, Müller, Dreher nem Müll, Richt vagy Dreh. A csonkított alakban meghonosodott köznyelvi szavakat azonban már céltalan lenne eredeti alakjukba visszaállítani, mert ez nem tenné magyarosabbá nyelvünket.

Ahol pedig a magyar fül másképp hallotta az idegen szót és a magyar hangrendszerbe magyarosan illesztette be, ott nem szabad ragaszkodnunk az eredeti szóképhez, kiejtéshez és hang-

súlyhoz. Természetesen más a helyzet a szószerinti idézetek esetében (közmondások, könyv nélküli részletek). Mi célja lenne pl. efféle meghonosodott szavakat, mint paróka, masamód, ringló, vagon visszaállítani eredeti perruca, marchande de modes, reine-Claude, waggon alakjukba? De ki akarja? — kérdezhetné valaki.

Ez a cikk éppen azért íródott, mert manapság mind jobban lábra kap ez, a műveltség fitogtatásával és nagyképűséggel magyarázható szokás. Néhányan a meghonosodott szavakat is az eredeti kiejtéssel és hangsúllyal hangoztatják, a nyelvszokástól eltérőleg. Holott éppen a hangalak megváltozása nyelvünkhöz hasonulása olvasztja be a jövevényeket a szokásba. Vagy talán éppen ezt akarják elkerülni, mintegy annak a hangsúlyozására ejtik és írják eredeti hangrendszerben a többé-kevésbé meghonosodott jövevényeket, hogy figyelmeztessenek idegen voltukra? Akkor ennél sokkal egyszerűbb és a műveltség fitogtatására is alkalmasabb, ha egyáltalán nem használnak idegen szót!

De annak semmi értelme sincs, hogy a *klub*-ot *klab*-nak, a *retour*-t *rötur*-nak, a *centi*-t *szanti*-nak mondják, vagy a *keksz* helyett *cakes*, a *konferencia* helyett *conferentia*, a *köl*ni *víz* helyett *eau de Cologne*, a *kosztüm* helyett *costume*, az *interjú* helyett *interview* szóalakokat írjanak. Ezzel inkább még tetézik hibájukat. Ha őseink is így ragaszkodtak volna a hajszál-pontos kiejtéshez és íráshoz, akkor sohasem lett volna a latin *missa*-ból *mise*, *schola*-ból *iskola*; a német *Bretzel*-ből *perec*, *Schenktisch*-ből *söntés*; a szláv *tlumac*-ból *tolmács*, *gobino*-ból *gabona*, az olasz *fico*-ból *füge*, *volta*-ból *bolt*; a török *kylavuz*-ból *kalauz* és *kalóz*, stb.

Valószínűleg ebbe a csoportba tartoznak azok is, akik semmi pénzért sem mondanának Wien helyett Bécs-et, Leipzig helyett Lipcsét, Paris helyett Párizst; nekik Svájc — Schweiz, Szíria — Syria, Terézia — Theresia, Kornélia — Cornelia stb. Ellenben ha némettel beszélnek, Búdapészt-et, ha angollal, Bjúdepesztet emlegetnek. Európa nekik Ajropa!

Tudományos körökben terjed ez a helytelen szokás, és már magam is több ízben hallottam a szocializmus, realista, klasszicizmus-féle szavakat németesen szocializmusz, realiszta, klasszicizmusz alakban ejteni. Van eset rá, hogy az eredetivel azonos ejtismódot a tudákos ember nem találja elég pontosnak és idegenesnek, s azt helytelenre változtatja, csakhogy okosabbnak lássék. Az *energia* szerinte *enerzsia* stb.

Sokan kényesen vigyáznak az alaki sajátosságok mellett az idegen szó hangsúlyára is. De ha a magyar nyelvről van szó, a legváltozatosabb éneklő, nyújtó és felkapott szóvégű hangsúlyozással sem restellik fülünket hasogatni. Démokrátá, szilüett, pátrón, burzsoázi, mondják ezek, s ide tartoznak azok

a színészeink és rádióbemondóink is, akik az akadémia, gárancia, kábin, kábaré szavakban rövid *a* hangot ejtenek a szokásos és magyarosabbá vált *a* helyett.

Megesik, hogy a nagy idegenmajmolás mosolyra készített baklövésekre vezet. Nem olyan régen terjedt el a budapesti nyelvben a nyegle, kikent-kifent, azelőtt ficsúrnak tisztelt embert jelölő *jampec* szó. Az efféle szavaknak nincs is meghatározott jelentésük, inkább a hangulati elemeik fontosak. Magam hallottam, mikor valaki kétes angol tudását, mint egy ragyogó pengét megvillogtatva, előkelően dzsempec-nek ejtette ezt a szót. Ha ez így megy, megérjük, hogy a jassznyelv haver szavát houer-nek ejtjük, a magyarra lett zsák (saccus) szót pedig egy 180 fokos fordulattal jack-nak írjuk, csupán a nyugati műveltség erősebb kidomborítása céljából.

Ismételjük tehát: lehetőleg ne használjunk idegen szavakat, de ha ez elkerülhetetlen, akkor ne ragaszkodjunk a szavak eredeti alakjához és hangsúlyozzuk őket magyar fülünknek és nyelvünknek megfelelően. Ezzel nyelvünk rendszeréhez vagy rendszertelenségéhez, de mindenképpen az egyéniségéhez ragaszkodunk, és ez az elfogultság egyszersmind öntudatot is ad. Ha ezzel még nem leszünk is becsületesebb és bölcsőbb emberek vagy jobb hazafiak, de szebbé és magyarosabbá tehetjük édes anyanyelvünket. Vagy ha a személyi szempont a fontosabb: nem kerülünk a nagyképűség és a félműveltség vádjá alá.

Tóth József.

Előkelőségek.

A nyelv szókínese szakadatlanul változik. Nemcsak gazdagszik új elemekkel, hanem el is veszít régieket, mert elavulnak, elhalnak. Egyes szók pedig megváltoztatják jelentésüket.

Vagy egy emberöltővel ezelőtt új tényező jelentkezett a jelentésváltozás előidézői között, olyan, amelyikkel addig csak elvétve találkoztunk: a túlzás. Ezt a jelenséget az a változás magyarázza meg, amely a ma emberének lelkivilágában végbe ment. Szélsőségekben gondolkozik: jó-rossz, kicsiny-nagy, hideg-meleg, fehér-fekete stb. gondolkozásának elemei, mégpedig nyomatékos fősőfokban. Az újfajta jelentésváltozás elterjedését elősegíti a korszerű ember szókészletének sivár szegénysége, színek, árnyalatok nélküli volta.

Ha egy öreg urat szívszélhűdés öl meg, halála *tragikus* hirtelenséggel következett be; a zúgáros (új nyelven: *feketéző*) rendőrségi kihallgatása *drámai* jelenetekben bővelkedik; az *egykez* főigazgatójának lemondása körül *szenzációs* fejlemények várhatók; a bivalybalhási sportegyesület teljesítményében *csúcseredmény* mutatható ki. Musztafa budai basa 1576-ban, magyar nyelvű levelében Rudolf római császárt „*tekymtetös es*

nagisagos vrnak Rodolfus kyrálnak, nekwnk tyztölendö bara-tunknak" címezi; ma a szakmunkás felesége is *nagyságos*, a *tekintetes* meg ingyért sem kell senkinek. A főrendiház tagjait 1918-ig az uralkodó *tekintetes és méltóságos főrendek*-nek szólította; ma a méltóságos címet a valamire való szállók, éttermek és mulatók alkalmazottjainak adományozása alapján is meg lehet szerezni, természetesen a kellő borraivalói rangosztályba történő besorozással. De manapság kijár az *előkelőségek* gyűjtő-név a jó artistáknak is.

Legalább is ezt mutatja a Magyar Országos Tudósítónak újságjainkban (1943. VII. 24.) megjelent beszámolója a „*leg-híresebb*” magyar bohóc temetéséről. Megtudjuk a híradásból, hogy a temetésen a „budapesti artisták *előkelőségei* gyűltek össze”, s hogy a bohócok nevében „a kis törpe Zoli” tartott búcsúztatót (hát van nagy törpe is?).

Mi sem áll távolabb tőlem, mint az artisták megbecsülé-sének megtagadása. S azt hiszem, nem esek ebbe a hibába, ami-kor azt mondom, hogy az *előkelőségek* kifejezés használata nem helyénvaló. A számtiszti kar tisztviselői osztályunknak egyik értéken része. De — eddig még — senkinek sem jutott eszébe, hogy teszem a főszámtanácsosokat *előkelőségeknek* nevezze. (Szörnyűséges összetétel a *főszámtanácsos*, hát még a *főerdő-számtanácsos*. Erről majd máskor.) Hiszen akad bőven olyan kifejezés, amelyik találóan jellemzi a kiváló artistákat is, pl. *ismert, neves, híres, nagynevű*.

De nemcsak az artistákra vonatkoztatva, hanem általá-nosságban is hibás az *előkelőségek* gyűjtőnévnek („a megjelent *előkelőségek* sorában ott láttuk...”), „nagyrangúak” jelentéssel használata. A *-ság, -ség* képzővel melléknevekből elvont tulaj-donságot (*jóság, szépség, okosság*) és állapotot (*békesség, cse-n-desség, betegség*) jelentő főneveket képzünk. Az *előkelő* mellék-névből képzett *előkelőség* főnév elvont tulajdonságot és nem gyűjtőnevet jelent. Helyes tehát: az elhunyt politikai magatar-tását *előkelőség* jellemzi. Képzünk ugyan a *-ság, -ség* képzővel gyűjtőneveket is főnevekből meg főnévként használt mellék-nevekből (*hegység, katonaság, cselédség*), ezek azonban — mert gyűjtőnevek — nem jelenthetnek elvont tulajdonságot. Az *elő-keelő* melléknevet különben nem is használjuk főnévként. Ha jó az *előkelőségek* használata, még inkább jónak kellene lennie a főnévül használt melléknevekből képzett *hívőségeknek, tudós-ságoknak, vitézségeknek* a kiváló lelkészek, tanárok, katonák gyűjtőnévéül. Ez persze képtelenség, de az *előkelőségek* illetén használata még inkább az, akkor is, ha fülünk félig-meddig már megszokta, s legjobb úton halad, hogy úgynevezett nyelvi tény-nyé váljék. Germanizmus az *előkelőségek* használata, mégpedig a legjavából, erre a kaptára: *Schönheiten* „szép lányok, asszo-nyok”, *Berühmtheiten* „híres férfiak”. A *Vornehmheiten* nincs

meg a németben, de csak azért nincs, mert a német nem ismeri ezt a nem túlságosan izléses fogalmat. De más betegségben is — ugyancsak németkórban — leledzik az *előkelőségek*: a többesszámban. Az elvont főnévnek többes számú használata (*megérzések, meglátások, magánosságok* stb.) a németben is idegen, franciából való átvétel. A németben kiveszőfélben van, úgy látszik, mi leszünk hivatlan megőrzői.

A szók mostanában értéküket, hitelüket veszítik, akárcsak régebben a pénz. Olyan átértékelésen esnek át, amelyik, meghamisítva őket, kiforgatja tisztességes, való jelentésükből. Gátat kell vetnünk annak, hogy *rekord-szavakból* valóságos *csúcs-nyelv* alakuljon ki.

Loványi Gyula.

SZÉLJEGYZETEK

A „nordikus” vér. — Nemrégén egyik elterjedt napilapunkat olvasva, megakadt a szemem egy csodálatos címen: „Hogyan működik a nordikus vér Délerdélyben?” A „Forschungsgruppe der Deutschen Volksgruppe in Rumänien” nevű nagyszombati német kutatóintézet működéséről, céljairól volt a cikkben szó, s benne írója „nordikus emberről”, „nordikus letelepedésről”, „nordikus népekről” beszél. — Érdeklődésemre, miért használta az író ezt a latinos végződésű német szót a magyar „északi” helyett, azt a felvilágosítást kaptam, hogy ezt szándékosan tette; reá akart evvel mutatni arra, hogy itt „fajlagosan német ügyről van szó, német kultúrmunkáról és a német fajelmélet érvényesítésének szándékáról a Kárpátok medencéjében; éppen az élettani fajelmélet tőlünk idegen anyagelevű színezete miatt használta e kifejezést, éppen ennek idegenszerűsége miatt”.

Engem ez a magyarázat nem győz meg. Nem elég indítóok ez arra, hogy egy meglevő, helyes magyar szót (északi) egy (bizonyára a német „nordisch”-ból csinált) alkalmi torzszülöttel helyettesítsünk, amelynek értelmét első látásra az idegen nyelvet beszélő egyén is csak sejtí. — A tárgyat tannak, munkásságnak stb., számunkra idegenszerű voltát a cikkben mondottakkal kell kifejezésre juttatni, nem pedig idegenszerű szavak felesleges faragásával.

Báró Szalay Gábor.

Herta aludni megy. — Sok írói értékkel ékes, egyébként jó magyarság dolgában is hibátlan elbeszélést olvasok, benne ezt a mondatot: „Amikor megkérdeztek, hova lett Herta, azt feleltem: *aludni ment*”. (M. Csillag 1943-i évf. 6. sz.) Főnnakadtam ezen a mondaton. Ilyenkor az a gondolata az embernek: keresd a németet; ez pedig csakugyan azt mondja: *sie ist schlafen gegangen*. De nyomban kételkedtem a kétségemben. Csak azért, mert a magyar kifejezés azonos a némettel, még nem kell a magyarnak németességné lennie. Ha mehet Herta sétálni, miért ne mehetne aludni is?

Hát nem mehet! A német Herta, ha nyugovóra tért — *aludni ment*, a magyar azonban — *lefeküdt*. Le, még akkor is, ha csak azt akarom mondani, hogy készül az alvásra, de nem tudom, hogy csakugyan lefeküdt-e. Ennek okát pedig abban sejtem, hogy a szóhasználat olyan kezdetleges,

vagy — mondjuk — kevésbé kényelmes korból származik, amikor csak alvásért feküdtek le az emberek. Mondhatná valaki: milyen logikátlan a német is meg a magyar is. Az, ha aludni készül, aludni *megy* akkor is, ha egyetlen lépést sem tesz az ágyáig, ez meg alvás idején *lefeküdt* akkor is, ha talán még nem fekszik.

Nem kár ilyen semmiségről irkálni? Azt tartom, hogy nem, mert tanulhatunk belőle egyet: semilyen nyelvet sem lehet a logika mérővesszejével mérni, mert mindegyiknek más a lelke, hogy ne mondjam: lelkisége.

Csakhogy erről meg szoktunk felejtkezni.

Buzás Dezső.

Invázió. — A mostani időben különös kedvteléssel kap a közönség minden olyan új kifejezésen, amelyik összefügg a háborúval. Az *invázió* az 1943. év egyik divatos szava. Pedig a kifejezés nem új; csak fölmelegítették. A fogalom meg éppenséggel ősrégi; írva találatik a Szentírásban. Itt olvassuk, hogy összegyűlének a filiszteusok, hogy harcoljanak Izrael ellen; a nép oly sok volt, mint a tenger partján levő fövény, s tábort üte Izrael földjén. — Ímhol az *invázió*.

Szavunk a latin *invadere* szóra vezethető vissza. Calepinus 1590-i szótára „reá támadok” jelentéssel fordítja az *invado*-t. Közhasználatúvá a mult század elején, német közvetítéssel vált, a németbe meg a harmincéves háborúban, a franciából került. Napoleon idejében új jelentőségre tesz szert a fogalom, s Márton József 1818-ban „megtámadás, bérontás, béütés, p. o. az országba” jelentéssel mutatja ki. Az 1854-ben megjelent Idegen szavak tára „elfoglalás, megrohanás” jelentést ad az *invasio*-nak. Tolnai Vilmos Magyarító szótárában pedig „betörés, becsapás, berohanás, (tatár) járás” az egyértékese. Persze, ha eleinket korunk fordítóinak eszejárása töltötte volna be, akkor a tatárjárást *tatárinvázió* névvel örökítik meg.

Nincs semmi szükség az *invázióra*. A szó mai fogalmát tökéletesen kifejezi a *(katonai) előzőnlés*, s a magyar szó még azoknak is többet mond az *invázió*nál, akik ismerik a latin szó jelentését.

Loványi Gyula.

Egy mindennap megismételt hibás összetételtől. — A *véderő* a nyelvújítás csonkított, igetős összetételeinek suta sorába tartozik, akár csak a *gyógygerő*, *horderő*, *vonzerő*, *védgát*, *védőr*, *védjegy* meg a többi. Eddig tengett-lengett, ritkán akadunk össze vele, s ezért beletörődünk abba, hogy a „nyelvi tények” védelme alatt áll. A háború megindulása óta azonban megváltozott a helyzet. Naponta, olykor többször is jelentkezik: „A *véderő* főparancsnoksága közli...”. A *Wehrmacht* fordításának ez a mindennaposá válása emeli ki szavunkat az igetős összetételek fakó tömegéből. Azzal a kéréssel fordulunk a Magyar Távirati Irodához, — a fordítás tőle ered — hogy, a *véderő*nek e sajátos helyzetét figyelembe véve, ne szánja szavunktól a hiányzó *ő* betűt. Mert tanulságos kísérletül szolgálhat a *védőerő*. Megmutatja majd, minő eredménnyel jár a helyes szóalaknak napról-napra történő ismétlése az újságokban meg a rádióban, elég erős-e ez a módszer ahhoz, hogy kiszorítson a nyelvhasználatból egy megrögzött hibás összetételt.

Loványi Gyula.

Vigyázat: „analyst”-ek közelednek! — Az egyik újságban (M. Nemzet 1943. VII. 30.) olvastam, hogy az amerikai rádióban a fontosabb híreket

nem a bemondók, hanem az *analyst*-ek közlik a közönséggel, mégpedig olyképpen, hogy a pár soros hírről menten összefoglaló magyarázatot, politikai vezércikket mondanak el a hallgatóknak. Mivel az eddigi tapasztalatok szerint az *analyst*-ek megjelenését, sőt előzőnlését (sokan: *invázióját*) aligha kerülhetjük el, legyünk résen, s vegyük tudomásul, hogy az *analyst* magyar megfelelője *hírmagyarázó*, *hírelemző*.

Loványi Gyula.

Nyit és zár. — „Megint bezárt egy régi üzlet.“ „Aug. 18-án nyit a Nemzeti Színház.“ Itt helytelen a nyitásnak, illetve zárásnak nem átható értelemben való használata. Azt ugyan mondhatja pl. egy kereskedő, hogy „reggel 8-kor nyitunk és este 6-kor zárunk“, ez. bár kissé idegenszerű, magában véve még nem mondható hibásnak, de általában véve sokkal helyesebb és magyarosabb, ha a nyitást és zárást, átható, tárgyias értelemben használjuk. Az előbbi példában tehát sokkal jobb, ha azt mondjuk, hogy „megint bezártak egy régi üzletet“ vagy „megint megszűnt stb.“ Továbbá: „Aug. 18-án nyitják meg a Nemzeti Színházat“ vagy „nyílik meg a N. Sz.“ Esetleg: „nyitja meg kapuit.“ Ez felel meg a korábbi nyelvhasználatnak is.

„Plebános, predikál.“ — Egy napilapunk, amely különben jó magyarsággal szokott írni, következetesen használja ezt az írásmódot, rövid „e“-vel és gyakran hallani ezt az utóbbi időben papi körökben is. Ez olyan felemás visszalatinosítás, amely legalább is következetlen. A magyar nyelvben „plébános, prédikál“ alakban honosodtak meg ezek a szavak. sokkal helyesebb tehát így mondani és írni. Ha következetesen akarnánk alkalmazni ezt a rendszert, akkor sok latinból átvett, de jó magyarosan hangzó szó kiejtését és írását meg kellene változtatni. Általában véve szabályul tekinthetjük, hogy ha idegenből átvett szavakat használunk, sokkal helyesebb a magyar nyelvben kialakult magyaros kiejtéssel használni őket.

„Ősbemutató.“ — Ezt a szót már nem egyszer megrótták, mégis elég gyakran találkozunk vele különben jó magyarsággal írt napilapokban is. Ez a német „Uraufführung“-nak csinos germanizmusban való átültetése. Jó magyar nyelvérzékű ember talán azt gondolhatná, hogy most, amikor oly sok ember keresi őseit, valaki az ősei arcképeinek sorozatát akarja bemutatni. Inkább mondjuk egyszerűen „bemutató előadásnak“, vagy ha nagyon ki akarjuk domborítani, hogy az a szindarab még nem volt elődva, „első bemutatónak“. D. F.

Ama és amaz. — Az Új Magyarország 1943. okt. 14-i vezércikkében olvassuk: „Az egyezményben nincsen semmi olyan, ami gátolná a portugál kormányt *ama* óhajításának védelmében“ stb.

Már többször szemet szűrt nekem az *ama* mutató névmási alaknak ez a helytelen használata magánhangzóval kezdődő főnevek előtt. Ily esetekben az *a* és *az* névelők analógiájára *amaz* lenne a helyén, mert a magyar nyelv természete nem tűri a hiatust, a magánhangzók halmozását. Amint nem mondjuk így: *a alma*, éppúgy nem mondunk *ama almát* (*ama* asztalt, *ama* edényt, *ama* időt, *ama* utat); ne mondjunk hát *ama* óhajítást sem.

Fest Aladár.

Helsinki — helsinki. — A Magyar Sajtó című lapban, de másutt is a finn főváros melléknévi alakját kettős *i*-vel írják a szó végén. Például:

„Hakon Tollet, a Hufvudstadsbladet, a legnagyobb svédnyelvű *helsinki* lap szerkesztője“. Ez helytelen. Az *i* betűvel végződő helységnevek melléknévi alakjukban elhagyják tövéghangzójukat (l. az Akadémia helyesírási szabályainak 57. pontját). Tehát: *szatmárnémeti* vásár, *dunaharaszti* piac, *helsinki* követ, *Assisi* Szent Ferenc és nem *Assisii*.

Haragos Sándor.

LAPSZEMLE

Balaton Kurír. 1943. szept. 30. — *Zákonvi Ferenc: Ivókút!?*...

A helytelen magyarság ellen küzdenie kell mindenkinek, elsősorban az állami intézményeknek. Ezeknek különös gondot kellene arra fordítaniok, hogy kiadványaik, épületeiken elhelyezett felirataik, hirdetményeik szabatosan legyenek megfogalmazva. A balatonzamárdi állomás falán egy vízvezetéki kifolyó fölött elhelyezett zománcos tábla felirata így hangzik: *Ivókút*. A tábla készítője ezzel a szóval nyilván azt akarta kifejezni, hogy a vízvezetékből iható víz folyik. A *kút* szó nyelvünkben vízmerítésre alkalmas, földbe ástott gödröt jelent, nem pedig vízvezetéki kifolyót. A balatonzamárdi állomásfőnökséget arra kéri a cikkíró, távolítsa el sürgősen a táblát és tegyen a helyébe egy „Jó víz“ vagy „Iható víz“ felírást.

Csendőrségi Lapok. 1943-i évf. 14. sz. — *Loványi Gyula: Miért van szükség nyelvművelésre?* Minden nyelv ki van téve idegen hatásnak.

A nyelv védekezik az idegen hatások ellen, a nyelvművelő munka feladata megőrizni a nyelv tisztaságát s megakadályozni az idegen szók és idegen szerkezetek átvételét. A Csendőrségi Lapok szerkesztősége részt követel e munkából, állandó rovatot nyit a nyelvművelésnek s ezzel példát mutat más testületeknek is. — 15. sz. — *Loványi Gyula: A névelőkről.* A határozott és határozatlan névelő használatában igen sok a zavar. A hibás elhagyás és a fölösleges használat egyaránt gyakori. A cikk jól megválogatott példái találóan világítanak rá a kérdés legfontosabb részeire. — 17. sz. — *Loványi Gyula: Három kötőszó. Az úgy... mint, míg... addig* páros s a *miután* egyes kötőszó helytelen használata szemenszedett germanizmus. Az *úgy... mint*-et kapcsolatos mondatokban, a *míg... addig*-ot ellentétes mellékmondatokban használják hibásan. Pl. „Tisztességes jövedelemre tett szert úgy ő, mint a fia.“ „Míg ő dolgozott, addig a fia henyélt.“ A két mondat helyes magyarsággal így hangzik: „Tisztességes jövedelemre tett szert mind ő, mind a fia.“ „Ő dolgozott, fia pedig henyélt.“ A *miután* helytelen használata a legelterjedtebb idegenszerűség egyike. Okhathatózó mellékmondatban használják, holott előidejű mellékmondatba való. — 19. sz. — *Loványi Gyula: Nevek, címek.* A családnevek írásában csak az asszonyokkal van baj. A *Kiss Jánosné született Nagy Margit* névben a *született* szó használata idegen észjárás utánzása. A helyes kifejezés: *Kiss Jánosné Nagy Margit*. A címek használata már bonyolultabb kérdés, különösen olyankor, amikor több, jelzőnek tekintett szó kerül a családnév elé. Azt kell szabálynak tekintenünk, hogy minél szorosabban tartozik a jelző a családnévhez, annál közelebb áll hozzá. A helyes sorrend tehát ez: *dr. vitéz báró böződi Böződ András*.

Magyar Nemzet. 1943. aug. 7. — *Somogyi Imre: Kosztolányi Dezső egy levele a latinizmusról a magyar nyelvben.* Mintegy tíz évvel ezelőtt

Kosztolányi Dezső tollából egy írás jelent meg az akkor legelterjedtebb színházi újságban. Cikkében felpanaszolta, hogy a mi édes anyanyelvünkben még mindig hatezernél több idegen szó van. A cikkíró erre levelet intézett Kosztolányihoz s ebben védelmére kelt a nyelvünkben elterjedt idegen, főleg latin eredetű szavak használatának. „Ne bántsák, kérem, az olyan idegen szavakat, amelyek egy klasszikus nyelvnek, mint a latinak a maradványai, és amelyek nyelvünkben teljesen meghonosodtak.“ A levélre hamarosan megjött Kosztolányi válasza. „A nyelv — írja benne — a maga keretén belül tökéletességre törekszik: egyéniségét, jellegét akarja megőrizni. A mi nyelvünk nem rokon az indogermán nyelvekkel. Ennél fogva minden latin, angol, német, olasz stb. kölcsönzés kirívó, fülsértő. Aztán minek kérjük kölcsön, mikor épp elég honi kincsünk van? Az idegen szavak szegénységre vallanak... Lélekben a nemzetek fölötti műveltséget, a nemzetek közötti megértést szolgálom. De a nyelvem az én ereklém, melyhez senkit sem engedek hozzányúlani.“ — 1943. aug. 18. — *Nagy Adorján: Színésznevelési reform.* A Színművészeti Akadémia első tanárai (Egressy Gábor, Szigeti József, Tóth József) megkövetelték növendékeiktől a tájszólások ismeretét. Akkoriban a Nemzeti Színház első társulatában majdnem minden színész tájszólást beszélt. Egressy és társai az egységes színpadi beszéd („Bühnensprache“) megteremtése érdekében látták jónak a tájszólások ismeretét. Így akarták tudatosítani és begyakoroltatni az egyes hangzók képzésmódját, kiejtését. Eljárásuk sikerre vezetett, a magyar „Bühnensprache“ megszületett, mégpedig évtizedekkel előbb, mint a német. A színpadi beszéd szempontjából nézve, mintha újra különféle tájszólást beszélnének színészeink, amikor kelleténél zártabban vagy nyitabban ejtik a magánhangzókat, rövid hangzót ejtenek a hosszú helyett és viszont, elhanyagolják a kettős mássalhangzókat. Egy magyar fonetikai tanszék felállítása minden színésziskolában arra lenne hivatva, hogy az első esztendőben megismertesse a hallgatókkal a beszélőszervek működését és tudatosítsa a magyar nyelv hangzóinak képzési formáit, hangsúly-, de főleg hanglejtésbeli sajátosságait. A második és harmadik évben lehetővé tenné egy, pl. az ö-ző tájszólás elsajátítását. — 1943. szept. 24. — *Eri-Halász Imre: A nyelv törvénytelen gyermekei.* (Argot-szavak franciában és magyarban.) A francia tolvajnyelv érdekes, színes, szellemes. Ötletességét és jellemző erejét a francia írók egy része már régen felismerte. Sok argot-szó átment a mindennapi nyelvbe. A magyar tolvajnyelv sokkal szegényebb és ötletlenebb. A köznyelv gazdagodásához a magyar argot is hozzájárul ugyan némileg, sőt egyes szavait az irodalmi nyelv is átveszi, de ez a néhány szó olyan csekély nyereség, amely elenyészik az argot „nyelvpiszkító“ hatása mellett. Annak az ellenszenvnek tehát, amellyel nálunk egyesek a jassz-nyelvet üldözik ugyanakkor, amikor a francia nyelvvédelem ápolja, terjeszti a francia argot szavait, igen egyszerű az oka. „A francia argot színes, szellemes, érdekes, méltó a pártolásra, a magyar argot meglehetősen lapos, ötletlen, tehát mi, akik nem szeretjük, joggal nem szeretjük.“

Nemzeti Újság. 1943. szept. 12. — *Gratzl Ödön: „Írjunk helyesen, beszéljünk szépen.“* A fővárosi ember beszédében igen sok a magyartalanság. Különösen az igekötők helytelen használata bántja az ép magyar nyelvérzékét. A pesti ember az ígéretet, szerződést betartja (nem megtartja), bebeszél (nem rábeszél vagy elhitet), kivizsgál (nem megvizsgál), leszállít árut (nem szállít vagy elszállít) stb. — 1943. okt. 3. — *Sz. I.: Ismerjük meg zenei anyanyelvünket.* Anyanyelvünk tisztaságát öntuda-

tosan őriznünk kell. Van azonban még egy anyanyelvünk, de ezen a nyelven nem beszélünk, hanem énekelünk. Ez a magyar népdal. A magyar kántorra és tanítóra az a fontos feladat vár, hogy az ország legeldugottabb falujában is megtanítsa az iskolás gyermekeket az igazi magyar népdalra. A Kántorszövetség átérzi a kérdés nemzeti fontosságát, úgyvezető igazgatója, Faludi Béla kiadta a jelszót: Énekeljünk magyarosan! Énekeljünk magyarosan a templomban, az iskolában, ünnepélyeinken, szórakozásaink alkalmával.

Nép és Nyelv. 1943-i évf. 5. sz. — *Mészöly Gedeon: A Budapesti Közlöny cikkeinek magyarságáról.* A *Nép és Nyelv* egyik jó nyelvérzékű olvasója elküldte a szerkesztőségnek a Budapesti Közlöny 1943. ápr. 14-i számát, megjelölve a benne lévő hibákat. A megrótt szövegek közül az egyik itt következik: „A magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére dr. Szily Kálmán magyar királyi titkos *tanácsos*, volt *államtitkár*, a magyar királyi József Nádor műszaki és gazdaságtudományi egyetem nyilvános rendes *tanárát*... kinevezem.“ Az olvasó ebben — nagyon helyesen — mind a *tanácsos*, mind az *államtitkár* szóhoz odaírt még egy -t tárgyragot, így: „dr. Szily Kálmán... *tanácsost*, volt *államtitkárt*, a ...József Nádor... egyetem... *tanárát*... kinevezem.“ A Közlönynek efféle nyelvi különossége azonban — állapítja meg a cikkíró — nem idegenszerűség (hiszen nincs a világon ilyen megbomlott nyelv mintának!), hanem szándékos nyelvi nyomorékság a végre, hogy a hivatali szoba nyelve minél inkább különbözzék a hivatali szobán kívül folyó életnek nyelvétől, s ezáltal minél méltóságosabb, fenségesebb legyen.

Rákosi Hírlap. 1943. szept. 30. — *B. Z. Beszéljünk magyarán.* Egy mostanában divatos dal („Minden elmúlik egyszer“) terjesztette el ezt a csúf magyartalanságot: *minden végéhez ér.* A gyöngye nyelvérzékű fordító szolgálai munkát végzett, a közönségre pedig ragad minden magyartalanság, mint a bacillus. Senkinek sem jut eszébe, hogy helyreigazítsa a hibát így: minden végére ér.

Typographia. 1943. május 28. — *Haragos Sándor: Szakirodalmunk magyartalanságai.* A cikkíró a nyomdász szakírók cikkeiben itt-ott előforduló magyartalan fogalmazásokat gyűjti esakorba. Egy nyomdaipari közlönyből való ez a hirdetés: „Használt regálisok eladók a Kir. Magy. Egyetemei Nyomdánál. Az érdeklődők dr. Kiss Péter Pál úrnál kaphatnak felvilágosítást.“ A regálisok — jó magyarsággal mondva — az Egyetemi Nyomdában eladók, a felvilágosítást dr. Kiss Péter Pál úrtól kaphatják meg az érdeklődők, nem pedig nála.

Új Hegyalja. 1943. jún. 29. — *Kerekes Istvánné: Asszonyi csevegés a sajtó nyelvnemesítő hatásáról.* A magyar sajtó nagy része nemzetnevelő erejének tudatában hivatása magaslátán áll, mellőzi az idegen szavak használatát és küzd a nagyvárosi „jassz“ kifejezések ellen. Kezdünk ráeszmélni arra, hogy nyelvünk gazdag szókincse mindennek a kifejezésére alkalmas, s gondolatainkat, mondanivalóinkat világosan és szépen tudjuk vele szemléltetni.

FIGYELŐ

BARANGOLÁS A NYELVÉRZÉK VADONÁBAN.

(Negyedik, befejező közlemény.)

7. Helytelen a kötőszók használata a következő összetett mondatokban: „Bashville túlságosan becsületes volt, *hogy* az ajtón hallgatózzék” (Shaw: Cashel Byron mestersége, ford. Benedek Marcell, 126. l., helyesen: semhogy). „Látogatásának részletei sokkal élénkebben élnek minden ujság-olvasó emlékezetében, *minthogy* azoknak színes... képeit újra emlékezetbe kellene idéznünk” (BH. 1938 VIII/28, ve., e h.: semhogy). „Ez az ejtés abból származott, *mert*” stb. (Népünk és Nyelvünk VII, 12, helyesen: hogy).

8. Szükséges szók hiányzanak a következő mondatokból: „Ott élt *több mint kétszáz esztendővel* Adam Schall” (Heyking: Csun, ford. Holló Márton, 216—17. l., az időhatározót az *ezelőtt* szó nélkül nem mondhatjuk). „Azt a munkást, aki a tésztakészítés... és a sütés... körébe eső műveleteket egyaránt érti, *s mint ilyent* szívesen alkalmaznak, Zamarbeiter névvel illetik” (Nyr. XLIX, 84—85, helyesen: *s akit* mint ilyent stb.). „A jövő a mi földrészünkön: Európában a nemzeti államoké, itt európai egyesült államokról ma csak az elnemzetietlenedés, a kultúra hanyatlása, a szocializmus diadala árán *lehetséges*” (MNY. XVII, 142; mi a lehetséges?). „Végelgyengülésben kevés állat pusztul el és *marad meg*” (Francé: Az ember és a mindenség, ford. Lambrecht Kálmán, 120. l.; csak később derül ki, mit akart az író mondani, hogy t. i. végelgyengülésben elpusztult állat kevés marad fenn kövületben). „Az étellel nem lehet okoskodni, mint ahogy *ezt lehet* filológiai kérdésekben” (Szomoró Dezső: Horeb tanár úr 9. l., e h.: ahogy ezt meg lehet tenni). „Ép akkor és ép *azok a körülmények között* teszi [a szót melléköngéje] a használatra legalkalmasabbá” (Balassa József: A nyelvek élete 105. l.; szokatlan, helyesen: azok között a körülmények között). „*Gondolj*, ami jól esik” (Knittel-ford. 610. l., e h.: gondolj bármit, ami csak jól esik).

Különösen három szócskát szoktak gyakrabban elhagyogatni, helytelenül: a *mint*, *nem* és *ne* szócskákat. Pl.: „Mint maire talán jobban tet-szem neki, *mint* nemzetör” (Balzac: Betti néni, ford. Salgó Ernő, 307. l.; itt voltaképpen két *mint*-re volna szükség: mint mint nemzetör; ennek az esetlenségnek az elkerülése végett azt kellett volna mondani: maire-ül jobban tetszem neki, mint nemzetörül). „Csakugyan volt aranykor, paradicsom, — természetesen más, *amilyent* a népmondák hirdetnek” (Francé: Az ember és a mindenség, ford. Lambrecht K., 166. l.; helyesen: más, mint amilyent stb.). „A finn repülők kiképzése [helyesen: kiképzésének] és a gépanyag [helyesen: -nak] elsőrangú voltát misem bizonyítja jobban, *hogy* [!] az oroszok... nem tudták Finnország légterében a légi főlényt megszerezni” (Finnország 1940“ 187. l., e h.: mint az, hogy az oroszok stb.).

A *nem* és *ne* helytelen elhagyását láthatjuk a következőkben: „E szervezettség, melyre rászorultunk, önmaga ellen fordul, *soha jóvátehető* [!] sebeket ütven emberi testeken és lelkeken” (Pesti Napló 1918 VII/25, 5. l., Hatvany Lajos cikkében, e h.: *soha jóvá nem tehető*). „Miért nem mégy oda akkor és *mondod* el, amit tudsz!” (Knittel-ford. 20. l., magyarul: és miért *nem* mondod el). „Titkos tanácsok már jóelőre óvaintet-

ték [az egy szóba írás szükségtelen] a jámbor andrussi báránycákát, hogy ezen a tárgyaláson *mutakozzanak*“ (uo. 118. l.; tán csak nem a mutatkozásra intették? helyesen: hogy *ne* mutakozzanak). „Olyan vagy, mint a korszó, amely addig jár a kútra, amíg *eltörik*“ (uo. 119. l., magyar észjárás szerint: amíg el *nem* törik). „Hogyan élje át ezt az ember anélkül, hogy *szégyenkezzék*“ (uo. 123. l., magyarul: a nélkül, hogy *ne* szégyenkezzék). „Sokáig a virgács szót is többes lat. accusativusból magyarázták, míg Melich *kimutatta*, hogy“ stb. (A magy. nyelvtud. kézikönyve I. k. 12e. füz. 35. l., magyarul: míg ki *nem* mutatta). „Az orvosok büszkéek voltak erre a [megsebesült] karra: kis hijja, hogy *le kellett vágni*!“, de megmentették“ (Wells: Mr. Blettsworthy a kannibálok szigetén, ford. Szinnai Tivadar, 294. l.; helyesen: hogy *le nem* kellett vágni). „Ez a bolond lány! Hajsza! híja volt, hogy a teljes eszemtől *megrabolt*“ (Áprily Lajos szép Peer Gynt-fordításában 151. l., pedig így is lehetett volna a vessort alakítani: teljes eszemtől hogy meg *nem* rabolt).

9. Viszont fölösleges szokat találunk a következő mondatokban: „Gömbös Gyula volt az *első* [hát második ilyen valaki is volt!], aki megalkotta ezt a kifejezést: róma-berlini tengely“ (UM. 1942 I/4, 4. l., e h.: az, aki megalkotta stb.). „Az ezredes morzsákat szedett fel az asztalról és szájába dugta *azokat*“ (Knittel-ford. 629. l.). „Nincs elegendő pénzem, hogy *azt* [arcképet] megfizethessem“ (Képes Vasárnap 1942 XII/1, 784. l.). „Megmutatta nekik arcképet. Mindenki megcsodálta *azt*, csak a tulajdonosa vakarta a fejét“ (uo., ua. elbeszélésben; a magyar észjárás a tárgyas igealak mellett az ilyen mondat tárgyak kitételét, mint *azt*, *azokat* nem tartja szükségesnek). „Vigyáznunk kellett, *nehogy* lelkesedésünk az egyes tárgyak elmozdítása... alkalmával nagyobb kárt *ne* okozzon az alatta fekvő tárgyakon“ (Carter-Mace: Tut-ankh-Amen sírja, ford. Balassa József, 123. l.; *nehogy* után a *ne* szócskára már nincs szükség; a magyaros kifejezés azonban ez: *hogy* lelkesedésünk kárt *ne* okozzon).

10. A magyar szórend ellen is elég gyakran vétének íróink. Pl.: „Ilyen ingadozást *úgy* a közbeszédben észlelhetünk, mint a legjobb költőknél is“ (Nyttud. VII, 57, helyesen: mind a közbeszédben, mind a legjobb költőknél is észlelhetünk). „Bennem első pillanatban az a kérdés vetődött föl, nem egyházi nyelv *hatása-e* keresendő abban, hogy“ stb. (uo. 61, helyesen: nem az egyh. ny. hatása keresendő-e). „A román kormány az összes nagy és kisvárosok kiűritését *rendelte el*“ (BH. 1916 XI/1, 10. l., helyesen: a rom. korm. elrendelte stb.). „Külföldi ujságírók és előkelőségek a *szegedi* Az ember tragédiája *harmadik* előadásán“ (uo. 1933 VIII/30, 8. l., e h.: Az ember tr. szegedi harmadik előadásán). „Waltershausen bárót, Werther kapitány mostohafiát *hallgatja* ki a bíróság“ (BH. 1934 IV/8, mell. 3. l., egy kép magyarázatául; a kirekesztő szórendre, hogy t. i. nem más valakit hallgat ki, semmi szükség nincs; helyesen: kihallgatja a bíróság). „A miniszterelnök külpolitikai eredményei... minden magyar ember há-láját és elismerését *vivták ki*“ (uo. IV/10, 3. l., megismétlődve, e h.: ki-vívták). „Ebben [a győzelem gyümölcsöztetésében Olaszország] *sem korlátozni, sem pedig ettől megfosztani* nem hagyja magát“ (uo. 1936 V/8, 1. l., e h.: ebben nem korlátoztatja és tőle meg nem fosztatja magát). „Em-lítettem *már volt*, hogy“ stb. (Lukács Pál: Hogyan éljen a gyomor- és bél-bajos ember? 21. l., e h.: említettem volt már). Stb.

Gyakori az is kötőszós mondatok szórendjének elhibázása, mint pl.: „Az úgynevezett szeplő keletkezésében, mely nem egyéb mint a bőrben körülhatárolt helyen fölhalmozódott festék. *is* jelentékeny szerepe van a napfénynek“ (A Műveltség Könyvtára. Az Ember 479. l., e h.: jelentékeny szerepe van a napfénynek az úgynev. szeplő keletkezésében is, stb.). „A sze-

rémmegei helynevek is ezt világosan bizonyítják“ (MNy. XIX, 140, e h.: a szerémm. helynevek is vil. biz. ezt). Stb.

Nagyobb a szőrendi vétség akkor, ha ennek következtében a mondat olvasása olyan gondolatot támaszt eleinte, amelyet a következőkben el kell ejtenünk. Mint pl.: „*Az a meggyőződésük, hogy* [azt hinnők, hogy most következik a meggyőződés kifejtése] a fűvészség eladdig nem volt nálunk tudomány, hanem csakis a külföldön virágzott, mint ilyen, s így ők annak tudományos úttörői: *sok hibát szült náluk*“ (Bárdos Remig: A magyar nyelvtisztító törekvések története, 98. l., helyesen: sok hibát szült az a meggyőződésük, hogy stb.). „Mikor a *nagy politikus eltávozott*, még egyszer megrázta [itt valami más személyt várunk alanyul hiába] a völgyé ny kezét“ (Szabó Dezső: Az elsodort falu II, 59, helyesen: a nagy politikus, mikor eltávozott, még egyszer megrázta a völ. kezét). „Hogy színészettörténeti tanulmányai vezették [az illető tudóst] erre a térre, ...*azt bizonyítja, hogy* [itt azt hinnők, hogy most a bizonyítás tárgya v. i. tárgyi mellékmondat fog következni] egyik első dolgozata az új korszakban [értsd: működése új korszakában] arról szól, milyen nyomokat hagyott Shakespeare irodalmunkon“ (Akad. Emlékb. XIX. k. 7. sz. 27. l.; az összefüggésből aztán kiderül, hogy a *hogy*-os mondat alanyí mellékmondat, helyesen tehát *azt bizonyítja* helyett ezt kellett volna írni: *bizonyítja az, hogy* stb.). „Nem megmondtam, hogy nem akarok *sem bálványokat* [sem mit még?] készíteni, sem eladni!“ (Hardy: Ábrahám, ford. Baktay Ervin, 81. l., helyesen: sem készíteni, sem eladni nem akarok bálványokat). „Vénusz lába előtt *förlállított* [igenévnék látszik!] nyársakból alkotott háromlábú egy kerek üstöt“ (Mereskovszkij: Nagy Péter, ford. Benedek Marcell,³ I, 32, e h.: Vénusz lába előtt nyársakból való háromlábú egy kerek üstöt állított föl). „A film és a rádió... bemutatja nekik [az ázsiaiaknak] *nemcsak a fehérek* erényeit [hát még kikét?], hanem azok hibáit [németes!] és gyengeségeit is“ (Turán 1934-i évf. 10. l., e h.: a fehéreknek nemcsak erényeit hanem hibáit és gyengeségeit is). „Ezzel *nem tényeket* [hanem mit?] magyarázni, hanem lerögzíteni akarunk“ (BH. 1937 VII/31, 3. l., e h.: ezzel nem magyarázni akarunk tényeket, hanem lerögzíteni). „A vitéz tábornagy szavai megtalálják az utat *nemcsak a polgárság füléhez* [hát még kiknek a füléhez?], *de* az agyához és szívéhez is“ (uo. XII/7, vc., helyesen: a polgárságnak nemcsak füléhez, hanem az agyához és szívéhez is). „Paolo Veronese-ben pl. a Veronese *nem a festő* családneve [hát kié?], mert az Cagliari volt, hanem származáshelyét jelöli“ (egy előterjesztésben, l. Msn. IV, 123, e h.: a Veronese a festőnek nem családnevét, hanem származáshelyét jelöli).

11. Egyéb, különféle természetű, mondat szerkesztésbeli hibák és esetlenségek: „*Parancsoljon ne* [!] *nyugtalanzkodni* — kiáltotta a partról az intéző“ (Turgenev: Milics Klára, ford. Várnai Dániel, 117. l., e h.: legyen szíves és ne nyugtalankodjék). „Azzal a kikötéssel, hogy... abból *soha* többé mást, mint kertet alkotni *tilos legyen*“ (BH. 1932 X/4, 8. l., e h.: abból soha t. m., m. k. a. ne legyen szabad). „Ezek [a pályázati szelvények] csatolása nélkül egyetlen megfejtést, még ha helyes is, figyelembe nem veszünk“ (uo. 1935 V/19, mell. 23. l., e h.: egyetlen megfejtést sem veszünk figyelembe, még ha helyes is). „*Minden* egyéb hangtani kritérium *nem megbízható*“ (NyK. XLIX 352, természetesen: a többi hangtani ismeretjel mind megbízhatatlan). „Lo Hello, Barazére és még *más hatan* a nagy árbocról“ stb. (Pierre Loti: Yves testvérem, ford. Kelen Ferenc, 71. l., helyesen: és még mások hatan). „Sibeliusról és zenéjéről beszélni *egy* *jelent* a finn lélek és finn zene legmélyebb lényegének problémáját *felvetni*“ (! Északi Rokonaink 1940 dec.-i sz. 151. l., Prahács Margit cikkében,

e h.: annyi mint... fölvetni). „Egy betegem érdekében kénytelen vagyok megkérni Önt arra, hogy *nem venné-e fel* a Bellevue-be!“ (Cronin-ford. 425. l., e h.: megkérni Önt arra, hogy venné föl).

IV. A barangolásunk színteréül szolgáló vadonban néhány két vagy több szóból álló, megállapodott kifejezésünk és több eredeti szólás-módunk is elkorcsosult. Ez utóbbiak elkorcsosulásai már nem is annyira bosszantók, inkább mulatságosak. A szólásmódok ugyanis a nyelv legfőbb kincsét teszik. Valóságos nebánecsvirágok. Szűrj beléjük egy árva névelőcskét (pl. a terv *a* kútha esett, l. Msn. VII, 52), és nemcsak hímpornukat veszítik el, hanem egészen eltorzulnak. Más szóval: a legcekélyebb változtatás is nyelvérzék-sértő bennük, mert fölborítja átvitt értelmüket és nevetséggé válnak. Íme néhány:

„A legderekbabb az ő katonái lesznek, hogy az idegen vezérek szolgálatában *hagyják ott* a szerencsétlenek a *foguk fehérét*“ (Scott Walter: Ivanhoe, ford. Győry Ilona, 9. l.; a magyar ember a foga fehérét, vagyis a lelke valóját, a gonoszságát csak kimutatja, otthagyja azonban a fogát valahol, vagyis odavész). Így a következő helyen is: „Burma felől éppen most érkezik meg csapzottan szegény Alexander tábornok, aki majdnem *otthagya a foga fehérét* is Burmában, úgy megverték a japánok“ (UM. 1942 V/19, 4. l.; az is kötőszó csak fokozza a hibát).

„A rádiumszámítás *körül* is hiba van a *krétában*“ (Francé: Az ember és a mindenség, ford. Lambrecht Kálmán, 31. l.; helyesen: a rádiumszámításban is hiba van a kréta körül).

„Az asszonykán most már erőt vett a pletykázó kedve és *töviről-hegyéről* [!] elmondott mindent a férjének“ (Herczeg F.: Az első fecske, 161. l.; helyesen: töviről hegyére, vagyis: a tövétől a tetejéig, más szóval: elejétől végig).

„Álltak mint *birka* az új kapu előtt“ (Jerome: Minden út a kálváriára vezet, ford. Bartos Zoltán, 160. l.; ezt a köz-szólás szerint a borjú szokta tenni).

„Utilapút fogok kötni a *talpa alá*“ (Cronin-ford. 395. l.; a talpára szoktuk ezt kötni valakinek).

„*Kevésbe mult, hogy* a maradiság... ezt is *megakadályozta volna*“ (Uj Idők 1933 IX/10, 347–8. l., egyet. tanár cikkében; helyesen: hogy meg nem akadályozta).

„Olyan fenyegetően lépett föl azokkal szemben, akik a vígjátékot hüvösen fogadták, hogy *kis híján meg nem buktatta* [!] a darabot“ (BH. 1933 IX/17, 7. l.; értelmetlen kifejezősmód; helyesen: kicsi hija volt, hogy meg nem buktatta).

„A finn színészek kitűnően *oldották meg szerepüket*“ (Turán 1942-i évf. 48–49. l.; helyesen: föladatukat, vagy: játszták meg szerepüket).

„Egy ízben *kicsi híján* főbe *nem lötték* [Teleki grófot] a spanyolok“ (Tolnai Világlapja 1942 V/13, 24. l.; értelmetlenség; helyesen: kicsi hija, hogy főbe nem lötték).

Kész nevetség a következő két példa: „Nagykanizsán tejben-vajban akarják *megfürösztteni* [!] a Filléres gyors utasait“ (BH. 1932 VI/1, 6. l.). „Miután pedig a telepeseiket tejben-vajban *jól megfürösztötték* [!], helyzetükről... a községi előljáróság a következőket mondja“ stb. (uo. 1933 III/4, vc; ez utóbbi helyen talán gúny akar lenni, de annak is nagyon esetlen; a szólás változhatatlan alakja: *tejben-vajban füröszt valakit*, a. m. minden jóval ellát).

V. Végül a széptani szempontnak, a jóhangzásnak a figyelembe nem vételére is hadd idézzek két példát, igazságosan, egy magas- és egy mélyhangút: „Az első erdélyi munkatábor és a vele kapcsolatban *szervezett-*

nek tervezett falukutatás“ stb. (Magyar Népryelv III, 308). „Shaw nem olyan kegyetlen, mint *ama halhatatlan gall vala* [t. i. Voltaire], de nem kevésbé ötletes“ (BH. 1922 I/4, 7. l., ez a példa éppen a szépirodalomról, színi bírálatból való).

Íme, ilyen nyelvérzéssel, a nemzeti nyelv ilyen tudásával találkozunk lépten-nyomon újabb irodalmunkban! Pedig ez a nem éppen rövid bűnlajstrom egyetlen szemlélőnek megfigyeléseiből rovdott össze. Annak is csak egy pár állandóan vagy alkalmilag olvasott folyóirat és lap, meg néhány könnyen megszámlálható könyv forgott észleletei alatt a kezében. Mekkora daadna ez a lajstrom akkor, ha az irodalom többi, itt nem idézhetett termékeit is figyelemmel kísérhetnők! Joggal vethetem föl tehát a kérdést: van-e még egy művelt nemzet, amelynek irodalmát annyi kontár, annyi helyesen írni nem tudó, a nemzeti nyelv törvényeit nem ismerőknek akkora száma és a köteles írói gonddal nem törődőknek olyan sora lepte volna el, mint a mi irodalmunkat, és van-e nemzet, amelynek irodalmi nyelve ellen ez okoknál fogva annyi vétséget követnének el nap nap után, mint nálunk?!

Szálljanak magukba és okuljanak, akiket illet!

Zolnai Gyula.

ÜZENETEK

F. R.-nek. Kérdései közül néhányra a következőkben válaszolunk: 1. A *multkorjában* szó a nép nyelvében gyakori, onnan került az irodalomba. Mondják ezt is: *akkorában* v. *akkorban* ilyen értelemben: abban az időtájban. A régiségben ilyeneket találunk: „*Akkorban* való zsidók.“ „*Akkorában* megházasodott vala“ (vö. NySz.). 2. Főnévből -l és -z képzővel egyaránt képezhetünk olyan igéket, amelyek valaminek tevést, csinálását fejezik ki, pl. *ebédel, dalol, táncol, vacsoráz, ágyaz, lármáz*. Ma a köznyelvben az *ebédel* és *vacsoráz* alak járatos, régebben így mondták és írták: *vacsorál* és *vacsorátik*. 3. A régi nyelv a *töméntelen* és *táméntalan* szóalakokkal élt, a szó jelentése: innumerabilis. A *tömény-ezer* is régi szó s a jelentése: millió, ezernyi ezer. A nyelvújítás idején ebből vonták el „sok, számtalan“ jelentéssel a *tömény* szót, amelyet Bugát Pál „concentratus“ értelemben használt, pl. *tömény* oldat.

P. Z.-nak. Levélcímbe nagy betűvel írhatjuk az ilyen rövidített szavakat: Özv., Ifj. (= ifjabb) stb., ha velük kezdjük a címzést. Mivel azonban ezeket rendesen megelőzi a tekintetes, nagyságos vagy egyéb jelző, mint a címzés kezdő szava, a kérdezett rövidítéseket kis betűvel írjuk. Arra a kérdésre, hogy magyartalan-e a „P. Z.-né szül. El. P.“ írásmód, megtalálja a választ ennek a füzetnek „Lapszemle“ rovatában. — A *villam* szó ma már csak továbbképzéseiben él (*villamos, villamosság*), éppen azért furcsa volna, ha az inasiskolákban a *villamosszerelő* szóra tanítanak a növendékeket a közkeletű *villanyszerelő* helyett. — A *konzerv* magyar nevééről többször írtunk a Magyaroson-ban (VI, 159–160, VII, 79). Egyéb kérdéseire alkalomadtán felelünk.

Hibaigazítás. A Msn. 88. lapján a Barangolás stb. című cikk 2-ik bekezdésének elején az »erős« szó után álló orosz ѣ betű helyett a mássalhangzólagysítást jelentő ѣ betű olvasandó.

A szerkesztésért Putnoky Imre felelős, a kiadásért Gergely Pál.
Sylvester Rt., Budapest. — Felelős vezető: Schlitt Henrik.

Olvasóink figyelmébe.

A Magyarosan előfizetési díja 1944-től kezdve két pengő. Évi két pengőért folyóiratot adni az olvasóközönség kezébe: egyedülálló dolog a magyar tudományos sajtó mai viszonyai között. Amikor arra kérjük barátainkat, terjesszék a Magyarosan-t, vegyék támogatásukba és szerezzenek számára ismerőseik körében minél több előfizetőt, olyan valamit kérünk, ami szorosan egybefügg a magyar öntudat és a nemzeti művelődés érdekével. Minél szélesebb körben terjednek el folyóiratunk igazságai, annál biztosabb lesz munkánk eredménye.

Az a tény, hogy anyanyelvem magyar, és magyarul beszélek, gondolkozom, írok, életem legnagyobb eseménye, melyhez nincs fogható.

Aki anyanyelvét nem ismeri tüzetesen, az egy nyelvet sem bírhat, az holta napjáig szellemi vakarcs, lelki nyomorék marad, izetlen, tartalmatlan és kedélytelen, s ha mégannyi nyelven gagyog is, minden nyelven csak légüres általánosságot mond.

Sehol a földgolyón nem foglalkoznak oly keveset az anyanyelvvel, mint a mi iskoláinkban.

A természet csak egyetlen édesanyát adott nekünk, csak egyetlen édes anyanyelvet.

A nyelvtisztításnak van határa: a mindenkori lehetőség és ízlés, de a nyelvpszikításnak nincs határa: az végtelen, mint a pongyolaság és az ízléstelenség.

A nyelvtisztaság a belső arány és szépség parancsa. Ez a mi magányunk daca, a mi egyedülálló, rokonatlan, ázsiai nyelvünk büszkesége és erkölce.

Az idegen szóknak szállást adhatunk, de aztán kivernek bennünket tulajdon házunkból. Nem maradnak vesztég. Kenyeret kérnek, nem gazdagodást jelentenek, hanem szegényedést.

(Kosztolányi Dezső: Erős várunk, a nyelv e. művéből.)

MAGYAROSAN

a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának megbízásából szerkesztett és kiadott nyelvművelő folyóirat.

A Magyarosan február, április, június, október és december közepén jelenik meg. Előfizetés egész évre 1 pengő, egyes szám ára 30 fillér. Az előfizetési díjat a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalának 44.888. számú postatakarékpénztári folyószámlájára tessék befizetni vagy postautalványon beküldeni a következő címre: A M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatala, Budapest, V., Akadémia-u. 4.

Putnoky Imre szerkesztő lakása: Budapest, XII., Márványutca 35. (Kéziratok, cserepéldányok, könyvek.)

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottsága.

Elnök: Szinnyi Ferenc. — Helyettes előadó és a Magyarosan szerkesztője: Putnoky Imre. — Tagok:

Az Akadémia I. oszt. részéről: Alszeghy Zsolt, Bárczi Géza, Csathó Kálmán, Csengery Ferenc János, György Lajos, Horger Antal, Horváth János, Keményfy János, Klemm Antal, Kodály Zoltán, Laziezius Gyula, Melich János, Mészöly Gedeon, Nagy József Béla, Németh Gyula, Pais Dezső, Rédey Tivadar, Sági István, Vikár Béla, Voinovich Géza, Zolnai Gyula, Zsirai Miklós.

Az Akadémia II. osztálya részéről: Lukinich Imre, Madzsar Imre, Nagy Miklós.

Az Akadémia III. osztálya részéről: Gombocz Endre, Mikola Sándor, Szily Kálmán, Verebély László.

A Kisfaludy-Társaság részéről: Radó Antal.

A Természettudományi Társulat részéről: Rapaiics Raymund.

A Nyelvtudományi Társaság részéről: Techert József.

Az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács részéről: Harasnyi Zsolt.

A Magyar Újságírók Egyesülete részéről: Tóth László.

A Magyar Rádió részéről: Cs. Szabó László.

Meghívott tagok: Bence István, Buzás Dezső, Halász Gyula, Hindy Zoltán, Juhász Jenő, Loványi Gyula, Márkus Miksa, Östör József, Pávó Elemér, vitéz Somogyvári Gyula, Tömöry Jenő.

XII. ÉVF.

1943.

5. FÜZET.

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGÁNAK MEGBÍZÁSÁBÓL

SZINNYEI FERENC

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI

PUTNOKY IMRE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1943.

TARTALOM

NAGYOBB CIKKEK.

	lap
Zolnai Gyula: Képtelen képek és valami a nyelvművelésről. II. — — — — — — — — — —	129

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Buzás Dezső: A nyelv szívzöreje — — — — —	139
Loványi Gyula: Néhány köszönési formáról — — — — —	142
Molnár János: Jön-megy, hoz-visz — — — — —	144

SZÉLJEGYZETEK.

Loványi Gyula: Átfogó — — — — — — — — — —	146
Loványi Gyula: Szielián? — — — — — — — — — —	147
Fáth Imre: Szabad — — — — — — — — — —	147
Fáth Imre: Nem igen — — — — — — — — — —	147
Kelemen József: Kürtöskalács — — — — — — — — — —	148

KÖNYVSZEMLE.

Tizsamarti Antal: Szeplőtlen magyarság. Ism. Bence István — — — — — — — — — —	148
---	-----

LAPSZEMLE.

Folyóiratok és napilapok nyelvvédő cikkei — — — — —	150
---	-----

FIGYELŐ.

A Nyelvművelő Bizottság ülései — — — — — — — — — —	153
Zolnai Gyula: Nyelvérzékelhomályosulás? — — — — —	156
Loványi Gyula: Bakonyi László — — — — — — — — — —	158

ÜZENETEK.

Kilenc üzenet — — — — — — — — — —	158
-----------------------------------	-----

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

XII. ÉVFOLYAM

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGÁNAK MEGBÍZÁSÁBÓL

SZINNYEI FERENC

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTETTE

PUTNOKY IMRE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1943.

TARTALOM.

Nagy J. Béla: Szinnyei József — — — — —	Lap 35
---	-----------

Nagyobb cikkek.

Bíró Izabella: Összetétel vagy egybeírás? — — — — —	1
Loványi Gyula: Visszás tünetek — — — — —	35
Loványi Gyula: Hibás szófordítások — — — — —	104
Zolnai Gyula: A köznévi 'japán' szó kérdéséhez — — — — —	65
Zolnai Gyula: Képtelen képek és valami a nyelvművelésről — —	97. 129

Kisebb közlemények.

Buzás Dezső: Lenvin maga öltöztet — — — — —	11
Buzás Dezső: A nyelv szívzöreje — — — — —	139
Csekey István: A nemesi előnevek írásmódja — — — — —	9
Csekey István: Egyetemeink neve — — — — —	76
Halász Gyula: Édes anyanyelvünk — — — — —	106
Kardeván Károly: Többesszámú alany — egyesszámú állítmány — —	47
Kovalovszky Miklós: Nyelvtörvény és nyelvszokás — — — — —	110
Kömes János: Névmagyarosítás — — — — —	45
Loványi Gyula: Adalék a jelentéstapadás kérdéséhez — — — — —	5
Loványi Gyula: Honi gyártmányú idegen szók — — — — —	79
Loványi Gyula: Parazita — — — — —	82
Loványi Gyula: Előkelőségek — — — — —	116
Loványi Gyula: Néhány köszönési formáról — — — — —	142
Molnár János: Jön-megy, hoz-visz — — — — —	144
Nagy J. Béla: A szakaszjel írása — — — — —	8
Nagy J. Béla: A nemesi előnevek írásmódja — — — — —	42
Pais Károly: Nyelvi karambol a villamoson — — — — —	53
Tóth József: Csömű — — — — —	6
Tóth József: Az idegen és a jövevényszavak alakja — — — — —	113

Széljegyzetek.

Buzás Dezső: Mégegyszer a hinterland	— — — — —	14
Buzás Dezső: Herta aludni megy	— — — — —	118
Cs. F. J.: Helyesel	— — — — —	50
Csengery János: Az y helye	— — — — —	49
D. F.: Nyit és zár	— — — — —	120
D. F.: Plebános, predikál	— — — — —	120
D. F.: Ösbemutató	— — — — —	120
Fáth Imre: Szabad	— — — — —	147
Fáth Imre: Nem igen	— — — — —	147
Fest Aladár: Ama és amaz	— — — — —	120
Haragos Sándor: Kapcsolatban	— — — — —	13
Haragos Sándor: Rendszabály — intézkedés	— — — — —	14
Haragos Sándor: Helsinki — helsinki	— — — — —	120
Hindy Zoltán: A „reumás szemű ló“	— — — — —	49
Horvay Róbert: Több jelző sorrendje	— — — — —	85
Kardeván Károly: Közellátás és közellátás	— — — — —	49
Kardos Albert: Hol terem a „dörzsölt fickó“?	— — — — —	12
Kelemen József: Kürtöskalács	— — — — —	148
Kómes János: Heverő	— — — — —	48
Laczó Viktor: Emlékezni és megemlékezni	— — — — —	85
Loványi Gyula: Született emberek	— — — — —	12
Loványi Gyula: Szökelő-kórház	— — — — —	13
Loványi Gyula: Patina	— — — — —	86
Loványi Gyula: Invázió	— — — — —	119
Loványi Gyula: Egy mindennap megismételt hibás összetételtől	— — — — —	119
Loványi Gyula: Vigyázat: „analyst“-ek közelednek!	— — — — —	119
Loványi Gyula: Átfogó	— — — — —	146
Loványi Gyula: Szicilián?	— — — — —	147
báró Szalay Gábor: Tunézia	— — — — —	50
báró Szalay Gábor: A „nordikus“ vér	— — — — —	113
Tóth József: Év telt el	— — — — —	14

Könyvszemle.

Tiszaamarti Antal: Szeplőtlen magyarság. (Bence István)	— — — —	148
Vidor Emil: Kalandozás a szavak világában. (Lükő Balázs)	— — — —	15

Lapszemle.

Balatonai Kurir. — Csendőrségi Lapok. — Erdélyi Szemle. — Esti Újság. — Felvidéki Nevelő. — Forrás. — Hid. — MABI Tudósító. — Magyar Jogi Szemle. — Magyar Nemzet. — Magyar Nyelv. — Magyarság. — Magyar Tavasz. — Nemzeti Figyelő. —

Nemzeti Újság. — Nép és Nyelv. — Pesti Hírlap. — Rákosi Hírlap. — Szárnyaskerek. — Turán. — Typographia. — Új Hegyalja. — Új Nemzedék. — Újság. — Zalai Közlöny — — 15. 50, 87, 121. 150

Figyelő.

A Nyelvművelő Bizottság ülései	— — — — —	54,	153
Loványi Gyula: Egy szokványos újságeikről	— — — — —		28
Loványi Gyula: Fontos megmozdulás a jogi nyelv kérdésében	— —		62
Loványi Gyula: Bakonyi László	— — — — —		158
Tiszamarti Antal: Változatosságot!	— — — — —		93
Kibédi Varga Sándor: A nemesi előnevek írásmódja	— — — — —		63
Zolnai Gyula: Barangolás a nyelvérzék vadonában	— —	18, 54, 88.	124
Zolnai Gyula: Nyelvérzékeltelhomályosulás?	— — — — —		156

Üzenetek.

Minden füzetben	— — — — —	29, 64, 94, 128,	158
-----------------	-----------	------------------	-----

TÁRGY- ÉS SZÓMUTATÓ.

abban áll — abból áll 32
 -ai, -ei, -jai, -jei többes jel 30
 akkorában 128
aláhúz (= hangsúlyoz) 99
 alany és állítmány egyeztetése 31
 alázatos tisztelettel 143
 aludni megy 118
 ama és amaz 120
amely hibás használata 18
 analyst (= hirmagyar-
 rázó) 120
 artikulátlan 58
 átfogó 146
azaz hibás használata 19
 az idén 21
 azon, ezen 64
 behajóz 19
 behelyettesít 19
 belakott 20
 célkitűzés 20
 címek írása 121
 dörzsölt fickó 12
 édesipar 79
 egyedül 105
 egyelőre — egyenlőre 88
 egyenesen 104

egyetemeink neve 76
egy hibás elhagyása 14
 egyszerűen 104
éjtszaka helyesírása 31
 elmagyarosodás 20
előkelő középfoka 21
 előkelőségek 116
 ember 105
 emlékezni 85
 ereszfedél 15
 erőnlét 16
eszik tárgyias alakja 160
 eszterhaj 15
 fajvédelem 16
 -falva utótagú helyne-
 vektől képzett mel-
 léknév 159
 fekete piac 17
 feltartóztatatlan 58
 fogadás és fogadtatás 57
fordul hibás használata 21
 főnévi országnevek
 melléknévi használata 67
 gyermekeipőben jár 107
gyümölcs többesszámi
 használata 160
 hadakmőge 14
 hányados (= osztat) 55

-háza utótagú helyne-
 vektől képzett mel-
 léknév 159
 helyesel valakinek 50
 heverő 48
 hogyan — semhoggy 32
 hoz-visz 144
 idegen műszavak he-
 lyesírása 30
 idegen szavak kiejtése 94, 113
 idegen szó és idegen
 eredetű szó 129
 idegen szólások szol-
 gai ford. 140
 igekötők hibás szó-
 rendje 109
 ikés igék ragozása 29
 invázió 119
is (megengedő) szó-
 rendje 16
 ivókút 121
 japán-japáni 65
 jassz-szavak 87, 122,
 137
 jelentőség — jelentős-
 ség 87
 jelzők hibás sorrendje 85
 jön — megy 144, 153
jön németes használata 22
 kamara, kamra 158
 kapcsolatban 13

- képez hibás használata 150
keresztnév elhagyása 11
kettő „két” helyett 22
kikeresztelkedik 96
Koffie — Likeur 80
komplexus 160
kölcsonöz hibás használata 150
közellátás 49
kukorica-kukoricák 160
kürtöskalács 148
lakattű 51
leállít 50
leányfalui — leányfalusi 60
leszólít 150
lezár 152
ly betű jelölése 94
magánhangzók hibás rövidítése 6
mágnás-cím szórendje 53
maradékaltan 108
megemlékezni 85
meghagyás 6
mig — addig 121
mintsem — semmint 32
misét olvas 20
miután hibás használata 121
mondattani magyartalanságok 88, 124
muszály 160
műnök — műves 155
-nál, -nél hibás haszn. 123
nap mint nap 64
nem a tiltó ne helyett 24
nemesi előnevek írásmódja 9, 42, 63
névnap — nevem napja 30
nordikus 118
nyit és zár 120
ősbemutató 120
össz-szel alkotott összetett szók 150
összes használata 64, 150
öszvér 95
paraszt 16
parazita 82
patina 86
plebános 120
predikál 120
rendszabály 14
részvevő 64
setince = stencil 55
szabad 147
szakaszjel írása 8
szemenszedett 37, 102
szóamputálás — szócsontítás 102
szólások eltorzítása 127
szökelő-kórház 13
szurkol, szurkoló 100
született 12
tanúság és tanulság 26
többszámú alany — egyszámú állítmány 47
túl azon, hogy... 27
Tunézia 50
tűnik 27
úgy... mint 121
úgymond 87
uram! 143
van szerencsém 142
véderő 119
végéhez ér 123
villamosszerelő 128
viszér 95
vonal 5
zugpiac 17

*A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottsága
1931 júniusában kezdte meg működését, a Magyaroson 1932
januárjában indult meg.*

A Bizottság elnökei: *Négyesy László* (1931—1933.) — *Szinnyei József* (1933—1937.) — *Pintér Jenő* (1937—1940.) — *Szinnyei Ferenc* (1940—).

A Magyaroson szerkesztői: *Négyesy László*, *Nagy J. Béla* és *Zsirai Miklós* (1932—1933). — *Szinnyei József*, *Nagy J. Béla* és *Zsirai Miklós* (1933). — *Szinnyei József* és *Zsirai Miklós* (1934—1937). — *Pintér Jenő* és *Putnok Imre* (1937—1940). — *Szinnyei Ferenc* és *Putnok Imre* (1940—).

M A G Y A R O S A N

N Y E L V M Ű V E L Ő F O L Y Ó I R A T

N A G Y O B B C I K K E K

KÉPTELEN KÉPEK ÉS VALAMI A NYELVMŰVELÉSRL.

Írta: Zolnai Gyula.

(Második, befejező közlemény.)

Ezek után a szóképek és egyéb kifejezések kérdésében való csetlés-botlásai után térjünk át a cikkírónak azokra az állításaira, amelyeket a nyelvvédelem elleni hadakozása közben a saját nyelvművelő álláspontjának érveiként szőrogatott el. Ezekben alaposság szempontjából az előbbi kifogásoknál is több a kívánnivaló.

5. A II. szakasz első mondata így szól:

„Állandóan dübörögnek nyelvvédőink az idegen szavak ellen, amik pedig, mint maga az *idegen* eredetű »idegen« szó is mutatja, *semmit sem ártanak a nyelv szellemének* — és nem veszik észre, hogy a magyarosankodók[!] írásai hemzsegni az igazi idegenszerűségektől.“

Nevezetes megjegyzés! Mindjárt el van árulva benne ellenfelünknek egy szinte érthetetlen, súlyos fogalomzavara, amely végigvonul ellenünk való egész megátalkodott hadakozásán. Nem tudja ugyanis, vagy nem akarja megérteni, mi az *idegen* szó, és állandóan összezavarja ezt a fogalmat az *idegen* eredetű szónak fogalmával. Íme, most idézett megjegyzésében is *idegen* szavunkat »idegen szónak« tekinti, holott tudnia illenék, hogy *idegen* szavunk ősrégi eleme szókinszünknek, annyira ősrégi, hogy még az eredetét sem ismerjük. Lehet-e — kérdem — nyelvművelés, szabatosabban (X. nyelvén: *precízebben*) szólva: az »idegen szók« kérdése szempontjából »idegen szónak« tekinteni egy olyan szavunkat, amelyet eleink a honfoglaláskor már magukkal hoztak?! És lehet-e *idegen* szónak tekinteni a *malaszt*, *tiszta*, *zamat* stb.-féle szókat, amelyek századokkal ezelőtt kerültek nyelvünkbe, teljesen magyar hangzásúakká váltak, eredeti szóknak látszanak, semmi idegenszerű benyomást nem tesznek, és amelyekről már csak a nyelvész tudja megállapítani az *idegen* eredetét?

Mi nem az idegen eredetű szók ellen küzdünk, hanem azok ellen a szavak ellen, amelyeket nemcsak a világ vesz észre idegeneknek a magyar nyelvben, hanem magunk is, amelyeknek idegenszerű voltát minden művelt magyar embernek nyelvérzéke megérzi. Mi elsősorban a *dedikáció*, *karakterisztikus*, *totalis* (legújabbban furakodott be szükségtelenül), *reparáció* stb.-féle szóknak kerülését óhajtjuk, aminőket ebben az írásomban is, minduntalan saját szavamba vágva, szándékosan és figyelmeztetőleg állítottam a miattuk lekicsinyelt és mellőzött magyar szavak mellé. Még a szembeszökően idegen hangzású szók közül sem szólunk azok ellen, amelyek elkerülhetetlenek, nélkülözhetetlenek (pl. *sport*, *film*, *interjú* stb.), legfőljebb sajnáljuk, hogy eredeti szókkal nem vagyunk képesek fölváltani őket, és örülnénk, ha eredeti szókkal való fölcserélésük valamikor sikerülne. Ezt az álláspontunkat mi már számtalanszor hangoztattuk, behatóan ki is fejtettük, de ellenfelünk nem akar erről tudomást venni. Ő továbbra is a meghonosodott, idegennek már nem érezhető *malaszt*, *zamat* stb. szókkal, tehát az idegen eredetű, de ma már idegennek nem tekinthető szókkal hozakodik elő, az *idegen* szók és az *idegen eredetű*, de magyarrá vált szók körül állandó tojástáncot jár, s ilyenformán avatatlan olvasók előtt szemfényvesztő játékot űz.

Meg vagyok győződve róla, hogy az *idegen* szó és az *idegen eredetű* szó közötti különbséget ellenfelünk maga is jól tudja, és csak szándékosan zavarja össze a jól elkülöníthető két szóréteget. Ilyenformán nem önt tiszta bort a pohárba. Hogy fölfogásából X. úr még sem enged, annak lelki okát abban látom, hogy másképpen nem bír kievickélni abból a hinárból, amelybe első föllépésével (Édes Gergely néven, I. Széphalom VI, 26—27) merő ellentmondási és ellenzékeskedő viselkedésből magamagát belekeverte. Aki pedig nem tud, vagy nem akar az *idegen* szók és az *idegen eredetű*, de már magyarrá vált szók között különbséget tenni, és aki az idegen szók elszaporodásának veszedelmét sem akarja belátni, annak, véleményünk szerint, nincs joga a mi nemes törekvésünkkel szemben tanúsított gáncoskodásai után bennünket most még ki is gúnyolni.

6. E szakaszbeli másik tételére (szerinte: *tézisére*), hogy az idegen szók „semmit sem ártanak a nyelv szellemének“, erre több cikkemre és tanulmányomra való hivatkozással felelhetek. A nyelv szellemének talán nem ártanak az eddig is fölöslegesen használt és az újonnan befogadott idegen szavak, de mérhetetlenül ártanak — ami nem kevésbé fontos — nyelvünk jellegének (X. szavával: *karakterének*).

Már kerek negyedszázad óta újra meg újra figyelmeztetem erre íróinkat. Először a Világ című lapnak 1918 okt. 2-i számában szólaltam föl az ártó jelenség ellen *Hanyatló magyar-*

ság című cikkemben.* Aztán az Uj Nemzedék 1921 március 19-i számában *Védjük meg nyelvünk épségét*, nem sokkal ezután a Budapesti Hírlap ugyanazon évi május 13-i számában *Pusztuló magyar szók* és az Uj Nemzedék 1922 febr. 12-i számában *Turániság és magyarság* című cikkem hangoztatta az egyre terjedő veszedelmet. 1931-ben a Budapesti Hírlap március 20-i számában *Szeressük jobban a magyar szót!* című cikkemmel próbáltam ismét fölrázni a szunnyadó lelkiismeretet. A következő évben, 1932-ben megindult Magyarosan című folyóiratunkban *Vermut-féle nyelvfejlődés* című cikkem tárgyalta a kérdést tudományos részletességgel, rámutatva egy sereg olyan eredeti, vagy régen magyar színezetűvé vált jövevényszavunkra, amelyeket az idegen szók lassanként kiszorítanak. Megújítottam ezt a figyelmeztetést ugyanakkoriban *Nemzeti öntudat a nyelvben* című cikkemben, amely a Kosztolányi Dezső szerkesztette *A Pesti Hírlap Nyelvőre* című könyvecskében 1932 december havában jelent meg. Majd két nagyobb tanulmányomban: az imént említett *Van-e szükség* stb. és az *Idegen szavaink és a nyelvújítás* címűben (Msn. V. és VI. k. és külön: Nyelvészeti Füzetek 4. sz.) fejtettem ki részletesen, illetőleg hangoztattam újra nyomatékosan a kárt, amelyet az idegen szók kedvelése nyelvünkben okoz. Az előbb idézett tanulmányban (Msn. III, 91–103) 12 oldalon át lelkiismeretes pontossággal állítottam össze azt a sivár képet, amelyet irodalmi nyelvünk csupán a görög-latin szóknak X.-szellemű, szertelen kedvelése következtében mutat. Mennyi jóra való magyar szót mellőzünk e miatt nap nap után! Nem olvasta el X. úr ezt a tanulmányt? És ha olvasta, nem talált benne semmi megszívlelni valót?

Nem ismételhetem tehát újra az ő hajthatatlansága kedvéért okfejtéseimet és példáimat. Akinek nincs elegendő érzéke a nyelv nemzeties jellegének (szerinte: *nacionális karakterének*) fontosságához; aki ma már nem látja be többé, amit pályája kezdetén maga is érzett, hogy az idegen szók „a magyar szellemből fakadt nyelvújítási szavak”-nak mennyit ártanak (l. Msn. VI, 5); aki nem látja be, hogy az elszaporodott idegen szók következtében eredeti magyar szavaink egy része lassankint elpusztul, nagy része pedig a folytonos mellőzés eredményéül jóformán csak a szótárakban él már (l. Msn. V, 49), és aki nem látja be, hogy e fejlődési irány (X. szerint: *evolucionális tendencia*) következtében nyelv-

* A Világ című már megszűnt lapot eladdig sem nem láttam, sem nem olvastam, s azért mikor szerkesztősége az akkor megindított *tudományos tárcasorozat* számára tőlem népszerű cikket kért, jóhiszeműleg engedtem a kérésnek. A *Literatura* című folyóirat tehát *Van-e szükség nyelv-művelésünk irányítására?* című tanulmányom bírálatában (1935 V/15-i sz.) ok nélkül igyekszik e népszerű cikkem megjelenéshelye alapján érvelésemet visszásként föltüntetni.

vünk visszasüllyed a XVII. és XVIII. század siralmas állapotába (l. Msn. VI, 44—45): azzal hiábavaló minden vitatkozás!

Az érezhető és elkerülhető idegen szók ellen való küzdelem az öntudatra ébredt *nemzeti szellem* természetes nyilvánulása. Halikarnassosi Dionysios óta, aki a Krisztus születése előtti kor végén megütközött a görög színműírók idegen szavain, a görög szókat gondosan kerülő Caesaron és Cicerón és a görög nyelvnek befolyása ellen már egyenesen küzdő Senecán és Quintilianuson,* sőt tudatosan magyar szókat alkotó első bibliafordítóinkon át napjainkig csaknem valamennyi nemzet nyelv-művelésében megtalálható az idegen szóktól való idegenkedés. A németeknek a XVIII. század végén és a XIX. elején végbe ment mozgalmát és a mi nyelvújításunkat nem említve, a velünk közel és távolabbról rokon népeknek: a cseremiszeknek, zürjéneknek, mordvinoknak és a törököknek jelenkori nyelv-művelő megmozdulásai is (l. Msn. V, 68—69), amelyek az érezhető idegen szók ellen irányulnak, mind azt bizonyítják, hogy az eredeti szók kedvelésében és az idegen szóktól való tartózkodásban a *nemzeti szellem* megnyilvánulását kell látnunk, és e megnyilvánulást lekicsinyelnünk és gánacoskodással, gúnnyal fogadnunk nem szabad.

A cikkíró a nyelv szellemén — jól tudjuk — a nyelv belső alakját, szerkezetét, kifejezésmódjait érti. Ez kétségtelenül igen fontos és a pusztá szók kérdésénél is fontosabb dolog. A mi nyelv-művelésünk is elsősorban ennek a szellemnek a megőrzésére irányul, de semmiesetre sem szabad elhanyagolnunk a nyelv külső színét sem, amely a szók jellegében nyilvánul. Ez a külső szín annyira szembeszökő, hogy elfajulása — amint láttuk — természetes visszahatást kelt mibennünk magunkban is, de egyúttal lenéző véleményt kelt nyelvünk felől az idegenekben, amint ezt például a világhírű francia tudósnek, Meilletnek a magyar nyelvről keverék volta miatt tett kicsinyítő nyilatkozata is mutatja (l. Msn. VI, 12), pedig ez a tudós a mi X.-féle íróink nemzetközieskedő nyelvét nem is ismeri. Maga Kazinczy is érezte az idegen szóknak ezt a következményét, mikor azt mondta: „Az idegen szó tarkít, 's elárúlja szegénységünket, 's a' nemzeti büszkeséget igazságtalanul alázza.”

Egyébiránt az sem egészen helytálló nézet, hogy az idegen szók a nyelv szellemének semmit sem ártanak. A szóképzés ugyanis szintén a nyelv szelleméhez tartozó dolog, és a legújabb idegen szók történetéből mégis három esetet is idézhetek, amelyekben az új idegen szó a szóképzés megszokott módjára is zavarólag hatott, mégpedig éppen azért, mert az idegen szók kedvelői között igen sok a kevésbé biztos nyelv-érzékű, és ezeknek gyarló nyelvérzéke a képző alkalmazásán is

* L. a Pesti Hírlap Nyelvörében megjelent és imént idézett cikke-met, 40. l.

csorbát ütött. Ez a három szóképzésbeli eset a *telefonál*, *bridzsel* és *síel* szavakban történt meg. A *telefon* szóból a közvetlen és természetes származék a *telefonoz* ige volt. E mellett a német *telephonieren* igének valamelyes átmagyarítása, a *telefonál* szó nyilván a budapesti zsidóság beszédében keletkezett, és csaknem kétségtelenül ennek révén vált immár annyira általános használatúvá, hogy a *telefonoz* szót szinte teljesen kihaltnak mondhatjuk. Eckhardt Sándor magyar-francia szótára (1935.) már föl se veszi! (L. Msn. I, 85—91 és VI, 111.) Szinte csoda, hogy egy nagy művésznőnek, Márkus Emiliának nyelvérzéke mai napig ellen tudott állani ennek a zsidós *telefonálásnak*. („*Direkt telefonáltam neki*“, hallottam egyszer villamoson, megfelelő hanghordozással.) A művésznő ugyanis nemrég így nyilatkozott: „Többektől hallottam, hogy nevemben *telefonoznak* barátaimnak... senkit sem bíztam meg, hogy...nevemben bárkinek is szóljon vagy *telefonozzon*“ (Uj Magyarság 1942 II/17, 7. l.). A *bridzselés* is nyelvérzéksértően tér el a magyar mintáktól: a ferblizéstől, pikettezéstől, tarokkozástól és általában a kártyázástól. Még bántóbb a lehetetlenül rövid új idegen szóból, a *sí*-ből gyöngye nyelvérzéküektől alkotott *síelés* szó, e helyett: *sízés*, mert a minták — teniszezés, ródlizás, golfozás, futballozás stb. — ez utóbbit kívánják.

De arra is idézhetek példát, hogy az idegen szók a magyar *gondolkodás* szellemével is ellenkeznek, a *gondolkodás* szelleme pedig a nyelv szellemét is érinti. Újabban ugyanis, bizonyára idegen hatás következtében, igen elterjedtek a latin semlegesnemű *-um* végű melléknevek. A világos magyar gondolkozásmóddal ez nem egyezik meg, a magyar ugyanis szeret a melléknév mellé valami határozott főnevet is csatolni. Csak egy-két példát említek: „Mindent ki kell irtanunk ebben az országban, ami *negativum*, ami békétlenség, ami széthúzás, mert igen sok *pozitivumra* van szükség ahhoz, hogy megálljuk helyünket“ (Uj Magyarság 1942 VI/16, 3. l., egy miniszter beszédéből, e h.: ami tagadó dolog, és: ami tevőleges dolog). Még idegenszerűbb a gondolkodás a következő mondatokban: „Protestáns létére... megbecsülte a *katolikumban* rejlő hatalmas erkölcsi értéket“ (uo. 1940 II/1, 5. l., e h.: a katolikus szellemenben rejlő). És: „Hazát szolgáltál, nem *privátumot*“ (Budapesti Hírlap 1937 X/6, 1. l., szintén miniszter beszédéből, e h.: nem magánérdekeket). Hogy X. úr nyomban kap az ilyesmin, elég legyen egy példa reá, amelyben mindjárt két efféle szó is van: „A nyelv nem *logicum*, hanem *psychologicum*“ (Magyar Nemzet 1941 II/28, 9. l., e h.: nem logikai, hanem lélektani valami, v. nem logikai, hanem lélektani természetű dolog stb.).

Hogy a nyelv külszínének az idegen szóktól előidézett *tarkítása* milyen benyomást tehet, azt legszembeszökőbben éppen X. úr írásaiból vett példákkal szemléltethetjük. Bőven szolgálatat erre idézhető helyeket, hogy csak egyet említsek.

A látható nyelv című tanulmánya (Minerva-könyvtár III. Bp. 1926). Ez a munkája is, mint a többi, hemzseg az elkerülhető, tehát fölösleges idegen szavaktól. Íme: „szimbolikus ábrázolás“ (e h.: jelképes, 3. l.), „a leírt nyelv stílusa nem identikus a beszélt nyelv... kifejező eszközeivel“ (e h.: azonos természetű, 4. l.), „az általa szimbolizált nyelv“ (e h.: jelképezett, uo.), „tanulságos pszichikai dokumentum“ (e h.: lélektani bizonyosság v. bizonyító adat, uo.), „a szöveg... variációi“ (e h.: változtatásai, 10), „nem egyszerű rövidítések voltak, hanem *contractio-k*“ (e h.: összevonások, amit nyomban utána maga is mond, uo.), „állítsuk Zrinyi kézírása mellé *kontrasztul* Adynak egyik vers-kéziratát“ (e h.: ellentétül v. ellenképül, 15), „*facsimiléjét* közli“ (e h.: hasonmását, uo.), „a betűformák elsőrangú *dekoratív motívumok*“ (e h.: díszítő elemek v. anyagok; az az író, akire a jegyzet hivatkozik, a *díszítőanyag* szót használta! 16), „a német tudomány... *akceptálta* a latin formanyelvet“ (e h.: elfogadta, 18), „érzelmi *faktor*“ (e h.: tényező, uo.), „vallási *expanzió*“ (e h.: terjeszkedés, 20), „a magyar *paganizmus* is külön írással rendelkezett“ (e h.: pogányság v. pogánykor, uo.), „a *kozmopolita*, latin betűk nyugodt, *impassibilis* nyomtatási tükrét mutatja“ (e h.: nemzetközi v. világpolgári, és: érzéketlen; az *impassibilis* merőben szokatlan szó minálunk, de mikor a franciák *impassible*-t mondanak! 23), „a modern élet *amerikanizmusa*“ (e h.: amerikaiias szelleme v. amerikaiassága, 24), „igen *komplikált strófák*“ (e h.: bonyolult versszakok, 26), „a fülnek semmi köze ehhez a *komplikált* sor-elhelyezéshez“ (uo., a *bonyolult* szót talán el is feledte már a szerző!); „ilyenkor a betű tűnhetik [helyesen: tűnhetik föl v. látszhatnak] *primär* jelenségnek“ (e h.: elsőleges, 36); „*hiperkulturált fantáziája, dekadens* írónál (e h.: túlművelt v. túlfinomult képzeletű, hanyatlott ízlésű, 48, itt nem átalált három elkerülhető idegen szót egymásra halmozni), stb. stb., az egész könyvön végig.

Nagy kedvelője X. a magyar beszédből annyira kirívó *-alis, -aris* végű latin szóknak is. Többször használja a *vizuális*-t: „*vizuális* képzetek“ (így, z-vel, mintha már is megmagyarosodott szó volna, 6), „*vizuális* típusú emberek“ (7), stb., bár a *látási* ról sem feledkezik meg, és szerencsére a könyv címe is: „*A látható nyelv*“ (*szemhez* szóló-t is lehetne itt-ott mondani). Ilyenek még a következők: „a leírt isteni kinyilatkoztatás, a *verbalis inspiráció*“ (e h.: szóbeli sugallat, 11); „egy *univerzális* világrást akartak létesíteni“ (e h.: egyetemes, 19); és ugyanabban a mondatban: „a számok és hangjegyek *internacionális* rendszeréből kiindulva“ (e h.: nemzetközi); „a betűírás helyettesítése rövidített jelekkel: *racionalis* és *indusztriális* lélekre vall“ (e h.: észszerűen gondolkodó és ipariás, 25; nyomban utána: „az angol nép *merkantil* szelleme“, e h.: kereskedői, üzleti); „ez a rendkívüli kiemelés [Ady versében] talán valami »*astralis*« létezés

akar kifejezni“ (e h.: valami csillagokbeli, 49); „a *kommerciális* szellemből magyarázható“ (e helyett: kereskedelmi, üzleti, 52). Kedvenc szava, amellyel először az ő írásában találkoztam, a *sacralis* (itt még latinosan írja): „a Szentírás *sacralis* jellegét az isteni Igétől kapta“ (11), „néha *sacralis* hangulat tapad a gót betűkhöz“ (18), „négyféle rövidítésről lehet szó: *sacralis*, *euphemisticus*, *intellektuális* és *komikus* rövidítésekről“ (kár, hogy nem *abbreviációk*-ról, hogy mindjárt őt ilyenfajta szó kerüljön össze, amelyek közül csak a *komikus* vált minden napivá, e helyett is lehetett volna *nevetető*-t, *euphemisticus* helyett *szépítő*-t, *intellektuális* helyett pedig talán *értelmiség-jellegű*-t mondani, 51). Honnan szedte a szerző ezt a *sacralis* szót? Sem a latinságból, sem a nyugateurópai nyelvek szótáráiból nem ismerem.* A *szent*, *szentjellegű*, *vallásos*, *vallási* szavak is megtették volna e helyett a szükségtelen *sacralis* helyett, de X. újságot hajhász, és ezt új magyar kifejezés kigondolásával hogyan is lehetne elérni? Az EMKE-féle szókról pedig ezt írja: „*Kulturális*, *racionális*, *indusztriális* jellegük [mért nem: *karakterük*?] kétségtelen“ (55). Nyelvaesthetikám, ne hagyj el! Három ilyen egyforma végű szót is egymás mellé halmoz, csak-hogy elkerülje magyar megfelelőiket: *művelődési*, *észszerű*, *ipariás*.

Láthatjuk ezekből, hogy szinte kórossá válik X.-ban az idegen szók hajhászata. A Nyelvművelő Bizottság működése óta pedig szinte tüntetésszerűleg (az ő nyelvén: *ostentative*) űzi ezt az írásmodort, annyira, hogy új, eddig nem használt idegen szókat is kezd forgalomba hozni. A *paganizmus*, *impassibilis*, *astralis*, *sacralis* stb. után legújabban az eddig csak vátára, kötszerre mire mondott és „csiramentes, csirátlanított“ jelentésű *steril* szót kapta föl „meddő, terméketlen“ értelemben, pl.: „éppolyan *steril* a hiperkritika [én e helyett azt írtam volna: a bíráló szellem túltengése] is ezen a téren“ (Athenaeum 1940-i évf. 387. l.), és *elkoptatott szólam*, *közhely* helyett a Melich-émlékkönyvben (480. s köv. ll.) derűre-borúra használja a francia *cliché* szót (magyarosan *klisé*-nek írva), amely eddig rendes jelentésében mint nyomdai műszó lett közkedvelté a magyar *képdúc*-nak is pusztulására.

Egy jellemző apróságot! A *Szellem és Élet* című szegedi folyóiratban egy nagyobb tanulmányt írt X. ilyen címmel: „A műkedvelő Purista lelki alkata“ (különnyomata: Szeged, 1940; csudálom, hogy a két végső szó helyett nem *pszihikus struktúrát* mondott). Ezt az izgatott hangulatban írt, zagyva

* A Melich-émlékkönyvbe írt cikkében már egészen meghonosult szónak tekinti ezt: „*szakrális* hagyományok *dramai monológját* vagy *dialogusát* ismétli“ (481. l.). Itt csak az a kár, hogy nem írt szokásaként *tradíció*-t és az *ismétel* helyett újságyszerűleg *repetál*-t; akkor az egész mondat csupa szemmel látható görög-latin szókból állana Kazinczy szellemének örömére.

és olvasmányoknak kinos értekezését olyan fontosnak tartotta, hogy befejező részét a Magyar Szemle ugyanezen évi novemberi számában is közzétette. A második kiadásnak azonban már ez a címe: *Dilettáns puristák*. Sem több, sem kevesebb. Közben megbánta tehát, hogy előbb természetes, magyar érzékétől vezette *műkedvelő* puristákról beszélt!

Nem hagyhatom a főntebbi idegenszó-használatok közül kiemeletlenül azt sem, hogy — amint láttuk — inkább hétszótagos nemzetközi *internacionális*-t mond, csak hogy a teljesen kifogástalan és felényi *nemzetközi* szót elkerülhesse!

X. könyvéből, íme mind olyan idegen szókat idéztem, amelyeket egy kis jóakarattal el lehetett volna kerülni, és más alkalmakkor is csak olyan idegen szók ellen szoktam szemrehányást tenni, amelyek mellé mindjárt odaállíthattam magyar megfelelőjüket (X. szerint bizonyára: *aequivalens*üket). Nem vonom soha kétségbe az írói szabadságot a szavak megválasztására nézve, de nem hallgathatom el intelmemet, hogy ezzel a szabadsággal csínyján kell élnünk, és nem szabad megfeleledkezünk egy magasabb szempontról, nyelvünk eredeti jellegének megőrzéséről, és éppen ez az a szempont, amelyet X. a legnagyobb ridegséggel megvet.

Amde azt az ellenvetést, hogy az idegen szó nem árt a nyelv szellemének, joggal meg is fordíthatjuk. Azt kérdezzük: hát az idegen szóknak kellő határig való elkerülése mit árt a nyelv szellemének? Ha elkerülhető az idegen szó, ez azt teszi, hogy szükségtelen is, elkerülése tehát ártalmat nem okozhat. Csak egyetlenegy példát hozok föl, amely éppen most akadt szemem elé: „Bizonyos szókapcsolatok, szólások és fordulatok különböző nyelvekben *spontán* is kifejlődnek“ stb. (Msn. XII. 4). Ez a *spontán* szó a hanyag német beszédből való, és a németben is idegenszerűség (l. például Sarrazin Verdeutschungs-Wörterbuchját). Elkerülhető lett volna tehát. Én azt írtam volna: maguktól is kifejlődnek. X. uram kapva-kap az efféléken.

Meg kell még jegyezmem azt is, hogy a nemzetközi idegen szók szabadelvű befogadását károssá teszi nyelvünk eredeti jellegének szempontjából az is, amire már Gyulai Pál figyelmeztetett volt, hogy a mi nyelvünkben *kirivóbb az idegen szó*, mint a nyugati nemzetekében, s ez okból *nekünk többet kell gondolnunk a nyelv tisztaságával* (l. Emlékbeszédeit, 2. kiad., II, 302). Ez a figyelmeztetés minduntalan ott olvasható a Magyarosan füzeteinek borítéklapján is, de X. uram és a vele egy húron pendülők számára hasztalanul.

7. A Magyar Nemzetbeli cikk III. szakaszában a *druk- kol ~ szurkol* szópárról való zavaros megjegyzések után egy általános nyelvművelési észrevételt is olvashatunk, amely így szól:

„Érthetetlen az a félműveltségen alapuló ellenszenv is, amely nálunk az úgynevezett jassz szavakat üldözi. A francia nyelvvédelem egyenesen ápolja, terjeszti a színes, expresszív [ments Isten, hogy kifejező-t mondjon], »párisi« kifejezéseket, az argot szavait. Nagy költők (*Villon, Richepin*) argot-nyelven verseket írtak és a katonanyelv, a diáknyelv szavai közül sok — például a *poilu*, eredetileg annyi, mint »szőrös«, ma: »katoná« is — irodalmi polgárjogot nyert... A nyelv mindenható és fejlődése örök változás. A nyelvcsőszök mindig messze kullognak az élet után. Az ízlés itt az egyetlen bíró, nem pedig az előre kimondott, legtöbbször laikus szentencia.“

Erre egy pár megjegyzést kell tennünk, habár úgy kezdi a cikkíró, mintha amit mond, nem nekünk, hanem a félművelteknek mondaná. Minthogy azonban aztán *nyelvvédelmet* is, meg útszéli kifejezéssel *nyelvcsőszöket* is emleget, nem lehetetlen, hogy lányának szólva, menyét is érteti a mondásával. Hát mi a jassz nyelvre hatni egyáltalában nem akarunk, és nem emlékszem, hogy folyóiratunk a jassz szókat egyáltalán üldözte volna. A Nyelvművelő Bizottság — amint már kifejtettem — az *irodalmi* és a *művelt társalgási nyelvnek* ellenőrzését és irányítását tekinti céljának (l. Msn. VIII. 4). A népnyelvre egyes társadalmi csoportok (katonák, diákok stb.) és a legalsóbb társadalmi rétegek nyelvére figyelme nem terjedhet ki, és ezekre hatni valósággal lehetetlen is. A jassz szók csak hadd éljenek és viruljanak a maguk területén, az írói ízlés fog majd belőlük, amit megfelelőnek lát, az irodalomba is befogadni. Hogy ilyen nyelven nagy költők verseket írtak, ez nem teszi e nyelv szavainak általános használatát jogosulttá. A mi Petőfink is írt csupa deák és diákszavakból költeményt, a *Deákpalýám*-at:

Diligenter frequentáltam
Iskoláim egykoron,
Secundába ponált még is
Sok számár professorom.

Ebből azonban és az effélékből nem varrhatni hímet a nemzetközi latin szók olyan szertelen használatára, aminőre X. ad állandóan példát.

Ezzel be is fejeztem a Magyar Nemzetbeli cikk kifogásainak és nyelvművelő nézeteinek taglalását. X.-nak sok hasonló tárgyú cikke és már említett nagyobb tanulmánya: „A műkedvelő Purista lelki alkata“ ugyanígy tele vannak ferde, elfogadhatatlan nézetekkel, helyreigazításra szoruló kifogásokkal, félremagyarázott példákkal stb., mint ez az itt tárgyalt újságcikk. Ezeket a nézeteket és kifogásokat — ha időm és türelmem engedi — külön szeretném műrostból való szálaikra szétszedgetni.

Mostmár csak az ő eddigi áldatlan nyelvművelői szereplésére akarok általánosságban néhány észrevételt tenni.

Hogy X. a mi álláspontunkkal az idegen szók kérdésében nem ért egyet, és hogy ennek folytán tovább halad a maga szertelen nemzetközieskedésében, azt valahogyan meg tudjuk érteni. Ő első pillanatban a Nyelvművelő Bizottság igazi célját kellően föl nem fogva és alaposabban nem mérlegelve, ellent mondott nekünk. Aztán Á-t mondván, B-t is kellett mondania. Kevésbé értjük azonban azt: miért kell a maga álláspontját a Nyelvművelő Bizottságával szemben állandóan és élesen hangsúlyoztatnia; miért kell a mi nemes törekvésünk ellen állandóan hadakoznia; miért bántja őt az, hogy mi szókincsünk eredeti és magyarrá vált elemeit a szükségtelenül befurakodó idegen szóktól féltjük, hogy szívósan ragaszkodunk hozzájuk és meg akarjuk menteni az elhanyagolástól, a feledésbe menéstől és az előbb-utóbb bekövetkező pusztulástól, és miért kell neki a mi álláspontunkat félrevezető módon, ferde világításban tárni olvasói elé.

Legutóbb, fölizgatva egy röpirattól, amely nyelvének árnyoldalára rámutatott, a „műkedvelő Puristához“ és a „diletáns puristákhoz“ fordulva olyan módon tárgyalja a kérdést, hogy köztünk és az avatatlanok, kontárok között a különbségtételt minduntalan el-elhanyagolja.

Minthogy a tőlünk védett magyar szóknak nagy része a nyelvújítás alkotása, és ő ezekkel szemben a nemzetközi (szerinte: *internacionális*) szokat részesíti előnyben, egyenesen tüntetve velük, ennek következtében hozzájárul a magyar szókincs olyan elnemzeköziesedéséhez, aminőből másfél századdal ezelőtt Kazinczyék ragadták ki nyelvünket. Nem gondolja meg, hogy konok és kíméletlen ellenzékieskedésével mint a Kazinczy Széphalmáról elnevezett folyóirat szerkesztője, voltaképpen Kazinczy örökében is Garázdálkodik, folyóirata tehát méltatlanul viseli a címét.

Mindez ideig szemet hűnytunk X. uram gáncsoskodásainak és garázdálkodásainak, mert Akadémiánkon kívülről jöttek. Ámde főntebb idézett és személyeskedésekkel telt tanulmánya: „A műkedvelő Purista lelki alkata“ olyan hangot üt meg, amely méltán kelthet visszatetszést, mert immár *intra muros* történik. Folyóiratunkat ugyanis ellenfelünk ebben a tanulmányában minduntalan gúny tárgyává teszi, és rossz hírét kelti. Így gúnyolódik: „Baudelaire-t pedig igen helyesen nem *magyarosanítja** Kosztolányi, hanem meghagyja olyanak, amilyen“ (különny. 21. l.). „A prefektus tanulmányi felügyelővé *magyarosanodott**“ (uo. 33. l.). „A pellengérező Purista ezeket [kofákat, hóhányókat]... teszi meg a szép *magyarosanosság** eszményeivé“ (uo. 63. l., ez a mondás már a Magyar Szemle 1940 novemberi számában megjelent befejező részben is megvan, 333. l.). És a Magyar Nemzetbeli, itt tár-

* Én szedtettem dült betűvel.

gyalt cikkben: „Állandóan dübörögnek nyelvvédőink az idegen szavak ellen, ... és nem veszik észre, hogy a *magyarosankodók** írásai hemzsegnek az igazi idegenszerűségektől“ (II. szakasz). Ilyen megjegyzéseivel X. úr csak ártalmára van a mi nemes törekvéseinknek. Nem törődik azzal, hogy a gúny nyilai a szent célt is pedzik, és hogy hadakozásmódja sem a célozotthoz, sem a célozóhoz nem méltó, mert visszatetsző dolog.

Xenophilusnak — mint minden magyar írónak és tudós-
nak — teljes joga van ahhoz, hogy a Nyelvművelő Bizottság célját és működését folyóiratáéval együtt bíráló tárgyává tegye, és ha nem helyesli, tárgyilagosan kifogásolja. De nincs semmi igaz alapja ahhoz, hogy értetlenségében és elfogultságában e folyóiratot gúnyja céltáblájául tekintse.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

A nyelv szívzöreje.

Cs. Szabó László szava ez, aki „Magyar Néző“-jében biztos szemmel nézi, sőt látja nyelvünk betegségeit. Szerinte az igazi nyelvvédelem ritkábban az új szavaktól irtózik, mert a nyelv nem végtagjaiban, hanem a szervezetében romlik, csakhogy a baj ott kezdődik, amikor az idegen szó kilakoltatja a hazait. Így igaz: az idegen szó az a *szlovák*, akinek hogyha szállást adunk, kiver a házunkból. (A mostani divat szerint nem szabad — kérem — tótnak mondanunk a tótot, mert hátha külügyi összetűzés lesz belőle.) „De a szókincsében megtámadott nyelv — mondja tovább Cs. Szabó — rendszerint már nemesebb szerveiben is beteg. A szavakon felül baj van az igekötővel, a tárgyas ragozással, a raggal, a névutóval, a határozott és határozatlan névelővel, az egyesszám-többesszámmal, a szókötéssel és szórenddel, az állító, tagadó és feltételes móddal; még a kötőszócskával is.“

Így szól a körmegállapítás, melyet, ha mégoly sok nyavalyáról számol is be, nem mondhatunk túlzottnak. Folyóiratunk — most már tizenkettedik esztendeje — minden számában bizonyosság a Cs. Szabó igazára, hiszen az említett betegségek mindegyikére van bőven adatunk, s legyen szabad itt rámutatnom arra, amit e sorok írója említ a kötőszók hibás használatáról (Msn. X, 54), a feltétlen feltételes mondatokról (X, 147), az állító tagadó és tagadó állító mondatokról (XI, 113). Ezúttal a fenti lajstromhoz felsorolt bajokon felül olyan ijesztő tünetről akarunk szólni, mely a nyelv saját szellemében való élnivágá-

* Én szedtettem dült betűvel.

sának szinte az elhalását mutatja. Az idegen szólások szolgai átvétele ez.

Minden nyelvnek a szólások a legjellegzetesebb, mert leginkább a lelkétől lelkedzett gyermekei. Közmondások, szólások azonos vagy rokon gondolatokat fejezhetnek ki nemrokon nyelvekben is, hiszen nemesak vándor szavak, hanem vándor szólások is vannak, de a tartalom rokonságán túl a kifejezés módja az, ami legsajátosabb hajtása, terméke valamely nyelv szellemének. Ezért lehetetlen az ilyen szólásokat szó szerint lefordítani, és ami ilyen fordításokból kisülhet, csak sületlenség lehet. Már pedig ilyesmit tálnak fel nekünk unos-untalan, a tapasztalat meg azt mutatja, hogy sokan bírálát nélkül fölkapnak mindent, amit újsággként olvasnak, hogy fitogtassák a divattal, a korral való haladásukat. Íme a példák:

„Száz éve *fel van vele* az emberiség“ (Ujság 1939. X. 21.). *Auf sein mit etwas*, magyarul: *nagyra lenni valamivel*. — „A német hadvezetés eddig minden hadműveletnél *az egészmént*“ (Magyar Nemzet 1940. VIII. 11.). *Aufs ganze gehen* nem más, mint *alapos munkát végezni*. — „Nagyjában-egészsében a fasiszta Itália támogatásban részesíti tengely-partnerét“ (u. o. 1940. V. 15.). — „A középső és déli arcvonál *minden sarkában és szegélyén*“ (M. T. I. 1943. VII. 20.). Az előbbi kifejezés az *im ganzen und grossen*, az utóbbi az *auf allen Ecken und Enden* szolgai fordítása. A német, csakúgy, mint a magyar is, kedveli az alliterációs szó párokat; az ilyennek éppen az egybehangzás által van meg a nyelv szelleme szerint való sava-borsa és értelme, az idegen nyelvre szó szerint való átültetés ellenben süket és zagyva. Az idéztem *im ganzen und grossen* fordítása azért az, mert ami csak nagyjában van, az csak félig-meddig van meg, tehát éppen nem egészen, vagyis a fordítás egyik szava agyonüti a másikat. Ennek helyes fordítása tehát csak ennyi: *nagyiából, az öregéből, az auf allen Ecken und Enden* meg magyarul ez: *lépten-nyomon*. „Nem engedhetjük meg, hogy az utolsó negyedóránál *lélekzetnél maradjunk*“ (minden újságunk 1943. VI. 17.). Csak azt tudom, hogy ez a német *bei Atem bleiben* átvétele. „R. *elébe ment* az orosz tartózkodásnak“ (M. Szemle 1943. júl.). „Ez a kormány mindenben *elébe ment* a német vezetés óhajainak (Magy. Nemzet 1943. VII. 8.). Sem R., sem a kormány nem mozdult a helyéből, csak *kedvében járt* valakinek. A német *entgegenkommen* szemléletes értelemben, meg képletesen is használatos, a magyar *elébe megy* azonban csak az előbbi módon. „A háború után a német jóvátételeknek *nagy játszótér* lesz“ (A Mai Nap 1943. VII. 1.). „Minden állam, tehát a nagyok számára is összeszűkül a *külpolitikai játszótér*“ (M. Szemle 1943. aug.). Kisdédóvó a jóvátétel vagy a külpolitika, hogy *játszótér* van? A *Spielraum*, mint már említettem (Msn. IX, 137), a mechanikából vett szava a németnek, szó szerint való magyar fordítása tiszta értelmetlenség. — „Azt is *roppant erősnek tart-*

ják Rómában, hogy R. és Ch. arra vetemednek“ (minden újságunk 1943. VII. 1.). A német, ha valamit megsokal, ezt mondja: *das ist doch zu stark*, mi meg ezt: *ez már mégis sok!* vagy *sok a jóból*, s ezt mondhatjuk az ilyen fordításra is. „A tömegtámadásokat *hagyni kell kifutni*“ (Esti Kurir 1943. VII. 27.). „Akarják, hogy az ellenséges nyomás *hadd fussa ki magát* (M. T. I. 1943. IX. 19.). Ezeket a mondatokat csak az értheti meg, aki ismeri a német *auslaufen lassen* kifejezést. Magyarul: *hadd adják ki a mérgeiket, hadd tombolják ki magukat* a tömegtámadások vagy az ellenséges nyomás. „*Itt fogunk állni* nyersanyagok nélkül (Magy. Nemzet 1943. VII. 31.). A német azt mondja: *wir werden da stehen*, a magyar nem álldogál, hanem csak megállapítja, hogy *végére nem lesz nyersanyagunk*. „A német nép tudomásul adta *megkerülhetetlen* akaratát“ (valamennyi újságunk 1943. IX. 10.). Ha a *megkerül* igét nem szemléletes, hanem átvitt értelemben használjuk, akkor ennek az értelme: *kijátszás*, de a német *unumgänglich* nem ezt jelenti, hanem azt, hogy *múlhatatlan*. A Völkischer Beobachter írja: „mint berlini katonai attasé jól megtanulta ismerni Németországot“ (A Mai Nap 1943. X. 23.). A V. B. ezt írta: *kennen gelernt*, minékünk azonban semmiféle tanulás nem kell ilyenkor, hanem örülnünk annak, hogy a *meg* igekötő pótolja ezt az igét, s amit a német *ismerni tanul*, azt mi *megismerjük*.

Baj van a ragokkal is, mondja Cs. Szabó László; van bizony. Pl. „Bulgáriának szintén Németország segített 300.000 q rozssal“ (Magy. Nemzet. 1943. VII. 2.). Magyarazzuk, hogy más az, ha segítünk valakinek, mint ha segítünk valakin? „A csapások nem térítették észhez az angolokat (M. T. I. 1943. VII. 22.). Csak ezt mondhatjuk: jó lenne észre téríteni azt, aki a *zu Verstand bringen*-t észhez térítésnek fordítja.

Cs. Szabó László a nyelv szívzörejéről beszél. Istennek legyen hála, nincsen a magyar nyelvnek ilyen súlyos belső betegsége. A baj csak az, hogy újságíróinknak az idegen szöveg fordításához nincs meg a kellő nyelvérzékük, a híreket manapság különös mohósággal leső olvasóközönségben meg nincs meg a kellő ellenállóképesség, hogy föl ne kapja az idegenszerűséget, még ha sokszor értelmetlen is. Így pusztul-vész a helyes magyarság.

A nemzetek közt való külpolitikai viszonyoknak a viszonyosság az alapelve. A nyelvek kapcsolatára — úgy látszik — nem áll ez. Ha szómmal nem vétenék, két kérdésem volna erről. Ugyan mit szólna a német, ha magyarból németre fordított írásban valaki a *tökrészeget kürbiszbetrunken*-nek vagy a *szőrén-szólán elveszett* szólást *am Haar und Faden verloren*-nak fordítaná? Alighanem ezt: ez az ember meghibbant. Hát mi mit mondunk, ha *megkerülhetetlen* akaratot meg *külpolitikai játszóteret* emlegetnek nekünk? Ezt: ni, milyen „európeér“, ni, milyen „entellektüell“!

Berzsenyinek még az volt a panasza, hogy a nemzet „nyelvét megúnva rút idegent cserélt”. Amit fent idéztem, ha csak a szavakat nézzük, magyar volna, de mégis idegen, mert idegen észjárás szülte a magyar szóval, de szolgálai mód kifejezett gondolat. Ilyenkor pedig nem túlzás, ha a költővel szólván azt valljuk, hogy „a nemzet örlelkét tapodja”.

Buzás Dezső.

Néhány köszönési formáról.

A *van szerencsém* szólás legrégibb adatát Bessenyeinél találjuk. A Nyelvújítási Szótár szerint 1773-ban ezt írta: „*Van szerencsém* itt egy németből tett fordítást magyarul az olvasó eleibe tenni”. A szólás merő németesség, a *habe die Ehre* tükörképe. A németben azonban csak tájszó jelentése van. Csupán a déli német részek használták, főleg Ausztria, s Bécsből jutott el hozzánk. Úgy látszik, Bessenyei előtt is éltek már a *van szerencsém*-mel. Erre mutat Márton József 1803-i szótára. Itt különösképpen az *Ehre* szónak „szerencse” jelentését is találjuk. Márton az *ich habe die Ehre mich zu empfehlen* szólást „alázatosan ajánlom magamat” fordítással érzékelteti, hozzáfűzve, hogy „szószerint: *van szerencsém* magamat ajánlani”. Derék szótárírónk érezte hát a szólás magyartalanságát. Az idegen-szerűség érzése később elveszett. A Magyar Tudós Társaság 1835-i szótárában *ich habe die Ehre mich zu empfehlen* megfelelője immár csupán „*szerencsém van* magamat ajánlani”. A hetvenes éves elején Czuczor-Fogarasi rámutat arra, hogy „*szerencsémnek tartom*, ez a magyarosabb kifejezés a *szerencsém van* helyett”.

Szólásunk tündöklése az úgynevezett *biedermeier* korra esik.¹ Használata évtizedek óta erősen csökken, de még ma is túlságosan sokszor találkozunk vele. Még most is olvashatunk efféle kitételeket: „*Legyen szerencsém* a személyes² vezetésem alatt működő X. kozmetikai műteremben” (Szính. Magazin, 1942. IV. 22.). A *van szerencsém* a középúton áll a tegezés meg az *alázatos tisztelettel* között. Pedig tisztességgel megteszi a *jó napot* stb.

Említést érdemel a *van szerencsém* törzséből fakadt *szerencsétessen látogatásával* is, mégpedig azért, mert a *szerencsétet* igények a régi nyelvben „kockáztat” volt a jelentése. Még Bod Péternek 1782-ben megjelent szótára is így fordítja a *sze-*

¹ A *Biedermeier* szót a német csak 1846. óta ismeri és a *kor*, *stílus*, *bűtor* stb. jelölésére mindössze 1880. óta használja. A szó a „derék ember” jelentésű *Biedermann*-ból származik. Magyarításának eddig nem mert senki nekivágni.

² Az *unter persönlicher Leitung* rontó példája nélkül aligha beszél-nénk *személyes vezetésem*-ről. Ha magam vezetek valamit, nyilvánvaló, hogy *személyesen* vezetem.

rencséltni főnévi igenevet: „in Gefahr sein”. Csinján osztogassuk hát a szerencsétlétést!

Akinek *szerencséje van*, ne hivalkodjék, akinek meg föllebbvalója van, ne *alázatoskodjék* vele. Az *alázatos tisztelettel* ma sokkalta használtabb, mint a *van szerencsém*. Ki tud vajjon hivatalt elképzelni *alázatos tisztelettel* nélkül? Ennek az ellen-szenves szólásnak az *alázatos szolgálja* az őse. A XVI. században még a *servitornak familiáris* urához való viszonyát jelölte. A XVIII. században újból életre kelt. Ezúttal, bécsi hatásra, pusztá udvariassági szólásként, mint az *ergebener Diener* egy-értékese, függetlenül régi jelentésétől. Kérvényekben ma is dívik. Pedig magyartalan minden ízében. A magyar csupán-csak az Örökkévaló előtt alázatos. A kódexek az *alázat* szót csak a vallásos érzület kifejezőjeként használják. Tulajdonképpen hibás fordítás következménye ez az *alázatos szolgálja*, mert *alázatosnak* a németben *demütig* felel meg. *Ergeben* jelentése „engedelmes, készséges”. Márton 1803-ban még ekként fordította az *Ihr gebener Diener-t*: *kész v. köteles szolgálja az Úrnak*. Fogarasi sem alázkodott; nála (1847-ben) *bitte ergebenst, kérem tisztelettel*.

Az *alázatos tisztelettel* szólásnak a németben két forrása van. Az egyik a *mit gebener Hochachtung*, a másik pedig a közös hadsereg katonai nyelvéből származó *melde gehorsamst*. Mindkét szólás egyazon balszerencsének, a fordító hozzá nem értésének csillagzata alatt született. A *gehorsam* jelentése szintén nem „alázatos”, hanem „engedelmes”.

Kertész Manó „Szállók az úrnak” című becses könyvéből megtudjuk azt is, hogy az *alázatos szolgáljából* származó *alá-szolgája* összerántás először 1843-ban, Szigligetinél, fordul elő. Későbbi fejleménynek tartom az *alázatosan*-ból alakult *alássan*-t.

Vissza kell térnünk a kódexek jámbor íróinak jelentés-adásához: maradjon az *alázat* a vallás nyelvének kiváltságos tulajdona. Akinek nem teszik meg a köszönés tisztes, köznapi formái, megtarthatja az *alázatos tisztelettel*-ből a *tisztelettel*-t. Ha pedig *alázat*-pótanyagra vágyódik, használja az *alászolgája* vagy *alássan* kifejezést. Mindkét szónak elkopott az eredeti jelentése, s valamelyes külön szint is kapott mind a kettő.

Terjedni kezd a *tiszteletem!* kifejezés is. Tisztek, köztisztviselők használják rangban vagy korban fölöttük állók üdvözlésére. A *tiszteletem!* az osztrák *meine Hochachtung!* üdvözlés idegenül ható tükörképe.

Utolsó a sorban az *uram!* megszólítás.

Az *úr* szó jelentése a régi nyelvben „királyi herceg, trónörökös”, lehetséges, hogy még korábban a fejedelem címe volt. Kinnamos XII. századi bizánci író II. Bélának 1162-ben bekövetkezett halála után az idősebbik Istvánról mint az Ouroum (uram) méltóság viselőjéről emlékszik meg. Stájer Ottokárnak a XIV. század elejéről való krónikája német szó-

vegben említi az *urat* meg a *szolgát* („vil manigen hôhen *uram* brâht er und manigen *zolgat*... mit den hôhsten *uramen*“). A XVI. században ugyan még a főrangúak előkelő embereit, familiárisait jelenti az *úr* szó, de ebben a korban kezd már kialakulni a pusztá címet jelentő *uram!* használata. A XVII. század végén nagyjában elavult az *uram!*

Az első világháborút követő időkben föltámadt az *uram!* megszólítás. De minő út Kinnamos *ouroum*-jától a pesti nyelv *uram*-jáig! Mert a legújabb *uram!* a pesti utca szülöttje. Idegen hatásra fejlődött ki a pesti *nézze, uram!, a harmadik autobus-megálló, uram!* A jelek azt vallják, hogy terjedni kezd az *uram!*

Az udvariasság szólásmódjai javarészt nemzetközi színűek. Nem kifogásoljuk őket. De annál több féltéssel vigyázzunk a magyaros köszönési módok épségére s arra, hogy ne fertőzzék meg nyelvünket olyan kifejezések, amelyek jellegzetes idegenszerűsége nem tud beilleszkedni a magyar szemléletbe.

Loványi Gyula.

Jön-megy, hoz-visz.

Valaki egyszer már szót emelt a Msn.-ban, hogy a *jön-megy, hoz-visz* magyaros alkalmazásában világos tájékoztatásra volna szükség.

A Msn. már előbb is, meg legutóbb az 1943-i évf. 3. füzetében is közölt (a borítékon, a Nyelvjavítások c. rovatban) egy-egy rövid tájékoztatót, de az oly szűkszavú, hogy egypár szó felvilágosítás bizony még hozzáfér. Az a két tájékoztató ugyanis csak annyit mond, hogy a *jön-hoz* közelítő, a *megy-visz* meg távolító értelmű. No de, ha *jövünk* s *hozunk* valamit valahonnan, akkor egyúttal távolodunk is valahonnan; viszont, mikor valahová *megyünk* s *viszünk* valamit, ugyanakkor valahová közeledünk is. Így hát mind a négy ige valahová közeledő s egyúttal valahonnan távolodó értelmű.

Egész természetesen azt kérdezzük magunkban, hogy mi hát a kulcsa ennek a rejtvénynek? Hol van a nagy világban az az archimedesi pont, ahol tősgyökeres-magyar észjárás szerint eldől, hogy *jövünk-e* s *hozunk-e*, vagy *megyünk-e* s *viszünk-e*? No hát a rejtvény kulcsa az az archimedesi pont, ez pedig — a *beszélő Én*. Mindenki mondhatja: „Ahol én vagyok vagy leszek, oda, vagyis *felém, hozzám*, esetleg *velem* máski *jön* s *hoz* valamit, máshová *én* is *megyek* s *viszek* valamit. Multról beszélve: „Ahol én voltam, oda, amíg én ott voltam, *felém, hozzám*, esetleg *velem* mindenki *jött* s talán *hozott* valamit; máshová én is *mentem* s esetleg *vittem* valamit, más is *ment* és *vitt* valamit.“ — Pl. „Őseinket *felhozád* Kárpát szent bércére“. (Ide, ahol *mi* magyarok most vagyunk.)

Altalában vagyis az *Én* többesszámában szólva: „Ahol

vagyunk vagy leszünk, oda, *felénk*, *hozzánk*, esetleg *velünk* máski *jön* s esetleg *hoz* valamit; máshová *megyünk* s talán *viszünk* valamit.“ — Multról szólva: „Ahol voltunk, oda, míg ott voltunk, *felénk*, *hozzánk*, esetleg *velünk* máski *jött* s talán *hozott* valamit; máshová magunk is *mentünk* s esetleg *vittünk* valamit.“ — Pl.: „Este *jött* a parancsolat Violaszín pecsét alatt“ (oda, ahol akkor voltunk) — mondja Csokonai. Egy népdalunk meg azt mondja, hogy: „Elment az én rózsám idegen országba, Azt izente, én is *menjek* el utána.“ (Oda, ahol most nem vagyok.) — Végül íme ez a kis párbeszéd:

A.: *Eljössz* ma színházba? Mert *én elmegyek*.

B.: Ha *mehetek*, *elmegyek*. (Oda, ahol most nem vagyok.)

A. *Jöjj* el hozzám, majd innen együtt *megyünk*. (Tehát A.-nál beszélgetnek.)

B.: Ha *eljöhetek*, *eljövök*. (Ide, ahol most vagyok.)

A.: A messzenézödet is *elhoz*d ám!

B.: Ha együtt *mehetünk*, *elhozom* (ide, ahol most vagyunk), ha pedig nem *mehetnék* veled, majd *elviszem* (oda, ahol most nem vagyunk).

Elbeszélésben is, akár szóbeliben, akár írásbeliben, természetesen a *beszélő Én* a döntő; pl. valamely jelenet rajzában előfordulhat ez a két esetelés: „...Kopogtak... Az inas *jött be*, levelet *hozott* s átadta a háziúrnak...“ — és: „...Kopogtak... Az inas *ment be*, levelet *vitt* s átadta a háziúrnak...“ — Az első közlésből kiderül, hogy a jelenetben a beszélő maga is ott volt; a másodikból meg az érthető ki, hogy a jelenetben a beszélő Én nem volt ott, csak mint távollevő beszél róla.

Hát, ha már eddig annyit csötlöttünk-botlottunk a *jön-megy*, *hoz-visz* kezelésében, legalább ezután ne botladozzunk annyit, vagy egyáltalán ne botladozzunk. Vigyázzuk csak meg a tősgyökeres-magyar népnyelvet s az abból sarjadt magyaros köznyelvet, mindegyik világosan megmutatja a *jön-megy*, *hoz-visz* helyes alkalmazását; hiszen közös ősgyökér hajtásai.

Az az úgynevezett irodalmi nyelv meg, ha már annyi tollforgatónkat kísértetbe *vitte*, legalább ezután ne *hozzon* szégyent a fejünkre. Tanuljon a tősgyökeres-magyar nép- és köznyelvtől magyarán beszélni, ne legyen az idegenes észjárás meg fogalmazás vak másolója. A magyaros észjárás, fogalmazás oly világos, szabatos, hogy bűn az idegenes észjárás meg fogalmazás kedvéért elhanyagolni s elfelejteni.

Molnár János

SZÉLJEGYZETEK

Átfogó. — A divatos szók életrajza miben sem különbözik a divat többi termékének élete folyásától. A divatos szó is fölszines, az újszerűség utáni vágy hozza létre; hirtelen jelenik meg s válik kedveltté, de azonmód sebtiben megúnják s félrelökik.

A divatos szók javarészt a nagyváros nyelvéből kerülnek a köznyelvbe. Van azonban a szó-divatnak egy másik, előkelő származású ága is. Főleg a politikának, a tudománynak meg a féltudománynak nyelve a termőtalaja. Legfőbb jellegzetessége pedig az, hogy — szerencsére! — nem tudja megtalálni az utat az írott nyelvből a köznyelvbe. Alig akad az írott nyelvből származó olyan divatos szó, amelyik gyökeret eresztett a beszélt nyelvben. Az írott köznyelv s a tudomány nyelvére azonban erős és káros ezeknek a mostanában nagy hévvel szaporodó divatos szók-nak a hatása, annál is inkább, mert — ellentétben köznyelvi rokonságukkal — szívós életűek.

Legújabban az *átfogó* került be ebbe a társaságba, az *elgondolás*, *beállítottság*, *célkitűzés*, *vonatvezetés*, *sík* (elvi sík), *törés* (lelki törés), *átütő* stb. mellé. Az *átfogó* a szemléletes német *durchgreifend* semmitmondó torzképe. Állítólag vagy negyven esztendővel ezelőtt használta először egyik miniszterelnökünk („*átfogó* reformokat kell létesíteni, s ahhoz idő kell”). Jószerencsénk az *átfogó* meghonosulásához is idő kellett, mert csak most vált közkeletűvé. A háborús események ugyanis a szó német mintaképének használatát mindennapivá tették, s mi sem természetesebb, hogy a fordítók szorgoskodásának hatásaként hirtelen *átfogó*-járvány támadta meg nyelvünket.

Csak néhány példát idézek a túlon-túl bőséges termésből: „... a Német Távirati Irodának adott nyilatkozatában *átfogóan* vázolta a német vezetés feladatait...” (M. Távirati Iroda, az 1942. VI. 14-i újságok szerint). „... *átfogó* képet alkothattunk arról, hogyan is készül ez az új anyag” (Regg. Magy. Szó, 1942. V. 19.). „*Átfogó* képet nyújt az ukrán nép... egészéről” (Magyars., 1942. V. 19., hirdet.). „Ez katonabeszéd [értsd: katona beszédje, szava] és az *átfogó* vezetés szelleme” (M. Nemzet, 1942. VI. 19.). „... *átfogó* rendezéssel oldják meg a zsidókérdést...” (Magyars., 1942. VI. 21.). „... hol *legátfogóbb* az eszme... s 30 év alatt 400 millió lelket *átfogóan* megmozdítani... minél *átfogóbbak* az eszmék... *átfogóbbak* és közösebbek a szövetséget vezető és irányító eszmék is... Minél *átfogóbbak* ezek az eszmék...” (Magyars., 1942. VI. 21.: mind az öt *átfogó* egy cikkből való). „A *közösségképtelenek* fogalma sokkal *átfogóbb* lett, mint általában az az *asszociális* értelemben szokásos” (M. Nemzet, 1942. VI. 23., a Bud. Tud. nyomán).* „Régóta nélkülözünk egy olyan *átfogó*... képet nyújtó művelődéstörténetet... Ez a lebilincselő könyv elsőnek ad *átfogó* képet...” (A M. Tört. Társ. folyóirata 1941. decemberi füzetének két könyvajánlásából.)

* A Bud. Tud. híradásában négyszer fordul elő a *közösségképtelen* hibás összetétel. A közösség sokra képes, de sokan — és ezt akarja mondani a cikkíró — *közösségre képtelenek*. *Asszociális* — háromszor használja a cikk — jelentése társító, kapcsoló, összekötő, tehát éppen az ellenkezője az *asszociálisnak*, a *közösségre képtelennek*. Hej, azok az ármányos idegen szók! Azzal viszonzozzák híveik imádatát, hogy *szukáll-
elvűségbe* zavarják őket.

— Külön figyelmet érdemel az *átfogó kép* szólásmód. Előfordulásának sokasága azt mutatja, hogy megvan benne a hajlamosság a megmerevedésre, arra, hogy ál-szólamná válják.

A *durchgreifend* megfelelője: *szabatos, teljes, világos, mélyreható, hathatós* stb.

Loványi Gyula.

Szicilián? — Nem! Annak ellenére sem, hogy a Budapesti Tudósító szerint (M. Nemzet 1943. VII. 31.) „...nem szándékunk Szicilián üdülni...“, a M. Távirati Iroda szerint (u. o. 1943. VIII. 5.) meg „Szicilián a német és olasz csapatok... nagy sikert arattak újra a védekezésben“. (Máskor Sziciliában-t mond a Távirati Iroda.) A *hol?* kérdésre ugyanis a nem magyar földrajzi nevekhez a *-ban, -ben* helyhatározó rag járul, tehát Angliában, Dániában, Portugáliában, Sziciliában stb. s nem Anglián, Dánián, Portugálián, Szicilián. Csak egyetlenegy országnévet illet meg külön helyhatározó rag: Magyarországot. Az *-n* ragot kapja, Magyarországon-t mondunk. Örizzük meg hazánknak ezt a nyelvünk adta kedves különállóságát!

Loványi Gyula.

Szabad. — A „szabad“ melléknevet a köznyelv már egészen eligésítette. Szabadna, szabadjon, szabadott — ezeket az „igealakokat“ minduntalan használják, a nyelvtan szempontjából helytelenül. Nem érdektelen kérdés azonban: szabad-e új formát adni ennek a melléknévnek, vagy pedig mereven el kell zárkózni ez újítás elől. Ámbár talán túlzás újításról beszélni. Vörösmarty „Lear“-fordításában, az I. felv. 2. színében, Frank mondja Cordéliáról:

„Szabadjon fölvennem, mit eldobának...“

Legkitünőbb stílusművésziünk, Márai Sándor — bár írásaiban elég gyakran találkozunk nem egészen magyaros szóhasználattal és mondatfűzéssel — következetesen igeként ragozza a „szabad“-ot. Egy példa Márai-ból: „Szavakat, melyeket életemben leírni szabadott...“ (Vendégjáték, I, 280.)

Napisajtónkban szinte másképp sem látni. „Ezeknek az államoknak képviselői nélkül nem szabadna döntéseket hozni.“ (A Mai Nap, 1943. nov. 29.)

Érdekesnek tartom, hogy ez az alak, a „szabad“ igésítése, nem mindig bántó, már alig érezni szabálytalannak. Talán érdemes volna a Nyelvművelő Bizottságnak is foglalkoznia ezzel a kérdéssel és állást foglalni mellette vagy ellene.

Fáth Imre.

Nem igen. — „A képviselőház nem igen foglalkozik ezekkel a kérdésekkel. A felsőház sem igen foglalkozik velük.“

Példának szerkesztettem ezt a két mondatot. Azt szeretném érzékeltetni, hogy az elsőben a „nem igen“-t helyesebb egybeírni, a hangsúly és az értelem is egy szót érez és éreztet. „A képviselőház | nemigen foglalkozik...“ A szünetet a ‚képviseelőház‘ után tartjuk, s a hangsúly a ‚nem‘-en van. A második mondatban a hangsúly inkább az ‚igen‘-re esik, a ‚sem igen‘-t tehát nem kell egybeírni, nem is ejtjük egy szónak. De a ‚nemigen‘ annyira egy szónak hat, hogy két szóba írásán mindig megakad a szem.

Fáth Imre.

Kürtöskalács. — Már több helyen láttam, hogy a *kürtöskalács*nak, ennek a különleges székely süteménynek a nevét *kürtöskalács*nak írják.

A sütemény a konyhákban majdnem mindenütt látható, kerek átmetszetű hádogkürtökhöz való hasonlóság alapján kapta a nevét. A *kürtnek* semmi köze hozzá, mert csak annyiban hasonlítanak egymáshoz, hogy üregesek. Csakhogy a kürt ürege görbülő, a kürtöskalácsé pedig egyenes, mint a kürtőé.

Kelemen József.

KÖNYVSZEMLE

Tiszaamarti Antal: Szeplőtlen magyarság. Írónak, olvasónak. Budapest, 1943. 194 l. A Stephaneum nyomása. Bolti ára 14 pengő.

Nyelvművelő irodalmunk jelentős eseménye a címéhez méltó hófehér köntösben megjelent *Szeplőtlen magyarság*. A kitűnő nyelvérzékű, izes stílusú szerző világosan elrendezett, gazdag anyagát napilapokból gyűjtötte, mert — amint előszavában helyesen megjegyzi — a napisajtóban „ügyszólván egész nyelvünk tükröződik“. Valóban szoros a kapcsolat a sajtó nyelve és a köznyelv között, az újságok nyelve a köznyelvből táplálkozik, de ugyanakkor erős hatással is van rá, úgyhogy a köznyelv megtisztogatását legcélszerűbben a sajtó nyelvének magyarosításával lenne jó megkezdenünk.

Ezt a szépnyomású, gondos kiállítású könyvet a magyar nyelv minden barátja élvezettel fogja áttanulmányozni, mert a szerző mestere az anyag ügyes tagolásának és érdekkeltő feldolgozásának. Könyvéből hiányzanak a tudományoskodó felosztások az alcímek és számozások tömegével együtt, mégis minden a helyén van, s könnyen megellelhető. Az eligazodást egy jó tíz lapra terjedő szómutató könnyíti meg. A *Szeplőtlen magyarság* igen alkalmas lesz arra is, hogy az iskolában diákjaink kezébe adjuk, vagy anyagát velük megbeszéljük a helyes magyarság kérdéseinek szentelt órákon.

Minden nyelvhelyességi könyv értéke elsősorban attól függ, szerzője milyen álláspontot foglal el a felmerülő kérdésekkel szemben. Álláspontja nem lehet sem mereven maradi, sem pedig túlzottan engedékeny, mert ha az, könyve legfeljebb csak a haszontalan kiadványok számát gyarapítja. Tiszaamarti alapos tájékozottságával, finom nyelvérzékével mindig eltalálja a helyes utat; megjegyzései, javításai kibírják a legkényesebb szakbírálat teherpróbáját is. Őrzi a hagyományt, de csak addig, amíg nem vált belőle poros és mihaszna múzeumi tárgy; kaput tár az újításnak, ha nem sérti a nyelv szellemét, és ha valóban szükség van rá.

Persze a nyelvművelő mozgalomra acsarkodó, álokoskodó bölcsek nem fogják elszalasztani az alkalmat, hogy erre a szép könyvre is rá ne süssék a „nyelvszegényítés“ szörnyű vádját.

Ezek az urak úgy örülnek a magyar nyelvbe behordott minden idegen szemétnak, mert szerintük színessé, változatosabbá teszi a nyelvet. Annyi igaz, hogy a humoros, gúnyos, ironikus és komikus stílus gyakran nyúl az idegen szók és az idegenszerűségek környezet-felidéző eszközeihez, s ezt nyugodtan még is teheti: ez azonban nem változtat azon a követelményen, hogy amikor komoly formában mondunk vagy írunk valamit, igyekezzünk minél tudatosabban alkalmazkodni anyanyelvünk sajátos szelleméhez, kerülve a felesleges és gyakran stílustalan idegenszerűségeket. Talán nem tartozunk valamennyien ahhoz a nagyvárosi emberfajtához, aki csak „viccelődve” tud beszélni még a halálosan komoly vagy a legszentebb dolgokról is.

Tiszamarti a helyesírás néhány érdekesebb esetével kezdi könyvét, aztán áttér az igére, a névelőre, a névmásokra, a ragokra, a névutókra, a kötőszókra; foglalkozik továbbá a szóalkotás módjaival, az idegen szókkal és az idegenszerűségekkel; könyve utolsó részét pedig stilisztikai szempontoknak szenteli (világosság, szabotosság, rövidség, változatosság, ízlés, jóhangzás), helyesen rámutatva ezzel, hogy a nyelvi tények helyességét végső elemzésben nyelvestétikai megfontolások döntenek el.

Könyvének leggazdagabb fejezete az idegenszerűségekről szól. 40 lapon gazdag példagyűjteményt közöl itt, betűrendben véve az egyes kerülendő szavakat és kifejezéseket. Példának csak egyet ragadjunk ki. Tudjuk, mennyire általános a *közel* németes használata az ilyenekben: *közel tíz éve folyik a per*, holott mennyi jó magyaros szavunk volna helyette (*idestova*, *maholnap*, *kevés híján*, *csaknem*, *majdnem*). Csakhogy hovatovább elfelejtünk magyarul s nemsokára legegyszerűbb fordulatainkat is a német szótárból fogjuk nagy kinnal kiböngészni! Azért ajánlatos egy olyan kitűnő könyvet, amilyen a Tiszamartié, bűnbánó lélekkel és igen gyakorta forgatni, mert ő garmadával ajánlja nekünk a már kiveszőben lévő jó magyar szavakat és fordulatokat kitűnő hibajavításai során.

A művelt magyar embernek kötelessége, hogy nyelvét alaposan ismerje, talán éppen nem tudományos módon, de a helyes és a magyaros használat szempontjából. Tiszamarti könyve megkönnyíti ezt a feladatot, sőt arra is alkalmas, hogy új híveket szerezzen a nyelvújítás gondolatának. Magyaros, világos stílusa maga is példaadó, jóízű humora pedig mindig eloszlatja az unalom felhőit nyelvünk virágos völgyei fölül.

Bence István.

L A P S Z E M L E

Csendőrségi Lapok. 1943.-i évf. 21. sz. — *Loványi Gyula: Képez, kölcsönöz, összes.* Ezt a három, egyébként kifogástalan magyar szót olyan másodlagos jelentéssel használjuk — különösen a hivatalos nyelv —, amely nem magyaros. A *képez* helyes jelentése: „valamiből csinál valamit“. Pl. A fiatal ültetvényekből csemetekertet *képezek*. De ha azt mondom, hogy „a vallomás megfontolás tárgyát képezi“, vagy „a fehérenmű az ellopott holmíknak egy részét képezi“, akkor magyar szókkal németül beszélek. Magyarul így kell mondanunk: „A vallomás megfontolandó“ vagy „érdemes a megfontolásra“ „A fehérenmű az ellopott holmik egy része.“ Idegen nyelvből eredő szószaporitással van dolgunk az ilyen mondatokban: „A vallomásnak fontosságát kölcsönöz.“ „Erőt kölcsönöz neki.“ A magyar röviden és világosan ezt mondja: „A vallomás fontos.“ „Erőt ad neki.“ Az *összes* német kaptára két ősi szavunk (*mind* és *valamennyi*) helyét bitorolja az ilyen mondatokban: „Az *összes* tanúk azt *vallották*.“ „Az *összes* panaszokat jegyzőkönyvbe foglalták.“ Helyes magyarsággal így mondjuk: „*Valamennyi* tanú azt *vallotta*.“ „*Minden* panaszt jegyzőkönyvbe foglaltak.“ Az *összes*-t akkor használjuk, ha valóban összesítésről van szó, pl. ezekben a kifejezésekben: az *összes* költségek, az *összes* kiadások stb. Kérüljük az *összes*-ből csonkítással keletkezett *össz*-t az ilyen összetételekben: *összlétszám, összpontosítás, összbenyomás, összvagyon*. Helyettük mondjuk ezt: *teljes létszám, központosítás* vagy *összevonás, teljes benyomás, egész vagyon*. — 23. sz. — *Loványi Gyula: Ordibáló „legesleg“-szók.* A mai ember mindenben a *szenzációt* keresi, s mivel ebből nem akad elég, a hiányt úgy pótolja, hogy a mindennapi élet apró-cseprő dolgait nagy szavak jelmezébe öltözteti. Ki nevezi őket *szenzációnak, rendkívülinek, csúcsteljesítményűnek, drámai-nak, tragikusnak* és így tovább. A nyelvi kifejezés ilyfajta túlzásai a jelentéstan körébe tartoznak. Ez jelentéshigitásnak nevezi valamely kifejezésnek kisebb erejű fogalom jelölésére való használatát. „Vigyáznunk kell arra, hogy a fogalmak az őket megillető kifejezést viseljék. Küzdjünk a nyelvi szélhámosság ellen!“

Esti Újság. 1943. nov. 3. — *Harsányi Zsolt: Leszólítás.* Egy mostában játszott szindarabban az fordul elő, hogy a nagy író Abbáziában meglát egy feltűnően csinos hölgyet s igyekszik vele beszédbe ereszkedni. A darab szerzője erre azt a kifejezést használja, hogy „leszólítja“. A színműrónak ezt a kifejezését egyik bírálója megróttá, mert szerinte a szereplő ebbeli működését tökéletesen fedi ez: „megszólítja“. A cikkíró védelmébe veszi a gáncsolt kifejezést. „Megszólítani“ merőben más cselekedet, mint „leszólítani“. A megszólítás fogalmában nincs semmi tiszteletlenség, a leszólításban van. Akit kellőképpen tisztel az ember, azt esetleg megszólítja. Akit nem tisztel az aszfaltbetyár, azt leszólítja. Akit megbecsülök, megszólítom. Akit lebecsülök, leszólítom. Nem minden szó magyarul, amely városon termett. Végeredményben ez a szó nem nagyon rokonszenves, de ebben a darabban külön rendeltetése van. A városi életet illusztrálja. Szereplőt jellemez. Idézőjelben értendő. — 1943. nov. 10. — *Harsányi Zsolt: Nehéz a történelem.* Valamelyik középiskolai történelemkönyvben ez a mondat olvasható: „Ezt a fejlődést kodifikálja a wormsai nagy privilégium, a német territóriális fejedelmi hatalom alapja.“ A nyelvtisztogtásnak sok pártja van. Akadnak, akik tüzzel-vassal irtani óhajtják az idegen szavakat, viszont mások ezt helytelen buzgóságnak bélyegzik.

Hogy kinek van igaza, azt most ne kutassuk. Az azonban kétségtelen, hogy tizenöt éves fiúk és leányok fejét ilyen mondatokkal tömni teljesen helytelen dolog. „A tankönyveket bírálóbizottság tanulmányozza át kiadás előtt. Célszerű dolog ilyen mondatokat benne hagyni egy történelemkönyvben? Nem. Én nem értem egészen pontosan, miért értse a kislány? Hát persze, hogy nehéz a történelem, ha az ember nem érti.”

Forrás. 1943-i évf. 11. sz. — *Szombathy Viktor: Mindennapi rossz magyarságunk.* A cikkíró egy csokorra való bonyolult mondatot, görbén sikerült műfordítást és mesterkélt kifejezést mutat be gyűjteményéből. Ilyen derűs hatású magyartalanságokat gyakran hallunk vagy olvasunk újságban, könyvben, hirdetésekben. Egy körüti kirakat így kínálja áruját: *Íróképes jegyzetomb ismét kapható.* Nyilván olyan tömböt ajánl, amelyen jól lehet írni, tehát finom minőségű jegyzetömböt. Egy másik kirakatban ez a hirdetés olvasható: „*A néprádiótól a csúcsszuperokig.* Nem elég ma a sok „csúcs” — *csúcsmínisztérium, csúcsbank, csúcsteljesítmény,* — s nem elég a sok „szuper” — *szupervevő, szuperkorlátozás,* — a fokozás lázas hevében kitalálták a „csúcsszuper”-t. A vidéki sajtó is szolgál néha jóízű furesaságokkal. Az egyik tatai lap a Felvidék visszacsatolásakor ezt írta: „Fülöp Zsigmond, az elszakított komáromi polgármester fogadta a küldöttséget.” Valamelyik dunamenti lap így írt a villanyáram időszakos kérdéseiről: „A villany a falu *pszichóizisának* átalakítását jelenti.” Vagyis a villany átalakítja a falu *elmebaját.* Az idegen szó megréftálta a cikkírót, pedig megfelelt volna a magyar szó is: lélek, lelkiség, a falu lelke, magatartása. — U. o. — *Paku Imre: 1848—49.* Megjelent a magyar szabadságharc hírtudományja vagyis hírlapi tudósítások és hivatalos közlemények gyűjteménye 1848—49-ből. „Jólesik tudomásul venni — állapítja meg az ismertetés —, hogy az akkori magyar újságírás nyelve mennyire világos, szabatos, magyaros volt; a rohanó események között maradt idő arra, hogy a közlés nyelve nemesen egyszerű és kifejező legyen. Ma ezt külön kell hangsúlyozni, amikor hírlapjaink a hevenyészett közlésekből kultuszt üznek.”

Hid. 1943-i évf. 15. szám. — *Kardeván Károly: Imre tisztiszolgám.* *a nyelvművész.* Nemesak az a nyelvművész, aki nyelvalkotó, hanem az is, aki a meglévő nyelvből a művészi hatású sajátosságokat a maga nyelvben összefűzi. Ilyen nyelvművész volt az első világháború végé felé a cikkíró tisztiszolgája. „Békében egy nagykúnsági tanyán túrta a földet, és ez a kergestenyerű ember olyan finomérzésű volt, mintha a világirodalom első regényein nevelkedett volna.” Egész beszéde a szemléletekben, képekben való beszéd volt, minden szava színes, sőt költői. Reggelenként ilyformán számolt be az időről: Érces hó esik odakint, csak úgy vágja az ember képit. Vagy így: Elkomorodott, ködösödött az idő, pedig reggel már vidult egyet. Csak úgy sandít ki a nap a fellegek alól. A nagyapját így emlegette: Jó gazda vót. A cselédjétől nem kívánt többet, amennyit elbir egy ember. Van olyan gazda is, aki a napszámából *ki szeretné hajtani a jövő hetet is.* Mikor a számvevő őrmestert elvezényelték tőlük, ilyformán mondta meg róla a maga véleményét: Rettenetesen *hamar villámlik az esze,* s ha látja, hogy olyasvalakit *vágott meg* szóval, aki még *elhúzhatja a nótáját, akkor jóra köszörüli.* A megölő ellenségeit is leveszi a lábáról. Már ezekből is látszik, hogy Imre mennyivel színesebben beszélt, mint mi, művelt városiak szoktunk. „Ha ő beszélt, nemcsak az az érzésem volt, hogy magyarul nem tudok, hanem, hogy kifejezésmódon szürke-színtelen, papírosízű, szinte gyalogol az ő költői szárnyalása mellett.”

Magyar Nemzet. 1943. nov. 9. — *Zolnai Béla: Nyelvünk szebb zengetei a logika világánál.* A napilapok olvasása közben gyakran kerül a szemünk elé pongyolán szerkesztett, logikátlan mondat. A cikkíró néhány elrettentő példát be is mutat. Idézzük az egyiket annak igazolására, hogy milyen súlyos félreértést okozhat a mondat belső szerkezetének megbotlása. A kérdéses mondat így hangzik: „*Az egész ügy* nem jelentett meglepetést a német háborús politika számára, *amely* teljesen logikus összefüggésben áll azokkal a hasonló befolyásolási kísérletekkel, aminőkkel például az Egyesült Államok Braziliára igyekeztek hatni.” A mondat megfogalmazója nyilván ezt akarta tudtunkra adni: „*Az egész ügy, amely* teljesen logikus összefüggésben áll azokkal a hasonló befolyásolási kísérletekkel, aminőkkel például az Egyesült Államok Braziliára igyekeztek hatni, egyáltalában nem jelentett meglepetést a német háborús politika számára.” — dec. 8. — *Laurentius: Irodalmi Krónika.* „Rengeteg a könyv, és sok jó is akad közöttük, de felháborító az a gondozatlanság, amellyel megjelennek... A könyvek tele vannak egészen durva hibákkal. A méregdrága és sokszor irodalmi értékű könyvekben hemzsegnek a sajtóhibák, sőt félreérthetetlen helyesírási hibák, magyartalanságok, pongyolaságok és — fordításnál — teljes tájékozatlanságra valló leiterjakabok!

Magyar Nyelv. 1943-i évf. 4. sz. — *Nagy J. Béla: A birtok többségének megjelölése a birtokszón.* A birtok többségét a birtokszón nem szoktuk megjelölni, ha több birtokosnak csupán egy-egy birtoka van. Ez általános finnugor és török nyelvi sajátosság. Ezért így beszélünk: „*elmentek feleségükkel együtt*” (nem pedig: *feleségeikkel*). „*levették kalapjukat*” (nem: *kalapjaikat*). Fordításokban s olykor eredeti szövegekben arra is találunk példát, hogy jelölve van a birtok többszáma. Így van ez pl. egy katolikus imádságban is: „A megholt hívek *lelkei* Isten uralmától békességben nyugodjanak. Amen.” Az ilyen példák az indoeurópai nyelvek hatását tükröztetik.

Nemzeti Újság. 1943. okt. 20. — (—v): *Elzární, lezární, bezární.* Valahol Budán az utat javítják az egyik utcában. Az utca bejáratánál figyelmeztető sorompó van felállítva ezzel a felirattal: „Útjavítás miatt lezárva!” Az utat a forgalom elől helyes magyarsággal írva nem lezárlják, hanem elzárlják. — 1943. nov. 11. — (K. B.): „*Elzární, lezární, bezární*”. A fent ismertetett nyelvvédő cikkekre a székesfőváros polgármesteri hivatalának illetékes ügyosztálya nyilatkozatot küldött be a Nemzeti Újságnak s ebben kijelentette, hogy a javított úttest *lezárlása* nem a hatóság lelkiismeretét terheli. Az idézett szöveg ugyanis magánvállalattól eredhet, mert az ügyosztály már évekkel ezelőtt nyomtatásban megállapította az összes ilyen természetű munkálatokkal kapcsolatos hirdetmények szövegét. miután előzőleg ezeket a szövegeket a helyes magyarság szempontjából a legszigorúbban felülbírálták. A továbbiakban a cikkíró szóvátess néhány, különös szeretettel használt magyartalan kifejezést. Így mindjárt a helyreigazító nyilatkozat *összes* szavát. Ezt ma lépten-nyomon olvashatja az ember. A vasúti kocsikban hirdetmény figyelmezteti az utazóközönséget, hogy napnyugtától napkelteig a koci *összes* külső ablakait el kell sötétíteni, amiért a kocsi *összes* utasok felelősek. Nem magyarosabb, ha a koci *minden* ablakát kell elsötétíteni, amiért *valamennyi* utas felelős?

Pesti Hírlap. 1943. dec. 12. — (mja): *P. 10.* — Ez a csúnya és ostoba magyartalanság egyre jobban terjed a hirdetésekben, kirakatokban és a hivatalos levelekben. Írásban nem értjük félre, de előszóban annál inkább,

mert „pengő tíz“ a magyar nyelvhasználat szerint az „egy pengő tíz fillér“ rövidített formája. Ma már nemcsak írásban olvashatjuk fordított sorrendben a pénzösszeget és a pénznemet, hanem előszóban is előfordul. A kereskedőségek ilyen formában kiáltják oda gazdájuknak vagy a pénztárnak az összeget. Nem csodálkoznánk rajta, ha ez a furesa ragály előbb-utóbb hatósági beavatkozást idézne elő.

Typographia. 1943. okt. 22. — *H. S.: Séta a helyesírás körül.* Ez a tárgy úgyszólván állandó rovata volt valamikor a szaklapoknak. Olvasás közben gyakran bukkanunk olyan hibákra, amelyeket okulás céljából érdemes szóvátenni. Nem régen egyik miniszterünk Olaszországról szólva azt mondta, hogy ez a minden szeretetünket és részvétünket megérdemlő ország a „béke minden áron“ *szuggesztiója* alatt eldobta fegyvereit. A *szuggesztió* szó néhány lapban így jelent meg: *szuggeszció*. Lehet, hogy a M. T. I. írta így, de a lapok többsége helyesen közölte: *szuggesztió*. A bikaviador (*toreádor*) nevét csaknem mindig hibásan írják, szedik és ejtik: *torreádor*. Ma gyakran egy szóba írják az ilyeneket: *helyetfoglalt*, *kezetfogott*, holott ez két szó, épügy, mint *állást* foglalt, *halat* fogott stb. — 1943. nov. 26. — *H. S.: A „Magyarosan“.* A cikkíró a fővárosi és vidéki szaktársak figyelmébe ajánlja a M. T. Akadémia nyelvművelő folyóiratát. „A *Magyarosan* főképpen gyakorlati nyelvészeti kérdéseket tárgyal egyszerű, mindenkitől könnyen megérthető módon... Ez a legolegjobb és legalkalmasabb mód manapság magyar nyelvtudásunk kiegészítésére.“

Zalai Közlöny. 1943. május 22. — *(bl): Beszéljünk magyarul! De a magyar filmekben is!* Az „Egy asszony visszanéz“ c. magyar filmben Somlay Artúr, az ünnepeelt karmester telefonon beszél feleségével, aki abban a pillanathban a város egy másik részében aratta nagy sikerét a színpadon. Ezt mondja Somlay: „Együtt vacsorázunk szívem, jó! Mindjárt *odajövök* érted.“ A magyar ember jön is megy is. Mikor hogyan. Onnan, ahol beszél, megy. Olyan tehát nincs, hogy „*odajövök*“. odá csak menni lehet, mert az *oda* már maga távolodást jelent attól a helytől, ahol mondom. A „jönni“ viszont közeledést a helyhez, ahol elhangzik. Ugyanebben a filmben mondják ezt a goromba, fülsértő idegenszerűséget: *Lekésed a hangversenyt!* A magyar ember nem késik le *valamit*, hanem *lekésik valamiről*.

FIGYELŐ

A NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁG ÜLÉSEI.

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának
1943. évi október 27-i ülése.

Szinnyei Ferenc elnöklete alatt jelen vannak: Csathó Kálmán, Kodály Zoltán, Rédey Tivadar, Verebély László, Vladár Gábor akadémiai tagok, Halász Gyula, Hindy Zoltán, Loványi Gyula, Pávó Elemér, Techert József meghívott tagok. Távolmaradásukat kimentették: Buzás Dezső, Madzsar Imre, Nagy Miklós, Östör József, Radó Antal. Jegyző: Putnok Imre.

Az elnök üdvözli a bizottság megjelent tagjait és megnyitja az ülést.

Putnoky Imre h. előadó megemlékezik arról a fájdalmas veszteségről, amely utolsó ülésünk óta a bizottságot érte. „Elhunyt Szinnyei József, az Akadémia igazgató és rendes tagja s másfél évtizeden át főkönyvtárnoka. Mint a finnugor összehasonlító nyelvtudomány kimagasló művelője messze határainkon túl megbecsült nevet szerzett. De érdekelték őt a nyelvhelyesség kérdései is. Az új nyelvművelő mozgalom sokat köszönhet annak a rektori ünnepi beszédének, amelyben a jó magyarság kérdését tárgyalta, nagyszámú példával bizonyítva a nyelvművelés szükséges voltát. Négyesy Lászlónak, az új nyelvművelő mozgalom megszervezőjének halála után Szinnyei József elvállalta bizottságunk elnöki tisztét s csaknem öt éven át nagy tudással és lankadatlan buzgalommal irányította a nyelvművelő munkát mindaddig, míg hajlott kora pihenést nem parancsolt rá. Tisztelettel indítványozom, hogy Szinnyei József elhunytán érzett mélységes fájdalomunkat fejezzük ki mai ülésünk jegyzőkönyvében. Eredményekben gazdag élete mindnyájunknak példát mutat, emlékét kegyelettel megőrizzük.“

Az elnök melegen üdvözlí az egész bizottság nevében Harsányi Zsolt és Tóth László tagtársainkat abból az alkalomból, hogy Magyarországnak kormányzója a magyar érdemrend középkeresztjét adományozta nekik.

Harsányi Zsoltnak édesanyja halála, Loványi Gyula tagtársunknak felesége elhunya alkalmából részvétünket fejezzük ki.

Indítványozza, hogy a bizottság válassza meg tagjaiul Brisits Frigyes, Kéky Lajos, Csefkó Gyula, Kerecsényi Dezső, Mitrovics Gyula és Kodály Zoltán akadémiai tagokat, meghívott tagjának báró Szalay Gábort, a m. kir. posta ny. vezérigazgatóját és vitéz Rózsás József ezredes urat, a Vitézi Rend Zrínyi Csoportjának központi vezetőjét. — A bizottság az indítványt elfogadta. A megválasztást közölni fogjuk jóváhagyás végett az I. osztállyal és az összes üléssel.

Az elnök ismerteti a honvédelmi miniszter úrnak egy katonai nyelvművelő szerv létesítése tárgyában a Vitézi Rend Zrínyi Csoportjának központi vezetőségéhez intézett rendeletét s a Vitézi Rend Zrínyi Csoportjának ezzel kapcsolatban érkezett átiratát. A miniszteri rendelet a Zrínyi Csoport központi vezetőségét azzal bízta meg, hogy a magyar katonai nyelv művelése, korszerű továbbfejlesztése, különösképp pedig magyaros tisztaságának megőrzése érdekében az e téren felmerülő kérdések elméleti és gyakorlati megoldásával tervszerűen foglalkozzék. E végből a *Vitézi Rend Zrínyi Csoportjának Nyelvművelő Bizottsága* elnevezéssel létesítsen oly szervet, amely nyelvhelyességi és hasonló kérdésekben véleményező és tanácsadó szerep betöltésére alkalmas. E bizottságba a honvédelmi minisztériumi osztályok és központi szervek részéről a következő tagokat küldi ki: 1. Tömörj Jenő vk. ezredest, 2. Balkay Ferenc vk. őrnagyot, 3. dr. vitéz Murányi Mátyás ezredest. A saját munkatársai közül szintén három, nyelvészeti szakképzettséggel bíró tagot jelöljön ki.

A bizottság — a Zrínyi Csoport központi vezetősége útján — tartson állandó kapcsolatot a M. T. Akadémia Nyelvművelő Bizottságával, illetve annak a szóbanforgó munkában közreműködésre már kijelölt tagjaival, s velük együtt a felmerülő fontosabb kérdések megtárgyalására időnként tartson közös értekezletet. A bizottság elnöki tisztét nemes Zsádányi Zoltán vezérőrnagy, a H. M. Elnökség vezetője tölti be.

A rendelet végül felhívja a bizottságot, hogy tekintettel a jelen különleges helyzetre, működését csak a legszükségesebb mértékre korlátozza, s azt a m. kir. honvéd-vezérkar főnökének 1942. okt. 13-án kelt

63.772/el. 5. vkf. — 1942. sz. rendeletével, szellemi termékek véleményezésére kapott megbízásában foglalt elvek szerint végezze.

A Vitézi Rend Zrínyi Csoportjának központi vezetősége megküldötte bizottságunknak a honvédelmi miniszter úr fent ismertetett rendeletét s egyúttal javasolta, hogy a személyi kérdések megoldása után a közös bizottság az általános munkaterv megbeszélésére f. évi november hónapban a vezetőség helyiségében tartsa meg első értekezletét.

Az elnök ehhez hozzájárult s a központi vezetőséggel közölte a Nyelvművelő Bizottság részéről kiküldött tagok névsorát. — A bizottság az elnöki bejelentéseket helyesléssel tudomásul vette.

Az elnök közli a bizottsággal, hogy átnézte az 1941/42-i iskolai év végén megjelent középiskolai évkönyvek egy részét, hogy megfigyelje a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr ama rendeletének hatását, amelyben újra felhívta a tanügyi hatóságok figyelmét a nemzeti fontosságú nyelvvédő mozgalom szigorú ellenőrzésére. Csak 31 évkönyvbe pillantott bele mintegy kémpróbaként. Az eredmény igen elszomorító volt, mert a 31 évkönyv közül mindössze öten számoltak be a nyelvvédelem ügyéről. Ezekben az iskolákban olvasták a *Magyarosan*-t és Pintér Jenő Magyar Nyelvvédő Könyvét, s ügyeltek a dolgozatok javításakor és feleltetéskor a helyes magyarságra. A szatmárnémeti Szent Erzsébet leánygimnázium évkönyvében pl. ezt olvassuk: „Az erőszak minden utat-módot felhasznál, hogy édes anyanyelvünk használatától eltiltsa... most, hogy drága anyanyelvünkön tanulhatunk, hogyne tennénk még mindent ennek szépségéért, tisztaságáért.”

Sajnos, más iskolákban nem így vélekednek a tanárok, mert a többi 26 évkönyvben nyoma sincs annak, hogy a minisztérium határozott parancsát követve törődnek a magyar nyelvvel. Magánértései szerint sok iskolában még a magyar nyelv tanárai sem törődnek vele. A *Magyarosan*-t nem olvassák, sőt némelyek nem is ismerik. — Ehhez a kérdéshez a bizottság több tagja hozzászólt. Techert József szerint az évkönyvek alapján ne következtessünk a tanárok munkájára vagy mulasztására. Vladár Gábor a gimn. tanárok állandó, éber őröködésétől várja a legnagyobb eredményt. A tanárképzés keretében kellene egy kötelező kollégiumot fölvenni (mondjuk pl. „A magyar nyelv szelleme” címen), s ebben lehetne a nyelvünkben meggyökeresedett, kirívó hibák elleni küzdelemre nevelni a jelölteket. — A bizottság úgy határoz, hogy az elnökség írjon át ebben az ügyben valamennyi tankerületi főigazgatósághoz, valamint a tanárvizsgáló bizottságokhoz.

Az elnök jelenti, hogy a felsőipariskolát (technológia) végzettek fölkerítették őt, terjessze a bizottság elé az ő címkérdésüket. Hosszas megfontolás, pályázathirdetés után a *műnök* szóban állapodtak meg a *mérnök* mintájára. Jól tudják, hogy ez az elnevezés furcsa, de az volt eleinte a *mérnök* is. — A kérdéshez többen hozzászóltak (Csathó Kálmán, Rédey Tivadar, Pávó Elemér) s a *műnök*-öt mint helytelenül képzett szót nem találták elfogadhatónak. Verebély László a magyaros képzésű *műves*-t ajánlotta, ez kifejezi a fogalmat s összetételre is alkalmas (*épitőműves, faműves, gépműves, vegyműves*). A bizottság az indítványhoz hozzájárult s a *műves* szót megfelelőnek találta a felsőipariskolát végzettek megnevezésére.

Putnoky Imre h. előadó ismerteti báró Szalay Gábornak, a m. kir. posta ny. vezérigazgatójának elnökünkhöz intézett levelét. A kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter úr a f. év szeptemberében elrendelte az üzleti cégtáblák ellenőrzését abból a szempontból, hogy magyar nyelvűek-e.

nem használják-e fölöslegesen az idegen nyelveket, s nem szorul-e rajtuk bántó módon háttérbe a magyar nyelv. Ezzel kapcsolatban a levélíró megállapítja, hogy nyelvhelyességi szempontból ugyancsak ráférne egy kis gyomlálás a pesti cégtáblákra. Fölveti a kérdést, nem fordulhatna-e a Nyelvművelő Bizottság oly értelmű kéréssel a kereskedelem- és közlekedési miniszterhez, hogy egészítené ki rendeletét megfelelően s hívná fel nemcsak az iparhatóságok, hanem a kamarák figyelmét is a helyes magyarság tekintetében kifogásolható cégtáblák, kirakati feliratok stb. megváltoztatására és állandó figyelemmel kísérésére. — A bizottság több hozzászólás után úgy határozott, hogy helyesli ugyan az indítványban foglaltakat, de a háborús viszonyokra s a velük együttjáró nagy anyagihiányra való tekintettel a kérését későbbi időre halasztja.

Boross Jenő, a MOVE c. hetilap szerkesztője a következő javaslatot fordult bizottságunkhoz: „Rendszerezítsen az Akadémia Nyelvművelő Bizottsága egy — mondjuk — „Nyelvvédelmi Posta“ címen havonként egyszer megjelenő, sokszorosított könyvmotost, amelyet minden lap szerkesztője megkapna. (Elő is fizethetne rá.) Ez a „Nyelvvédelmi Posta“ négy-öt kis nyelvészeti cikket tartalmazna. Vidéki és kis szerkesztőségi költséggel dolgozó lapjaink örömmel vennék, mert a megbízhatóság és a szakszerűség megtartásával szolgálhatnak édes magyar nyelvünk ügyét.” — A bizottság figyelemreméltónak tartja az indítványt s a megvalósítás módozatainak megállapítását az elnökségre bizza.

Loványi Gyula több indítványt terjesztett a bizottság elé. A tíz évvel ezelőtt tartott sajtóértekezletből indult ki, amelynek részvevői nagy lelkesedéssel csatlakoztak az új nyelvművelő mozgalomhoz. Sajnos, az eredmény nincs arányban az akkori nagy felbuzdulással. Ezért kíváncsúnak tartja, hogy 1. minden lap tartson egy nyelvhelyességi ellenőrt; 2. a Nyelvművelő Bizottság állapítson meg minden esztendőre 20 vagy 50 hibás szót és kifejezést, ezt azután az újságoknak könyörtelenül ki kellene irtaniuk hasábjaiokról; 3. előadást kellene tartani a szerkesztők számára a legidősebb és legelterjedtebb hibákról. Második indítványa egy nyelvhelyességi szabálygyűjtemény kiadására vonatkozik. Ezt a M. T. Akadémia adná ki a nyelvtan szabályainak kiegészítésére, körülbelül olyan terjedelemben, amilyenben a Magyar Helyesírás Szabályai jelennek meg. Végül megemlíti, hogy annakidején Baranyai Lipót a Magyar Nemzeti Bank fiókjai számára többszáz példányban megrendelte a *Magyarosan*-t. Közvetlen tapasztalatból tudja, hogy a bank tisztviselői nagy szeretettel és sok okulással lapozgatják folyóiratunkat, a sárga füzetek és az akadémiai helyesírási szabályok mindegyiknek íróasztalán ott vannak. Indítványozza, kérjük fel a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének (TÉBE) elnökét a Baranyai Lipóéhoz hasonló lépésre. Vladár Gábor az indítványt kiegészíti azzal, hogy a Gyáriparosok Országos Szövetségének (GyOSz) elnökségét is kérjük fel hasonló eljárásra. — Az indítványokat a bizottság elfogadta és végrehajtásukkal megbízta az elnökséget.

Nyelvérzékelhomályosulás?

A Magyar Nemzet 1943. szept. 7-i számában *Tudományos élet* címmel egy cikket olvastunk, amely a Magyarosan és a Magyar Nyelv júniusi számának érdekesebb cikkeit ismerteti. Az ismertetés az én cikkemével kezdődik, amelyet a köznévi *japán* szó kérdéséről írtam volt, és ezzel foglalkozik a legterjedelmesebben. Figyeljünk jól a gondolatmenetére! A 3-ik

bekezdésben meglepőnek mondja az író, hogy „egy tudós¹ [a tölem emlegetett földrajztudós] veti meg a szakértelmet azzal szemben, amit amúgy ösztönösen újból szopunk“ (értsd: a nyelvérzékel szemben). Aztán így folytatja: „Dehát hiába, az intuíció korát éljük. Bár éppen újabban kezd rosszul állani az intuíció ügye. A szakemberek fölénye a dilettánsokkal szemben egyszer csak kiderül. Zolnai Gyula válasza is ezt bizonyítja. Tudós érvelése, rendszeres analógikus [értsd: analógiás] bizonyításának adatai teljesen meggyőzik azokat, akik nem turáni parancsuralomra hajlamosak [a turáni vezér erőlteti ugyanis parancsszóval a „japáni nyelv“ stb.-féle beszédmódot]... hanem európai logikára.“ Eddig úgy-e, nyájas olvasóm, azt hiszed, hogy a cikkíró elítéli a földrajztudósnak, mint műkedvelőnek a szakemberrel, vagyis velem szemben való parancsuralmi eljárását, a „japán nép“ stb.-féle kifejezés elleni avatatlan hadakozást? Az ismertetés tehát eddig *japánul* van írva. Ámde mit tesz a balgatag példa, a Turán szerkesztőjének említett cikkemben megénekelt pálfordulása? Követésre talált. Egy napforduló se kellett hozzá (mint ahogy a Turán esetében történt), elég volt egy új — igaz, hogy hosszabb — bekezdés, és ime ennek a közepe táján — mikor már Loványi Gyula Msn.-beli cikkén áthaladva, a Pais Károlyéval foglalkozik — egyszerre csak egész váratlanul egy orv vágással sujt felém az ismertetés szerzője. A villamoskalauz magyarságának tárgyalása közben ugyanis, előbbi nézetének meglepően ellentmondva, így szólt: „*Át lesz még szállva, kérem?*“ — kérdezte a szerv [a Beszkárt szerve t. i.]. kit nyilván nem rontott meg oly nyelvtudás, mint aminő Zolnai Gyula nyelvérzékét homályosította el.“ Hát ez már, uram, egészen *japánul* van mondva! E szerint a köznévi *japán* szó használatának helyességéről írt cikkem — amelyről néhány sorral fentebb azt hallottuk, hogy rendszeres és meggyőző bizonyítás volt — immár semmi egyéb, mint nyelvtudásból(!) származó nyelvérzékel homályosulás! Hát mégis ott volna az igazság, ahol ezt az ujjunkból lehet szopnunk? Nem vesztegetek szót erre a rövidlátó és értetlen vagy kétkulacsos tollforgatásra, de meg kell jegyeznem a következőket. Aki olyan szakbeli kérdéshez szól hozzá, amely szakban, mint a cikkíró is, teljesen járatanl, az elégedjék meg az ellentétes nézetek tárgyilagos ismertetésével. Ne kockáztasson meg minden bizonyítás nélkül súlyos megrovást és ne vezesse félre olvasóit, a hírlapi közönséget. Ha elhomályosulásról ebben az esetben egyáltalán szó lehet, az csak a cikkíróval történt meg, akinek nemcsak az ítélőképességét borította el a — megengedem — pillanatnyi homály, hanem a nyelvtudását is, mert az én „meggyőző“ fejtegetéseimben nem a *nyelvtudás* gyűrte le a nyelvérzékét, hanem a nyelvtörténetnek és a nyelvtudománynak, meg a nyelvművelés elveinek ismerete, ezek pedig — amint ismertetett cikkemben világosan kifejtettem (70. l.) — éppen azért szükségesek okvetetlenül, mert nélkülük nyelvhelyességi kérdésekben olyan súlyos tévedésbe eshetünk, mint a kissé megpirieskelt földrajztudós, akinek a Magyar Nemzet jónévű cikkírója, kétfelé kacintva, igazat is adott, meg nem is.

Zolnai Gyula.

¹ Az idézetekbeli ritkításokat én tétettem.

Bakonyi László.

Hetvennyolc esztendőskorában örök pihenőre tért Bakonyi László.

A köztisztviselői pályán, a vármegyei igazgatásban működött; mint árvaszéki elnök vonult nyugalomba. Ám más téren is szolgálta nemzetét, s ez készítet bennünket arra, hogy e helyütt megemlékezzünk róla: a nyelvvédelem egyik lelkes munkását vesztette benne.

Bakonyi László úttörő munkát végzett. Ő írta meg harminc évvel ezelőtt — nevének magyarosításánál korábbi időben, Rábel László néven — az első magyar összefoglaló munkát a hivatalok nyelvéről. Alapos nyelvészeti tudása és kitűnő nyelvérzéke, köztisztviselői tapasztalatainak bőségével párosulva, valóban hivatottá tette erre a feladatra. Könyvének címe: „Hivatalos nyelvünk. A közhivatalok magyartalanságainak megjavítása“. (Sopron, 1914., 237 l.) Bakonyi rámutat arra, hogy a nép nyelvét is megrontja a hivatalos nyelv. A könyvből való a maga megfigyelésein alapuló alábbi idézet: „Meg van győződve róla, hogy a maga paraszti nyelvérzéke hibás. Úgy van jól, ahogy a jegyző úr meg a szolgabíró úr beszélnek. Azok több iskolát jártak, azok jobban tudják... Igyekeznek tehát a maga egyszerű, józan beszédét a hivatalos nyelvből ellesett szólamokkal felcifrázni.“ Az élvezetesen megírt tanulságos munka nem avult el egy emberöltő leforgása alatt, ma is sok haszonnal forgathatjuk. Ezt cselekedve annak a tudatára ébredünk, hogy a Bakonyi ostromozta hibák egytől-egyig élnek ma is. Megdöbbenve kérdezzük, a kitűnő könyvet kezünkben letéve: melyik út vezet hát a javuláshoz?... — Bakonyi meleg érdeklődéssel kísérte soproni magányában az új nyelvművelő mozgalmat is.

Szerény, szeretetreméltó ember szállt sírba Bakonyi Lászlóval. Munkájával beírta nevét a magyar nyelvvédelem évkönyveibe.

Loványi Gyula.

ÜZENETEK

P. Z.-nak. Hogy egy mai magyar paraszt és egy honfoglaló magyar megértené-e egymást, erre a kérdésre csak akkor lehetne valamennyire megnyugtató módon válaszolni, ha a honfoglaló magyarság beszédéről hanglemek maradtak volna ránk. Sajnos, még írásbeli feljegyzések sincsenek róla, ilyenek hiányában pedig csupán általánosságokat lehet mondani. Megérthetné a két ember beszéd közben nyelvünknek olyan elemeit, amelyek közösek mind a kettőjük beszédében, azaz megvoltak a honfoglalás korában is, megvannak ma is. De még az ilyen közös nyelvelemek megértését is zavarhatná, talán meg is akadályozhatná például az illető nyelvelemek hangalakjának nagyobb fokú eltérése. Hogy is lehetne a főtett kérdésre felelni, mikor még az is vitás, hogyan beszéltek őseink az Árpád-házból való királyok korában, tehát olyan korban, amelyből már vannak írásos nyelvelméleink!

B. J.-nak. A *kamra* vagy *kamara* sokszázados meghonosodott szava nyelvünknek, tehát használata ellen csupán annak lehet kifogása, aki szőlőséges elveket vall a nyelvtisztaság kérdésében. Különben ennek a szónak nem a német *Kammer* a szülője, hanem a latin *camera*; a német *Kammer* is a *camerá*-ból ered. Továbbá akinek az *éléskamra* szó nem jó, mert nem elég magyar, annak az *éléstár* sem lehet „helyesebb és magyarosabb“, mert a *tár* szavunk meg szláv eredetű. Így esnek csöbörből vödörbe a túlzó

nyelvtisztogatók: jövevényszó helyett olyan szót ajánlanak, amelyről nem tudják, hogy szintén jövevény. Aki a magyar szavak eredete iránt érdeklődik, vegye meg Bárczi Gézának nem nagy terjedelmű *Magyar szófejtő szótárát*. Ez éppen a művelt közönségnek készült, hogy a nem szakember ne a saját fogyatékos gyakorlati nyelvismeretére támaszkodva vélje egyik vagy másik szavunkat ilyen vagy olyan eredetűnek, hanem lássa, mit állapított meg arról a szóról sok tanulmánnyal és gyakran fáradságos munkával a nyelvtudomány.

B. L.-nak. A *-falva*, *-háza*, *-hida*, *-földe*, *-telke*, *-vize* utótagú összetett helyneveknek *-i* képzős melléknévi alakja szabályosan így van: *-falvi*, *-házi*, *-hidi*, *-földi*, *-telki*, *-vizi*. Ezt mutatják a régi nemesi előnevek és családnevek: *Sófalvi Illyés Géza*, *Illyefalvi*, *Esterházi*, *Félegyházi*, *Bánhídi* vagy *Bánhidy* stb. Az *-a*, *-e* birtokos személyragnak ez az elhagyása olyan nyelvi jelenség, mint az, hogy *Szent Mihály hava* mellett ezt mondjuk: *szentmihályhavi*, *március tizenötödike* mellett: *március tizenötödiki*, *május elseje* mellett: *május elseji*. Ennélfogva a *Lászlófalva* helynév melléknévi alakja is *lászlófalvi*, a *Nyíregyháza*-é pedig *nyíregyházi*. A *lászlófalvai* és a *nyíregyházi* szóalak az iskolát járt, de nyelvünk történetét nem ismerő emberek okoskodásának szülötte. A nép nyelvében — mégpedig a székelek és a palócok között — a köznyelvi és irodalmi *-falva*, *-falvi* helyett *-fala*, *-fali* utótag is járatos, pl. *Tamásfala*, melléknévül: *tamásfali*. Ha a hivatalos nyelvhasználat elfogadja ezeknek a helyneveknek népies alakját (*Tamásfalva* helyett ezt: *Tamásfala*), akkor bizvást elfogadhatja népies melléknévi alakjukat is (a *tamásfalvi* helyett ezt: *tamásfali*). Természetesen azt is meg lehet érteni, hogy más vidékről való és nyelvünkkel tudományosan nem foglalkozó emberek a *Tamásfala*-féle neveken nem érzik a *-falva* utótagot, ennél fogva a melléknévi alakot a *Gyula*, *gyulai*, *Gyalla*, *gyallai* stb. mintájára így képezik belőlük: *tamásfalai*. Ami pedig a melléknemeknek ilyen pontoskodó, nagybetűs és kötőjeles írásmódját illeti: *Nyíregyháza-i* és *Lászlófalva-i*, ez ellenkezik helyesírásunknak azzal az ismeretes szabályával, hogy a tulajdonnevekből származó melléknemeket kisbetűvel írjuk, sőt talán idegen hatás is lappang mögötte. Talán azért írják így: *Budapest-i születésű*, hogy jobban hasonlítson a megfelelő német szerkezethez: *gebürtig aus Budapest*, mintha a *budapesti születésű* írásmód nem volna egészen világos és félreérthetetlen.

K. F.-nek. A tulajdonnevekkel nem egyformán bánunk helyesírás dolgában. Csupán a családnevekben tartjuk meg a régies írásmódot, a keresztnemekben már nem, pl. nem írunk így: *Ferencz* vagy *Ferentz*, *Jósef* vagy *Jó'sef*. Földrajzi nevekben sem ragaszkodunk a régi helyesíráshoz, *Bech* vagy *Béts* helyett *Bécs*-et írunk, *Vác* helyett is *Vác*-ot. Ezeknek a neveknek írott formája a helyesírással együtt folyton változott, mármint vajjon melyiket tartanók meg a sok régi írásmód közül? Ha ugyanis a *Vác* jogos írásmód, akkor a *Vácz* is jogos, sőt még jogosabb, mert régebb amannál. *Pozsony* és *Kolozsvár* nevét nem írhatjuk így: *Poson*, *Colosvar*, azért, mert valamikor így írták. Az észszerűség kívánja tehát azt, hogy a keresztnemeket, a helyneveket mai helyesírással írjuk, és csupán a családnevekre korlátozzuk a régies írásmód tiszteletbentartását.

N. J.-nek. A *helyesírás-tudás* vagy akár kötőjel nélkül írva: *helyesírástudás* nem állandó, inkább afféle alkalmi összetétel. A *tudás* szót hasonló kapcsolatokban inkább főnévi igenévvel szoktuk összepárosítani: *élni tudás*, *írni tudás*, *az emberekkel bántani tudás*, de a *helyesen írni tudás* helyett is kétséggkívül szokásosabb a birtokos szerkezet vagy a melléknévi jelzős kifejezés: *a helyesírás tudása* vagy a *helyesírási tudás*.

Beszéd vagy írás közben könnyen megesik, hogy nem találjuk el a kifejezésnek legtermészetesebb módját.

V. G.-nak. *Komplexus* a helyes alak, nem *komplexum*; erről már volt szó folyóiratunkban (VIII, 157). A *revü* ü-je pedig rövid, éppúgy, mint ezeké is: *aperszű, debü, menü, parvenü*, ha már valaki nem élhet meg náluk nélkül.

J. Z.-nak. „A *kukoricák* szépen fejlődnek” — ebben a mondatban nem hiba a többszám használata, mert a *kukoricák* itt jelentéssűrűsödéssel azt jelenti, hogy *kukoricaültetvények*. A nép nyelvében közönséges ez a kifejezés: „Szépek a *kukoricák*.” *Szőlőültetvények* helyett is mondják röviden, hogy *szőlők*. *Burgonyák*-at már nem szokás mondani *burgonyaültetvények* helyett, azon tehát fennakadhat nyelvérzékünk, hogy „*burgonyáink* szépen fejlődnek”. De a *gyümölcsök* többszám használata szabályszerű, ha többféle fajtát értünk rajta. Ha alma, körte, barack, szilva együtt van a kirakatban, felsóhajthatunk: „De szép *gyümölcsök*!” *Alma* azt jelenti, hogy egyféle alma, *almák* pedig azt, hogy többféle. Nem mindegy, hogy finom *borral* kínálják-e a vendéget valahol vagy finom *borokkal*. Hasonlóképp más az, ha valaki *pénzt* gyűjt, megint más, ha régi *pénzek* gyűjtésében találja örömét.

B. T.-nak. 1. „Engem sem *esz* meg talán” — ez a helyes, nem pedig: *eszik*. Efféle tárgyias szerkezetekben iktelenül használjuk az *eszik* igét: „Vigyázz, mert *megesz* a farkas!” „*Esz* bennünket a méreg.” Arany is így írta a Bolond Istókban: Engem *esz* a lúg, ha fejed mosom (II, 5). — 2. A *büfög*, a *trüsszög* és a *zsacskó* népies szóalak, a köznyelvben és az irodalmi nyelvben: *böfög*, *tüsszög*, *zacskó*. A *tüsszög* és a *tüszköl* jelentése ugyanaz, mind a kettő gyakorító ige. — 3. A *muszály* a német *muß sein* kifejezésből alakult *muszáj*-nak helytelen írása. A palócok sem ejtik *ly* hanggal, sem a dunánúliai *l*-lel, tehát semmi keresnivalója benne az *ly* betűnek. A nyilván német közvetítéssel hozzánk került francia *sérail*-t is szokták hasonló hibával *szeráj* helyett *szerály*-nak írni, pl. Mozart híres operájának címében: *Szüktetés a szerályból*.

N. J. B.

B. L.-nak. A Beszkárt-hirdetések nyelvét már több alkalommal szövéttük. A „Villamos megállóhelyek ritkításáról” szóló hirdetménynek levelében idézett mondata bizony sután hangzik. Ide írjuk: „Kérjük a t. közönséget, hogy a változásokról — saját érdekében is — még az *életbeléptetése* előtt tájékozódjék.” Ebben a fogalmazásban csakugyan nincs rendben valami. Ez a kifejezése: az *életbeléptetése* könnyen vonatkoztatható a t. közönségre, már pedig a Beszkárt a változások közeli életbeléptetésére óhajtja felhívni a figyelmet, de akkor jó magyarsággal így kellett volna megszövegezni a mellékmondatot: „hogy a változásokról... még *életbeléptetésük* előtt tájékozódjék.

Olvasóink figyelmébe.

A Magyarosan előfizetési díja 1944-től kezdve két pengő. Évi két pengőért folyóiratot adni az olvasóközönség kezébe: egyedülálló dolog a magyar tudományos sajtó mai viszonyai között. Amikor arra kérjük barátainkat, terjesszék a Magyarosan-t, vegyék támogatásukba és szerezzenek számára ismerőseik körében minél több előfizetőt, olyan valamit kérünk, ami szorosan egybefügg a magyar öntudat és a nemzeti művelődés érdekével. Minél szélesebb körben terjednek el folyóiratunk igazságai, annál biztosabb lesz munkánk eredménye.

Az a tény, hogy anyanyelvem magyar, és magyarul beszélek, gondolkozom, írok, életem legnagyobb eseménye, melyhez nincs fogható.

Aki anyanyelvét nem ismeri tüzetesen, az egy nyelvet sem bírhat, az holta napjáig szellemi vakarcs, lelki nyomorék marad, izetlen, tartalmatlan és kedélytelen, s ha mégannyi nyelven gagyog is, minden nyelven csak légüres általánosságot mond.

Sehol a földgolyón nem foglalkoznak oly keveset az anyanyelvvel, mint a mi iskoláinkban.

A természet csak egyetlen édesanyát adott nekünk, csak egyetlen édes anyanyelvet.

A nyelvtisztításnak van határa: a mindenkori lehetőség és ízlés, de a nyelvpiszkitásnak nincs határa: az végtelen, mint a pongyolaság és az ízléstelenség.

A nyelvtisztaság a belső arány és szépség parancsa. Ez a mi magányunk daca, a mi egyedülálló, rokonatlan, ázsiai nyelvünk büszkesége és erkölce.

Az idegen szóknak szállást adhatunk, de aztán kivernek bennünket tulajdon házunkból. Nem maradnak vesztég. Kenyeret kérnek, nem gazdagodást jelentenek, hanem szegényedést.

(Kosztolányi Dezső: Erős várunk, a nyelv c. művéből.)

MAGYAROSAN

a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának megbízásából szerkesztett és kiadott nyelvművelő folyóirat.

A Magyarosan február, április, június, október és december közepén jelenik meg. Előfizetés egész évre 2 pengő, egyes szám ára 60 fillér. Az előfizetési díjat a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalának 44.888. számú postatakarékpénztári folyószámlájára tessék befizetni vagy postautalványon beküldeni a következő címre: A M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatala, Budapest, V., Akadémia-u. 4.

Putnoky Imre szerkesztő lakása: Budapest, XII., Márvány-utca 35. (Kéziratok, cserepéldányok, könyvek.)

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottsága.

Elnök: Szinnyi Ferenc. — Helyettes előadó és a Magyarosan szerkesztője: Putnoky Imre. — Tagok:

Az Akadémia I. oszt. részéről: Alszeghy Zsolt, Bárczi Géza, Brisits Frigyes, Csathó Kálmán, Csefkó Gyula, Csengery Ferenc János, György Lajos, Horger Antal, Horváth János, Kéky Lajos, Keményfy János, Kerecsényi Dezső, Klemm Antal, Kodály Zoltán, Laziczius Gyula, Melich János, Mészöly Gedeon, Mitrovics Gyula, Nagy József Béla, Németh Gyula, Pais Dezső, Rédey Tivadar, Sági István, Vikár Béla, Voinovich Géza, Zolnai Gyula, Zsirai Miklós.

Az Akadémia II. osztálya részéről: Lukinich Imre, Madzsar Imre, Nagy Miklós, Vladár Gábor.

Az Akadémia III. osztálya részéről: Gombocz Endre, Mikola Sándor, Szily Kálmán, Verebély László.

A Kisfaludy-Társaság részéről: Radó Antal.

A Természettudományi Társulat részéről: Rapaius Raymund.

A Nyelvtudományi Társaság részéről: Techert József.

A Magyar Újságírók Egyesülete részéről: Tóth László.

A Magyar Rádió részéről: Cs. Szabó László.

Meghívott tagok: Bence István, Buzás Dezső, Halász Gyula, Hindy Zoltán, Juhász Jenő, Loványi Gyula, Márkus Miksa, Östör József, Pávó Elemér, vitéz Rózsás József, vitéz Somogyvári Gyula, báró Szalay Gábor, Tömöröy Jenő.